Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Національна академія наук України

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Національна академія наук України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГОРОВА СВІТЛАНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 004:316.77]:[02:316.32-043.83-05]

ДИСЕРТАЦІЯ

РОЗВИТОК ОСОБИ В ПРОЦЕСІ СУСПІЛЬНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ І ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕК

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело С. В. Горова.

Науковий консультант: **О. С. Онищенко**
доктор філософських наук,
професор, академік НАН України

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Горова С. В. Розвиток особи в процесі суспільної інформатизації і трансформації соціокомунікаційних функцій бібліотек. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство; 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна академія наук України; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна академія наук України. – Київ, 2020.

Важливими чинниками розвитку особи в умовах реалізації Державної програми інформатизації є використання національних фондів інформаційних ресурсів бібліотечної сфери. Після комп'ютеризації бібліотечні установи стають важливим компонентом сучасної інформаційної системи, сприяють розвитку соціально-інформаційних чинників формування особи, адаптації її до посилення впливів інформаційної сфери та задоволення відповідних особистісних потреб в інформаційних процесах сучасності.

В свою чергу, вдосконалення бібліотечної діяльності потребує чітких уявлень про сучасного користувача, його проблеми, пов'язані із оптимізацією використання інформаційних ресурсів, орієнтації в обсягах нової інформації, в тому числі, електронної. Від цих проблем і відштовхується процес трансформації сучасних бібліотечних технологій.

Дане дисертаційне дослідження спрямоване на розвиток певних аспектів усталеної теорії бібліотекознавства, що на сьогодні потребує уточнень у зв'язку із розвитком електронних інформаційних технологій, проникненням їх в усі сфери суспільного життя, що потребують вдосконаленню бібліотечного обслуговування.

Прояв закономірностей подальшої еволюції сучасного суспільства, пов'язаний із розвитком творчого самовиявлення особи, найвищого рівня розвитку продуктивності її діяльності, обумовлює зростаючу затребуваність її в інформаційних ресурсах розвитку. В той же час, постійне збільшення напруженості при зростаючій циркуляції ресурсу в інформаційних комунікаціях, необхідність управління цим постійно збільшуваним інформаційним ресурсом розвитку створює суттєвий, ніколи раніше невідомий тиск на свідомість особи. У зв'язку з цим, бібліотеки набувають все більшої необхідності і як джерело використання національних суверенних інформаційних ресурсів, і як центри акумуляції і організації використання сучасних інформаційних ресурсів розвитку, і як соціальний інструмент вивчення та відбору необхідних для використання в національному розвитку глобальних ресурсів інформації. Вдосконалення процесу структуризації соціально значимих інформаційних ресурсів у фондах бібліотек сприяє суттєвому розвантаженню пам'яті особи при оперуванні великими обсягами складної інформації, що відображає сучасну дійсність.

Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек є вищою формою організації інформування користувачів про наявні в бібліотеці ресурси, а також про змістовні особливості електронних масивів інформації в глобальному інформаційному просторі, що входять у сферу інтересів основних груп користувачів доступних через бібліотеку інформаційних ресурсів. З допомогою цих продуктів бібліотечні працівники стають активними учасниками характерного для інформаційного суспільства процесу – наближення суспільно значущої інформації до практики суспільної діяльності. Тобто, стають практичними учасниками суспільних перетворень.

Бібліотечні установи сприяють участі громадян у розвитку таких нині популярних форм спілкування як соціальні мережі. Їх присутність у цих мережах сприяє вдосконаленню змістовної якості контенту, введенню в спіл-

кування суспільно значущої тематики, що сприяє розвитку демократичних процесів у сучасному суспільстві.

Адаптації особи до стрімко зростаючої насиченості інформацією сучасного інформаційного простору сприяє також ґрунтовне вивчення бібліотечними працівниками проблем, які постають перед користувачем в сучасному суспільстві, тих запитів, які в нього виникають і будуть виникати в процесі самореалізації в інформаційному суспільстві. У зв'язку з цим, важливим є розгляд впливів еволюційного (чи може навіть революційного) процесу, пов'язані з ним зміни у свідомості особи. При цьому, розглядаються і глобальні впливи на світогляд людини, і проблеми розвитку національної самосвідомості, еволюція інформаційних технік і вплив цього процесу на неї.

Аналізуються також сучасні бібліотечні можливості у наданні допомоги відповідним державним структурам нейтралізації в умовах нинішньої гібридної війни з РФ зарубіжних цілеспрямованих негативних інформаційних впливів на свідомість особи, використання нових інформаційних технологій в шкідливих для людини цілях. Таким чином, тенденції та соціально-інформаційні чинники розвитку інформаційної сфери суспільства, їх впливи на формування особи в умовах глобальної інформатизації було обрано об'єктом дослідження.

Дисертаційне дослідження було орієнтовано на з'ясування сучасних тенденцій розвитку впливів на особу процесу інформатизації, в тому числі комп'ютеризованих бібліотек, їх базових центрів, системи інформаційних комунікацій, всього сучасного інформаційного комплексу, визначення основних тенденцій вдосконалення механізмів управління всіма складовими цього комплексу для забезпечення зростаючої ефективності використання інформаційних ресурсів національного розвитку. Його мета пов'язана безпосередньо з перспективами розвитку інформаційного суспільства в Україні. А ці перспективи, в свою чергу, пов'язані із необхідністю надання потужного імпульсу розвитку новітніх форм співпраці наукових бібліотек,

комп'ютеризованих бібліотечних установ вітчизняної бібліотечної системи, інформаційних центрів дослідницьких установ, дієвій їх співпраці в зниженні тиску глобальної інформації на свідомість сучасної людини з допомогою відбору і структурування суспільно значущих ресурсів у бібліотечних фондах, забезпеченні доступу до власних і зарубіжних інформаційних ресурсів розвитку для всіх категорій вітчизняних користувачів, вдосконалення нового інфотворення і підвищення продуктивності інфосфери в забезпеченні всіх напрямів суспільної діяльності. Освоєння для цього нових електронних інформаційних технологій і, насамперед, дистанційних форм обслуговування користувачів, розвитку інформаційно-аналітичної діяльності для просування в сферу перетворюючої діяльності необхідних для вирішення проблем розвитку інформаційних ресурсів.

Здійснене дослідження обумовило одержані результати. Їх зміст полягає в тому, що було вперше:

– з'ясовано основні чинники інформаційних впливів на особу в умовах впровадження електронних інформаційних технологій, глобальної інформатизації;

– розкрито характер внеску соціальних мереж у розвиток інформаційної сфери сучасного суспільства, у сферу горизонтальних комунікацій, розвитку міжособистісного спілкування;

– обґрунтовано необхідність усвідомленого розвитку адаптаційних заходів для нейтралізації надлишкового тиску інформаційної сфери на особу в умовах швидкозростаючих обсягів інформаційних обмінів;

– встановлено новітні форми керування інфосферою і можливості перспектив використання в цьому процесі бібліотечної системи та інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек;

– проаналізовано основні напрями еволюції бібліотечних функцій у контексті впровадження в діяльність цих установ електронних інформаційних

технологій і розвитку суспільних запитів на розвиток особи інформаційного суспільства;

– визначено соціально-культурні перспективи інформатизації для особи, для розвитку творчого потенціалу суспільства, що мають стати орієнтирами для трансформації сучасної бібліотечної діяльності.

Тим самим розвивається новий розділ бібліотекознавства, пов'язаний із теоретичним обґрунтуванням оновлення функцій бібліотечної діяльності в умовах розвитку електронних інформаційних технологій, участю бібліотечних установ у еволюції соціокомунікаційних факторів трансформації суспільства в умовах його інформатизації, розвитку особи інформаційного суспільства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження застосовані в удосконаленні змісту теоретичного потенціалу передусім таких дисциплін соціокомунікаційного циклу як бібліотекознавство, документознавство, а також можуть стати в допомозі розвитку наукового знання в соціології, психології, культурології тощо. Результати використано в розробці курсів, спецкурсів, що передбачені освітньо-професійними програмами підготовки фахівців з відповідних спеціальностей. Теоретичні й методичні положення дисертації можуть бути використані для практичних дій різних суспільних інститутів для соціалізації особи в умовах становлення інформаційного суспільства.

Отримані результати та запропоновані рекомендації спрямовані на вдосконалення інформаційного забезпечення, налагодження ефективного інформаційного обігу в організації діяльності управлінських структур, громадських організацій, наукових установ, бізнесу та ін., у роботі, спрямованій на подальший розвиток інформатизації, творчого потенціалу суспільства.

Результати дисертаційного дослідження покладено в практику науково-інформаційного, інформаційно-аналітичного та інформаційного обслуговування управлінських структур, громадських організацій, бібліотечних ус-

танов та ін. категорій користувачів Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національною юридичною бібліотекою та Фондом президентів НБУВ в їх практичній діяльності.

Науково-теоретичне значення отриманих результатів полягає у визначенні характерних особливостей розвитку закономірностей електронного інформаційного середовища на етапі утвердження інформаційного суспільства, його впливу на сучасну людину, виявлення характерних особливостей для прогнозування основних тенденцій розвитку особи в умовах інформаційного прогресу, пов'язаного з цим процесом характеру змін у запитах членів суспільства до його інформаційної сфери. Тим самим розширюється предметна сфера сучасного бібліотекознавства, бібліотечних наукових технологій, розвивається новий розділ бібліотекознавства, пов'язаний з теоретичним обґрунтуванням оновлення функцій бібліотечної діяльності в умовах розвитку електронних інформаційних технологій, участі бібліотечних установ у розвитку соціокомунікаційних факторів трансформації суспільства та становлення особи інформаційного суспільства.

Отримані результати та запропоновані рекомендації спрямовані на вдосконалення інформаційного забезпечення, налагодження ефективного інформаційного обігу в організації діяльності управлінських структур, громадських організацій, наукових установ, бізнесу та ін., роботи, спрямованої на подальший розвиток інформатизації, творчого потенціалу суспільства.

Дисертаційне дослідження, таким чином, аргументовано доводить, що розвиток Національної програми інформатизації обумовлює необхідність подальшого вдосконалення діяльності бібліотечних установ на базі освоєння електронних інформаційних технологій, розвитку інформаційно-аналітичної діяльності та дистанційних форм обслуговування користувачів.

До сфери діяльності бібліотек – суспільно значущих інформаційних центрів нового суспільства – має входити також вивчення ресурсів глобального інформаційного простору і комплектування ними власних фондів біб-

ліотек в інтересах національного розвитку, вивчення нового вітчизняного інфотворення, в тому числі в сфері соціальних мереж, як нового джерела бібліотечного комплектування, організації використання наявних в їх розпорядженні ресурсів для задоволення запитів суспільства через систему його соціальних комунікацій і в інтересах його розвитку.

Цей процес також має сприяти зростанню активної участі провідних бібліотек в активізації міжнародного інформаційного співробітництва, у створенні стійких, якісних зв'язків в інформаційній інфраструктурі з включенням бібліотек. У вітчизняній бібліотечній системі в процесі її комп'ютеризації також створюються умови для внесення вкладу в процес нейтралізації негативних інформаційних впливів в національній інфосфері, зміцненні національної інформаційної безпеки.

Таким чином, бібліотечна система нашої країни, в процесі свого розвитку, має стати важливим елементом нової інформаційної системи в національному інформаційному просторі.

Ефективність впровадження результатів дисертаційного дослідження підтверджується відповідними актами впровадження: акт впровадження результатів дисертаційного дослідження С. В. Горової, затверджений директором Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України, доктором юридичних наук, професором В. Г. Пилипчуком; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження С. В. Горової, затверджений директором Центру неперервної культурно-мистецької освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, президентом Української бібліотечної асоціації І. О. Шевченко.

Ключові слова: глобальна інформатизація, бібліотечні установи, особа інформаційного суспільства, інформація, електронні інформаційні технології, інформаційні впливи, користувач, маніпулятивні технології, еволюція, інформаційно-аналітичні центри.

SUMMARY

Gorova S.V. Personal development in the process of social informatization and transformation of socio-communicative functions of libraries. – Qualifications-for scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of sciences in social communications on a specialty 27.00.03 – bibliography, library science, bibliography; 27.00.01 – theory and history of social communications. – National Library of Ukraine named after VI Vernadsky, National Academy of Sciences of Ukraine; Vernadsky National Library of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2020.

An important factor in the development of the individual in the implementation of the State program of informatization is the use of national funds of information resources of the library sphere. After computerization, library institutions become an important component of the modern information system, contribute to the development of social and information factors of personality formation, its adaptation to the strengthening of the information sphere and meet the relevant personal needs in modern information processes.

In turn, the improvement of library activities requires clear ideas about the modern user, his problems associated with the optimization of the use of information resources, orientation in the amount of new information, including electronic. The process of transformation of modern library technologies starts from these problems.

This dissertation research is aimed at the development of certain aspects of the established theory of library science, which today needs clarification in connection with the development of electronic information technology, their penetration into all spheres of public life that require improvement of library services.

Manifestation of the laws of further evolution of modern society, associated with the development of creative self-expression of the person, the highest level of productivity of its activities, causes its growing demand for information resources of development. At the same time, the constant increase in tension with the growing circulation of resources in information communications, the need to manage this ever-increasing information resource of development creates significant, never-before-known pressure on the consciousness of the individual. In this regard, libraries are becoming increasingly necessary both as a source of national sovereign information resources, and as centers of accumulation and organization of the use of modern information resources of development, and as a social tool for studying and selecting the necessary for use in national development of global information resources. Improving the process of structuring socially significant information resources in library collections contributes to a significant unloading of a person's memory when operating with large amounts of complex information that reflects modern reality.

The development of information and analytical activities of libraries is the highest form of informing users about the resources available in the library, as well as the substantive features of electronic arrays of information in the global information space, which are in the interests of major user groups available through the library information resources. With the help of these products, librarians become active participants in the process characteristic of the information society – the approximation of socially significant information to the practice of social activity. That is, they become practical participants in social transformations.

Library institutions promote the participation of citizens in the development of such popular forms of communication as social networks. Their presence in these networks contributes to the improvement of the content quality of content, the introduction of socially significant topics in communication, which contributes to the development of democratic processes in modern society.

The adaptation of a person to the rapidly growing information saturation of the modern information space is also facilitated by a thorough study by librarians of the problems facing the user in modern society, the demands that arise and will arise in the process of self-realization in the information society. In this regard, it is important to consider the effects of the evolutionary (or perhaps even revolutionary) process and the associated changes in a person's consciousness. At the same time, the global influences on the human worldview and the problems of the development of national self-consciousness, the evolution of information techniques and the influence of this process on it are considered.

The modern library possibilities in rendering the help to the corresponding state structures of neutralization in the conditions of the present hybrid war with the Russian Federation of foreign purposeful negative information influences on consciousness of the person, use of new information technologies in the purposes harmful to the person are analyzed also. Thus, the trends and social and information factors of the development of the information sphere of society, their influences on the formation of the individual in the context of global informatization was chosen as the object of study.

The dissertation research was focused on elucidation of modern tendencies of development of influences on the person of process of informatization, including computerized libraries, their basic centers, system of information communications, all modern information complex, definition of the basic tendencies of improvement of mechanisms of management of all components. of this complex to ensure the growing efficiency of the use of information resources of national development. Its purpose is directly related to the prospects for the development of the information society in Ukraine. And these prospects, in turn, are related to the need to provide a powerful impetus to the development of new forms of cooperation of scientific libraries, computerized library institutions of the domestic library system, information centers of research institutions, the effectiveness of their cooperation in reducing global pressure. information on the

consciousness of modern man through the selection and structuring of socially significant resources in library funds, providing access to domestic and foreign development information resources for all categories of domestic users, improving new information creation and increasing the productivity of the infosphere in providing all areas of social activity. Development for this purpose of new electronic information technologies and, first of all, remote forms of service of users, development of information-analytical activity for advancement in the sphere of transforming activity necessary for the decision of problems of development of information resources.

The study led to the results. Their meaning is that it was the first time:

– the main factors of information influences on the person in the conditions of introduction of electronic information technologies, global informatization are found out;

– revealed the nature of the contribution of social networks in the development of the information sphere of modern society, in the sphere of horizontal communications, the development of interpersonal communication;

– the necessity of conscious development of adaptive measures for neutralization of excessive pressure of the information sphere on the person in the conditions of fast-growing volumes of information exchanges is substantiated;

– the newest forms of management of the infosphere and possibilities of perspectives of use in this process of library system and information-analytical activity of libraries are established;

– the main directions of evolution of library functions in the context of introduction in activity of these establishments of electronic information technologies and development of public inquiries on development of the person of an information society are analyzed;

– socio-cultural prospects of informatization for the person, for development of creative potential of a society which should become landmarks for transformation of modern library activity are defined.

Thus, a new section of library science is developed, connected with the theoretical substantiation of updating the functions of library activity in the development of electronic information technologies, participation of library institutions in the evolution of sociocommunication factors of society transformation in the conditions of its informatization, development of information society.

The practical significance of the results is that the results of the study are used to improve the content of theoretical potential, especially such disciplines of the socio-communication cycle as biblio-technology, document science, and can help the development of scientific knowledge in sociology, psychology, culturology. etc. The results were used in the development of courses, special courses, which are provided by educational and professional training programs for specialists in relevant specialties. Theoretical and methodological provisions of the dissertation can be used for practical actions of various social institutions for the socialization of the individual in the conditions of formation of the information society.

The obtained results and proposed recommendations are aimed at improving information support, establishing effective information circulation in the organization of management structures, public organizations, research institutions, business, etc., in the work aimed at further development of informatization, creative potential of society.

The results of the dissertation research are put into the practice of scientific-informational, information-analytical and informational service of management structures, public organizations, library institutions, etc. categories of users by the Service of Information and Analytical Support of Public Authorities, the National Law Library and the Fund of Presidents of the NBUV in their practical activities.

The scientific and theoretical significance of the results is to determine the characteristics of the laws of the electronic information environment at the stage of establishing the information society, its impact on modern man, identifying

characteristics to predict the main trends in personal development in terms of information progress. related to this process, the nature of changes in the demands of members of society to its information sphere. Thus, the subject area of modern library science, library science technologies is expanding, a new section of library science is being developed, connected with the theoretical substantiation of updating the functions of library activity in the conditions of electronic information technologies development, participation of library institutions in sociocommunication development. factors of transformation of society and the formation of the information society.

The obtained results and the offered recommendations are directed on perfection of information maintenance, establishment of effective information circulation in the organization of activity of administrative structures, public organizations, scientific establishments, business, etc., the work directed on the further development of informatization, creative potential. society.

The dissertation research, therefore, argues that the development of the National Informatization Program necessitates further improvement of library institutions based on the development of electronic information technology, development of information-analytical activities and remote forms of customer service.

The scope of activities of libraries - socially important information centers of the new society – should also include the study of global information space resources and their acquisition of libraries' own funds in the interests of national development, the study of new domestic information, including in the field of social networks. a new source of library acquisition, the organization of the use of available resources to meet the demands of society through the system of its social communications and in the interests of its development.

This process should also promote the active participation of leading libraries in the intensification of international information cooperation, in the creation of stable, high-quality links in the information infrastructure with the inclusion of

libraries. In the domestic library system in the process of its computerization also creates conditions for contribution to the process of neutralization of negative information influences in the national infosphere, strengthening national information security.

Thus, the library system of our country, in the process of its development, should become an important element of the new information system in the national information space.

The effectiveness of the implementation of the results of the dissertation research is confirmed by the relevant acts of implementation: the act of implementation of the results of the dissertation research SV Horova, approved by the director of the Research Institute of Informatics and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Doctor of Law, Professor VG Pylypchuk; the act of implementation of the results of the dissertation research of SV Gorova, approved by the director of the Center for Continuing Cultural and Artistic Education of the National Academy of Management of Culture and Arts, President of the Ukrainian Library Association IO Shevchenko.

Key words: global informatization, library institutions, person of information society, information, electronic information technologies, information influences, user, manipulative technologies, evolution, information-analytical centers.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії:

1. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення: монографія / С. В. Горова; наук. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 452 с. ISBN 978-966-02-8322-0 (друк.) ISBN 978-966-02-8323-7 (електрон.). URL: http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/Osoba_v_informaciynomu_suspilstvi.pdf.

Рецензія: Мищак І. М. Рецензія на монографію Горової С. В. «Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення» / Мищак І. М. // «Sciences of Europe» . – 2018. – № 30. – VOL 2. – P. 62–64.

2. Gorova S.V. Identity of informational society: problems of realization: monodrafy / S.V. Gorova. – Vancouver: Accent Graphics Communications & Publishing, 2019. – 208 p.

***Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України*:**

3. Горова С. Перспективи розвитку періодичних електронних видань бібліотек у сучасному інформаційному середовищі / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 35. – С. 101–112.

4. Горова С. В. Соціальні комунікації як фактор розвитку інформаційного суверенітету / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 114–118.

5. Горова С. В. Удосконалення національної безпеки в контексті розвитку електронних інформаційних технологій / Світлана Горова // Наукові пра-

ці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 50–57.

6. Горова С. В. Специфіка бібліотечного комплектування в умовах активізації інформаційної злочинності / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 112–123.

7. Горова С. В. Бібліотечний ресурс як розподілена інформаційна база людської діяльності / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 408–422.

8. Горова С. В. Інформаційні потреби людини і розвиток сучасної бібліотечної діяльності / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 181–196.

9. Горова С. В. Інформаційна еволюція. Бібліотечні установи та особа / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 241–248.

10. Горова С. В. Інформаційні комунікації постіндустріального суспільства: характерні особливості розвитку / Світлана Горова, Валерій Горовий // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2019. – Вип. 52. – С. 11–24.

Здобувач вивчала сучасні характерні особливості розвитку інформаційних комунікацій у суспільній практиці.

11. Горова С. В. Розвиток соціальних комунікацій у контексті задоволення інформаційних потреб особи / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2019. – Вип. 53. – С. 40 –53.

12. Горова С. В. Library facilities to meet needs modern information society / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2020. – Вип. 57. – С. 20–36.

13. Горова С. В. Informatization and society: possible difficulties and future prospects / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2020. – Вип. 58. – С. 41–58.

14. Горовая С. В. Сетевые технологии в общественном развитии: польза или опасность? / Світлана Горова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – Киев, 2013. – Вып. 11. – С. 185–192.

15. Горовая С. В. Электронные технологии социальных сетей в контексте проблем национальной безопасности / Світлана Горова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – Киев, 2014. – Вып. 12. – С. 145–153.

16. Горовая С. В. Манипулятивные технологии в современных информационных процессах и проблемы их нейтрализации / Світлана Горова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – Киев, 2016. – Вып. 13.– С. 68–78.

17. Горовая С. В. Информационная эволюция, библиотека и человек / Світлана Горова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – Киев, 2017. – Вып. 14. – С. 65–76.

18. Горова С. В. Новітні інформаційні технології в суспільних та культурних процесах сучасної України / Світлана Горова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – Київ, 2018. – №1. – С.116–121.

Статті у фахових виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз, та у виданнях іноземних держав:

19. Горова С. В. Інтернет-технології як фактор інтелектуального розвитку / Світлана Горова // The scientific heritage. Hungary. – 2016. – № 1(1). – VOL 1. – P. 65–68.

20. Горова С. В. Бібліотечні установи у задоволенні потреб користувача інформаційного суспільства / Світлана Горова // Sciences of Europe. – 2017. – № 20 (20). – VOL 4. – P. 63–79.

21. Горова С. В. Національний інформаційний простір у формуванні сучасної особи / Світлана Горова // Sciences of Europe. – 2017. – № 22 (22). – VOL 2. – P. 60–66.

22. Горова С. В. Адаптаційні проблеми особи в умовах інформаційних впливів сучасності / Світлана Горова // Sciences of Europe. –2018. – № 23. – VOL 2. – P. 50–57.

23. Горова С. В. Інформаційні потреби особи в умовах сьогодення / Світлана Горова / Світлана Горова // Sciences of Europe. – 2018. – № 24. – VOL 2. – P. 17–21.

24. Горова С. В. Бібліотечні установи та їх діяльність щодо нейтралізації загроз національному інформаційному простору / Світлана Горова // Norwegian Journal of development of the International Science. – 2018. – № 18. – VOL 2. – P. 68–73.

25. Горова С. В. Бібліотечні установи сьогодні. Розвиток особи й суспільства / Світлана Горова // Sciences of Europe – 2018. – № 27. – VOL 2. – P. 68–71.

26. Horova S. V. Technologies of manipulative influences in modern information processes / Svetlana Gorovaya // Znanstvena misel journal. Sloven. – 2018. – № 18. – P. 63–67.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

27. Горова С. В. Еволюція особистісних характеристик людини під впливом сучасної інформатизації / Світлана Горова // Smart and young. – Київ, 2016.– №. 6. – С. 32–38.

28. Горовая С. В. Роль электронных СМИ в защите информационного пространства / Світлана Горова // Українсько-македонський науковий збірник. – Київ, 2014. – Вип. 6. – С. 211–218.

29. Горова С. В. До питання мережевих технологій в суспільному розвитку / Світлана Горова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. – Київ, 2013. – Вип. 1 (29). – С. 342–347.

30. Горова С. В. Проблеми інформаційної безпеки в контексті розвитку соціальних мереж / Світлана Горова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. – Київ, 2013. – Вип. 2 (30). – С. 237–244.

31. Горова С. В. Проблеми інформаційної безпеки в соціальних мережах / Світлана Горова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. – Київ, 2014. – Вип. 1 (32). – С. 136–139.

32. Горова С. В. Кіберпрофесіонали і кіберзлочинність / Світлана Горова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. – Київ, 2014. – Вип. 2 (33). – С. 170–173.

Розділи у колективних монографіях:

33. Горова С. В. Розвиток маніпулятивних технологій в сучасних інформаційних обмінах в контексті нових підходів до бібліотечного комплектування / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2014. – С. 158–177.

34. Горова С. В. Інформаційні обміни в українських соціальних мережах / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Соці-

альні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадського суспільства: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2014. – С. 17–33.

35. Горова С. В. Сугестивні технології як компонент інформаційної війни / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2015. – С. 103–119.

36. Горова С. В. Інформаційне маніпулювання і проблеми його нейтралізації / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2015. – С. 197–216.

37. Горова С. В. Об'єкт інформаційної агресії – свідомість / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2015. – С. 79–94.

38. Горова С. В. Електронні інформаційні ресурси в контексті основних інформаційних загроз / С. В. Горова, Гранчак Т. Ю., Половинчик Ю. М. та ін. // Бібліотеки у здійсненні державотворчої інформаційної політики: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2016. – С. 10–19.

39. Горова С. В. Комунікативні засоби досягнення суспільного взаєморозуміння / С. В. Горова, О. М. Майборода та ін. // Суспільно-групові інтереси у політичному полі сучасної України: зміст, репрезентанти, механізми узгодження: кол. моногр. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – С. 169–181.

40. Горова С. В. Основні тенденції російсько-українського інформаційного протистояння в національному інформаційному просторі України /

С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Особливості інформаційного забезпечення національного консенсусу в сучасній Україні: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2016. – С. 108–136.

41. Горова С. В. Нейтралізація впливу сучасних інформаційних технологій РФ в інформаційній війні / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Інформаційні чинники системи інтеграторів Донбасу і Криму в загальноукраїнській єдності: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2016. – С. 120–144.

42. Горова С. В. Розвиток комунікативних особливостей інформаційного суспільстві у відображенні соціокультурних процесів сучасності / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Розвиток інформаційної культури як умова єдності українського суспільства: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2017. – С. 123–160.

43. Горова С. В. Бібліотечні структури в національному інформаційному просторі як чинник української консолідації / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Формування стратегічного наративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій в загальноукраїнський контекст: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2017. – С 149–167.

Праці та виступи на конференціях, які додатково засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Горова С. В. Моніторинг сучасних інформаційних ресурсів: організаційний аспект / Світлана Горова // Информационные технологии и безопасность. Оценка состояния. – К. 2013. – Вип. 13. – С. 55–60. (Международная

конференция «Информационные технологии и безопасность. Оценка состояния». Киев, 2013р.).

2. Горова С. В. Проблеми організації інформаційної безпеки в національному інформаційному просторі / Світлана Горова // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору. – К. 2014. – С. 210–215. (Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору». Київ, 21–23 жовтня 2014 р.).

3. Горова С. В. Бібліотечні фонди як ресурс нейтралізації негативних інформаційних впливів / Світлана Горова // (Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікації». Київ, 6–8 жовтня 2015 р., НБУВ).

4. Горова С. В. Новітні інформаційні технології в суспільних процесах сучасності / Світлана Горова // (XII Жовтневі читання в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 11 жовтня 2016 р.).

5. Горова С. В. Адаптаційні проблеми особистості в контексті розвитку впливів інформаційної сфери / Світлана Горова // (Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікації». Київ, 3–5 жовтня 2017 р., НБУВ).

6. Горова С. В. Бібліотечні установи сьогодні. Розвиток особи й суспільства / Світлана Горова // (Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікації». Київ, 6–8 листопада 2018 р., НБУВ).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 26

ВСТУП 27

РОЗДІЛ 1. **ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ОСОБИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА** 39
Висновки до розділу 1 58

РОЗДІЛ 2. **ЕВОЛЮЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІД ВПЛИВОМ АКТИВІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ.** 60
Висновки до розділу 2 71

РОЗДІЛ 3. **РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ОСОБИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ** 72
3.1. Інформаційні механізми адаптації особи і суспільства до змін навколишнього середовища 72
3.2. Суспільнокорисна праця як фактор розвитку суспільнокорисного інформаційного процесу 89
3.3. Особливості розвитку понятійного апарату в електронному середовищі 99
3.4. Процес інформатизації як джерело зростання творчого потенціалу особи і суспільства 115
Висновки до розділу 3 131

РОЗДІЛ 4. **ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ НА ОСОБУ** 133
4.1. Глобальні тенденції розвитку електронного середовища і їх вплив на розвиток постіндустріального суспільства 133
4.2. Національний інформаційний простір як фактор самоідентифікації особи в умовах глобалізації 155
4.3. Процес інформаційних обмінів як фактор особистісної трансформації 175
4.4. Комп'ютеризована людина в комп'ютеризованому світі 187
4.5. Особливості впливів електронної інформації на свідомість особи 232
4.6. Маніпулятивні технології – зброя інформаційної війни 246
Висновки для розділу 4 262

РОЗДІЛ 5. **УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ВПЛИВАМИ: РОЗВИТОК ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ З УЧАСТЮ БІБЛІОТЕК** 264
5.1. Особистість в управлінні інформаційними процесами сучасності 264
5.2. Соціальні механізми інформаційної адаптації 279
5.3. Бібліотеки в активізації інформаційних обмінів у стратегічних комунікаціях 293
5.3. Шляхи нейтралізації безпекових загроз 307
Висновки до розділу 5 326

РОЗДІЛ 6. **БІБЛІОТЕЧНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ** 328
6.1. Бібліотека – інформаційний посередник між користувачем та інформаційними ресурсами сучасності 328
6.2. Бібліотечні установи у задоволенні потреб користувача інформаційного суспільства 344
Висновки до розділу 6 360

РОЗДІЛ 7. **ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПЕРСПЕКТИВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ДЛЯ ОСОБИ І СУСПІЛЬСТВА** 362
7.1. Основні чинники еволюції умов соціальної трансформації сучасного суспільства 362
7.2. Бібліотечні чинники стратегічних перспектив розвитку особи……...379
7.3. Бібліотечний фактор в системі розвитку колективної самосвідомості суспільства……..... 390
Висновки до розділу 7 396

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ..... 399

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 409

ДОДАТКИ..... 450
Список публікацій здобувача за темою дисертації 450

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БД – бази даних

ДІР – державні інформаційні ресурси

ЄС – Європейський Союз

ЗІБ – загальноукраїнська інформаційна база

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗМК – засоби масової комунікації

ІАС – інформаційно-аналітичні структури

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ІР – інформаційні ресурси

К-суспільство – суспільство, засноване на знаннях

НБУВ – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського НАН України

НЮБ – Національна юридична бібліотека

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СІАЗ – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади

СІБ – соціальні інформаційні бази

СМ – соціальні мережі

ФПУ – Фонд Президентів України

ВСТУП

Обгрунтування вибору теми. Інформаційні процеси останніх десятиріч, пов'язані з масовою комп'ютеризацією всіх сфер суспільного життя, розвитком електронних інформаційних технологій, здійснюють зростаючий вплив на сучасну людину, її соціально-психологічну сферу та соціокультурне оточення. При цьому розвиток глобальної інформатизації об'єктивно проявляється в активізації бібліотечної сфери, забезпечує доступ все більш широкій аудиторії людей до наявних у розпорядженні суспільства інформаційних ресурсів. Цей процес створює умови також до інфотворення у сфері електронних ресурсів, розвитку міжособистісного спілкування, сприяє зростаючому самовиявленню індивідуальності в інформаційній сфері в порівнянні з будь-якими раніше відомими періодами в її існуванні.

Важливою особливістю нинішнього етапу інформаційного суспільства є стрімке зростання виробництва нової суспільно значущої, насамперед наукової інформації. При цьому відбувається розвиток системи соціальних інформаційних комунікацій і зростання їхнього впливу на всі сфери діяльності сучасних людей. Швидкозростаючі обсяги інформаційних ресурсів, що використовуються у функціонуванні суспільства, обумовлюють збільшення раніше непомітного інформаційного тиску на людську свідомість. При цьому особа реагує на потребу зменшення цього тиску в різний спосіб: вдосконалює комп'ютерні технології, розробляє програмне устаткування для оптимізації пошуку, структурування, ефективного використання інформації, розвиває гігієну роботи в інформаційній сфері та ін. У цих умовах, при поки що незбалансованих суспільних і особистісних інтересах в середовищі інформаційних користувачів, все відчутнішими стають також і негативні впливи стрімко зростаючої інфосфери на здоров'я людей, відбувається підміна у свідомості окремих членів суспільства реальної дійсності віртуальним світом, що може сприяти прояву антисоціальної поведінки особи.

В той же час не досить активні темпи включення в сучасні інформаційні процеси вітчизняної бібліотечної системи в останні десятиріччя значною мірою обумовлюються суттєвим її недофінансуванням. Це призводить до відставання у впровадженні електронних інформаційних технологій, що мають сприяти розвитку соціокомунікаційних функцій обслуговування користувачів електронною інформацією. У такій ситуації значне число користувачів електронними ресурсами ще не одержує вичерпного асортименту необхідних послуг. Чимало бібліотечних установ ще недостатньо пристосовані до процесу трансформації традиційного читача в користувача електронними ресурсами, до його запитів у сучасних інформаційних обмінах. При цьому вже наявний досвід розвитку інформаційних процесів у сучасних умовах свідчить про те, що зростаюче інформаційне навантаження на свідомість індивідуальності може успішно амортизуватися розвитком активної діяльності бібліотек.

Зростаюче значення бібліотек, як базових центрів інформаційної діяльності, насамперед набуває значення у сфері наукової та науково-прикладної діяльності. Спеціалізовані провідні наукові та галузеві бібліотеки сьогодні у все більшій мірі виконують роль національних науково-інформаційних та інформаційно-аналітичних центрів в галузі організації та активізації використання інформаційних ресурсів суспільства. Вони сприяють підвищенню ефективності використання наукової інформації. У той же час вони знижують навантаження на свідомість дослідників масивів малозначимої інформації, продукованої малокваліфікованими учасниками інформаційних обмінів, що активізувалися недавно в рамках суспільної інформатизації.

Слід також зазначити, що сучасні бібліотеки у своїх фондах зберігають безцінні для національного розвитку суверенні інформаційні ресурси. Розкриття цих ресурсів у національному інформаційному просторі набуває особливого значення в умовах сучасної глобалізації. Ці ресурси мають ефе-

ктивно використовуватись як орієнтири у новому інфотворенні в інтересах розвитку українського суспільства.

В умовах сучасної інформатизації зростаючого значення набуває розвиток процесу впровадження електронних інформаційних технологій, вивчення його впливу на особу в сучасному суспільстві, на її світогляд. Дослідження даного процесу є важливим фактором самовиявлення особи в новому суспільстві. Тому аналіз особливостей прояву системи «особа – комп'ютер – бібліотека», що виникають у процесі інформатизації, дає новий і дуже актуальний матеріал для узагальнення та розвитку теорії соціальних комунікацій. Воно також відкриває нові перспективи розвитку, усвідомлення процесу трансформації функцій сучасних бібліотек, напрямів, форм та змісту їх реалізації. Розгляд цих особливостей розвитку сучасної інфосфери є важливим для вдосконалення суспільних механізмів керування інформаційними процесами, підвищення ефективності функціонування особи в цій інфосфері.

Наявний досвід НБУВ та ряду інших наукових, галузевих, а також провідних обласних бібліотек свідчить про те, що бібліотечна сфера за рахунок можливостей розвитку своїх соціокомунікаційних функцій здатна активно впливати на механізм адаптації людини до нової електронної реальності. Вона може успішно сприяти розвитку в цих напрямах інформаційно-аналітичної діяльності та розвивати різновиди дистанційних форм обслуговування особи-користувача, інтерактивного спілкування, активізувати використання інформаційних ресурсів у загальносуспільному вимірі. Активізація бібліотечної сфери в інформаційних процесах сучасності має також спиратися на широке впровадження в практику діяльності національних бібліотек інформаційно-аналітичного напряму розкриття змісту фондів та створюваних електронних ресурсів, розширення уявлень у користувача про суспільний інформаційний ресурс.

Таким чином, проблема формування особи та її участі в інформаційно-комунікаційній діяльності суспільства в пропонованій постановці теми дисе-

ртації розвиває теорію сучасного бібліотекознавства та тісно пов'язується з розвитком теорії еволюції соціальних комунікацій в цілому. Дослідження в даному напрямі обґрунтовує зростаюче значення бібліотек в організації управління як традиційними, так і електронними ресурсами, аналізує нові форми підвищення ефективності інформаційного обслуговування користувачів бібліотеками – інформаційними центрами. Це сприяє зниженню тиску в сфері інформаційних обмінів на свідомість особи, підвищенню ефективності використання інформації у загальносуспільному масштабі. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек дозволяє зняти протиріччя кількості і якості, зростаючих електронних інформаційних масивів і використання якісної інформації, зменшує гостроту подолання проблем адаптації особистості до інформаційних процесів сучасності, пом'якшує негативні чинники її інтеграції в інформаційні процеси сучасності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалось у рамках науково-дослідної роботи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і пов'язане з реалізацією тем «Оптимізація інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек в умовах інтенсифікації інформаційних обмінів» (2013–2015 рр. 0113 U000098); «Шляхи підвищення ефективності функціонування соціальних інформаційних комунікацій в умовах посилення глобальних інформаційних впливів» (2016–2018 рр. 0116 U000200); «Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства» (2019–2021 рр. 0119U00000).

Мета та завдання дослідження.

Метою дисертаційного дослідження є виявлення тенденцій впливу зростаючих масивів інформації, що формуються глобальною інформатизацією на суспільні орієнтири та формування особи, з'ясування механізмів підвищення ефективного створення та використання ресурсів бібліотек в інтере-

сах особи як користувача інформаційних ресурсів та перспектив підвищення значимості в цьому процесі інформаційно-аналітичної функції бібліотек.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі *завдання:*

– визначення методологічних засад наукового дослідження проблеми розвитку особи інформаційного суспільства та ролі комунікаційних аспектів бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності у її формуванні;

– з'ясування ступеня досліджуваності проблеми формування особи під впливом інформаційного розвитку суспільства;

– виявлення соціально-інформаційних чинників глобалізації сучасного суспільства, встановлення їх позитивного та негативного впливу на формування особи;

– вивчення адаптаційних проблем особи в умовах розвитку електронного середовища глобалізації;

– дослідження глобальних тенденцій розвитку електронного середовища і їх вплив на розвиток постіндустріального суспільства та національний інформаційний простір;

– аналіз можливостей бібліотечних механізмів управління проблемними інформаційними впливами на особу;

– розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек (на прикладі досвіду НБУВ) як нового напряму соціокомунікаційної складової сучасного національного інформаційного простору;

– з'ясування ролі соціальних мереж у процесі розвитку сучасних інформаційних обмінів як об'єкта інформаційно-бібліотечної та інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек;

– обґрунтування нової ролі бібліотечного фактора у вдосконаленні керування процесом ефективного використання ресурсів інформаційного суспільства;

– окреслення перспектив розвитку бібліотечних функцій в процесі інформатизації, формування тематичних та проблемно-орієнтованих інформа-

ційних ресурсів для задоволення потреб сучасного користувача, подальшого розвитку дистанційних технологій інформаційно-аналітичного обслуговування електронною інформацією корпоративних та індивідуальних замовників, вдосконалення організації безпеки національного інформаційного простору.

Об'єкт дослідження: тенденції та соціально-інформаційні чинники розвитку інформаційної сфери суспільства в контексті їх впливу на формування особи в умовах глобальної інформатизації. Даний напрям інформаційної діяльності в сучасних умовах розвивається насамперед на базі впровадження електронних інформаційних технологій, дозволяє розв'язувати важливу соціокомунікаційну проблему зниження тиску стрімко зростаючих обсягів інформації на свідомість індивіда з допомогою розвитку бібліотечних технологій в сфері управління електронними ресурсами, вдосконалення комунікаційного зв'язку між сучасними інфоцентрами, зокрема бібліотечними, та основними нинішніми категоріями користувачів інформаційними ресурсами з урахуванням усієї системи їх сучасних запитів.

Предметом є бібліотечний механізм управління інформаційними процесами в національному інформаційному просторі в процесі його розвитку під впливом еволюції запитів користувачів електронними інформаційними ресурсами та зниженням прояву негативних факторів впливу електронного середовища на особу в умовах розвитку глобальної інформатизації.

Методи дослідження. Виходячи зі специфіки об'єкта і предмета дослідження і для забезпечення отримання достовірних результатів дослідження, у дисертації використовується комплекс методологічних принципів та система методів наукового пізнання: загальнонаукових, міждисциплінарних та дисциплінарних. Ці методи відображають процес синтезу знань, використовуваних даним дослідженням і необхідних для розкриття змісту проблеми, що вирішується, та результатів дисертаційного дослідження. Вони підпорядко-

вуються його меті, стають інструментом одержання нового знання про еволюцію інформаційних впливів на особу в умовах розвитку сучасного суспільства та трансформацію функцій бібліотек. Дане наукове дослідження, для якого характерною є безпосередня взаємодія багатьох напрямів наукових досліджень, особливу увагу приділяє використанню загальнонаукових підходів, методів і принципів, що забезпечують приріст знань. Як базовий використовується системний підхід, який дає змогу вивчити об'єкт дослідження (інформаційні чинники формування особи в умовах глобального електронного середовища) як цілісну множину елементів та зв'язків між ними, розглядає об'єкт у його структурі, процесах і функціях, взаємодії з особою та бібліотечною діяльністю й бібліотечним фактором. Використано принципи історизму, об'єктивності, всебічності, такі методи як абстрагування, узагальнення, аналогії, моделювання, прогнозування, системний та структурно-функціональний методи, пов'язані із процесами комунікації в контексті соціальної взаємодії. Були використані методи класифікації, та систематизації інформації, інформаційно-аналітичний метод, широко застосовувався методичний апарат соціальних комунікацій, методики інформаційного та документознавчого й бібліотекознавчого аналізу тощо.

Особлива увага при цьому була приділена міждисциплінарним методам досліджень, адже в цьому випадку йдеться про дослідження перебігу (взаємовпливу) декількох процесів, що вивчаються різними групами дисциплін, об'єднуваних науками про людину і науками про інформацію.

Метод наукового дослідження – розгляд об'єкта дослідження від абстрактного до конкретного, також був застосований у дослідженні, зважаючи на те, що він виражає рух теоретичної думки до все більш повного, всебічного відтворення предмета, явища.

У роботі також були застосовані методи емпіричного дослідження. Так, метод спостереження, який являє собою активний пізнавальний процес, що опирається, насамперед, на роботу органів чуття людини і її предметну мате-

ріальну діяльність, що, у цьому випадку, відображені в результатах діяльності в інформаційному просторі, просторі Інтернету. Були використані методи класифікації, порівняння та систематизації інформації, інформаційно-аналітичний метод, широко застосовувався методичний апарат соціальних комунікацій, методики інформаційного та документознавчого й бібліотекознавчого аналізу тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, *що вперше:*

– з'ясовано основні чинники стрімко зростаючих інформаційних впливів на особу в умовах впровадження електронних інформаційних технологій, глобальної інформатизації;

– розкрито особливості розвитку інформаційної сфери сучасного суспільства на основі електронних інформаційних технологій у сферах горизонтальних комунікацій, міжособистісного спілкування;

– обґрунтовано необхідність усвідомленого розвитку адаптаційних заходів для нейтралізації надлишкового тиску інформаційної сфери на особу в умовах швидкозростаючих обсягів інформаційних обмінів;

– встановлено новітні форми керування інфосферою і можливості перспектив використання в цьому процесі бібліотечної системи та інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек;

– проаналізовано основні напрями еволюції бібліотечних функцій у контексті впровадження в діяльність цих установ електронних інформаційних технологій, розвитку суспільних запитів на розвиток особи інформаційного суспільства;

– визначено соціально-культурні перспективи інформатизації для особи, для розвитку творчого потенціалу суспільства, що мають стати орієнтирами для трансформації сучасної бібліотечної діяльності.

Набули подальшого розвитку теоретичні уявлення щодо трансформації потреб особи в інформаційному середовищі, еволюції процесу її адаптації до стрімкого розвитку сучасної інфосфери.

Науково-теоретичне значення отриманих результатів полягає у розвитку теоретичних засад соціальних комунікацій, у визначенні характерних особливостей розвитку закономірностей електронного інформаційного середовища на етапі утвердження інформаційного суспільства, його впливу на сучасну людину, виявлення характерних особливостей для прогнозування основних тенденцій розвитку особи в умовах інформаційного прогресу, пов'язаного з цим процесом характеру змін у запитах членів суспільства до його інформаційної сфери. Тим самим розширюється предметна сфера сучасного бібліотекознавства, бібліотечних наукових технологій, розвивається новий розділ бібліотекознавства, пов'язаний з теоретичним обґрунтуванням оновлення функцій бібліотечної діяльності в умовах розвитку електронних інформаційних технологій, участі бібліотечних установ у розвитку соціокомунікаційних факторів трансформації суспільства та становлення особи інформаційного суспільства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження застосовані в удосконаленні змісту теоретичного потенціалу передусім таких дисциплін соціокомунікаційного циклу як бібліотекознавство, документознавство також можуть стати в допомозі розвитку наукового знання в соціології, психології, культурології тощо. Результати використано в розробці курсів, спецкурсів, що передбачені освітньо-професійними програмами підготовки фахівців з відповідних спеціальностей. Теоретичні й методичні положення дисертації використовуються в практичній діяльності наукових установ, управлінських структур та бібліотечних інформаційних центрів, сприяють розвитку уявлень про процес еволюції інформаційних потреб сучасних користувачів.

Отримані результати та запропоновані рекомендації спрямовано на вдосконалення інформаційного забезпечення, налагодження ефективного інформаційного обігу в організації діяльності управлінських структур, громадських організацій, наукових установ, бізнесу та ін., у роботі, спрямованій

на подальший розвиток інформатизації, зростання творчого потенціалу суспільства.

Результати дисертаційного дослідження покладено в практику науково-інформаційного, інформаційно-аналітичного та інформаційного обслуговування управлінських структур, громадських організацій, бібліотечних установ та ін. категорій користувачів Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національною юридичною бібліотекою та Фондом президентів НБУВ. Результати даного дослідження впроваджено також в діяльності наукових установ, зокрема у діяльність Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України та Центру неперервної культурно-мистецької освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Особистий внесок здобувача. Постановка і розв'язання всього комплексу проблем були здійснені дисертантом одноосібно та відображені у 43 наукових публікаціях (в тому числі: розділи у 11 колективних монографіях та 1 спільна стаття, які вказані у списку публікацій здобувача). Кандидатська дисертація «Періодичні електронні видання в системі бібліотечних інформаційних ресурсів (на базі аналізу інтернет-видань кінця XX – початку XXI ст.)» була захищена у 2012 р. Її матеріали в тексті докторської не використовувалися.

Апробація результатів дисертації:

Основні наукові положення та результати дисертаційної роботи апробовані також на міжнародних наукових конференціях: Информационные технологии и безопасность. Оценка состояния (ИТБ-2013) (18 червня 2013 р., Київ), тема доповіді: «Моніторинг сучасних інформаційних ресурсів: організаційний аспект»; Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору (21–23 жовтня 2014 р., НБУВ, Київ), тема доповіді: «Проблеми організації інформаційної безпеки в національному інформаційному просторі»; Бібліотека. Наука. Комунікації (6–8 жовтня 2015 р., НБУВ,

Київ), тема доповіді: «Бібліотечні фонди як ресурс нейтралізації негативних інформаційних впливів»; XII Жовтневі читання в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України на тему: «Політичний процес і політика реформ у сучасній Україні» (11 жовтня 2016 р., Київ), тема доповіді: «Новітні інформаційні технології в суспільних процесах сучасності»; Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек (3–5 жовтня 2017 р., НБУВ, Київ), тема доповіді: «Адаптаційні проблеми особистості в контексті розвитку впливів інформаційної сфери»; Бібліотека. Наука. Комунікація (6–8 листопада 2018 р., НБУВ), тема доповіді : «Бібліотечні установи сьогодні. Розвиток особи й суспільства».

Результати даного дослідження впроваджуються в діяльності наукових установ, про що свідчать відповідні акти впровадження: акт впровадження результатів дисертаційного дослідження С. В. Горової, затверджений директором Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України, доктором юридичних наук, професором В. Г. Пилипчуком; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження С. В. Горової, затверджений директором Центру неперервної культурно-мистецької освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, президентом Української бібліотечної асоціації І. О. Шевченко.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено в 43 публікаціях: у двох одноосібних монографіях (452 с., обсягом 26,27 друк. арк.; 208 с., обсягом 10 друк. арк.); у 24 статтях у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, в тому числі у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз та в статтях у закордонних наукових періодичних виданнях; у розділах 11 колективних монографій; у 6 статтях в інших наукових періодичних виданнях. А також у 6 виступах на наукових міжнародних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура складається з титульного аркуша, анотації українською та англійською мовами, списку публікацій здо-

бувача за темою роботи, змісту, переліку умовних скорочень, вступу, семи розділів, висновків наприкінці розділів та загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

Дисертація обсягом 457 стор., основний текст становить 16,95 авт. арк., список використаних джерел розміщений на 41 стор. і містить 436 позицій, додатки – 8 стор.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ОСОБИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Методологія дослідження підпорядкована змісту його предмета та поставлених задач і обумовлена необхідністю з'ясування наслідків впливу інформаційних чинників на формування особи в умовах цифрового етапу розвитку постіндустріального суспільства, адаптаційних проблем особистості до цих умов і соціально-культурних перспектив подальшого розвитку інформатизації для особи і суспільства. Особливості даних впливів обумовлені переходом сучасної цивілізації від індустріального до постіндустріального етапу розвитку суспільства і мають революційне значення і для самого суспільства в цілому, і для особи, його члена зокрема. Вони відображають сутнісні зміни в еволюції соціальних процесів, засновані на революційному за своїм значенням розвитку інформаційних (насамперед електронних) технологій, значному прискоренні глобалізаційних процесів, стрімкому розширенні можливостей для інфотворчості та інформаційних обмінів між людьми. Дані процеси визначають новий історичний тип наукової раціональності, суттєво позначаються на наявній в розпорядженні сучасної науки системі норм і стандартів наукового дослідження з їх онтологічними і гносеологічними засадами.

Основні методичні підходи, на основі яких здійснюється дане дослідження, пов'язані з тією обставиною, що цифровий етап розвитку постіндустріального суспільства в процесі свого розвитку все більше впливає на еволюцію наукової картини світу, через яку результати наукового пізнання сприймаються соціальною свідомістю, соціокультурною практикою сьогодення. При цьому «найзагальніші визначники смислу в людському мисленні (філософські категорії) зіставляються з поняттями наукових теорій саме на

ції стадії узагальнення знання, тобто тоді, коли паралельно зі створенням наукової картини світу виробляється відповідний їй стиль наукового мислення» [140].

Методологічні підходи до процесу дослідження базуються на науковій картині світу, заснованій на результатах наукового пізнання, узагальнених і переплавлених в людській свідомості в систему основоположних констант. Ієрархія цих констант відображає основні етапи розвитку пізнавального процесу людства від класичного до постнекласичного включно. Слід зазначити, що використовувана відомим дослідником у сфері філософії науки В. С. Стьопіним та його колегами типологія наукової раціональності, не зважаючи на певну термінологічну недбалість, сприяла фіксації уявлень щодо наявності в історії пізнавальної діяльності певних типів раціональності, пов'язаних із еволюцією людини. І даний підхід є прийнятним для використання в дослідженні.

У широкому понятті про методологію, можна говорити як про сукупність конкретних цілісних її різновидів, які переплітаються та взаємодіють один з одним [347]. У даному випадку слід зазначити, що дослідник відчув об'єктивну динаміку внутрішніх процесів (підходів, прийомів), хоча й використав при цьому більш розпливчасте поняття «різновиди раціональності». Дане положення є важливим при розгляді методологічних проблем, пов'язаних із розвитком сучасного етапу постіндустріального суспільства. При цьому класичний ідеал раціональності «визначає початкові й граничні умови руху та визначення нескінченної кількості процедур для забезпечення граничних переходів» [140, с. 57–58]. Методологічно важливим є зауважити, що на досліджуваному тоді класичному етапі взаємодії людини з навколишнім світом рівень сприйняття цього світу обмежувався уявленнями про рух у незмінній предметній сфері, описувався законами класичної механіки і сприймався в якості незмінного кругообігу, зафіксований у Біблії: «Що було, те і буде; і що робилося, те і буде робитися, і немає нічого нового під сон-

цем…» (Книга Екклезіаста, або Проповідника 1:9) [36]; «Буває щось, про що говорять: “дивись, ось це нове”; але *це* було вже у віках, які були раніше за нас» (Книга Екклезіаста, або Проповідника 1:10) [36].

Під час першої глобальної наукової революції Нового часу в умовах становлення класичної науки окремих диференційованих (XVII–XVIII ст.) і диференційованого (XIX ст.) етапів розвитку склалася система засад класичної науки.

Методологія наукових досліджень мала реагувати на витончення нервової системи, розвиток пізнавальних здібностей людини, що дало можливість для здійснення більш глибокого занурення в дійсність, призвело до наукової революції початку XX ст., започаткувало новий етап розвитку науки, що іменується сьогодні некласичною (спеціальною), виникнення загальної теорії відносності й квантової механіки в фізиці, генетики в біології, кібернетики як основи створення обчислювальної техніки та ін. Розвиток електронних інформаційних технологій дав змогу суттєвого вдосконалення якості об’єкта дослідження і вдосконалення не лише предметів і явищ матеріального світу, але й матеріалів сприйняття й уявлення – інформації про навколишній світ і, як наслідок, – створення раніше невідомих можливостей цілеспрямованої організації пізнавальної діяльності й, відповідно, оновлення методології наукового пізнання.

Таким чином, на нинішньому етапі світопізнання в систему основоположних констант, «безрозмірної точкової частинки», фундаментальної складової сучасної наукової картини світу поступово вводиться інформаційна складова як самостійний об’єкт вивчення і новий орієнтир «означення сущого в цілому», повноправний компонент сучасної картини світу, як зауважував М. Гайдеггер (Хайдеггер), «де справа доходить до картини світу, там виноситься кардинальне рішення щодо сущого в цілому і т.д.» [61].

В картині світу розвиваються, уточнюються і нашаровуються уявлення про оточуючий людину світ і на їх основі вдосконалюються методики пізна-

вальної діяльності. При цьому «кожен тип наукової раціональності забезпечує об'єктивність пізнання для відповідного типу об'єктів, що потрапляють у предметне поле дослідника, на основі використовуваних ним методів» [140, с. 58]. Поступове включення до стилю наукового мислення, до системи ідеалів і норм пізнання, особливостей інформаційних складових сучасної картини світу стає повноправною складовою засад нинішнього періоду розвитку науки, що є передумовою подальших революційних змін у ній.

Стиль наукового дослідження проблеми, пов'язаної із вивченням зростаючих впливів на людину сучасної інформаційної сфери, обумовлює логічно умотивований спосіб застосування наукових методів у їх ієрархії і зануренні в конкретний матеріал інформаційних процесів сьогодення.

В революційних перетвореннях сучасної дійсності, пов'язаних із становленням нового інформаційного суспільства в глобальному вимірі з'являється цілий комплекс нових проблем. Особа, потенційний користувач бібліотеки, сьогодні стикається з величезними обсягами інформації різного рівня якості. Серед них суспільно значуща, потрібна особі і суспільству для існування і розвитку становить лише певну частину із загальних обсягів. І ця частина визначається освітнім рівнем суспільства, точніше, тієї його частини, що має відношення до виробництва і використання даного ресурсу в інтересах прогресу [104, с. 16].

Наочним прикладом зростання обсягів виробництва лише корисної для суспільства інформації є темпи її фіксування в Бібліотеці Конгресу США. У Бібліотеці працює більше 3,5 тис. постійних співробітників, які щорічно обслуговують 1,7 млн. відвідувачів (в це число входять і екскурсійні групи). За різними оцінками, загальна кількість одиниць зберігання, що містяться в бібліотеці, становить від 150 до 170 мільйонів, щодня ця цифра збільшується на кілька тисяч. Всі екземпляри Бібліотеки займають близько 1 тис. км. полиць. Тут зберігаються екземпляри праць, написані на 420 мовах світу [33].

На фоні розвитку інформаційного ресурсу даної бібліотечної установи особливо наочним є розвиток інформаційного виробництва сьогодення. Дослідники повідомляють, що за їх підрахунками Бібліотеці Конгресу США потрібно було два століття, щоб зібрати 29 мільйонів книг та періодичних видань, 2,7 мільйона записів, 12 мільйонів фотографій, 4,8 мільйони карт і 57 мільйонів рукописів. Сьогодні ж такий обсяг інформації продукується в інтернеті приблизно за 15 хвилин [208, с. 7; 207].

Стрімко зростаючі обсяги продукованої в суспільстві інформації створюють нові, раніше невідомі для особи і суспільства проблеми, з якими вона не стикалася раніше і які потребують дальшого оновлення наукової методології.

Найбільш відчутними серед них насьогодні є:

– тиск все більш зростаючих обсягів інформації на людську свідомість, на психічний стан людини;

– зростаючі негативні техногенні впливи інформаційного устаткування на організм людини;

– відсутність технологічної підготовки переважної більшості сучасних людей в роботі з електронною інформацією, що призводить до відчуття відставання в розвитку загальносуспільних процесів;

– психологічний дискомфорт від слабкого усвідомлення значною частиною людей зростаючої необхідності використання технологій інформаційного суспільства в розвитку соціального середовища;

– невірне, гіперболізоване, відірване від реальності сприйняття частиною людей рівня необхідності використання технологій інформаційного суспільства;

– зростаючі суспільні запити на необхідність прояву творчих здібностей людей в суспільному розвитку, посилення протиріч між представниками соціальних об’єднань творчої і нетворчої праці;

– розширення, під впливом диференціації соціальної структури суспільства, потреб у соціально значущих інформаційних обмінах, необхідних для існування і розвитку цієї структури. Останнє все більше ув'язується з мережевою організацією та розширенням комунікативних можливостей сучасного суспільства [104, с. 17; 409].

Стрімкий прогрес розвитку інформаційної сфери життя суспільства, що перетворилася у безпосередню продуктивну силу сучасності, в дуже важливий інструмент соціального управління, активно формулює параметри розвитку особистості.

У той же час для цього прогресу орієнтиром розвитку, в свою чергу, стає рівень засвоюваності нових технологій сучасною людиною, такою частиною членів суспільства, яка забезпечувала б його прогрес і могла б передавати здобуті навички всім іншим членам суспільства.

Вплив інформаційної сфери життя суспільства, цього насьогодні складного, багатогранного інструменту соціального впливу на сучасну людину визначає особливості її еволюції, трансформації соціальних структур суспільства в систему, що відповідає особливостям розвитку інформаційного суспільства.

Проблеми впливу цієї сфери на формування особистості людини інформаційного суспільства набуває зростаючого значення в наукових дослідженнях і в суспільній практиці.

Можна говорити про те, що визначення перспектив розвитку людини під впливом інформатизаційних факторів, визначення оптимальних інформаційних чинників, що діють на людський організм і сприяють його трансформації в умовах змін навколишнього середовища, створює позитивну перспективу розвитку людської цивілізації в цілому.

Таким чином, вивчення особливостей впливу змістовних особливостей сучасної інфосфери на людину навіть в нинішній, перехідний для нового

етапу розвитку суспільства в період[1] глобального впровадження нових інформаційних технологій, є дуже важливим, можна сказати, установочним періодом сучасної наукової діяльності. При цьому важливого методологічного значення набуває об'єктивне ставлення і конструктивний підхід до використання інформаційного фундаменту, на якому ця діяльність розвивається. Слід мати на увазі відображення у змістовних особливостях вітчизняних інформаційних ресурсів тієї обставини, що «одним із сегментів цього фундаменту є мільйони життів українців, замордованих голодоморами та репресивним апаратом, а також українців, що поклали свої голови на різних фронтах Другої світової війни. Одночасно у цьому фундаменті (і цього не можна заперечувати) є і конструктивна праця трьох поколінь представників українського суспільства. Третя традиція справила найбільший вплив на державотворення, хоча й мала глибинний характер. Це демократичні засади українського суспільства, корені яких губляться у минулому» [336].

Вивчення впливів сучасної інформаційної сфери і особливо – електронних інформаційних технологій на сучасну людину, форми прояву, цієї сфери, соціобіологічні наслідки цих впливів для особистості, груп людей, для націй і держав є дуже важливим аспектом досліджень. При цьому «культура, як і її наукове пізнання, перебуває в динамічному розвитку, а останнє неможливе без постійного оновлення методологічного інструментарію. Кожна епоха потребує власного бачення минулого з висоти сьогодення та історичного досвіду» [188, с. 15]. Однією із найважливіших умов, що забезпечує якість оцінки минулого при організації сучасних досліджень є визначення оп-

[1] Прим. авт.: Перехідним у загальноцивілізаційному процесі розвитку даний період може вважатися до того часу, коли основні обсяги суспільної діяльності в ньому будуть здійснюватись з використанням електронних інформаційних технологій (С. Горова).

тимального підбору складових в ієрархії методологічних інструментів наукового пошуку. Зростаюча увага до методологічного інструментарію в даній ситуації обумовлена стрімко зростаючою складністю самого процесу дослідження. Це пов'язано із ускладненням самого об'єкта дослідження, з тим, що при необхідності вироблення в дослідженні усталених концепцій «інтернет-комунікація безперервно розвивається, саме тому в сучасному науковому знанні її розглядають як нову мовленнєву, соціальну й психологічну формацію» [208, с. 12] :

– що досліджувані мережі, їх наповнення зазнають все більшого зворотного впливу користувачів;

– що, в силу широкої різноманітності факторів технологічного, біологічного та соціального впливу на предмет дослідження в ньому передбачається «трансфер міждисциплінарності» в системі наукового пошуку.

Такі складнощі при вирішенні науково-практичних завдань потребують узагальнення, систематизації і класифікації відповідних методологічних інструментів та засобів, що мають використовуватись як на емпіричній, так і на теоретичній стадіях наукового пошуку, вибудовуватись в чітку ієрархічну структуру. Варто при цьому зауважити, що сучасна методологія використовує значне урізноманітнення елементної основи наукової картини світу, здійснене вагомими результатами наукових здобутків сучасності, для урізноманітнення системи методичних інструментів. «Сучасна методологічна ситуація у суспільствознавстві України та інших пострадянських країн, яка характеризується переходом від уніфікованої, єдино дозволеної, «одержавленої» методології до різноманітних методологічних засад, парадигм, підходів, так чи інакше поширюється і на вітчизняне правознавство. Демонополізація, тобто «роздержавлення», методології – безперечно плідний процес, який збагачує, демократизує пошуки істини, вивільняє та стимулює дослідницьку енергію, дозволяє повніше і більш всебічно осягнути предмет науки» [393, с. 618; 241, с. 29–30; 154; 146; 233].

Методологія даного дослідження таким чином, відображає процес синтезу знань, що підпорядковуються його меті, стають матеріалом для одержання нового знання про трансформацію інформаційних впливів на особу в умовах розвитку інформаційного суспільства. Дане наукове дослідження, для якого характерною є безпосередня взаємодія багатьох наукових напрямів і спеціальностей особливу увагу приділяє використанню загальнонаукових методів, що забезпечують приріст знань.

У процесі здійснення даної роботи приділялась увага також проявам недавно поміченого в науковій методології явища – мультидисциплінарної функції самих методів наукового пізнання [347, с. 236]. Дане явище сприяє чіткості осмислення найбільш загальних закономірностей розвитку пізнавальної діяльності, сприяє співставленню найновіших результатів одних наук з іншими.

При розгляді проблеми впливу сучасної інфосфери на особу звертає на себе увагу та обставина, що, при зростаючій затребуваності суспільством, в останні десятиріччя ми маємо справу із бурхливим розвитком технічного прогресу, який обумовив стрімке розповсюдження по всьому світу електронних інформаційних технологій, їх вдосконалення і входження в усі сфери суспільної діяльності. В умовах сучасної України на свідомість громадян суттєвим чином вплинуло набуття незалежності, національно-державне самовизначення України. Як зауважує І. О. Рафальський, суттєве значення при цьому має «ціннісно-смислового осягнення історичного та геополітичного базису подальшого розвитку» [314].

При дії всього комплексу різноманітних факторів, серед яких все більше і більше значення має вплив на особу інформаційної сфери [84], відбуваються суттєві зміни в свідомості Homo sapiens. При цьому інформаційні процеси незрівнянно і з прискоренням випереджають біологічні. Співставлення обох процесів різної динаміки, визначення трансформацій людини під впливом сучасного середовища потребує застосування, як найбільш продук-

тивної для даного дослідження багаторівневої концепції методологічних інструментів [140, с. 223] з відповідною їй структурою методологічних груп знання [347, с. 237]. У зв'язку з цим, виходячи зі складності предмета даного дослідження і для забезпечення достовірних його результатів, видається за необхідне застосування багаторівневої системи методів наукового пізнання: загальнофілософських, загальнонаукових, міждисциплінарних та дисциплінарних.

При цьому слід враховувати те, що загальнофілософські методи «це не «звід» жорстко фіксованих регулятивів, а система «м'яких» принципів, операцій, прийомів, що відображає загальний, універсальний характер, що знаходиться на найвищих «поверхах» абстрагування» [20, с. 22]. Оскільки вони задають лише найбільш загальні орієнтири в процесі дослідження, в науковому процесі вони відіграють подвійні функції: по-перше, під впливом нових і нових здобутків наукового прогресу вони постійно уточнюють загально орієнтуючі напрями проведення конкретних досліджень, по-друге, з урахуванням зростаючої складності інформаційних, і під їх впливом соціальних процесів в сучасному суспільстві, їх значення для здійснення аналітичної частини дослідницького процесу, завершального етапу дослідницької роботи постійно зростає [45].

Таким чином, аналіз специфіки об'єкта дослідження дає підставу для продуктивного використання в дослідженні серед філософських методів саме діалектичного, та при формулюванні висновків – аналітичного підходу.

Цей метод застосовується при вивченні процесу розвитку як безмежного посту пального, суперечливого, скачкоподібного, в якому, при всій суперечливості, основною тенденцією є рух від нижчого до вищого, від простого до складного, нового і, відповідно, видалення віджилого, застарілого. Саме діалектичний підхід дає змогу відстежити суперечності нового інформаційного етапу розвитку людства, що започаткував на самому початку свого розвитку кілька суттєвих відмінностей від попередньої суспільної практики:

– він проявився у нерозривному зв'язку з активізацією глобалізаційних процесів і темп оновлення суспільно значущих інформаційних ресурсів став диктуватися інформаційними технологіями найбільш розвинених країн світу;

– у змісті самого оновлення інформації спостерігається тенденція «від безпосереднього сприймання через емпіризм і експериментаторство до абстрактного теоретичного знання» [22].

Якщо ж розглядати з точки зору застосування в даній роботі сучасного метафізичного методу дослідження, то він хоча й може певною мірою прислужитися при необхідності створення загального уявлення про «просте, загальне і вічне зростання чи, навпаки, зменшення, тобто, кількісні зміни, як просте повторення, як процес, що має строго лінійну спрямованість, однак, отриманий результат:

– матиме практичну значимість лише в межах певного проміжку часу, що визначатиметься суттєвим значенням саме даного напряму розвитку досліджуваних процесів;

– потребуватиме цілого ряду уточнень, приміток, в яких фіксуватимуться інші фактори багатоваріантності, характерної для суспільних процесів сучасності, факторів, що впливають на розвиток досліджуваної тенденції.

При використанні в рамках даної ієрархії загальнонаукових методів дослідження видається за доцільне особливу увагу приділити міждисциплінарним методам досліджень, адже в даному випадку йдеться про дослідження перебігу (взаємовпливу) декількох процесів, що вивчаються декількома групами дисциплін, об'єднуваних науками про людину і науками про інформацію.

Крім того, пропонований підхід сприяє підвищенню достовірності результатів, оскільки репрезентативність зроблених висновків ґрунтується на сучасних здобутках цілого ряду наук і може співставлятись дотичними до використовуваних методиками інших наук. Метод міждисциплінарних досліджень, таким чином, проявляється як «сукупність ряду синтетичних, інтег-

ративних способів, що виникають як результат суміщення елементів різних рівнів методології, орієнтованих головним чином на стики наукових дисциплін» [20, с. 31].

В ієрархії методів наукового, науково-практичного дослідження проблем, пов'язаних із впливом сучасного інформаційного середовища на людину, зокрема проблем комп'ютеризованої людини в комп'ютеризованому суспільстві, в якісно новій суспільній організації видається за доцільне в системі загальнонаукових методів дослідження застосувати вироблені історичною практикою людства методи пізнання – аналізу і синтезу, індукції і дедукції, абстракції й аналогії.

У даній роботі, наприклад, видається за доцільне здійснити розчленування сучасного інформаційного середовища на основні насьогодні напрями впливу на людину: відображення специфіки впливу глобального інформаційного середовища, національного інформаційного простору, спеціально орієнтованих сугестивних технологій; при розгляді впливу інформаційної сфери на процес соціалізації людини: вплив специфіки розвитку інформаційних потреб постіндустріального суспільства на особу, зростаючого значення творчого характеру праці на орієнтацію відповідних запитів особи, вплив процесу інформатизації на процес соціалізації. Аналіз і синтез, таким чином, «являють собою комплементарні (взаємодоповнюючі) методи пізнання. З одного боку, синтез базується на результатах попереднього аналізу. З іншого – синтез дозволяє перевірити правильність результатів аналізу» [250].

Процес даного дослідження ґрунтується на необхідності конструктивного поєднання результатів застосування обох методів в єдності аналізу й синтезу. Цей процес наочно демонструється, скажімо, на прикладі вивчення впливу сугестивних технологій, застосовуваних в ході нинішньої російсько-української інформаційної війни [308; 94; 111; 95; 93] при розгляді спочатку фактичних впливів на свідомість людей шкідливої пропаганди, потім – ви-

значення чинників цього процесу з переходом до шляхів їх нейтралізації та вироблення на основі виявлених найбільш ефективних шляхів синтезованих рекомендацій по блокуванню негативних інформаційних впливів.

Таким чином, реалізація функції синтезу в дослідженні обумовлює досягнення оптимальності певного розвитку дії. При її використанні простежується мотивація дії, чому дана особа, дана система проявляє себе саме таким, обґрунтованим результатами дослідження чином.

Операції синтезу мають різний ступінь об'єднання частин у ціле від агрегування до формування цілісної системи. Так, поєднання, скажімо факторів впливу на сучасну людину техногенних, змістово-інформаційних, соціальних чинників об'єднується в єдине ціле за ознакою дій, що змінюють сучасну людину. Система є скоординованістю в рамках єдиного цілого властивостей складових елементів, що сприяють їх взаємодоповненню і розвитку в якості внутрішньої цілісності, яка є не тільки сумою властивостей її складових, а в цілому проявляє такі властивості, яких немає в її окремих частинах. При об'єднанні частин у ціле виникає якісно нова властивість, яку у системному аналізі називають емерджентністю. Прикладом прояву такої нової властивості в інформаційному суспільстві може бути інформатизація, значення якої пов'язана з наданням доступу всім людям до інформаційних ресурсів, до можливостей поповнення їх власною інфотворчістю. Складовими в даному процесі є і техніко-технологічні можливості, і організаційні заходи, і створення відповідної правової бази, і оновлення освітнього процесу, і т. д.

Застосування операцій синтезу дуже продуктивним є при аналізі процесів, пов'язаних із гібридною війною РФ проти України.

Прояв базових методів індукції і дедукції широко використовується, наприклад, в технологіях ведення сучасної інформаційної війни, коли вкидання недостовірних інформаційних фрагментів при характеристиці подій і ситуацій в районі АТО [93], в перебігу економічних і політичних подій в країні, має створювати в громадській думці українців потрібні російським ін-

формаційним технологам уявлення (індукція) і, на базі необґрунтованих висновків часто навіть анонімних «експертів», скажімо, про відсутність політичних, економічних перспектив в Україні як самостійній державі ґрунтується пропаганда, спрямована, приміром, на перекриття інвестицій в економіку нашої країни (дедукція).

Дискредитація ситуації в Україні в умовах інформаційної війни з допомогою абстракції й аналогії є також широковживаними методами, на яких ґрунтується потрібне маніпулятором (дезінформаторам) моделювання. Так, скажімо, в інформаційних вкидах у вітчизняний інформаційний простір постійно абсолютизуються, скажімо, суперечності між основними політичними силами в Україні (відволікання від системи інших ознак) і це видається не в якості нормального демократичного процесу, а як ознака суспільної нестабільності (поповнення). Сутність методу абстрагування полягає в тому, що певна річ, властивість або відношення (наприклад, вигадана нестабільність) уявно виділяється та одночасно відволікається від інших речей, властивостей, відношень та розглядається у «чистому вигляді» як джерело реальних загроз.

Інформаційні технологи РФ уважно вивчають, як про це свідчать публікації, досвід попередніх інформаційних воєн на основі використання електронних інформаційних технологій і намагаються використовувати його при здійсненні впливів на Україну [95; 107]. Даний метод називається *методом аналогій* за допомогою якого досягається знання про предмети і явища на підставі того, що вони мають подібність із іншими [204]. У даному випадку, проектується ряд типових організаційних заходів, які при належній адаптації можуть бути використані і використовуються у цьому конфлікті.

При побудові аргументації за аналогією, особливості однієї ситуації переносяться на іншу. Так, наприклад, методики традиційного бібліотечного обслуговування інформацією на паперових носіях переносяться на обслуговування користувачів електронними інформаційними ресурсами з відповід-

ним врахуванням специфіки. Отже, обслуговування користувачів бібліотек еволюціонує відповідно до тенденцій у суспільстві [216; 76; 108].

Метод наукового дослідження – сходження від абстрактного до конкретного, також був застосований у дослідженні, зважаючи на те, що він виражає рух теоретичної думки до все більш повного, всебічного відтворення предмета, явища. Даний теоретичний метод наукового дослідження полягає в русі від вихідної абстракції (однобічного, неповного знання) через послідовні етапи поглиблення і розширення пізнання до цілісного відтворення досліджуваного предмета [326]. Таким чином, відображається у всій повноті сутність досліджуваного об'єкта чи явища. В даному випадку, такий метод корисний, в першу чергу, з позиції розгляду інформаційних потреб людини.

У роботі також були застосовані деякі методи емпіричного дослідження. Так, метод спостереження, який являє собою активний пізнавальний процес, що опирається, насамперед, на роботу органів чуттів людини і її предметну матеріальну діяльність [378], які, в даному випадку, відображені в результатах діяльності в інформаційному просторі, просторі інтернету.

Був використаний також метод порівняння, який дозволяє виявити відмінності між об'єктами матеріального світу або знаходити в них спільне [49], встановити подібність та відмінність явищ, встановити те загальне, що властиве відповідним досліджувальним об'єктам чи процесам в інформаційному суспільстві.

Поряд із використанням загальнонаукових методів у даній роботі використовуються також галузеві та дисциплінарні методи досліджень. Оскільки інформаційна основа впливів на людину в процесі її розвитку є складною, багатоаспектною системою, засоби впливу на неї постійно урізноманітнюються, визначення особливостей трансформації цих впливів пов'язане насамперед із застосуванням методу системного аналізу, застосування якого передбачає комплексне дослідження об'єктів (систем), дослідження їх як єдиного цілого з узгодженням функціонування усіх елементів і частин. Оскільки, орі-

єнтація на системний підхід у дослідженні (взаємозв'язки елементів та явищ, ї функціонування, цілісність розвитку, сутність та особливості, чинники та умови, ін.) виправдана тоді, коли ставиться завдання дослідити сутність явища, процесу [378, с. 172–173], то можна говорити про повноцінну виправданість у використанні такого підходу у дослідженні.

При цьому, методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення складного об`єкта з певних складових. Особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об`єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи [49, с. 43].

Необхідність вирішення наукових і практичних завдань нового типу поєднується з розвитком загальнонаукових і конкретно-наукових (спеціальних) теорій і гіпотез в традиціях пізнавального процесу. При цьому проявляються принципи та положення системного підходу. Так, В. І. Вернадський розвинув у 1930-ті роки концепцію про біосферу, в основу якої був покладений новий тип найскладніших системних об`єктів глобального масштабу – біогеоценоз. Ідеї цього підходу застосовуються в екології, фізіології, багатьох напрямках біології, фізики, хімії, а також у психології та суспільних науках [139].

Застосування системних концепцій у природничих, суспільних науках і науках про поведінку на основі емпіричних досліджень дає змогу дослідникові зосереджуватись на пізнанні цілого та цілісності, реалізувати підходи до оцінки рівнів складності об'єктів, аналізувати способи взаємодії та взаємовідносин компонентів системи. Системна технологія використовується для розв'язання проблем, що виникають у суспільних відносинах, які можна досліджувати на основі теорії систем. Таким чином, у системному аналізі, в процесах управління системами, в дослідженні інформатизації тощо систем-

ний підхід використовується для пошуку практичних розв`язань конкретних проблем [237].

Отже, системний аналіз передбачає не лише органічне поєднання аналітичного розчленування проблеми на частини та дослідження зв'язків і відношень між цими частинами, а й вимагає розгляду цілей і завдань, загальних для усіх частин, потім відповідно до одержаних результатів – здійснення синтезу загального рішення в сукупності основних особливостей часткових рішень. Систему в загальному розумінні можна розглядати як спосіб розв`язання певної проблеми, тобто як сукупність усіх необхідних знань, інформації, матеріальних засобів і способів їх використання, організації діяльності людей, що спрямована на розв'язання проблеми [49, с. 60–61].

Даний метод розглядає явище в якості системи, тобто «множинності» взаємопов'язаних елементів (підсистем), що утворюють визначену єдність. Так, наприклад, він дає змогу успішно вирішити проблему впливу інформаційної сфери на еволюцію соціальних процесів у суспільстві. У систему при цьому включається і особливості інформаційних потреб постіндустріального суспільства, і об'єктивна тенденція зростання суспільного запиту на творчу працю, і вимоги до людини, продиктовані процесом інформатизації.

Технологічний аспект системного аналізу виокремлював вже Г. Спенсер – західноєвропейський філософ-енциклопедист, який писав: «Системний аналіз повинен починатися із самих складних явищ ряду, що аналізується. Розклавши їх на явища, які, безпосередньо, слідують за ними по своїй складності, ми маємо перейти до подібного розкладу їх складових частин; таким чином, завдяки послідовному розкладу ми повинні спускатися до все більш простого, поки не досягнемо, самого простого. Можливо, потрібне деяке терпіння, щоб виконувати ці високої складності операції свідомості» [67].

Проте, сам по собі системний метод лише створює умови для цілісного сприймання системи, в якій досліджується дещо конкретне. А цінність висновків, отриманих з його допомогою, залежить від того, наскільки вірно ви-

значено особливості та механізм їх взаємодії в кінцевому предметі аналізу. При всьому цьому, з урахуванням можливостей комп'ютерних технологій, насьогодні системний аналіз є одним із найефективніших методів нейтралізації загроз вітчизняній інформаційній безпеці.

У роботі також залучалися методи інформаційного та документознавчого аналізу, що дає можливість розглянути специфіку та розвиток інформаційних процесів сучасності, створити відповідні моделі їх еволюції, прогнозування розвитку інформаційних процесів.

У дослідженні був використаний також гібридний метод, що об'єднує детерміновані та імовірні характеристики процесів, що розглядалися.

При застосовуванні дисциплінарних методів [347, с. 238], поряд із наведеними вище, правомірним є використання експертних підходів. Дані методики полягають у виявленні й опису суттєвих характеристик досліджуваного явища, процесу, проблеми і їх взаємозв'язків кваліфікованими спеціалістами у відповідній галузі інформаційної діяльності. В даному дослідженні видається за доцільне використати, скажімо, експертні аналізи стану розвитку щільникового зв'язку в Україні [318], рекомендації по ефективному використанню ресурсів інтернету [202] та ін.

У процесі розвитку сучасних технологій наукових досліджень експертна модель явища, що вивчається, може бути вихідним етапом для побудови комп'ютерних моделей ймовірного розвитку досліджуваних процесів з використанням математичних методів. Певною мірою в даній роботі видається продуктивним запозиченням методик комбінування різних дисциплінарних методів в дослідженнях проблем інформаційної безпеки в єдиній технології дослідницького процесу. У цьому процесі здійснюється:

1. Визначення об'єкта моделювання – встановлення напрямку, меж, одиниць і критеріїв виміру об'єкту, який підлягає вивченню.

2. Формулювання моделі – перехід від реального об'єкта до певної його логічної схеми шляхом абстрагування.

3. Підготовка даних – добір інформації, необхідної для побудови моделі і викладення її у відповідній формі.

4. Оцінка адекватності – визначення ступеня відповідності моделі й об'єкту.

5. Планування експерименту – розробка операцій, які необхідно здійснити в процесі моделювання.

6. Моделювання – проведення експерименту з розробленою моделлю з метою одержання необхідних даних і аналізу їхньої точності.

7. Інтерпретація – побудова висновків на підставі отриманих в результаті моделювання даних.

8. Реалізація – практичне використання результатів моделювання [141, с. 106].

Розвиток глобальних інформаційних мереж і баз даних відкрив принципово нові можливості для одержання знань про структуру наукового дослідження.

Методи виділення і підтримки в середовищі сучасних систем управління базами даних пов'язаних інформаційних структур, призначений для вичленення необхідних для проведення досліджуваного процесу знань (в нашому випадку, наприклад, про вплив техногенних та змістовних чинників на біоструктуру та свідомість членів сучасного суспільства) і сприяє продуктивному вивченню нових явищ в системі горизонтальних інформаційних обмінів.

У кінцевому підсумку найважливіші дослідницькі рішення, розстановка сил та засобів для досягнення поставленої мети успішно здійснюються лише при якісному прогнозуванні. Типологія прогнозів може обумовлюватися різними критеріями в залежності від цілей, об'єктів, проблем, періоду і т.д. З огляду на особливості даного дослідження найбільш перспективними є два типи прогнозів: прогноз ситуації при збереженні існуючих тенденцій розвит-

ку процесу, що досліджується, та прогноз, що дозволяє знайти принципово нові шляхи досягнення бажаних цілей.

Оцінка і прогнозування явищ у багатьох сферах людської діяльності являють собою складне, проте, безсумнівно, завдання, актуальність якого з розвитком суспільства, прискоренням його трансформаційних процесів стрімко збільшується. Одним з прикладів, що характеризує таку складність є прогнозування стану протиправної діяльності в інформаційній сфері. За оцінками фахівців, в даний час, нараховується понад 150 методів відповідного прогнозування, однак, насьогодні темпи науково-технологічного прогресу нерідко обганяють технології прогнозування і цим самим знижують ефективність використання наявних уже методик.

Кількість базових методів прогностики, які в тих чи інших варіаціях повторюються в інших методах, значно менша. За ступенем формалізації всі методи поділяються на інтуїтивні та формалізовані.

В процесі прогнозування еволюції інформаційних потреб людини постіндустріального суспільства, відповідного розвитку необхідної для неї інфосфери і зворотного впливу цієї інфосфери на людську свідомість активно використовується розглянута вище методологія системного аналізу і методи моделювання об’єкту прогностики. Світові глобалізаційні процеси сприяють розвитку прогностики в найважливіших напрямах сучасної наукової діяльності.

Висновки до розділу 1

Розвиток інформаційної діяльності на цифровому етапі розвитку постіндустріального суспільства обумовив подальше вдосконалення методології наукових досліджень, вдосконалення процесу системного використання даного інструмента розвитку наукової діяльності в інтересах перетворюючої діяльності людства. Таким чином, постійно оновлювана методологія наукової діяльності стає важливим фактором сучасного прогресу,

розвитку самоусвідомлення суспільства в перспективах його розвитку, в формуванні необхідної для цього прогностичної картини еволюційного процесу.

З розвитком цифрового етапу становлення постіндустріального суспільства, така картина на основі сучасної методології наукового пізнання набуває того рівня достовірності, що стає достовірним орієнтиром еволюції.

У першому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: №№ 1 [104], 2 [409], 10 [84], 11 [108], 18 [11], 27 [107], 29 [78], 43 [94], 46 [95], 47 [93].

РОЗДІЛ 2

ЕВОЛЮЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІД ВПЛИВОМ АКТИВІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Еволюційний процес в сучасній інформаційній сфері з огляду на її зростаюче значення в суспільному житті стає предметом всебічного вивчення все більш широкого спектра наукових досліджень, що, в свою чергу, обумовлює зростаючу увагу до даного процесу сучасної історіографії. Розвиток глобальної інформатизації, що набуває свого розвитку в першій половині XXI століття, сприяє суттєвим змінам у структурі суспільства і, відповідно, формує нові вимоги до його членів – людей постіндустріального суспільства. Характерні особливості перехідного періоду від індустріального до постіндустріального етапу розвитку суспільства окреслювали в своїх роботах такі зарубіжні дослідники як І. Валлерстайн [50], Д. Белл [22], А. Турен [357], В. Іноземцев [176], Р. Абдеев [1], Д. Тапскотт [350], М. Кастельс [193], А. Тоффлер [356] та ін.

На даному етапі розвитку наукової діяльності вони повинні були досліджувати незрівнянно складніші в порівнянні з попередніми її етапами проблеми суспільних перетворень.

Серед вітчизняних дослідників суттєвий вклад в розробку даної проблематики внесли Г. Почепцов [300], О. Білорус [37], Л. Мельник [235], О. Зернецька [172], дослідницький колектив НБУВ під керів. академіка О. Онищенка [270; 262; 115] та ін.

Всі зміни навколишнього середовища і процес реагування на них в суспільній свідомості відображається на інформаційному рівні [110]. Зростаючий масштаб задач і потреба оперативного реагування на виклики сучасності

обумовлюють піднесення значення розвитку інформаційної сфери суспільної діяльності. З розвитком науково-технологічного прогресу, що дозволяє у все більшій мірі замінювати фізичний вплив людини на навколишнє середовище, розумова діяльність людини, яка обов'язково відображається в інформаційній сфері, набуває все більшого значення, адже сприяє прискоренню соціальної трансформації суспільства, вивільненню творчого потенціалу все більшого числа людей для високопродуктивної праці, її інтелектуалізації, вибору оптимальних способів змін чи створення нових її технологічних варіантів, в т.ч. і в самому інформаційному виробництві [92].

П. Теяр де Шарден підкреслював, що зі сходженням людства сходами прогресу одночасно ускладнюється соціальна організація. Враховуючи це, актуалізується потреба врахування фактору суттєвого ускладнення соціальних систем та їх складових [341] в інформаційному суспільстві.

Все більш важливим критерієм інформаційної діяльності людей також стає власне ефективність використання інформаційних ресурсів [92].

На інформаційному етапі розвитку людства обсяги виробництва якісної суспільно значущої інформації, обсяги реалізації її на міжнародних інформаційних ринках стають важливим показником життєздатності кожної сучасної держави, нації [266, с. 19–30]. Зростаюча складність загальносуспільних викликів сучасності обумовила необхідність різкого розширення внутрішньосуспільних інформаційних обмінів в рамках суттєво прискорених, в порівнянні з раніше відомими історичними періодами еволюції, темпів розвитку глобалізованого людства і сприяла, таким чином, розвитку глобальної інформатизації. Ця інформатизація вводить в орбіту активної маси користувачів, і, щонайважливіше, – творців нових інформаційних ресурсів – значні, соціально неоднорідні маси людей [110]. Слід зазначити, що вони, в більшості своїй, на нинішньому, початковому етапі даного процесу продукують великі обсяги нової інформації невисокої (в силу низької кваліфікації переважної маси виробників нового інформаційного продукту) якості.

Таким чином, в кінці минулого – на початку нинішнього століття відбувалася широка активізація людини в інформаційних процесах і, в той же час, саме інформаційне середовище стало створювати раніше небувалий, зростаючий тиск на людську свідомість лавиноподібним ростом змістовних обсягів інформації [104, с. 48–50]. Крім цього, біологічний стан людського організму отримав тиск техногенних впливів засобів інформаційної інфраструктури, що постійно розвивається.

У науковому середовищі, таким чином, актуалізується проблема адаптації особи до процесів бурхливого розвитку інфосфери нинішнього етапу розвитку суспільства. При цьому, досліджуються проблеми еволюції інформаційних процесів, чинників, пов'язаних із інформатизацією, які впливають на розумовий і фізичний стан сучасної людини, а також адаптивні процеси і перспективи еволюції людини в новому, інформаційному суспільстві.

Комплексне дослідження проблеми еволюції інформаційних процесів в умовах активного посилення глобалізації базується на результатах наукових досліджень сутності інформації, значення напрацьованого людством інформаційного ресурсу для його розвитку, вдосконалення технологій інформаційних обмінів для розвитку соціальної організації суспільства, впливу зростаючих масивів інформації в суспільному обігу, зростаючої інтенсивності цих обмінів на активізацію розумової діяльності особи [270].

На всіх етапах розвитку людської цивілізації приділялась увага ефективному використанню напрацьованих в процесі трудової діяльності інформаційних ресурсів і полегшенню непродуктивного і, тим більше, шкідливого тиску цього ресурсу на розум людини.

На початкових етапах інформаційних обмінів відбувалася первісна спеціалізація. В людських спільностях з'являлися люди, що більше, ніж усі інші запам'ятовували потрібну людям інформацію і відтворювали її для інших членів спільноти в разі потреби. Матеріальною фіксацією пам'яті стало письмо. Процес фіксації інформації відбувався на різних носіях: камені, де-

рев'яних дощечках, папірусі, пергаменті і, нарешті, на папері. Папір став найзручнішим носієм інформації на багато століть і з його використанням вдосконалювались форми спеціального збереження і організації використання напрацьованої суспільством інформації – розвивалась бібліотечна діяльність.

Прогрес людства в суті своїй є процесом поступового розвитку творчої праці в суспільстві, оскільки така праця є найбільш продуктивним видом праці в людській історії. Однак, ця найважливіша характерна риса прогресу була майже непомітна на доіндустріальних етапах розвитку людської цивілізації, не зовсім чітко визначалась на етапі індустріальному, оскільки, суспільна увага в цей період була зосереджена на ролі капіталу і машинного виробництва і виходить в авангард рушіїв суспільного розвитку лише в суспільстві постіндустріальному. Ця обставина згадується в даному контексті у зв'язку із тим, що саме творча праця потребує використання найбільш якісної нової інформації в поєднанні з кращими напрацюваннями досвіду попередніх поколінь, зафіксованому в писемних джерелах і є найціннішою спадщиною для всіх нащадків. У процесі зростаючого ускладнення трудової і пізнавальної діяльності людини в навколишньому світі, ускладнення самої соціальної структури людського суспільства життя – розвиток кожної людини потребував все більшої опори на досвід, узагальнений у інформаційних ресурсах. Зі зростанням темпів розвитку суспільства ці потреби зростали у все більшій мірі.

Таким чином, підвищення творчого потенціалу суспільного розвитку, що визначає прогрес цивілізації, визначається якісним рівнем його творчих працівників, їх числом, організацією умов для їх діяльності та використанням їх напрацювань в інтересах суспільного розвитку. Інформаційний аспект даної проблеми фактично полягає у суспільному забезпеченні необхідному, з точки зору наявних суспільних потреб, числу людей доступу до наяв-

ного у суспільстві ресурсу інформації та формуванням механізмів використання творчого доробку членів суспільства в інтересах його розвитку.

До кінця минулого століття основним суспільним інститутом збереження, структурування і представлення читачам ресурсу суспільно корисної інформації були бібліотечні установи. Вони акумулювали в собі інформаційні надбання людства, організовували необхідний доступ до інформації всім категоріям користувачів, традиційно виконуючи підпорядковану читачеві обслуговуючу роль в роботі з інформацією. Однак, активізація глобалізаційних процесів, виникнення і розвиток електронних інформаційних технологій в другій половині минулого століття визначили революційні зміни в організації інформаційної сфери суспільства, інтенсифікували як глобальні, так і регіональні інформаційні обміни, сприяли залученню до розвитку інформаційного процесу значного, а потім і всеосяжного масиву людей і забезпечила невідомі раніше темпи інформаційного виробництва, всезростаючі гігантські обсяги інформації, що знаходиться в суспільному обігу [271; 104]. Людська свідомість, таким чином, вперше зіткнулась із проблемою освоєння таких обсягів інформації, які ніколи не існували раніше в людській практиці [73; 80]. Новий етап у розвитку інформаційних процесів сучасності обумовив потребу активізації ролі бібліотечних працівників у роботі з інформацією, поступового перетворення їх у працівників інформаційних, повноправних партнерів сучасних користувачів: наукових співробітників, представників управлінських структур, бізнесменів, політиків та ін.

Пристосування цих обсягів до можливостей сприйняття людською свідомістю стає можливим лише при умові вдосконалення управління даним ресурсом: відбір із загальних обсягів потрібної і найбільш високоякісної інформації, структурування, підготовка згідно зі специфікою користувачів до використання і вдосконалення самих технологій використання. Бурхливий розвиток електронної інформації обумовив особливу необхідність у розробці ефективних форм управління, пристосування їх до соціально-психо-

логічних механізмів сприйняття цієї інформації особою. Таким чином, всі категорії користувачів у все більшій мірі сьогодні потребують ефективної допомоги інформаційних партнерів, спеціалістів по роботі з нинішніми і все зростаючими обсягами інформаційними масивами задля їх ефективного використання, спеціалістів, яких за звичкою продовжують називати бібліотекарями [75].

Перші підходи до вирішення даної проблеми були здійснені з допомогою використання математичної теорії інформації (теорії комунікації), розвиненої в кінці 40-х років американським математиком Клодом Шенноном. У цій теорії поняття інформації служить для вирішення практичних завдань, з якими стикаються інженери-зв'язківці: оптимізація кодування повідомлень, підвищення завадостійкості, розпізнавання сигналів на тлі шумів, розрахунок пропускної здатності каналів зв'язку і т.п. К. Шеннон орієнтувався на схему технічної комунікації. Кожному сигналу або їх ансамблю (наприклад, букві або слову), які передаються з даного комунікаційного каналу, на основі відомих статистичних частот приписувалася завжди апріорна ймовірність їх появи. Вважалося, що чим менш імовірно, тобто чим більш несподівано, поява того чи іншого сигналу, тим більше інформації для споживача несе цей сигнал [337].

Ця теорія стала фактично першою відповіддю на загострення суспільної потреби в удосконаленні управління швидко зростаючими обсягами інформаційних ресурсів, давала змогу їх кількісного виміру і цим, певною мірою, полегшувала в орієнтації у матеріалі. К. Шеннон, використовуючи теорію ймовірності, статистичні підходи до аналізу складних об'єктів, розробив методики визначення кількісних характеристик інформації як об'єкта дослідження з точки зору зменшення, скорочення невизначеності.

Таким чином, можна стверджувати, що математична теорія інформації К. Шеннона стала внеском у формування основи для вдосконалення технологічних процесів циркуляції інформації. Вона стала також базою для цілo-

го спектру теорій, спрямованих на розширення сфери застосування математичних підходів до осмислення кількісних параметрів управління інформацією в напрямі до збільшення можливостей для зняття з використовуваної в обмінах інформації більшого числа даних соціальної значущості. Відомою при цьому є семантична теорія (І. Бар-Хіллел, Р. Карнап, Є. Войшвилло), з допомогою якої робляться небезуспішні і нині спроби виявлення смислових сторін інформації у співвідношенні знаків з предметною сферою. У розвиток цієї теорії А. Урсул запропонував семантичне тлумачення алгоритмічної теорії інформації академіка А. Колмогорова (Колмогоров А. Теория информации и теория алгоритмов. Москва, 1987. 304 с.), що сприяє розробці методик зняття надлишкової інформації зі сфери оперування інформаційними потоками, методик, що нині входять в розробки технологій оперування великими обсягами інформації в інтернеті.

До числа тих математичних теорій, що мають значення для розвитку технологій сучасного інформаційного, насамперед наукового виробництва, належить також і прагматична теорія, що обґрунтовує розвиток напряму управління інформацією, пов'язаний із удосконаленням відбору з інформаційних масивів і потоків необхідних її обсягів, об'єднаних заданою метою [14].

Проте, наявний спектр математичних теорій лише певною мірою відповідає існуючим потребам сучасного суспільства у сфері управління інформаційними потоками, які невпинно зростають. Один із відомих дослідників у сфері інформації К. Чері [377] ще у 1972 році звертав увагу на неефективність використання статистичної теорії при дослідженні соціальної інформації, пов'язаними із психологічними факторами, що не піддаються у своїх проявах на той час уже традиційним прийомам формалізації і кількісному виміру.

При цьому з'ясувалося: багато завдань, що виникають при роботі з інформаційними потоками, мають немало спільного із завданнями статис-

тичної фізики і гідродинаміки і можуть вирішуватись одними і тими ж методами, що яскраво підтверджується і у роботах німецького фізика Альфреда Ланде [419] та ряду вітчизняних вчених [221; 142; 220].

Розвиток електронних технологій інформаційних обмінів обумовив необхідність залучення математичних інструментів до вивчення комунікативних процесів. Втім, у процесі розвитку нових технологій, все більше відчувалося, що математичні теорії, як і інші, пропоновані різними дослідниками, засновані також на осмисленні кількісних або ж окремих якісних характеристик інформації, були не достатньо продуктивними для дослідження соціальної інформації. Ця інформація відбиває складні психологічні, суспільно-психологічні процеси, які не завжди можуть бути успішно виражені в кількісних параметрах і потребують інших оціночних підходів, заснованих на вивченні змістових характеристик інформаційних процесів. Спеціально розглядалося питання сутності інформації з урахуванням соціальних характеристик у працях Н. Віннера [57], А. Урсула [366], В. Варганова [51] та ін.

Стрімке збільшення обсягів продукованої у суспільстві інформації обумовило постійне посилення відповідного тиску на свідомість його членів. Примітно, що цей тиск має широкий, розгалужений, багатоаспектний вплив і потребує відповідної реакції. Тому окремі аспекти даної проблеми в різних площинах розглядалися в соціологічних, культурологічних, філософських роботах. У зв’язку із зростаючою необхідністю вдосконалення комплектації фондів вони також розглядаються бібліотекознавством [245; 58].

Розвиток інтернет-технологій розширив можливості в системі інформаційних обмінів, став стимулом до активізації членів цих обмінів в інформаційному просторі. Ця активізація потрапила на благодатний ґрунт задоволення актуальних соціальних потреб, пов’язаних із процесом наближення інформаційної сфери до безпосередньої виробничої діяльності, до задоволення зростаючої необхідності в оперативному і різноманітному застосуванні творчої праці, розвитку наукової діяльності. В процесі переходу від

індустріального суспільства до суспільства постіндустріального в структурі сучасної науки набувають зростаючої ваги її гуманітарні складові, що забезпечують в сукупності своїх досліджень необхідну наукову основу для соціальної трансформації суспільства на інформаційному етапі розвитку цього процесу. В цілому, дана тенденція обумовила розвиток глобальної інформатизації.

Саме глобальна інформатизація сприяла долученою до суспільно значимих інформаційних ресурсів та технологій широких мас нових користувачів, що стало важливою характерною рисою нового суспільства, рисою, що відділяє його від попередніх формацій [104; 88]. І саме можливості нового, інформаційного суспільства, засвоювані (проявлені) цими масами, вперше сприяли його самоусвідомленню на базі глибинних, інформаційних чинників розвитку.

Значення розвитку інформаційних процесів у суспільстві як фактору соціалізації, що обумовлює забезпечення життєздатності Homo sapiens розглядається у зв'язку із розвитком інформаційного фактору у забезпеченні суспільної праці (Ф. Энгельс), через розробку знакових систем фіксації інформації (Є. Панов), через розвиток комунікативних систем і перспективи їх вдосконалення (І. Юзвішін, М. Моїсєєв), через розвиток мозкової діяльності людини під впливом інформаційних чинників (Н. Бехтерєва).

Еволюція цих процесів сприяє також посиленню впливу даного фактору на перетворюючу діяльність людини, що в свою чергу стимулює подальші кроки на шляху вдосконалення самого інформаційного процесу (Д. Белл, В. Семиноженко, О. Соснін, В. Глушков, І. Сергієнко та ін.) аж до наслідків сучасних процесів інформатизації (І. Валлерстайн, А. Турен, Д. Тапскотт, Ф. Махлуп, Т. Умесао, Е. Тоффлер та ін.).

Нові елементи методологічних підходів до розгляду структури інформаційного суспільства запропонував В. Горовий введенням поняття со-

ціальних інформаційних баз як інформаційної основи соціальних складових інформаційного суспільства.

Розглянутий дослідниками розвиток інформаційної сфери дає підстави для чіткого окреслення масштабів нової проблеми, що постає перед сучасною людиною, проблеми стрімкого, ніколи раніше незнаного посилення інформаційних впливів на її свідомість і відповідної потреби здійснення адаптивних заходів для збереження якісної розумової діяльності, її відповідного посилення в умовах зростаючого тиску сучасних обсягів інформації, необхідності ефективного використання потенціалу цих обсягів в інтересах суспільного розвитку (М. Кастельс, Д. Нейсбит, Д. Ланде, А. Урсул, В. Попик, М. Баград, П. Сорокін, Г. Почепцов, В. Антонов та ін.).

В даному контексті продуктивними є також дослідження наукового колективу НБУВ під керівництвом О. Онищенка стосовно розвитку інформаційної складової соціокультурної трансформації українського суспільства, аналізу його ресурсної бази розвитку, національних інформаційних ресурсів як інтегративного чинника вітчизняного соціокультурного середовища, формування національного інформаційного комплексу України та ін.

Даний науковий колектив вивчає нові явища, пов’язані із розвитком горизонтальних інформаційних обмінів у сучасності, із розвитком мережевого спілкування і впливом його на суспільні процеси і особу зокрема. Цей же колектив проводить дослідження безпекових загроз в умовах розвитку електронних інформаційних технологій, і шляхів їх нейтралізації. Суттєвий внесок в розробку проблем інформаційної безпеки, захисту сучасної нації та сучасної людини від їх впливу здійснили О. Кісілевич-Чорнойван, О. Юрченко, О. Довгань, Є. Скулиш, Л. Кампанцева та ін. Гібридний аспект даної проблеми було досліджено науковим колективом під керівництвом академіка В. Горбуліна [70].

У цей же час розвивались також і прикладні дослідження, пов'язані з вивченням техногенних впливів інформаційного середовища на людину (В. Казначеєв, А. Бобров, А. Павленко та ін.).

Адаптаційні можливості сучасної людини в умовах активізації розвитку інформаційних процесів в сучасному суспільстві досліджуються на рівні біологічного пристосування людини до нових умов існування (Н. Бехтерєва, В. Білокриницький, В. Антонов, В. Коган, О. Холод та ін.). Важливою для розуміння дії адаптаційних механізмів, пов'язаних із інформатизацією, є ідея П. Сорокіна про «соціальну матрицю».

Дуже важливе і до кінця ще не усвідомлене дослідниками місце в системі адаптаційних заходів має відбір із загальної маси вироблюваних ресурсів їх суспільно значущої частини, структурування і підготовка до якомога більш ефективного, дієвого їх використання. Цей вид організаційно-інформаційної діяльності має убезпечити сучасне суспільство від тиску неякісної, шкідливої і просто ситуативно непотрібної інформації. Тому в умовах стрімкого розвитку інформаційної сфери суспільної діяльності, трансформації, пристосування до умов продукування електронних інформаційних ресурсів, зростаючого значення інформації в безпосередній перетворюючій діяльності людини, суттєвої активізації та посиленні інтенсивності інформаційного обігу в суспільстві має відігравати трансформація до умов сьогоднішніх запитів суспільства бібліотечної діяльності. Дані проблеми розглядаються провідними спеціалістами бібліотечної справи в Україні (Л. Дубровіною, М. Слободяником, І. Давидовою, Г. Швецовою-Водкою, Т. Добко, К. Лобузіною, Т. Гранчак, О. Воскобойніковою-Гузєвою та ін.).

Продуктивним для дослідження вказаних процесів став соціокультурний підхід, широко представлений в роботах Л. Шрайберга, Р. Матульського, Є. Горного, К. Вигурського, А. Соляник та ін.

Висновки до розділу 2

Таким чином, сформована насьогодні історіографічна основа для актуалізованих сучасністю наукових досліджень, спрямованих на вивчення зростаючого впливу інфосфери постіндустріального суспільства на особу, члена інформаційного суспільства дає можливість на науково обґрунтованому рівні розробляти заходи по зменшенню інтенсивності негативних впливів на людську свідомість. У той же час, розвиток інформаційного суспільства, поступовий відхід у минуле, і значить – зниження впливу на свідомість людей, наявних насьогодні його індустріальних, і навіть доіндустріальних компонентів у все більш настійній мірі вимагатиме соціальної перебудови суспільства, оновлення світоглядних настанов усіх його членів на новій, інформаційно активній основі, використання якостей і умінь, необхідних саме для існування і розвитку в умовах нового суспільства. Тому, формування комплексного уявлення про систему чинників, що активізували свій вплив на людину у нинішній період її розвитку, вивчення, власне самого впливу, динаміку його розвитку і разом з тим дослідження адаптаційних можливостей особи і суспільства, в усій його зростаючій ієрархічній складності, набуває все більшої актуальності.

Оскільки інформаційні впливи на життя суспільства сьогодні носять комплексний характер, вирішення проблем у вимірі «людина – інформаційна сфера» має також спиратися на комплексні підходи застосування наукових результатів у даній галузі. Такий підхід і покладено в основу даного дисертаційного дослідження.

У другому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: №№ 1 [104], 19[110], 23 [92], 24 [73], 26 [88], 33 [80], 49 [75].

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ОСОБИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

3.1. Інформаційні механізми адаптації особи і суспільства до змін навколишнього середовища

Розвиток інформаційних механізмів усіх біологічних видів завжди сприяв пристосованості видів до умов існування в навколишній дійсності. Однак, життєздатність видів завжди залежала від співмірності темпів розвитку цих механізмів з темпом змін навколишнього середовища. Адаптаційні можливості людської цивілізації до змін в умовах існування в порівнянні з життєздатністю інших відомих нині біологічних видів вирізняються особливою стійкістю. Дана обставина обумовлюється тим, що всі інші види реагують на зовнішні впливи, насамперед, біологічною еволюцією. І лише вона є умовою розвитку видів. У рослинному та тваринному світі життєздатність видів пов'язана і з швидкістю кліматичних та інших змін та відповідністю темпів біологічної еволюції видів. Так, більшість теплолюбних тварин дольодовикового періоду не встигли пристосуватися до льодяної дійсності, що ввірвалася до їх затишного світу, і зникли назавжди. І в той же час, за повідомленням палеонтолога із Університету Каліфорнії Д. Шопфа, в глибоководних скалах біля узбережжя Західної Австралії виявлено організм, що не еволюціонує вже близько двох мільярдів років. Секрет цієї феноменальності дослідники пояснюють унікальною стабільністю середовища існування істоти саме в даній частині світового океану. Еволюція існуючих в ньому організмів виявилася зайвою.

Біологічний вид Homo sapiens у взаємовідносинах із навколишнім світом подібний іншим видам, життєздатність яких в їх наступному існуванні

після виникнення залежить від наявності сприятливих для цього факторів та можливостей пристосування до їх зміни. Однак, у порівняні із іншими представниками біологічного світу, людина крім біологічних можливостей пристосування до навколишнього середовища (розвиток прямоходження, вдосконалення руки і т.д.) у своїй боротьбі за існування має також і інші аргументи. Ці аргументи в тій чи іншій мірі проявляються у зародковому стані, але не знайшли свого розвитку в процесі еволюції найближчих за рівнем біологічного розвитку видів тваринного світу.

Слід зауважити, що ці аргументи виникають із прояву природних властивостей нашого світу. Як справедливо зауважувалось в одному із досліджень, «будь-який процес самоорганізації здатен реалізувати лише ті потенціальні можливості, які є в розпорядженні Природи. З розгортанням цього процесу відбувається безперервне ускладнення його деталей… Ускладнення організації нашого світу означає, по суті, все більш глибоке використання потенційних можливостей Природи, всього того, що заготовлене нею про запас при народженні Всесвіту» [243, с. 101].

Важливим фактором утвердження людини в природному середовищі, що поступово змінюється, стало протистояння зовнішнім викликам через використання спадкоємності набутих властивостей не лише на рівні генного коригування, але й на рівні передачі між поколіннями набутих навиків, перших проявів узагальненого досвіду, початків знання, що пов’язується з працею і виражаються в розвитку певних знакових систем інформування. Спочатку всі прийоми підсилення фізичних даних для пристосування навколишньої дійсності до потреб людського організму, навики первинної праці, цілеспрямована (доцільна) діяльність людини, спрямована на видозміну та пристосування предметів природи для задоволення своїх потреб [153], передавались у формі рухонаслідування, примітивних символічних дій, з певним голосовим супроводом.

Слід при цьому зазначити, що в руслі досліджень останніх десятиріч збагачуються уявлення про те, що розвиток тваринної соціалізації також обумовлює певні засоби передачі досвіду вироблення певних біологічних і психологічних якостей, певних форм координації зусиль при добуванні їжі, захисті від небезпеки, продовженні роду. Звертає на себе увагу наявність досить складної соціальної ієрархії, в середовищі різних видів тварин: певної системи передачі повідомлень про важливі для життя і орієнтації в наявній дійсності події, необхідний зміст колективних дій і спілкування серед комах, наприклад, мурахів, дуже складну і ще маловивчену систему поведінки і спілкування на верхніх сходинках ієрархії розвитку в тваринному світі, наприклад, серед дельфінів і китоподібних, гієн, слонів і т.д. [118, с. 11]. Це спілкування здійснюється з допомогою використання запахів, імітації певних рухів, дій та ін., а також: звукових сигналів, інколи дуже складних за своїм виконанням, крім доступного людині звукового також в інфра- і ультразвуковому діапазоні. Однак, характерною особливістю цього спілкування є обмін сигналами, що є усталеними подразниками для відповідних рефлекторних дій. На біологічному рівні між поколіннями передаються відповідні властивості, характерні для того чи іншого біологічного виду.

І. Кант стверджував, що немає ніякої «природи людини», адже людина є незавершеним проектом і не має готових інстинктів. Норми комунікації, духовні цінності розвиваються в процесі соціального життя і передаються від покоління до покоління як традиція [190]. Якщо всі інші біологічні види в боротьбі за існування об’єднують можливості біологічної еволюції та наявний рівень соціально-психологічних ресурсів на виклики зовнішнього світу, то в людській спільноті все відбувається по-іншому. Крім наявного механізму біологічного пристосування до змін навколишньої дійсності, в тій чи іншій мірі властивого для всіх істот, людина в процесі свого розвитку набуває все більше можливостей пристосування самої дійсності до своїх власних потреб, здійснює це пристосування співзмірно і навіть швидше, ніж відбува-

ються зміни в навколишньому світі. Про це свідчить, скажімо, зростаючий загальний рівень життя у розвинутих країнах.

Власне, тварини також пробують пристосовувати дійсність до своїх потреб, але лише в тій мірі, яка обумовлена природними властивостями: силою кінцівок, гостротою зубів, кігтів, властивостями пір'я, шерсті та ін.

Різниця з іншими представниками тваринного світу у людських істот була в тому, що вони вчилися пристосовувати навколишню дійсність до своїх потреб.

Через збагачення системи умовних рефлексів протолюди все частіше, а потім і постійно стали в повсякденному житті використовувати різного роду підручні матеріали. Насьогодні усталеною є точка зору про те, що перші людиноподібні істоти в якості природних «заготовок» для своїх кам'яних знарядь використовували обкочувану водою гальку. Сильними ударами іншого каменю по гальці робилося кілька грубих сколів, після чого одна її сторона набувала гострого ріжучого краю. Спочатку всі знайдені знаряддя цього типу відносили до так званої гальочної культури. Сьогодні вчені вважають, що знаряддя цього типу виготовлялись в період між 2,5 і 1,5 мільйонів років тому [282].

Як говорив великий китайський мислитель Ян Чжу ще в період між 440–360 роками до н.е., «людина – найрозумніша із всіх живих істот. Але в людини нігті і зуби недосить (міцні) для самозахисту, шкіра недосить (товста) для оборони, рухається вона недосить (швидко), щоб уникнути небезпеки. Немає ні шерсті, ні пір'я, щоб захиститись від холоду і жари. (Їй) доводиться користуватись (інколи) речами. За своєю природою покладається на розум, а не сподівається на силу. Тому цінують розум – те, що зберігає (людину)» [223].

З часом, коли первісні люди стали докладати силу і кмітливість, для вдосконалення корисних предметів у відповідності зі своїми потребами, ці предмети стали все частіше виконувати раніше невідому в житті людей роль

знарядь. З процесами інформаційних обмінів, пов'язаними із виготовленням знарядь, інформаційні обміни між протолюдьми набувають вищого рівня узагальнення, оскільки вони спрямовані вже не безпосередньо на добування їжі, а на вдосконалення предметів, що будуть більш продуктивними для задоволення людських проблем. І дані узагальнення вже виділяли людину із тваринного світу.

Увагу дослідників привертали також і окремі великі камені, поверхня яких виглядає так, ніби вони довгий час піддавались дії ударів, хоча і не таких сильних, щоб швидко деформувати камінь. Антрополог і археолог Мері Лікі назвала такі валуни «ковадло», припустивши, що вони використовувалися в якості підставки для виготовлення кам'яних знарядь [257, с. 38–39].

За всім відомим усталеними висновками, якраз із виготовлення знарядь праці і розпочиналася праця, і вона створила людину. Праця стала першою основною умовою життя людини, тією основною ознакою, що виділила первісну людину від тваринного світу, надала в порівнянні з ним могутності, що при ближчому спогляданні обертається новими викликами і відповідальністю.

При цьому дуже важливим було також те, що «… розвиток праці по необхідності сприяв більш тісному згуртуванню членів суспільства, оскільки, дякуючи йому, стали частішими випадки взаємної підтримки, спільної діяльності, і стало зрозумілішим усвідомлення корисності цієї спільної діяльності для кожного окремого члена. Коротше кажучи, в процесі свого формування люди прийшли до того, що в них з'явилася потреба щось сказати один одному» [380; 247; 3]. Однак, при цьому слід зазначити, що перш ніж реалізувати потребу «щось сказати», людина мала щось знати. А навіть примітивні знання в людини виникають, коли вона намагається щось зробити самостійно, тобто осмислено передують діяльності. Таким чином, при спільній праці здійснюється, очевидно, вже обмін наявним досвідом.

При цьому звукове спілкування протолюдей з удосконаленням праці, зростанням значення їх перетворюючої діяльності набувало все більш суттєвих відмінностей від звукових обмінів у тваринному світі. Звуки, що поступово трансформувалися в слова, в людську мову у все більшій мірі відігравали значення не лише сигналів для рефлекторної системи, але несли в собі все більше інформації про навколишню дійсність з метою необхідного реагування.

Слід при цьому зазначити, що «сутність мови, – як писав відомий англійський філософ Б. Рассел, – полягає не в використанні якого-небудь способу комунікації, але в використанні фіксованих асоціацій… тобто в тому, що щось відчутне – сказане слово, картинка, жести що завгодно – могли б викликати «уявлення» про щось інше. Коли це відбувається, то відчуте може бути названим «знаком» чи «символом», а те, про що з'являється уявлення, – «значенням» [313].

Роль біологічних чинників в еволюції людини була розкрита Ч. Дарвіном. Ці чинники зіграли велику роль в еволюції людини, особливо на ранніх етапах його становлення. У людини виникають спадкові зміни, які визначають, наприклад, колір волосся і очей, зростання, стійкість до впливу факторів зовнішнього середовища. На ранніх етапах еволюції, коли люди сильно залежали від природи, переважно виживали особини з корисними в даних умовах середовища спадковими змінами (наприклад, особи, що відрізняються витривалістю, фізичною силою, кмітливістю). При цьому, Ч. Дарвін вказував на можливе походження мови шляхом звуконаслідування. Наслідування відіграє важливу роль в імітації звуків в процесі навчання мови у людини [134]. У порівнянні з тваринами людина вийшла на якісно новий рівень у спілкуванні.

Крім цього звертає на себе увагу також здатність людини до планування, яка розвивалася досить поступово до тих пір, поки не виник зовсім новий, унікальний механізм, який дозволяв здійснювати подібне планування прин-

ципово іншим, ніж у тварин, але надзвичайно ефективним способом. Таким механізмом стала мова [282, с. 49].

На думку видатного французького лінгвіста Еміля Бенвеністи мовна форма є не тільки умовою передачі думки, але, передусім, умовою її реалізації. Думка осягається вже оформлена мовними рамками [27]. З даною думкою можна погодитись в тому сенсі, що такими рамками охоплюється чітко сформульована частина узагальнення, орієнтованого на дію. За її межами інтуїтивні та деякі інші чинники мотивації, що з розвитком сучасного суспільства набуватимуть все більшого значення. При цьому можна говорити про те, що процес біологічної соціалізації, характерний для тваринного світу, в результаті даного якісного стрибка в розвитку протолюдини вдосконалювався як процес соціальний. Новий рівень зразків поведінки, навчання й трудової діяльності, засвоєння кожним членом людської спільності характерних для неї установок, ціннісних орієнтирів, що в сукупності забезпечує становлення повноцінного її членства в певній спільності, базується на всьому тривалому досвіді тваринної соціалізації і здійснює якісний стрибок в її розвитку.

Наступний рівень різко відмінний від тваринного своєю ефективністю перетворюючої діяльності, постійним ускладненням системи внутрішніх зв'язків, розвитком здібностей членів суспільства, пов'язаних із освоєнням навколишньої дійсності, здатності передбачати її зміни та реагувати на них. Це, в свою чергу, стало важливим стимулом для розвитку процесу формування соціальної спільності людей. Говорячи про значення процесу об'єднання людей спільними інтересами, М. М. Моїсєєв, у зв'язку з цим, підкреслював, що люди «дають приклад організаційних форм, які не можуть виникнути і не можуть існувати без спеціально організованої форми пам'яті, оскільки подібні кооперативні структури володіють спадкоємністю і здатні до розвитку, а генетична пам'ять їх не успадковує» [242, с. 90].

Ілюстрацією такого стрибка може бути прийняття нетрадиційного раніше рішення в процесі полювання. Мисливці все частіше приходили до висновку, що деяких із спійманих тварин не обов'язково негайно вбивати і поїдати. Їх природні властивості значно вигідніше використовувати, приручаючи тварину, доглядаючи за нею протягом тривалого часу. І даний висновок відкрив дорогу до розвитку тваринництва.

Здобутий у праці якісно вищий рівень соціалізації значно посилює і ефект природного біологічного реагування на зовнішні подразники, і ефективність пізнавальної та перетворюючої діяльності. Люди все більше переконувались, що разом і при використанні мудрості попередніх поколінь, зафіксованої в пам'яті, на наявних матеріальних носіях інформації вони сильніші, ніж кожна людина зокрема. І якщо спільність організовується, вона сильніша, ніж неорганізований натовп, в якому кожен ніби самостійний.

Розвиток абстрактного мислення протолюдей створив умови для фіксації набутих знань на придатній для цього матеріальній основі. Археологія насьогодні має ґрунтовний матеріал життєпису прадавньої людини на рівній поверхні каменю, на березовій корі, папірусі, на пергаменті, на глиняних табличках та ін. матеріальних носіях зображення найважливіших для людини предметів навколишньої дійсності та змісту власної діяльності – первинних спроб розвитку мови і письма, перших спроб фіксації інформації. Винахід письма став важливим етапом розвитку соціалізації людей, спадкоємності життєвого досвіду поколінь, що стало важливою умовою життєздатності людства.

Таким чином, при фактично рівних умовах для виживання в тваринному світі, у людини проявилося особливе прагнення до еволюції, нагромадження досвіду, осмисленої адаптації до природного середовища, використання для такої адаптації певних знарядь і вдосконалення соціальної організації, тобто дій, орієнтованих не на нагальні потреби, а на перспективу.

Властивість людських спільностей на всіх етапах їх розвитку до пошуку нових можливостей власного життєзабезпечення, нових способів перетворення навколишнього середовища, виходячи із власних інтересів, навіть при прийнятних умовах існування потребує окремого пояснення.

Потреба такого пояснення диктується не лише абстрактним науковим інтересом. Вона обумовлена також необхідністю нинішнього вивчення адаптаційних механізмів людини, починаючи з виділення з тваринного світу, з прояву певних властивостей і пізніше повної або часткової втрати деяких із них (наприклад, інтуїції), виправданої на певному етапі, але корисної в сьогоденні, в реаліях і процесах розвитку нинішнього інформаційного суспільства. Однак, рівень наукових досліджень сучасності дає можливість лише стверджувати відмінність певних властивостей людини від існуючих поряд з нею тварин. У деяких гіпотезах із цього питання висловлюються припущення про те, що біологічний вид Homo з якихось причин є набагато старішим від інших відомих нині видів. У своїй еволюції він мав і тривалі періоди, сприятливі для свого існування, що надавали йому біологічної витонченості, і періоди випробувань, що обумовили наявну багатоваріантність можливостей реагування його геному на умови існування, і формування дієвих стимулів до пізнавальної діяльності та ін. І все це надавало людині додаткової біологічної стійкості.

В цілому, дана проблема потребує дальшого вивчення. При цьому в якості гіпотези ми можемо лише стверджувати наявність у людини якостей, які піднімають її над тваринним світом. Ці якості пов’язані із системою біологічних, напевне польових особливостей, що в сукупності забезпечують вищу, ніж у тваринному світі, швидкість інформаційних обмінів і у людському організмі, і у людському суспільстві. І це підтверджується багатовіковою історією розвитку людського суспільства, беззаперечною конкурентоздатністю його в порівнянні із тваринним світом.

«Індивід має нескінченну цінність» [65], «Людина ... є дух» [64], «Людина, кінцева свідомість…» [64], – вказує Гегель. Тому в його методології людина єдиносутнісна з Абсолютом і світом. Весь світ перетворюється в модифікації людського «Я»; з іншого боку, саме «Я» – всього лише один з модусів Абсолюту, духу, що перетворює себе в просторі й часі.

Гегель багато в чому переосмислив саме поняття людського індивіда в порівнянні з тим, як розумілося воно в філософії раніше. Людина стала розглядатися як багаторівнева істота, як складний соціально-природний і в той же час абсолютний феномен, в якому зійшлися воєдино різні пласти детермінації [11].

В соціалізації людини ця їх сукупність проявляється через різноманітні види соціальної діяльності в економічній, політичній, культурній та ін. сферах на базі використання набутої соціальною практикою інформаційної основи. Вони, ці види діяльності, є механізмом включення людини в систему суспільних відносин і засвоєння, дальшого розвитку соціально-культурного досвіду. Засобами передачі цього досвіду, відображеного в наявних інформаційних ресурсах є мова, вся наявна в суспільстві система комунікативних механізмів та опредмечені результати людської діяльності.

Людина, що вийшла завдяки праці з тваринного світу і розвивається в суспільстві, що вступає в спілкування з іншими людьми за допомогою мови, набуває особистісних характеристик, що проявляються в пізнавальних, перетворюючих і прогнозних процесах.

Еволюція наслідує нещадну логіку адаптації, і в результаті її дії організми виявляються пристосовані до свого середовища.

В процесі еволюції люди навчилися, як зазначив біолог Р. Александер, співпрацювати заради конкуренції [424]. Тобто, вважає Ф. Фукуяма, широке розмаїття когнітивних і емоційних властивостей людини, яке робить можливою настільки розвинену соціальну організацію, було створене не боротьбою з природним середовищем, але боротьбою між групами людей [368].

Якщо говорити в цілому, то біологічні механізми соціальної комунікації людей, зовні маючи невеликі відмінності від тваринних, в той же час на самому початку людської історії набули цілого ряду суттєвих змін, що стали важливим фактором процесу, що забезпечив у кінцевому підсумку суттєву перевагу людини над тваринним світом.

По-перше, крім розвитку мовного апарату, мозок людини, розкриваючи свої ресурси у все більш складній трудовій діяльності, краще від тваринного фіксував необхідну реакцію організму на швидкоплинні зміни у повсякденному житті, в оточуючому середовищі. Колективна пам'ять людей була більш ефективною, ніж тваринна, забезпечуючи більшу видову життєздатність. В той же час відповідні біологічні механізми у тварин вдосконалюються під впливом розвитку насамперед системи рефлексів, умовних і безумовних. Їх закріплення в поведінці тварин потребує значно більшого часу і не дає змогу адекватно сприймати ускладнені уявлення про предмети і процеси навколишнього світу. Тваринне спілкування з допомогою звукових сигналів, змін у поведінці і т.п. також не дає такої можливості [118, с. 9–10].

По-друге, мозок людини в процесі свого вдосконалення розвинув можливість тривалого запам'ятовування результатів практичного досвіду, сплавлених у знаннях. Це мало велике значення при навчанні нових поколінь людей, яким доводилось, для того, щоб відповідати новим, все більш складним умовам життя, опановувати досвід попередніх поколінь, досвід, який уже не можливо було зафіксувати через використання біологічних механізмів спадковості. Зміцнення пам'яті, потреба в передачі всього відомого людині своїм нащадкам сприяла також до речі, продовженню віку суспільно корисного життя людей навіть після того, як вони втрачали оптимальні вікові фізичні кондиції. Такі люди могли залишатися корисними людській спільності в якості хранителів пам'яті, учителів [118, с. 9–10].

По-третє, розвинутий мозок людини сприяє її дальшому самовдосконаленню. Вона починає осмислено вдосконалюватись у власних діях, у діях в

колективі. Такі повторювані колективні дії стають набутком досвіду і передаються в поколіннях, поступово набуваючи символізму, перетворюються поступово в святково-обрядові дійства, зачатки різних мистецтв, що збуджують і вдосконалюють емоційну сферу, викликають колективні емоції і стають певною школою соціального емоційного самовиховання, в той час, як відштовхуючись від наявного досвіду, люди продовжують вдосконалюватись у різних видах діяльності [118, с. 9–10].

По-четверте, людина вдосконалює здатність до навчання – певної підготовки до майбутніх життєвих ситуацій на базі вивчення наявного суспільного досвіду, відображеного в знаннях, та тренінгу своєї емоційної системи для майбутніх випробувань через засвоєння мистецької інформації.

Ці якості дають можливість з допомогою використання суспільно значимої інформації, що відображає досвід загальнокорисної для даної людської спільності праці, певною мірою нейтралізувати негативні фактори для існування, перетворювати навколишнє середовище, вдосконалювати загальносуспільний соціальний організм для адекватної відповіді на нові й нові виклики дійсності. Забезпечення цієї адекватності, в свою чергу, обумовлюється розвитком належного інформаційного ресурсу [104, с. 48].

У різні часи в історії людства в різних регіонах світу фіксація інформації спочатку здійснювалась у пам’яті і передавалась з допомогою усних переказів. «Мова і спілкування вже повною мірою служили примітивним племенам. Люди вже десятки тисяч років тому робили спроби знайти у звуці і образній метафорі засоби для вираження своїх думок, інколи надзвичайно складних і заплутаних» [349]. Поступово усні перекази для виразності почали збагачуватись жестами, різноманітними символічними діями, що відображали зміст реальних процесів життєдіяльності. Робилися спроби передачі необхідного для успіху справи емоційного стану. Для цього використовувалась музика, танці, співи, перевдягання, в тому числі у шкури звірів, в уявлюваний вигляд надприродних істот. В. М. Горовий зазначає, що «результа-

ти досліджень археології, етнографії, інших наук дають підставу для твердження про те, що обрядовість виникла на тому етапі розвитку людського суспільства, коли люди навчилися передбачати соціально значимі життєві ситуації. У наш час дослідники сходяться на тому, що вже в первісному суспільстві обряд виконував пізнавальну, навчально-виховну, емоційно-психологічну і естетичну функції. В ході його проведення первісні люди закріплювали у свідомості одержувані від общини необхідні в процесі діяльності знання» [120]. Така передача інформації була для первісних людей дієвою і широковживаною. Вона супроводжувала всі важливі етапи в житті первісних людей. Однак, з розвитком первісної людини як особистості даний спосіб обміну інформацією все частіше демонстрував і свої слабкі місця. І основне серед них полягало в тому, що обрядовість не могла задовольняти інформаційних запитів конкретної людини у складності повсякденної діяльності.

Відповідно, наявний тоді інформаційний ресурс, власне, інформація соціального характеру, почала відображатись на матеріальних носіях: на камені, на глинобитних табличках, на папірусі, пергаменті, на дерев'яних дощечках, на бересті та ін. Хоча, центри збереження цієї письмової продукції, прообрази бібліотек, були рідкісними і доступ до письмової інформації був обмежений відповідними клановими заборонами.

Слід зазначити, що соціальна інформація в процесі свого вдосконалення набуває все більшого впливу на процес життєздатності людини. Якщо для тварини всякий вплив навколишньої дійсності є насамперед подразником для рефлекторних дій і між поколіннями передаються рефлексійні властивості, то в реагуванні людини на впливи дійсності система рефлексів хоча й відіграє певну роль, але провідне значення у мотивації відповідної поведінки відіграє співставлення одержаних зовні даних [104, с. 49].

Різні види соціально діяльності, в які включається особа, є механізмом, залучення її в систему суспільних відносин і засвоєння, подальшого розвитку соціально-культурного досвіду. Засобами передачі цього досвіду є інформа-

ційні процеси в мовному, текстовому відображенні, в електронних та інших ресурсах та опредмечених результатах людської діяльності. На одну із форм цього опредмечування звернув особливу увагу М. М. Моїсєєв, зауважуючи, що «ми стикаємось зі своєрідним явищем: знання накопичуються про запас. Вони відточують нашу інтуїцію, сприяють прояву феномену відкриття, породжують спонтанні стрибки в нашому розумінні навколишнього світу» [242, с. 179].

Слід зазначити, що активізація інформаційних обмінів у всіх сферах людської діяльності, зростаюче значення оновлення інформаційних ресурсів як фактору інноваційного розвитку, про що йтиметься далі, обумовило зростаюче число визначень поняття інформації в різних сферах людської діяльності. Одним із таких визначень, пов'язаних із сферою пізнавальної діяльності, сферою реагування на виклики навколишньої дійсності на людину, є уявлення про інформацію «як ідеальне відображення у свідомості людини важливих для неї ознак матеріальних предметів і явищ, створення на їх основі ідеальних образів, що стають орієнтирами для мотивації її існування і розвитку» [242, с.70].

Дане визначення, як і інші, при відображенні тих чи інших сутнісних характеристик явища [383], підкреслює наявний в соціальній інформації синтез однотипних явищ, узагальнення практики їх сприйняття не лише окремими індивідами, не лише певною спільністю людей, але й, у значній частині випадків, сплав у тих чи інших уявленнях досвіду попередніх поколінь. Людина навчилася фіксувати інформацію на матеріальних носіях і, таким чином, акумулювати для себе життєвий досвід поколінь.

Таким чином, ефективний інформаційний ресурс став важливою складовою утвердження людини, людського суспільства в якості домінуючого, життєздатного біологічного виду в сучасній дійсності, тієї значимої в глобальному вимірі сили, що має зберегти життєздатність своєї планети.

У той же час зміни навколишньої дійсності, нові й нові виклики, що постають перед суспільством, диктують темпи еволюції самого суспільства. При цьому, інтенсивна людська діяльність стала негативним фактором дії на кліматичні умови Землі. Відповідно, говорячи про сьогодення, мусимо констатувати стрімкі в геологічному вимірі зміни в навколишньому середовищі, що все більш негативно впливають на життя людства. За даними сучасної науки основною природною загрозою для нашої цивілізації стає парниковий ефект, що обумовлює стрімке підвищення температури на планеті. У зв'язку з цим швидко тануть стабілізуючі клімат полярні шапки льодовиків, піднімається рівень світового океану, частішають руйнівні паводки в прибережних районах і жорстокішають засухи в центральних регіонах континентів, знищуючи урожай, провокуючи масштабні і руйнівні пожежі. Ці пожежі знищують рослинність, лісові масиви, що крім всього іншого є легенями нашої планети.

Зростаючі негативні впливи парникового ефекту на сферу проживання нинішньої цивілізації донедавна, в основному, пояснювались техногенною діяльністю людини. Однак, останнім часом увагу дослідників даної проблеми привертають наукові результати, що фіксують зростання геологічної активності і вивільненням величезних обсягів вуглецевих сполук в атмосферу планети за обсягом не співзмірні з техногенними викидами. Кліматичні зміни стають також однією з причин розповсюдження хвороботворних бактерій з регіонів, де люди мають відповідний імунітет, в ті частини світу, де клімат для розвитку бактерій стає прийнятним, а людського імунітету не існує. Значну турботу в дослідників викликає процес розмерзання в районах вічної мерзлоти – середовища консервації невідомих ще бактерій дольодовикового періоду.

До числа найгостріших загальноцивілізаційних проблем, що виникають під дією людського фактору є проблеми перенаселення, екологічних та техногенних небезпек, пов'язаних з діяльністю людини, війни, з їх неконтрольо-

ваною міграцією великих мас страждаючих людей, неефективне виробництво, відстала від викликів сьогодення соціальна структура суспільства та ін.

Масштаб загрозливих для людства проблем на нинішньому етапі його розвитку потребує вже не локального згуртування людей, а консолідації загальноцивілізаційних зусиль для їх нейтралізації. І на необхідність такої консолідації сучасна цивілізація реагує насамперед активізацією глобалізаційних процесів, що, в свою чергу, базуються на глобальній інформатизації, вдосконаленні інформаційних обмінів в системі соціальних структур сучасного суспільства. Останнє стало можливим при рівні розвитку науково-технічного прогресу, характерному для постіндустріального етапу розвитку людства, масовому впровадженню електронних інформаційних технологій.

У зв'язку з цим цікавою є гіпотеза академіка Н. П. Бехтєревої про механізми розвитку науково-технічної революції. Вона, зокрема, стверджувала, що «чим більша кількість новизни, чим більше число разів за короткий час «дивується» мозок, чим більше відомостей поступає через сенсорні входи, тим швидше розвивається мозок дитини, тим повніше виявляється потенціал мозку людства, тим більше можливостей відкривається перед ним. Може бути, не буде великим перебільшенням сказати, що науково-технічна революція сьогоднішнього дня – є результат взаємодії за принципом позитивного зворотного зв'язку мозку людства і зовнішнього середовища, що змінюється цим мозком. Науково-технічний прогрес, таким чином, з одного боку – прийняті людством рішення особистостей і, з іншого боку, – масове підняття можливостей людства, масова генерація, зіткнення, взаємозбагачення ідей. Десь, самі того не помітивши, ми перейшли ступінь, за яким наступила загальна активація мозку людства, після чого відбувся «вибух» у формі науково-технічної революції» [31, с.17; 432].

При цьому, Д. Белл підкреслював: «інформація і теоретичне знання суть стратегічні ресурси постіндустріального суспільства. Крім того, у своїй новій ролі вони представляють собою поворотні пункти сучасної історії.

Перший поворотний пункт – зміна самого характеру науки. Наука як «загальне знання» стала основною продуктивною силою сучасного суспільства.

Другий поворотний пункт – звільнення технології від свого «імперативного» характеру, майже повне перетворення її на слухняний інструмент. Сучасна технологія відкриває безліч альтернативних шляхів для досягнення унікальних і разом з тим різноманітних результатів, при цьому неймовірно зростає виробництво матеріальних благ. Такі перспективи, питання лише в тому, як їх реалізувати» [23].

Електронні інформаційні технології, ставши найпродуктивнішим із усіх відомих до цього часу інструментом введення в суспільну практику необхідних інформаційних ресурсів і технологічно будучи найближчими до мозкової діяльності по обробці інформації, активізували, прискорили темпи процесу виробництва матеріальних і духовних благ, сприяли піднесенню до вимог сьогодення еволюцію самої людини, розкриття її можливостей і здібностей, обумовили творення нових і нових соціальних спільностей.

У той же час члени суспільства, кожної окремої соціальної спільності в основній своїй масі нині на відміну від недалекого ще минулого, у відповідності з вимогами сучасності, активізують сферу своєї інфотворчості в напрямі професійної та громадської діяльності, а також усіх інших напрямів розвитку особи в умовах інформаційного суспільства. Розвиток процесів інфотворчості, зростаюча увага до вивчення інформаційних ресурсів, продуктивного їх використання – характерна ознака і обов'язкова умова суспільного прогресу.

Розвиток нових інформаційних і комунікаційних технологій у наш час забезпечив доступ до інформаційних ресурсів всіх категорій громадян нашої країни, розкрив нові можливості та став стимулом для зростання соціальної активності членів суспільства, для розвитку усіх сфер суспільного життя, його соціокомунікаційних властивостей та структур [99, с. 123–125]. Цей

процес, сприяючи розкриттю творчих можливостей людей, забезпечує зростаючу життєздатність самих соціальних структур і необхідну адекватність реагування сучасного суспільства на весь комплекс викликів, що ставить перед ним сьогодення. При цьому, слід підкреслити, що активізація процесу циркуляції інформації в суспільстві, зростаючі запити на її використання в усіх сферах суспільного життя обумовлюють й об'єктивні процеси трансформації бібліотечних установ як центрів зберігання і організації використання інформаційних ресурсів в нову інституційну якість, в поширенні «інформації про інформацію», суспільної орієнтації в стрімко зростаючих обсягах інформації, в ефективному управлінні цим ресурсом [78; 87; 74]. В розвитку сучасної бібліотечної діяльності суттєвого значення набуває вдосконалення інформаційної функції бібліотек, трансформація її в інформаційно-аналітичну з розвитком власних продуктів для традиційного, в читальних залах, та дистантного, в інтернет-розсилці використання.

3.2. Суспільнокорисна праця як фактор розвитку суспільнокорисного інформаційного процесу

Суспільнокорисна праця є абсолютною умовою функціонування і розвитку людського суспільства і особи як соціальної істоти. Вона обумовлюється використанням і розвитком суспільно корисної інформації. Всяка трудова й інформаційна діяльність за межами цих рамок стає шкідливою для індивіда і його оточення. Вона відволікає енергію людини, сформовану під впливом факторів суспільного життя, сприяє обриву соціально значущих зв'язків, сприяє її деградації. При цьому маємо на увазі не лише злочинність, алкоголізм чи наркоманію, але й такі аномалії в суспільному житті як азартні ігри, комп'ютерна залежність, нині модні фанатичні психологічні практики та ін.

Розглядаючи суспільно корисну працю як цілеспрямовану діяльність людини, спрямовану на видозміну і пристосування предметів природи для задоволення своїх потреб, на нинішньому етапі дослідження видається за необхідне підкреслити обставину, яка раніше недостатньо враховувалась в даному процесі. Мова йде про двоєдиність поняття діяльності, що складається із творення певної інформаційної основи діяльності, засвоєння її свідомістю виконавця роботи і на базі цього засвоєння здійснення ним комплексу операцій, що і є виконанням запланованої роботи. Слід зазначити, що в усі періоди розвитку людства інформація була «невід'ємною сутністю основної трудової діяльності, виживання і самовдосконалення людей, відігравала роль глобального чинника загальносистемної рівноваги в економіко–екологічному комплексі» [346; 394].

В руслі розвитку уявлень про інформаційну і фізичну компоненти праці, про розгляд інформаційної компоненти в сукупності інформації, що безпосередньо спрямовує дію, та про опосередковану, аналітичну, наукову розумову діяльність і її наближення до практики суспільної діяльності відбувається трансформація уявлень про працю як насамперед розумову. В такому сенсі розумова праця є джерелом людського розвитку, звичайно ж під впливом реалій навколишньої дійсності. Особливе значення творчої праці, як фундаментального фактору духовного виховання, еволюційного розвитку людини відзначається у філософській системі Живої Етики. У ній, зокрема, підкреслюється, що «Ми можемо цінувати працю винахідника в світовому вимірі при усвідомленні напряму світової еволюції… Нова свідомість, підтримана технікою, дасть потужне прагнення до знання. Якраз община має бути найчутливішим апаратом еволюційності. Якраз у свідомій общині ніхто не зможе стверджувати про усталену світовивченість» [319].

Інформаційна діяльності до недавніх пір слабо враховувалась як складова діяльності у зв'язку з тим, що в структурі людської праці творча праця, що передбачала оновлення інформаційної компоненти, займала невелике в

загальних обсягах місце. Технології, відповідні навики для виконання необхідної роботи передавалися між поколіннями на рівні рухонаслідування чи дублювання певних процесів без суттєвого оновлення їх змісту. І, таким чином, процес творення технологій часто був дуже віддаленим від конкретних виконавців, і втрачав суб'єктивне значення співучасті у трудовому процесі.

Ситуація змінилася з прискоренням еволюції навколишнього для людини середовища, що потребувало прискорення реагування на негативні виклики. Крім того, зростаюча чисельність людства і, відповідно, зростаючі обсяги потреб для забезпечення життєдіяльності, виснаження тих із природних ресурсів, які людина могла використати з невеликим рівнем переробки, – все це призвело до необхідності все більш глибокого проникнення людини у систему зв'язків матеріального світу, ускладнення технологій перетворюючої діяльності. З цього приводу М. М. Моїсєєв зауважував: «Природа вводить у дію все нові і нові принципи відбору із свого арсеналу… Ускладнення організації нашого світу означає, по суті, все більш глибоке використання потенціальних можливостей Природи, всього того, що заготовлено нею про запас при народженні Всесвіту» [242, с. 90].

Всі ці процеси обумовлюють необхідність все більш прискореного реагування на зростаюче число викликів, що постають перед людиною, потребують оперативних і адекватних дій, забезпечення їх відповідною інформаційною діяльністю. Ця діяльність, фактично, все більше наближається до практичної перетворюючої роботи суспільства. Обсяги важливої для життєдіяльності суспільства інформації зростають і вона стає все більш помітною в його свідомості.

Усвідомлення закономірностей еволюції інформаційної сфери суспільного розвитку пов'язано із організаційно-технологічними змінами у сфері праці, вдосконаленням перетворюючої діяльності людства в контексті викликів середовища його існування. Оскільки основний стимул розвитку інформаційних обмінів між людьми із самого початку історії їх існування як

суб'єктів соціальних відносин був пов'язаний із працею, з виготовленням знарядь для неї, то правомірним буде ув'язати цю еволюцію з основними етапами розвитку її трудової діяльності.

Опираючись на найбільш глибоко вивчений етап у розвитку людства – індустріальний, дослідники із середини минулого століття всю нині відому історію людства поділили на три основні етапи: доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний. Д. Белл стверджує, що «обидва послідовних ряди – феодалізм, капіталізм і соціалізм, а також доіндустріальне і постіндустріальне суспільства – виходять від К. Маркса. Він визначив спосіб виробництва, що складається із суспільних відносин і виробничих сил (тобто, технічних засобів). К. Маркс назвав існуючий спосіб виробництва капіталістичним, але якщо ми віднесемо термін «капіталістичний» тільки до соціальних відносин, а «індустріальний» – до технічних засобів, то зможемо зрозуміти, яким чином розгортаються різні ряди послідовності» [22, с. 154].

Доіндустріальний етап суспільного розвитку характеризувався багатосотрічною тривалістю розвитку виробничої сфери, відповідно до зовнішніх чинників повільної еволюції суспільних процесів і значно меншою потребою у розвитку суспільно значущих інформаційних обмінів. «Доіндустріальне суспільство організоване навколо «взаємодії з природою»: ресурси забезпечуються добуваючими галузями промисловості, а суспільство підкоряється законам низької продуктивності» [22, с. 157]. Виробництво нової інформації при цьому відповідало темпам розвитку суспільства.

Саме на індустріальному етапі розвитку людства інформаційні процеси, в тому числі наукові здобутки, стали відображати зростаюче самоусвідомлення соціальних процесів у громадській думці передових верств населення, що робили спроби суспільного вдосконалення, були причетні до впровадження прогресивних засобів праці, до організації машинного виробництва. «Індустріальне суспільство – це «взаємодія з перетвореною природою»: засноване на взаємовідносинах людини й машини і використовує енергію

для перетворення природного навколишнього середовища в технічне» [22, с. 157]. Американський економіст і політолог У. Ростоу характеризував індустріальне суспільство як суспільство масового споживання, з відповідним йому інтелектуальним рівнем суспільного розвитку, з відповідним рівнем діяльності. Дане відображення припало на впровадження революційного для фіксованої на матеріальних носіях інформації етапу її розвитку, на етап зростаючих темпів впровадження друкованої інформації. Розвиток процесу введення в суспільну практику книгодруку, газетно-журнальних та ін. видань сприяло розширенню доступу до суспільно значущої інформації все більшого і більшого числа людей, розширило кількість бібліотечних установ і число читачів у них.

Зазначений етап інформаційної історії розвитку людства характеризувався виникненням і протистоянням двох антагоністичних соціальних систем: капіталістичної та соціалістичної. Однак, дані суспільно-економічні формації з точки зору технологій розвитку інформаційної сфери не мали принципових відмінностей, оскільки, відображали співзмірний рівень розвитку трудових процесів, і на наступному, постіндустріальному етапі еволюції інформаційної сфери злилися в єдиний, глобальний інформаційний процес.

Однак, в порівнянні із доіндустріальним етапом розвитку людства даний етап, з функціональної точки зору, при аналізі тенденцій розвитку інформаційної сфери мав суттєві відмінності: адже і капіталістична, і соціалістична соціально-економічні формації суттєво розвивали свою соціальну структуру, потрібну для забезпечення нового способу виробництва. І розвиток цієї структури був неможливим без трансформації інформаційної системи суспільства, її відповідного якісного розвитку.

Слід також зазначити, що перетворююча діяльність людини на індустріальному етапі розвитку дещо зменшила вплив навколишнього середовища на організм людини і темпи її біологічного вдосконалення знизились. На нинішньому етапі розвитку набув посилення якісно інший тиск,

зростаючий вплив інформаційної сфери на свідомість і біологію особистості при зменшенні фізичних навантажень. Робота з інформаційними технологіями призводить у більшості випадків до малорухливого способу життя зі значно меншими фізичними навантаженнями. Для гармонійного розвитку особистості, що є умовою забезпечення її життєздатності також і в майбутньому, очевидно, необхідним є впровадження практики свідомої компенсації малорухливого способу життя зайняттям спортом, туризмом та іншими корисними навантаженнями.

Простір для досить якісних змін ролі інформації в суспільному розвитку розкривається в постіндустріальному суспільстві. Джон Нейсбіт підкреслював: «Постіндустріальне суспільство це – суспільство інформаційне» [252, с. 25]. При цьому, окреслюючи певні характерні особливості цього суспільства, Д. Белл зазначав про певну нечіткість уявлень про нього з позиції дослідника XX століття. Певною мірою дане застереження було підтверджене образним висловлюванням дослідника про те, що це суспільство «засноване на «грі між людьми», в якій на фоні машинної технології піднімається технологія інтелектуальна, заснована на інформації» [22 с. 157]. Попри певну неточність сказаного, адже в принципі не можна уявити якусь технологію, що не базується на інформаційній основі, зміст даної тези вказує на зростаюче значення спілкування, обміну інформацією на даному етапі розвитку суспільства, на рівні, вищому, ніж у суспільстві індустріальному з його «машинною технологією». Дане твердження узгоджує його точку зору із К. Томінагою, в тому, що постіндустріальне суспільство є продовженням тенденцій розвитку індустріального і в оновлюваному суспільстві вирішальна роль буде належати інженерним працівникам і науковцям.

Однак, деякі теоретики говорили про те, що постіндустріальна економіка – заснована на послугах. При розгляді сфери послуг, показово, що більшість задіяних у ній працівників фактично зайняті створенням, обробкою та розповсюдженням інформації. Так названий сектор послуг без працівників

інформаційної сфери з початку п’ятдесятих років постійно займає всього лише близько 11–12 % всією робочої сили [252, с. 26].

При цьому, об’єктивна потреба розвитку наукової та інженерно-технічної діяльності, як і діяльності управлінської та гуманітарної була підтверджена наступним ходом загальносуспільних еволюційних процесів. Оскільки наукова, як і інженерно-технічна діяльність за своїм змістом є інтернаціональною, логіка її розвитку, забезпечення потрібної ефективності пов’язується із кооперацією зусиль наукових центрів, сфер організаційно-управлінської та інженерно-технічної на всьому просторі загально цивілізаційних перетворень. Розвиток технічних засобів інформаційної сфери дає сьогодні змогу необхідних інформаційних обмінів у глобальному масштабі. У процесі глобальних інформаційних обмінів визначається система інформаційних баз загально цивілізаційного розвитку та відповідні технології інформаційних обмінів, спільних для процесу суспільних перетворень, що в сукупності своїй складають ресурси глобального інформаційного простору [270, с. 31–97].

У період входження до постіндустріального інформаційного етапу розвитку суспільства особливістю основних загально цивілізаційних процесів є раніше невідома активізація двох основних взаємопов’язаних тенденцій еволюції інформаційних процесів. Одна з них полягає у збільшенні кількості та зміцненні інформаційних зв’язків глобального значення, що у своїй сукупності створюють умови для функціонування глобального інформаційного простору. Німецький філософ Отфрід Гьофе визначає «глобалізацію» як «ріст і ущільнення мережі світових соціальних відносин» [129].

Сьогодні входження в цю мережу, в інформаційний ресурс глобального інформаційного простору, є доступним завдяки наявним технічним можливостям для будь-якої людської спільності і є основою зростаючої єдності, цілісності людства. Слід при цьому зазначити, що абсолютизація розвитку даної тенденції призводитиме і вже приводить поряд із корисними інформацій-

ними обмінами також і фіксацію, концентрацію шкідливої інформації, що відображає негативні процеси, пов'язані із протистоянням нового і віджилого в сучасному інформаційному середовищі. «Глобалізація здійснює просторову експансію, посилює трансформаційний тиск на різні суспільства і має самопідсилюючий ефект. Експансіоністські тенденції мають відношення до релігійних мотивів, науково-культурних мотивів, економічних мотивів і воєнно-політичних мотивів. Наслідком цих процесів стають інтелектуальні, технологічні організаційно-управлінські інновації. Складнішим стає світ навколо нас» [341; 417].

Інша тенденція пов'язана з переходом до того етапу розвитку кожної із соціальних інформаційних баз у їх суспільній ієрархії, коли вони завдяки вдосконаленню системи партнерських зв'язків із глобальним інформаційним простором та системою горизонтальних зв'язків, в тому числі й із розвитком соціальних мереж, набувають відносної самостійності, можливостей для самоідентифікації і все активнішого прояву в інформаційній сфері діяльності в якості самостійного суб'єкта і об'єкта інформаційних впливів [117, с. 25].

Слід також зазначити, що на даному етапі розвитку людства набуває осмисленості важливий резерв підвищення життєздатності сучасної цивілізації, пов'язаний із процесом її самовдосконалення, на шляху оптимізації соціальної організації.

Процеси загальносуспільної інформатизації значно прискорили хід структурних перетворень в сучасному соціумі. Він реагує на виклики оновлюваної інфосфери створенням нових елементів цієї структури, спеціалізованих на роботі з новими технологіями, модернізує наявну вже і потрібну структуру, позбавляється непотрібних елементів, розвиває систему соціальних інформаційних комунікацій. Інформатизаційні процеси також стали сильним каталізатором суспільної активності в інформаційній сфері, у використанні системи вже сформованих соціальних комунікацій не лише як соціального інструмента, призначеного для забезпечення суспільно-значимою

інформацією всіх елементів соціальної структури суспільства зверху донизу, від організаційно-керівної ланки суспільства – як суб'єкта інформаційної діяльності, до кожного члена суспільства як об'єкта інформаційних впливів, але й у зворотному напрямі. При цьому відбувається налагодження загальносуспільних інформаційних обмінів в інтересах існування і розвитку суспільства [118, с. 61–62].

Оскільки основоположною загально цивілізаційною тенденцією соціального розвитку є вдосконалення внутрішньої єдності і керованості суспільного організму, то процес посилення зворотного зв'язку на базі громадянських ініціатив в вертикальних інформаційних обмінах [269, с. 16] в процесі розвитку інформатизації саме й відкриває нові потенційні можливості для консолідації суспільства та зростання ефективності, дієвості його функціонування. На нинішньому етапі розвитку інформаційних технологій фактично зникає проблема браку інформації в усіх сферах суспільного життя і відповідна проблематика переноситься на рівень забезпечення необхідної якості використовуваних інформаційних ресурсів.

Варто зазначити, що зростання ефективності використання електронних, найбільш використовуваних інформаційних комунікацій в українському інформаційному просторі, розпочалось із сфери економічних відносин, сфери найбільше фінансованої приватним, насамперед зарубіжним капіталом. Цією ж обставиною пояснюється і впровадження в практику інформаційних обмінів зарубіжних інформаційних технологій та суттєве зниження запитів, при нейтральній позиції української держави, на колись провідні в світі українські інформаційні технології.

При всьому цьому у зв'язку із розвитком інформатизації відбувається загострення суспільної уваги на забезпечення розвитку й ефективного функціонування соціальних інформаційних комунікацій. Ці комунікації є основним інструментом доступу до виробництва і поширення найновіших інформаційних ресурсів [104, с. 56–59]. Як зауважує Г. Почепцов, «медіакомуніка-

ції можна визначити як тип соціальної взаємодії людей за допомогою медіа. При чому як медіа слід розглядати не лише ЗМІ, це значно ширше поняття. Це будь-який інформаційний носій, який фіксує соціальні смисли, об'єднуючи людей в просторі та часі» [298, с. 10].

Саме в сфері електронної інформації вони набувають багатоаспектної різноманітності і сприяють зростаючій ефективності використання інформації. Від обслуговування файлових систем та систем управління базами даних при цьому відбувається перехід до формування відкритих систем з розподіленою обробкою даних і комп'ютерних мереж, з розробкою клієнт-серверних, web – серверних та інтернет–технологій [355].

З початку нинішнього століття розвивається система соціальних інформаційних мереж для обслуговування згідно з методологією CSRP (CUSTOMER SYNCHRONIZED RESOURCE PLANNING) – планування ресурсів, синхронізованих з покупцем при використанні інтернет-технологій. Соціальні інформаційні комунікації цього періоду розвиваються в напрямах:

«– максимального використання потенціалу ПК і середовища розподіленої обробки даних;

– модульної побудови системи (поєднання різних типів архітектурних рішень у межах одного комплексу);

– економії ресурсів системи за рахунок централізації зберігання та обробки даних на вищих рівнях системи;

– наявності ефективних централізованих засобів мережевого системного адміністрування» [355, с. 82].

Таким чином, оновлювана, урізноманітнювана система соціальних комунікацій, починаючи із стратегічних, і закінчуючи соціальними мережами, все більш успішно задовольняє розвиток соціальної системи інформаційного суспільства, зростаючих інформаційних потреб різних його складових.

Система електронних інформаційних комунікацій, що набуває розвитку в сучасних умовах, сприяє вирішенню важливого завдання – розши-

ренню доступу до наявних інформаційних ресурсів всім членам суспільства, всім соціальним структурам, сприяючи розвитку всіх сфер діяльності, суспільно значущому самовираженню особистості, прояву її творчих здібностей.

3.3. Особливості розвитку понятійного апарату в електронному середовищі

Процес глобальної інформатизації, зростаюче значення інформаційних процесів для швидкої трансформації всіх сфер суспільної діяльності обумовлює необхідність наукового осмислення всіх змін в інформаційній сфері. При цьому, нове знання потребує уточнення і оновлення відповідної термінології, уніфікації в розробці понятєвого апарату. Це стосується всіх аспектів інтернаціональної за своєю суттю наукової діяльності, в тому числі й узгодження характеристик процесу самого суспільного розвитку. При цьому, як зазначає І. Валлерстайн, «…сьогоднішній вибір в одному відрізняється від попередніх. Це перший вибір, до якого залучений весь світ, оскільки історична система, в якій ми живемо, вперше охоплює всю планету» [50, с. 183]. Насьогодні, однак, розподіл історичного розвитку на три основні етапи за характеристикою виробничої діяльності: доіндустріальний, з розвитком добуваючих видів господарської діяльності, індустріальний – з розвитком технологій обробітку і машинним виробництвом і постіндустріальний – зі зростаючим значенням обробки даних, використання інформаційних ресурсів, з вдосконаленням виробничої і соціальної організації суспільства – даний розподіл охоплює великі проміжки людської історії і є дуже загальним орієнтиром для сьогодення [22, с. 10–11].

Сучасний, постіндустріальний етап розвитку людства потребує більш детальної градації з точки зору розуміння ієрархії змісту інформаційних процесів, які в ньому відбуваються. Поява різних точок зору на конкретиза-

цію визначення суспільства, яке дослідники другої половини XX початку XXI століття називали постіндустріальним, пояснюється концентрацією уваги дослідників на тих чи інших важливих ознаках організації діяльності нового суспільства, особливостей використання його інформаційних ресурсів.

Нинішній соціум, як і всякий попередній, «є системою взаємодії груп, які конкурують за володіння суспільними ресурсами і за право прийняття політичних рішень з метою реалізації своїх інтересів» – стверджує Самчук З. Ф. [327]. І дане твердження, в основному, відповідає реаліям періоду становлення інформаційного суспільства, при умові, що під суспільними ресурсами у все більшій мірі в даному процесі маються на увазі ресурси інформаційні. Певної застороги при цьому вимагає поняття конкуренції, оскільки при застосуванні його до інформації нового суспільства мова буде йти не скільки про володіння обсягами, скільки про ефективність відображення дійсності в інфотворенні і продуктивність праці у використанні наявного ресурсу.

Останнє набуває особливого значення у зв'язку із різко інтенсифікованими процесами виробництва нової інформації, включенням у процес інфотворення все більш широких мас населення без відповідної професійної підготовки і збільшенням, у зв'язку з цим, в інформаційних масивах сучасності низькоякісної, а то й неякісної інформації. Таким чином, пошук потрібної для ефективної суспільно значущої діяльності інформації стає все більш трудомістким, проблемним, що привертає до себе увагу дослідників як завдання для самостійного вирішення. Це завдання на даному етапі розвитку інформатизації вирішується на шляхах створення пошукових систем для орієнтації в інформаційних масивах, вдосконалення процесу структурування наявних інформаційних ресурсів, та вдосконалення організації інформаційних ресурсів для їх цільового використання. І якщо перший із названих напрямів діяльності став, в основному, прерогативою програмувальників, то організаційно-матеріальною основою для розвитку двох наступних напрямів стають

новостворені спеціалізовані аналітичні центри, дослідницькі фонди та ін., а також сучасні інформаційні центри, в які перетворюються в процесі своєї модернізації традиційні бібліотеки [271; 212].

Характеризуючи нинішній перехідний етап у розвитку цивілізації, А. Турен зазначає, що «ми відходимо від індустріального суспільства і властивих йому способів мислення, але відходимо не для того, щоб прийти до нового урівноваження, до примирення суспільства і природи, про яке мріють деякі, і не для того, щоб увійти в нову суспільну ситуацію, що характеризується тільки змінами. Я думаю, навпаки, що ми входимо в суспільну ситуацію, що визначається зростаючою властивістю колективів впливати на самих себе, особливо там, де влада не обмежується прописуванням форм праці, але також, і може бути насамперед, прописує особливості життя, поведінки, потреб» [357, с. 50].

Дана точка зору дослідника відображає нові характерні особливості, пов'язані з процесом трансформації суспільства на етапі переходу його в сфері економічній до постіндустріального етапу розвитку, і, відповідно, в сфері інформаційній також до етапу, що відображає специфіку творення і використання необхідних для існування даного суспільства інформаційних ресурсів. Інтуїція дослідника підказала йому прояв характерної особливості нового суспільства, пов'язаної із посиленням самостійності його соціальних структур. З розвитком інформатизації, вдосконаленням системи соціальних комунікацій [118, с. 7–56] гіпотеза дослідника знайшла повне підтвердження. Розвиток електронних інформаційних технологій, глобалізаційні процеси сучасності сприяють задоволенню запитів соціальних структур, окремих членів суспільства в новій інформації, що є основою подальшої суспільної еволюції [106; 87, с. 181–185]. Розвиток системи суспільних комунікацій в умовах інформатизації при цьому дає можливість користуватися не лише вертикальними потоками інформації, регламентованими державою, національними

інформаційними інститутами, але й ресурсами глобального інформаційного простору та горизонтальним спілкуванням, н.п. через систему соцмереж.

Із всього обсягу доступної тим чи іншим соціальним структурам (колективам) інформації вона (він) відбирає ресурс необхідний і вже відповідно до нього планується певна діяльність, відбувається свідоме програмування розвитку. Таке програмування стає можливим при наявності наукової та іншої інформації, що сприяє розкриттю можливостей, певним формам прогнозування.

Виходячи із можливостей, які відкриває активізація інформаційних процесів сьогодення (зростання обсягів суспільно значимої інформації, соціальних інформаційних комунікацій та можливостей відбору інформації для розвитку соціальних структур), А. Турен нове суспільство називає програмованим**.** Таке суспільство на думку дослідника є відповіддю на соціальний запит нинішнього етапу еволюції цивілізації, пов'язаний із розвитком її самоорганізації, підкреслює її властивість «створювати моделі управління і виробництва, організації розподілу і споживання… В цьому плані можна говорити про індустріалізацію інформації, споживання, здоров'я, наукових досліджень і навіть загального навчання» [357, с. 130–131].

Використання даного терміну було обумовлене насамперед реакцією на об'єктивну потребу самоорганізації суспільства як реакції на все нові й нові зовнішні для нього виклики. Цей процес прискорюється:

– з посиленням глобальних впливів під дією науково-технічного прогресу;

– з вдосконаленням інформаційних технологій;

– із зростанням обсягів продукованої інформації;

– із засвоєнням частиною суспільства навиків співставляти свою життєву практику із зарані створеною комп'ютерною програмою, використовувати необхідний для запрограмованої діяльності інформаційний ресурс, що відповідає вимогам створеного програмного забезпечення.

Слід вказати й на існуючу експертну думку про те, що суспільство вступає в «технотронну еру», коли соціальні процеси стають програмованими. У понятті «інформаційне суспільство» основним є управлінський аспект розвитку сучасного соціуму в цілому. В інформаційному суспільстві людина являє собою багатогранну особистість як визначальний творчий чинник і головний інформаційний ресурс суспільства. У такому суспільстві людина здатна виконувати різноманітні соціальні функції і соціальні ролі.

Використання терміну «програмоване суспільство» пов'язане з дослідженням процесу накопичення протиріч суспільства індустріального і характерних ознак, пов'язаних із формуванням нового етапу розвитку людства, вперше в його історії на рівні осмисленої самоорганізації. Ці протиріччя знаходили своє відображення насамперед в інформаційній сфері, при всьому тому, що значення цієї сфери у той час в практиці суспільного життя було незрівнянно меншим, ніж нині. Дані протиріччя почали проявлятися вже всередині минулого століття. Так, в контексті своєрідного трактування китайцями теорії класової боротьби Лінь Бяо вже в той час заявляв, що «класові битви» кінця двадцятого сторіччя скоріше будуть відбуватися між націями, ніж всередині їх» [420].

Пізніше, в другій половині XX століття, коли протиріччя вже набули певних системних рис, що дало підставу Алену Турену прогнозувати появу нового суспільства, дослідник зауважував: «Особливість соціального конфлікту в програмованому суспільстві заключається в тому, що правлячий клас в ньому контролює, здається всю сукупність областей соціального життя, що залишає підлеглим класам говорити і діяти з опорою на соціальну автономію. Таким чином, вони змушені протистояти соціальному пануванню від імені того, що єдине від нього вислизає, тобто від імені природи» [357, с. 138]. Нові соціальні структури, що відповідають специфіці інформаційного суспільства, поступово вдосконалюють систему інформаційних обмінів, починаючи від процесу самовираження, до використання нових можливостей застосу-

вання суспільно значущої інформації в конкретній практиці суспільних перетворень. Даний процес обумовлює необхідність постійного вдосконалення системи соціальних комунікацій, роботи над якісними параметрами їхнього функціонування і, в умовах наявних на сьогодні інформаційних загроз організації безпеки вітчизняної комунікативної системи.

Варто зауважити, що Ален Турен, як і деякі інші дослідники другої половини XX століття, справедливо відчував суперечності розвитку між традиційними уже соціальними структурами і тими, що виникають під впливом процесів розвитку інформаційного суспільства. «Чим слабіше інтегроване громадянське суспільство, тим більше воно являє собою мережу з множиною центрів рішень і областей соціального впливу і тим більше державна сфера відмежовується від сфери суспільства. Тому, що перша являє собою галузь історичної зміни, в ній здійснюється підтримка ідентичності соціального цілого в його русі від минулого до майбутнього, де цьому цілому загрожують спільності, що його оточують, між тим як громадянське суспільство – це сукупність складних суспільних відносин з усе більш багаточисленними точками конфліктів і переговорів» [357, с. 143]. Теза про зростання цих суперечностей знаходять відгомін і в наш час [339], хоча нинішній розвиток соціальної структури і система інформаційних обмінів переконує в тому, що соціальні структури інформаційного суспільства, в тому числу т. зв. віртуальні, перспективи дослідження яких знаходяться ще попереду, є соціальними інструментами якісно вищого рівня перетворюючої діяльності і суспільного розвитку.

При цьому уявлення про програмоване суспільство в застосуванні до процесів вдосконалення соціальної структури сучасного суспільства в певних ситуаціях може бути оправданим і в сучасних дослідженнях. Однак, абсолютизація принципів його організації звужує можливості творчої ініціативи членів суспільства певними рамками програми соціальних структур (колективів), до яких входить особа, потенційний користувач бібліотек, не пе-

редбачає сприяння свободі творчого пошуку індивіда, участі в нових по своїй суті об'єднаннях людей, наприклад, віртуальних, створених за інтересами співтовариств в інтернет – просторі.

Протягом останніх десятиріч нинішнє суспільство, відображаючи еволюцію соціально-інформаційних процесів, з більшим чи меншим успіхом також іменується «суспільством інформаційним», «суспільством знань» та «цифровим суспільством». Кожен із цих термінів відображає певні особливості нового суспільства і також є правомірним при аналізі цих особливостей в суспільних процесах сьогодення.

Термін «інформаційне суспільство» [176] виник з усвідомленням зростаючого значення процесу активного створення та, відповідно, використання інформаційних ресурсів у перетворюючій діяльності сучасного суспільства. Власне, в даному разі йдеться про наближення прикладного використання нової інформації саме в перетворюючій діяльності. Адже необхідна для будь-якої осмисленої дії, аж до монотонної, повторюваної багатократно і протягом тривалого часу, інформація в свідомості людини завжди була тим необхідним мобілізуючим імпульсом, що передує і потім супроводжує всяку осмислену дію. Цим, згідно з широко відомим афоризмом, людина відрізняється від мурахи. Хоча, виходячи із останніх досліджень, дуже не виключеною є недооцінка мурах в організації їх життєдіяльності.

Коли ж мова ведеться про зростаючу роль інформації в людській діяльності, мається на увазі, насамперед, та її частина, що в умовах прискорення суспільного розвитку використовується в інноваційній діяльності, в реагуванні суспільства на нові виклики. Такий ресурс в своїй сукупності складається із нової, в першу чергу, наукової інформації, що відображає зміст викликів, які постають перед суспільством та визначення змісту дій по їх нейтралізації.

Д. Белл кілька десятиріч тому зазначав, що «по мірі того, як ми наближаємось до кінця двадцятого сторіччя, стає все більш очевидним, що ми

вступаємо в інформаційну еру… Нова інформаційна ера базується не на механічній техніці, а на «інтелектуальній технології», що дозволяє нам говорити про новий принцип суспільної організації і соціальних змін. Це також ставить в центр уваги теоретичне знання в якості джерела оновлення і змінює природу технічного прогресу. Рівним чином це робить значимою і ідею глобалізації…» [22].

Сучасне суспільство зіткнулося із проблемою необхідності використання наявних в його розпорядженні інформаційних ресурсів на всіх видах традиційних носіях, теле-радіоінформації та електронних ресурсів в єдиному комплексі, орієнтованому на вирішення завдань суспільного розвитку. Ці ресурси мають задовольняти потреби перехідного періоду: існуючих ще елементів індустріального виробництва і зростаючі запити суспільства, що трансформується, його інноваційних інтелектуальних технологій та все більше зростаючого значення теоретичного знання як джерела прогресу. В інформаційному суспільстві ми систематизували виробництво знань та підсилили наш інтелектуальний потенціал. Використовуючи промислову метафору, ми зараз зайняті масовим виробництвом знань [252, с. 29].

Зважаючи на складну систему ресурсів даного періоду за призначенням, на різноманітні системи їх носіїв, від паперових до цифрових, термін «інформаційне суспільство» на постіндустріальному етапі суспільного розвитку є тим, що охоплює під впливом розвитку технологічного процесу послідовні етапи свого розвитку.

Цей термін вбирає в себе всю складність взаємозв’язків між соціальною інформацією [118, с. 56–87], необхідною для задоволення запитів всього комплексу соціальної практики, відповідних запитів у масштабах від особи до суспільства в цілому. Він відображає інформаційну основу розвитку, що орієнтує напрям розвитку всіх суспільних процесів, від економічних до духовного розвитку, аж до виробництва і теоретичної систематизації об’єктивних знань про дійсність.

Інформаційне суспільство є суспільством, що використовує гібридну за своєю формою відображення інформацію: на електронних носіях, на носіях паперових та ін. Використання різної за матеріальними носіями інформації пояснюється складністю оцифрування великих обсягів друкованої інформації у фондах бібліотек. Переведення її в електронний формат є дуже затратним процесом. У той же час, така інформація є затребуваним сьогодні ресурсом, духовно-культурним надбанням попередніх поколінь і може бути використана та використовується в якості орієнтира у розвитку сучасного інфотворення.

З прискоренням темпів суспільного життя, обумовлених загостренням всього комплексу викликів навколишньої дійсності, що постають перед сучасною цивілізацією, зростає роль як пізнавальної, дослідницької діяльності, так і процесу оперативного впровадження результатів наукових досліджень у виробництво, у всі форми практичної діяльності людей. Таким чином, відбувається наближення науки до виробництва, до реальних перетворюючих процесів в суспільній практиці. Американський економіст Пітер Дракер підкреслював: «продуктивність знання вже стала ключовим моментом для продуктивності праці, конкурентоспроможності та економічних досягнень. Знання вже стало базовою галуззю, тобто такою, що забезпечує економіку вагомим та центральним ресурсом виробництва [407].

Отже, знання тепер використовується для виробництва знання. П. Дракер вважає, що використання знань для відшукання найбільш ефективних способів застосування наявної інформації з метою отримання необхідних результатів – це, по суті справи, і є управління.

При цьому, сьогодні загострюється потреба структурування знання, його трансформації від складової пізнавальної діяльності, виробітку і теоретичної систематизації нових знань, до відображення в технологіях, інноваційних процесах суспільної діяльності. Початок такої систематизації було покладено У. Нордхаузом в його аналітичній схемі, у рамках якої «розрізня-

ються два види знання – загальне і технічне, при чому це розрізнення пов'язане з корисністю знання в виробництві або ж нового знання, або ж більшої кількості товарів» [422]. Розширення даного процесу спостерігає Д. Белл, зазначаючи, що «радикально новим явищем сьогодні стала кодифікація теоретичних знань і та важлива роль, яку вона відіграє в створенні як нових знань, так і в виробництві товарів і послуг» [22].

Таким чином, із зростанням суспільної значущості впливу знання на еволюцію суспільства сфера його застосування розширюється, набуває все більшого значення і схиляє дослідників до її самостійного розгляду. У зв'язку із цим деякі із них, не виключено, з певною поспішністю, сприймають реалії сьогодення безпосередньо як прояв суспільства знань. У той же час на думку заступника Генерального директора ЮНЕСКО з питань комунікації та інформації А. В. Хана інформаційне суспільство є функціональним блоком суспільства знань. Це можна пояснити тим, що концепція інформаційного суспільства пов'язана з ідеєю технічних інновацій, тоді як уявлення про суспільство знань охоплює розробку соціальних, культурних, економічних, політичних та інших аспектів суспільних перетворень, а також широкий та багатогранний погляд на розвиток суспільства майбутнього. Через те концепція «суспільства знань» краще відображає складність та динамізм змін у суспільстві, ніж концепція «інформаційного суспільства» [178].

В даному випадку цінним є насамперед сам факт розподілу знаннєвої сфери на складові. В той же час звуження функціонального призначення концепції інформаційного суспільства лише до «технічних інновацій» є невиправданим. При такому підході з арсеналу пізнавальної діяльності суспільства викреслюється гуманітарне знання, що суперечить сучасним поглядам на значення цих наук «як способу упорядкування знань» [50, с. 187], як процесу возз'єднання так званих двох культур – природничих і гуманітарних наук; організаційне возз'єднання і новий розподіл суспільних наук і признання за ними центральної ролі в світі знань» [50, с. 323].

Очевидно, при розрізненні термінів, продуктивним може стати підхід на основі класичного уявлення про знання як результат пізнавальної діяльності, в наш час насамперед наукової, що підтверджується суспільною практикою.

Однак, в сучасних умовах, з урахуванням нинішніх темпів розвитку суспільного життя, підтвердження практичною діяльністю не завжди вкладається в часові рамки, пов'язані із дальшим розвитком наукової діяльності. У зв'язку з цим, останнім часом, при співставленні результатів наукової діяльності з суспільною практикою застосовуються деякі нові підходи. Зокрема це пов'язано з перевіркою нових результатів в умовах штучного моделювання реальних суспільних процесів в лабораторних умовах з прискоренням, зі співставленням із логікою розвитку раніше напрацьованого знання та із порівнянням зі здобутками суміжних і інших наук. З цього приводу І. Валлерстайн справедливо зауважує, що «не існує вагомих причин припускати, немов би найбільш ефективні спроби перебороти незнання можуть бути здійснені в тій вузькій сфері, де воно було виявлене. Фізик може зустрітися з проблемами, вирішення яких вимагатиме знань, що раніше відносилися до біології чи філософії» [50, с. 326; 433]. Продовжуючи дану думку, сьогоднішній рівень знань можемо представляти як сплавлений віковий досвід перетворюючої діяльності людей, підтверджений досвідом практичної діяльності, що, в своєму підсумку, на сьогодні відображає наявний рівень пізнавальної діяльності.

Н. Штер підкреслював: «Той факт, що я описую нинішнє розвинене індустріальне суспільство як суспільство знань, ґрунтується на беззаперечному проникненні науки у всі сфери суспільного життя» [429, с. 33]. Конкретні прояви даного процесу він описує наступним чином:

- «насичення всіх сфер життя і діяльності науковим знанням;
- заміщення інших форм знання наукою (в т.ч. професіоналізація занять);
- розвиток науки в якості безпосередньої виробничої сили;

● поява спеціалізованих напрямків політичної діяльності (наукова і освітня політика);

● формування нового сектора виробництва (виробництво знання);

● зміни в структурі влади (дебати про технократію);

● трансформація основи легітимації влади в напрямку спеціалізованого знання (експертократії – але зовсім не обов'язково «шлях інтелектуалів до класового панування»);

● розвиток знання на основі соціальної нерівності і соціальної солідарності;

● трансформація основних джерел соціальних конфліктів» [429, с. 36].

П. Вайнгарт формулює подібні положення. Він, зокрема, засновує свою концепцію суспільства знання на тому, що:

● виробництво знання направляється очікуваннями корисності і орієнтацією на практичне застосування;

● процес соціального навчання, що веде до громадських змін, може мати місце лише в тому випадку, якщо він підтримується знанням;

● фундаментальні дослідження все частіше переходять з університетів в промислові лабораторії, а основними стимулами їх проведення стають економічні інтереси;

● наука більше не орієнтується виключно на пізнання природи і відкриття її законів, а розвивається в сферах її ймовірного застосування;

● організація досліджень відбувається на тлі напруги між тенденціями спеціалізації і трансдисциплінарності, які посилюються [434].

Таким чином, з точки зору Н. Штера та П. Вайнгарта, конститутивні характеристики суспільства знання відображають зростаюче значення знання і пов'язаної з ним праці для розвитку і відтворення суспільства.

При цьому, визначаючи особливості, яким має відповідати суспільство знань, сучасні дослідники приходять до висновку, що «модель «суспільства знань» – це, власне, те ж саме інформаційне суспільство, якісно збагачене

духовним та інтелектуальним потенціалом людства. У такому суспільстві знання рухає економіку, сприяє розвитку продуктивних сил і моральному вдосконаленню суспільства» [218], що «в суспільстві і науці все вагомішу роль починають відігравати символьні методи, а науки інформаційно-кібернетичного циклу висуваються на перше місце…. поняття «інформаційне суспільство» націлює на інтелектуалізацію знакових систем шляхом зниження їх ентропії».

При осмисленні наведених вище, а також інших характерних особливостей декларованого суспільства знань приходимо до висновку про обов'язкову необхідність високого професійного, інтелектуального рівня, необхідного для будівничих цього суспільства, соціально активної його частини [106]. При всьому тому, на нинішньому етапі розвитку немає підстав твердити про те, що внутрішньо суспільні механізми, призначені для обслуговування нового інформаційного суспільства, боротьби за ефективне використання інформації вже створені.

Таким чином, говорити сьогодні про наявність «суспільства знань». Чи навіть його основних елементів у суспільній практиці ще зарано.

При аналізі проблем, пов'язаних із розглядом концепції суспільства знань, очевидно, потребує розгляду проблема співмірності знаннєвої, інформаційної, в широкому значенні цього поняття, та емоційної сфери внутрішньо суспільних обмінів. Якщо ми говоримо про суспільство знань як про суспільство, засноване на знаннях, ми, власне, не кажемо нічого нового. Адже всяке існуюче суспільство у своїй життєздатності базується на знаннях – об'єктивному відображенню в суспільній свідомості реалій навколишнього середовища, світу. В даному випадку, очевидно, має йти мова про обміни на рівні знаннєвої інформації. В тій чи іншій мірі такі обміни також постійно відбуваються. Адже лише з їх допомогою стає можливим прогрес.

Якісно новим етапом при цьому може бути лише інформаційний обмін у суспільстві винятково на рівні знань. Однак, вихід на даний рівень спілку-

вання міг би стати можливим лише при умовах повного виведення з обігу всієї інформації, що не підпадає під уявлення про знання як наукові дані, підтверджені практикою. З обігу має бути виведено всю інформацію, що відображає емоційну сферу людської практики. З такого роду підходом суспільство не зможе рухати науку, адже наукові дані, одержувані нею не є ще знанням, оскільки вони не перевірені практикою. Суспільство, що обмінюється без емоційною науковою інформацією на якомусь заданому рівні знань буде дуже нагадувати спілкування на нинішньому рівні (чи навіть дещо раніше взятому) розвитку комп'ютерної техніки без відповідних систем із програмами самонавчання.

Зрозуміло, що прихильники суспільства знань намагаються у своєму формулюванні відобразити об'єктивний процес зростаючого значення знаннєвої інформації в практиці суспільної діяльності у наш час. Такий підхід, очевидно може бути оправданим у науковому середовищі, в середовищі впровадження інноваційних технологій в якості спеціальної форми спілкування. І в такому контексті вона може бути повністю оправдана. Однак, якщо говорити про суспільство в цілому, необхідне уточнення співвідношення із знанням всієї службової стосовно знання сфери спілкування, всієї емоційної сфери, що в сукупності складають людську сутність. Тому, очевидно, нинішня поспішність деяких дослідників у визначенні нинішнього суспільства як суспільства знань є дещо квапливою.

З розвитком процесу суспільної інформатизації ми спостерігаємо спорадичну ідеалізацію тих чи інших процесів, і певні періоди можуть називатися по аналогії із основними технологічними процесами в інформаційній сфері. Так, приміром, Ян ван Дейк у своїй книзі «Мережеве суспільство» («De Netwerkmaatschappij») визначає це суспільство як суспільство, в якому комбінація соціальних мереж і медіа мереж формує їх основний спосіб організації соціальних структур від особистісного до кожного із рівнів соціальної структури суспільства.

Поява терміну «цифрове суспільство» пов'язана із розвитком успішно сприйнятих суспільною практикою цифрових технологій. Ці технології швидко витісняють застосовувані на старті впровадження електронних інформаційних технологій аналогові. По логіці процесу попередній етап, очевидно, можна назвати аналоговим.

«Суспільство в епоху мережевого інтелекту стає електронним – говорить Дон Тапскотт. – У старому суспільстві інформаційні потоки мали відчутну фізичну природу: чеки, рахунки, коносаменти, звіти, наради, аналоговий телефонний зв'язок, радіо і телебачення, креслення, карти, фотографії, ноти, реклама через пошту.

В новому суспільстві інформація в усіх її різновидностях набуває електронно-цифрової форми, вона розділена на біти, введена в комп'ютери і мчить зі швидкістю світла по мережах… Знову створений світ з його новими можливостями – ніскільки не менший винахід, ніж людська мова, на якій засновувалися всі види взаємодії звичної фізичної природи» [350, с. 19].

При цьому Дон Тапскотт виділяє дванадцять вузлових ознак нового суспільства, серед яких ключове положення займають орієнтація на знання, цифрова форма представлення об'єктів, віртуалізація виробництва, інноваційна природа розвитку, інтеграція, конвергенція, динамізм, глобалізація і ряд інших.

Українські дослідники також вважають, що «цифрова культура є матрицею цих процесів, котра за своєю гнучкістю, операційністю та мобільністю виявляється значно ефективнішою за моделі системного бачення та відповідної організації економічних процесів. Тому масштабна інтеграція в цифрову культуру українського суспільства на його різних соціальних рівнях лише посилить ділову активність, зростання соціального капіталу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної освіти і науки. Наявність цифрової культури суспільства – головна ознака його успішності в усіх секторах життєдіяльності країни [287].

Однак, при цьому варто зауважити, що дані висновки в умовах нашої дійсності носять значною мірою лише споглядальне значення, оскільки про значення впровадження цифрових технологій можна говорити лише в тих вузьких сферах суспільної діяльності, де достатньо впроваджені електронні інформаційні технології, де ресурс електронної інформації є достатнім для обігу без необхідності залучення до цього обігу інформації на інших носіях [106]. З даною тезою в цілому погоджуються і автори згаданого дослідження, далі стверджуючи, що «рівень розвитку цифрової культури українського суспільства є недостатнім, зокрема це стосується регіонального виміру проблеми. Якщо подивитися на соціальну стратифікацію України та на рівень «комп'ютеризації», «інформатизації» регіональних шкіл, закладів культури та освіти, стає очевидним, що в нашій країні у соціальному та інтелектуальному плані співіснують як «модерні», так і «постмодерні» сегменти, поняття й цінності індустріальної і постіндустріальної (постінформаційної) доби» [287].

Повертаючись же до проблеми правомірності використання термінології, що характеризує специфіку розвитку різних аспектів постіндустріального суспільства, видається за правомірне на нинішньому етапі його розвитку використовувати всі основні терміни, що знайшли поширення в суспільній практиці. Адже всі вони опираються на ті чи інші реальні специфічні характерні особливості нового суспільства. На етапі переходу до якісно нового стану інформаційного забезпечення суспільної еволюції видається правомірним використання кожного з них при характеристиці охоплюваних процесів, від універсального – «інформаційне суспільство», що ґрунтується на базі широкого спектру технологій – від традиційних до цифрових, до «цифрового суспільства», що базується на вже наявному ресурсі цифрової інформації, відповідних технологіях і наявності відповідних соціальних структур суспільства. Перспективи цього, останнього в розглянутому термінологічному спектрі, суспільства, як і майбутнього суспільства знань і, не виключено, з розвитком інформаційних технологій нових його модифікацій будуть зале-

жати і надалі від суспільних запитів на розвиток, від наявного інформаційного ресурсу розвитку і технологій нового інфотворення, від розвитку технологій інформаційних обмінів в суспільстві і від можливостей приведення до відповідності із цими процесами його соціальної структури. При цьому, для досягнення кінцевої мети – повної самоідентифікації даного етапу розвитку суспільства, видається за доцільне скористатися змістом древньої мудрості: у процесі вивчення суспільної трансформації визначати зміст етапу нинішнього при уявленні загальних обрисів етапу майбутнього.

3.4. Процес інформатизації як джерело зростання творчого потенціалу особи і суспільства

Об'єктивна закономірність розвитку глобалізаційних процесів на основі сучасної інформатизації обумовлена необхідністю активізації перетворюючої діяльності суспільства, викликаної зростаючим числом негативних факторів впливу навколишньої дійсності на сучасну цивілізацію. Така активізація стає можливою лише при умові розкриття творчого потенціалу суспільства, збільшення числа його членів зайнятих творчою працею. Така праця стає можливою лише при належному доступі до наявних у суспільстві інформаційних ресурсів і створенню умов для нового інфотворення і формування механізмів ефективного використання інформації в усіх сферах суспільної діяльності. Таким чином, інформатизація обумовила докорінну реконструкцію світогляду кожної охопленої її процесами людини.

Проблеми, що постають перед сучасною цивілізацією, вимагають зростаючої ефективності пізнавальної діяльності суспільства, творчої діяльності все більшого числа її представників. Відповідно, пізнавальний процес потребує все більш зростаючого ресурсу необхідної для цього інформації, підвищення ефективності використання суспільно корисної ін-

формації. У зв'язку з цим, творча праця в процесі сучасного суспільного розвитку набуває першорядного значення, а робота в інформаційній сфері стає прерогативною в сучасній трудовій діяльності.

Вирішення завдань сучасного суспільного розвитку потребує активізації творчого потенціалу суспільства, забезпечення доступу до наявних інформаційних ресурсів і можливостей нового інфотворення в інтересах вирішення проблем сучасності для кожного члена суспільства [109; 83]. Важливість даного процесу підтверджується введенням відповідних норм у міжнародне і державне право [160; 162; 159; 161; 320; 361].

Нові технологічні процеси в сфері інформаційної діяльності дали змогу розширення доступу до користування інформаційними ресурсами широким масам користувачів, сприяли бурхливому розвитку нового інфотворення, забезпечили розвиток глобального інформаційного простору. Все це, з одного боку, сприяло зростанню творчого потенціалу суспільства. З іншого – обумовило зростання небувалого раніше інформаційного тиску на свідомість пересічної людини, соціально активного члена суспільства [109].

Постійне вдосконалення суспільної організації орієнтоване на ефективне використання інформаційної сфери суспільної діяльності обумовлює трансформацію соціальної структури, зміцнення внутрішньо суспільних зв'язків, необхідністю підвищення якості й інтенсивності інформаційних обмінів. Зростаюча складність вирішуваних суспільством завдань обумовлює необхідність структурного вдосконалення суспільства, активізацію інформаційного обслуговування ускладнюваної соціальної структури суспільства, що неможливе без розвитку глобальної інформатизації.

Однак, як про це свідчить уже суспільний досвід, революційний процес масового втягування в активне інфотворення незрівнянного навіть із огляду на недавні десятиріччя по чисельності числа людей, змушує активізувати розвиток сучасної бібліотечної діяльності. Поступове виокремлення актуальних суспільно значущих напрямів творчої інформаційної діяльності обумов-

лює потребу перейти в бібліотечній сфері до нових, активних форм роботи, пов'язаної із співучастю у творчому процесі, вдосконаленню ефективного забезпечення інформаційними ресурсами творчого сегмента суспільства.

Таким чином, інформатизація, що розвивається під впливом викликів сучасності, сприяє різкому росту нового інформаційного виробництва, що, в свою чергу, обумовлює вдосконалення системи соціальних інформаційних комунікацій, систем структурування збереження і підготовки до використання інформаційних ресурсів, інструментів пошуку і орієнтації в крупних інформаційних масивах. З філософської точки зору «поява нових засобів обробки інформації, винайдення нових технологій роботи з інформацією – це такий же закономірний процес самоорганізації матерії, як і поява життя, засобів використання енергії Сонця, появи мозку, інтелекту і т.д.» [242, с. 198]. Всі ці засоби і механізми роботи з інформацією, спрямовані на підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів. Актуалізація їх прискореної розробки, з одного боку, пов'язана із лавиноподібним ростом інформаційного виробництва, із реальною загрозою для сучасної людини «потонути» в інформації, з іншого – вона пов'язана із «переходом від сировини і енергії як основного виробничого ресурсу до інформації» [22, с. 30], із необхідністю постійного користування інформацією як посилом до праці в її новій для більшості членів суспільства якості – до творчої праці.

Об'єктивна потреба різкої активізації інформаційної діяльності в суспільстві під впливом нових викликів сучасного буття обумовила зростаюче інформаційне навантаження на членів суспільства, особливо на соціально активну його частину. В індустріальну епоху за винятком невеликого числа подвижників науки, провідних діячів культури, творчої частини працівників науково-технічно сфери та інших невеликих за чисельністю категорій громадян, що постійно мали справу з новою інформацією, переважна частина населення різних країн світу користувалась необхідною для життєдіяльності інформацію протягом тривалого часу без оновлення і затрат нових зусиль

для засвоєння інновацій. При цьому, новий ресурс інформації у суспільну свідомість впроваджувався поступово, відповідно із темпом суспільного розвитку, в деяких регіонах світу завмираючи на століття, і не викликав великого утруднення для засвоєння.

Новий, інформаційний етап розвитку людства започаткував кілька суттєвих відмінностей від попередньої суспільної практики :

– він проявився у нерозривному зв'язку з активізацією глобалізаційних процесів і темп оновлення суспільно значущих інформаційних ресурсів став диктуватися інформаційними технологіями найбільш розвинених країн світу;

– у змісті самого оновлення інформації спостерігається, як це підкреслює Д. Белл, прояв тенденції від безпосереднього сприймання, як початковий етап освоєння об'єкта, до наступних етапів оволодіння через емпіризм і з виходом на абстрактне теоретичне знання [22]. Сьогодні переконливо підтверджується передбачення В. І. Вернадського про те, що «наукова думка – єдина для всіх, і та ж наукова методика, єдина для всіх, нині охопила все людство, розповсюдилась по всій біосфері, перетворюючи її в ноосферу. Це нове явище, що придає особливе значення росту науки, що нині спостерігається, вибуху наукової творчості» [53, с. 82; 56];

– у життєво необхідній потребі постійного освоєння нової інформації зі зростаючою складовою інноваційних елементів, усвідомлення якої потребує все більших розумових зусиль, постійного самовдосконалення, співзмірного із темпами суспільних перетворень, а також розширення оперативної пам'яті інформаційного ресурсу, необхідного для практичної діяльності, індивідуального розвитку і повноцінного існування. М. М. Моїсєєв з цього приводу зазначає, що «весь процес самоорганізації живого світу можна викладати в контексті розвитку пам'яті» [242, с. 134].

Однак, однією з основних проблем в умовах розвитку сучасної інформатизації для людини є стрімко зростаючі обсяги інформації, що потребують

засвоєння. Як зауважує Г. Почепцов, «слід пам'ятати про перенасичення інформацією сьогоднішньої людини. Адже фізіологічно вона та сама, яка була тисячу років тому, обсяги ж інформації набагато зросли» [298, с. 179]. Хоча перша половина тези про фізіологічну незмінність людини впродовж тисячоліття є дуже дискусійною, однак, твердження про інформаційне перенасичення не викликає заперечень. Дана проблема виникла у інформаційному суспільстві й вимагає від бібліотечної сфери вдосконалення процесу відбору, структурування, організацію використання наявних ресурсів. Вказане ж дослідником явище перенасичення свідомості людини інформацією насправді впливає на неї в більшій мірі, ніж про це уявляє дослідник. Адже, в даному випадку, мова ведеться про наявність у розпорядженні людини різних за якістю і змістовим спрямуванням інформаційних продуктів, що повинні бути усвідомлені людиною, порівняні між собою. Із них мають бути вибрані для використання такі, які можуть бути найбільш відповідними подальшій практичній діяльності. Таким чином, перенасичення інформацією вимагає значно більшого ресурсу розумової енергії для відбору і підготовки до використання інформації, ніж просте освоєння змісту ресурсу.

З розвитком інформаційного суспільства зростає значення інформації як все більш важливого життєзабезпечуючого фактору, пов'язаного із необхідністю використання інформаційних ресурсів для оперативного прийняття конкретних рішень, орієнтованих на необхідну діяльність. Власне, зміст прийнятого рішення не залежно від того, зафіксований він лише в голові людини чи на будь-яких матеріальних носіях, є новою інформацією для дії. І дана обставина стимулює збільшення уваги сучасної людини до суспільно значущих інформаційних ресурсів. Необхідністю прийняття на базі нової інформації оперативних рішень ще раз підкреслюється зростаюче стимулювання людей до якісної роботи з інформацією, до використання такого розумового потенціалу, який би забезпечив якомога кращий результат.

І у вирішенні індивідуальних завдань, пов'язаних із суспільно корисною діяльністю окремих членів суспільства, і в вирішенні загальносуспільних проблем розвитку оптимальний результат забезпечує використання інноваційної інформації, підготовленої на базі найновіших здобутків науки та її науково-практичного відображення. «Джерелом інновацій у все більшій мірі стають дослідження і розробки (більше того, виникають нові відносини між наукою і технологією з огляду на центральне місце теоретичного знання), прогрес суспільства …все більше визначається успіхами в сфері знань» [22, с. 288]. Крім того, «інновація є похідною від висококваліфікованої робочої сили та існування організацій, які творять знання» [192, с. 99]. Оперування таким ресурсом потребує фахової підготовки і також створює додаткове відповідне навантаження на свідомість учасників даної діяльності.

У процесі розвитку інформатизації крім внесення індивідуального трудового вкладу в сферу суспільної праці все більше членів суспільства включається в роботу з інноваційними інформаційними ресурсами загальносуспільного призначення, мають приймати рішення, продукувати нову інформацію на базі існуючої, прилучатися до творчої діяльності. При цьому запити, не пов'язані із конкретними потребами індивіда, потенційний користувач бібліотек, потребують вищого рівня аналітичності у роботі із інформацією. В опублікованих уже роботах зазначається, що нова ієрархія націй і держав в інформаційному суспільстві буде визначатись ефективністю використання інформаційних ресурсів та якістю продукування нової інформації з точки зору її суспільної корисності [253; 117, с. 63–81; 256].

У даній ситуації, на базі трактування древньої мудрості – «як наверху, так і внизу», філософського розуміння співвідношення властивостей часткового і цілого, можна стверджувати, що критерій якості роботи індивідуума в інформаційній сфері в процесі становлення нового суспільства все більше буде пов'язаний із її ефективністю. Оскільки в інформаційному виробництві найпродуктивнішою є творча праця, саме представники творчих під-

ходів до суспільно корисної праці прогнозовано складатимуть еліту цього суспільства. Дослідники-футурологи уже сьогодні приходять до висновку, що «в розвинутих суспільствах спостерігається виникнення якісно нової нерівності – між здібними і нездібними до творчої праці людьми… починає створюватись біологічний бар'єр, перебороти який, на відміну від соціального, майже неможливо» [371].

Наведена цитата відображає крайню точку зору в проблемі, загострюючи її до максимуму пророцтвом про наявність «ознак наближення по крайній мірі практичної громадської думки до расистського, по суті справи, сприйняття представників різних цивілізацій як таких, що не можуть претендувати на загальний, єдиний для всіх обсяг прав» [371, с. 6–7]. Позиція автора викликає заперечення. Інформаційний тиск на розум сьогодні збільшується й відсутні причини на сподівання про те, що у майбутньому він може зменшитись. Практичне значення процесу сучасного інфотворення, однак, натикається на недостатню розробку проблем ефективного використання наявних ресурсів у зв'язку з чим у викривленому вигляді сьогодні представляються соціальні зв'язки в рамках цього суспільства.

Аргументи на користь даного твердження пов'язані з тим, що творчий індивідуум, який не керується загальносуспільними інтересами, не буде за межами розваги, певної інтелектуальної гри користуватися підтримкою суспільства. Якщо продукти праці даної творчої особи можуть нанести шкоду суспільству, останнє не лише відмежовується від них, але може вжити заходів до заборони даного напряму творчої праці. Ці результати не будуть внесені в бібліотечні фонди для широкого використання.

Крім того, інформаційна основа життєдіяльності нашого суспільства є достовірним орієнтиром для нинішньої творчої діяльності. Без зв'язку з ними творчий індивід може легко втратити і почуття міри (пропорційності в співвідношеннях вихідного і нового матеріалу), і критерії достовірності.

Варто зауважити також, що проблема достовірності, власне, основна в ефективності творчої діяльності має також ще один, який можна назвати горизонтальним, вимір. О. Г. Білорус справедливо зауважував, що «темпи економічного прогресу залежать від інтенсивності природознавчих відкриттів як джерела формування первинно-об'єктивної інформаційної системи – докорінної частини глобальної інформаційної основи практичної діяльності. Мірою об'єктивності, відносної істинності й практичної цінності будь-якої іншої, уже виробленої інформації може бути лише ця, генетично первинна й онтологічно максимально наближена до об'єктивних процесів інформація як фундаментальні природознавчі знання людини діючої, людини економічної» [25, с. 61].

Таким чином, в дискусії про перспективи суспільного розвитку, процеси дезінтеграції і інтеграції гіпотеза про фактичний розподіл суспільства за рівнем прилучення до творчої праці знаходить серйозні контраргументи. Біологічні відмінності, наявні в сучасних людей і пов'язані з більшою активністю правої чи лівої півкулі людського мозку в цілому спрацьовують на ефективну роботу мозкової діяльності людей в комплексі, на успішне виробництво, структурування, організацію використання і ефективного застосування виробленої людьми інформації. І тому сьогодні в даній дискусії більш переконливо і обґрунтовано виглядає точка зору про те, що розвиток електронних інформаційних технологій створює «нові можливості комунікацій між окремими організмами, що приводить до нового типу їх об'єднань. Це перш за все такі організації, що забезпечують виробничу діяльність людей, і вони, звичайно, володіють всіма особливостями організмів…» [242, с. 144].

При всьому цьому, наявність проблеми збільшення впливу зростаючих обсягів інформації в процесі інформаційного обігу в суспільстві не викликає заперечення. Процеси глобальної інформатизації, здійснюючи свій вплив на держави і нації в цілому з відповідною специфікою проявляються на рівні всієї системи соціальних структур і знаходять своє суттєве відображення в

свідомості кожного окремого члена суспільства, кожного індивіда, потенційний користувач бібліотек.

Неувага до нейтралізації шкідливих впливів надмірного захоплення інтернет-середовищем призводить до появи небезпечних тенденцій, пов'язаних із розвитком асоціальних тенденцій у поведінці фанатиків віртуального спілкування. Серед таких:

При наявності матеріального забезпечення (навіть мінімальної життєспроможності) деякі особи демонструють схильність до повного замикання інтересів людини на світі інтернету. Це створює зростаючої серйозності проблеми не лише для даного індивіда, але й для оточуючого середовища. Про це із все більшою тривогою говорить медицина. Глибоке занурення в створений власною фантазією світ, зростаюча тривалість часу перебування людини в інтернет-спілкуванні створює залежність її від комп'ютера, негативно впливає на здоров'я, в тому числі на психіку. Дана проблема вже серйозно турбує суспільство, змушує його дбати про реабілітацію інтернет-залежних.

Відбувається формування ізольованих від суспільних інтересів віртуальних інтернет-співтовариств. Як зауважує Ю. Половинчак, сьогодні вже «в Україні існує спільнота людей – освічених, технічно «підкованих», загалом молодих і потенційно соціально активних, які, попри все, обирають Інтернет як віртуальну територію внутрішньої еміграції» [185, с. 27].

Утім, термін «еміграція» в даному випадку є неточним, оскільки його визначення хоча й передбачає «вимушене або добровільне переміщення людей із країни постійного проживання в інші країни» [291], але при цьому не фіксує системи матеріальних відносин, зв'язків, що мають суттєво важливе значення для даної категорії громадян.

Адже сформований ними світ є вторинним, заснованим на комфортній їм, інтересабельній частині інформації, що є продуктом суб'єктивного відображення об'єктивних процесів дійсності [99, с. 123–125; 113]. Таким чином, лише частково відображаючи реалії дійсності, інформаційна основа функціо-

нування інтернет-співтовариства не дає можливості для самостійного його функціонування, не може протистояти викликам сьогодення. У даному випадку мова, очевидно, іде про прояв суперечностей, пов'язаних із характерним для нашого часу соціокультурним процесом. Його змістом є те, що неформальне об'єднання комп'ютеризованої частини суспільства у своїй колективній свідомості викристалізувало власну підкультуру, культуру окремої соціальної спільноти [342, с. 641], засновану на використанні інтернет-технологій як якісно нових засобів доступу до інформаційних ресурсів суспільства, засобів виробництва й ефективного використання інформації. Оскільки найхарактернішою особливістю даної субкультури є використання інтернету, очевидно, є всі підстави іменувати її ІТ-субкультурою.

Характерні особливості цієї субкультури пов'язані з тим, що по-перше, – вона сформувалася на базі освоєння найбільш передових технологій, що забезпечують прогрес людства. Однак вона не може в зримому майбутньому трансформуватися в самостійну культуру, оскільки не має самостійної економічної бази для свого відтворення й об'єктивно існує на базі наявного загальнонаціонального інтересу в необхідності трансформації інформаційної основи суспільної еволюції, підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів – тобто завдань інформаційного етапу розвитку;

– по-друге, – суттєва відмінність ІТ-субкультури від інших підкультур, наприклад: класу, регіону і т. ін. заснована на іншому, у порівнянні з названими, рівні співставлення інтересів. Якщо, приміром, класове розрізнення інтересів базується на економічному базисі, то ІТ-субкультура вирізняється на базі певного рівня освоєння інформаційної основи людської діяльності. У контексті порівняльного аналізу найближчими до неї є конфесійні субкультури, ідеологічні, відповідно до програмних завдань політичних організацій, що, однак, відрізняються використанням узагальненої інформації, ідеологічних постулатів. Водночас, сфера використання ІТ-субкультури – практично весь інформаційний ресурс, що перебуває в розпорядженні людства, викори-

стання активного, спрямованого на задоволення всієї різноманітності запитів найпотрібніших для розвитку ресурсів;

– по-третє, – її прихильників об'єднує відчуття елітності загальної визнаності в сучасному, відчутно глобалізованому світі. Якісно вищий, у порівнянні з традиційними, рівень спілкування в ІТ-субкультурі дав змогу швидко сформувати систему внутрішньо культурних ціннісних критеріїв, певні етичні норми, критерії успішності, задоволення естетичних і пізнавальних потреб, критично безмежних комунікативних можливостей, розвитку інтернет-бізнесу і навіть своєрідного інтернет-спорту у вигляді хакерства. Замикання основної системи інтересів у межах ІТ-субкультури сприяло створенню своєрідної віртуальної реальності зі свободою для членів співтовариства практично без всяких обмежень [185, с. 28–29] і в нинішньому вигляді набуває відчутного антисоціального спрямування. При цьому з достатньою ймовірністю можна прогнозувати, що з розвитком загальносуспільних механізмів використання творчого потенціалу соціально активних членів суспільства буде торовано шлях до поступового залучення можливостей представників ІТ-субкультур до реального загальнокультурного процесу розвитку суспільства.

Досить рельєфно у наш час серед частини користувачів інтернетом проявляється схильність до ізоляціонізму. Дана схильність базується на інтуїтивному прагненні людей, включених в сучасні інформаційні потоки, обмежити користування інформаційними ресурсами в тій мірі, в якій вони є цікавими чи потрібними конкретному користувачеві. В той же час користувач свідомо обмежує себе в користуванні обсягами інформації навіть соціально значущими внаслідок втоми, неспроможності освоїти великі інформаційні масиви, поступово втрачає інтерес до них.

Слід також зазначити, що суттєвим фактором видозміни сучасних інформаційних обмінів став розвиток соціальних мереж – горизонтальних комунікацій в міжособистісному спілкуванні з допомогою інтернет-технологій [269]. Для вдосконалення соціальної структури суспільства цей вид спіл-

кування є позитивним. Але, як і всякий інший вид спілкування, має й негативні аспекти. Вони насамперед пов'язані із звуженим колом інтересів учасників таких інформаційних обмінів. І дане коло інтересів розширюється повільно у зв'язку із невисокими темпами включення мереж у соціальну практику.

Варто констатувати , що з боку держави – направляючої і координуючої сили в функціонуванні вертикальних інформаційних потоків – процес розвитку соцмереж також не отримує належної уваги. Адже насьогодні:

– присутність української держави в них дуже незначна;

– правова база відстає від розвитку технологій і не охоплює нові технологічні прийоми використання інформації і технологій;

– продукування державної інформації за обсягами і якістю не відповідає масштабам наповнення соціальних інформаційних мереж [308, с. 37].

Позитивними моментами діяльності нових спільнот є те, що:

– вони дають змогу громадянам ефективно реалізувати своє право на участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України);

– здатні формувати громадянську позицію з тих чи інших суспільно значущих питань;

– можуть оперативно реагувати на зміну політико-правових умов;

– самі собою не потребують фінансової підтримки;

– існують без утворення власної адміністративної вертикалі [269, с. 32].

Слід зазначити, що нові інформаційні технології, і в тому числі, соціальні мережі спряють певному розшаруванню у сучасному суспільстві. Воно пов'язане з неготовністю свідомості певних категорій громадян до сприйняття нових інформаційних реалій. Спостерігаються складності у людей старшого віку при освоєнні комп'ютерної техніки і сучасних інформаційних технологій. Таким чином, нинішня інформаційна реальність сприяє певному внутрішньому суспільному розриву в соціальних зв'язках між поколіннями. Сучасні дослідники застерігають від недооцінки суспільного значення даного розриву, оскільки він негативно впливає на загальний національний інфор-

маційний розвиток, на реалізацію творчого потенціалу суспільства, на вплив національних інформаційних традицій, носіями яких є люди старшого покоління.

В даному сенсі не варто недооцінювати футуристичні результати досліджень стосовно негативних зовнішніх впливів, пов'язаних із нерівномірним засвоєнням наслідків науково-технічного прогресу в різних регіонах світу, розшаруванню за рівнем цього засвоєння націй і держав. Зокрема, В. Іноземцев зауважував: «соціальні тенденції останніх десятиліть свідчать, що суспільство, що сповідує волю наукового пошуку й ефективно використовує результати технологічного прогресу, породжує наростання майнової нерівності в масштабах, яких не знала історія. Даний парадокс, як це не сумно, цілком пояснюється логікою розвитку соціальних систем, а природа такої нерівності і її поглиблення приховується у невикорінних відмінностях людей за рівнем їх здібностей і талантів, а отже – і за потенційною можливістю досягнення успіхів у сфері виробництва, що ґрунтується на засвоєнні і використанні нових знань. Таким чином, торжество принципів свободи не може забезпечити рівності, яку протягом століть було прийнято вважати їх наслідком. Саме це, на нашу думку, є одним з найнесподіваніших соціальних результатів нестримного прогресу науки і технологій, прогресу, якому сьогодні немає і не може бути розумної альтернативи» [177].

Розвиток глобальних інформаційних процесів, що стимулює національне інформаційне виробництво, в сукупному впливі на свідомість сучасної людини створює зростаючий інформаційний тиск, якого раніше вона не знала в своїй історії. У зв'язку з цим у неї на даному етапі знизився поріг критичного ставлення до змісту інформації в соціальних мережах. В свою чергу, це призвело до зростання дієвості негативних інформаційних впливів у національному інфообігу (недобросовісної реклами, поширення неперевірених чуток і провокативних заяв, комп'ютерної злочинності, в тому числі інформаційного тероризму). На міжнародному рівні в конфліктних ситуаціях інфор-

маційні технології стали все більше застосовуватись в якості складової воєнних дій, а останнім часом – в якості самостійної інформаційної, інформаційно-психологічної війни [285]. Користуючись недостатньою адаптацією в сучасних інформаційних процесах переважної більшості людей, інформаційні агресори в системі негативних інформаційних впливів на країни-об'єкти впливу у все більшій мірі використовують маніпулятивні впливи, сугестію. Особливо небезпечними в останні роки стала орієнтація агресорів на поширення ментальних впливів, незворотних за своєю дією при враженні ментальної свідомості людей [111; 109].

Зростаючий вплив сучасної інформаційної сфери на свідомість людини обумовлює потребу пристосування цієї свідомості до викликів, в даному випадку інформаційних, перед якими постала людина, член суспільства, і суспільство в цілому [5; 52; 104]. «Індивіди й інституції раптом виявляють, що їм доводиться давати раду великому розмаїттю і швидким перемінам. Перехресні тиски загрожують перевантажити їхню здатність приймати рішення. Нам залишається лише один вибір. Ми повинні перебудувати себе й наші інституції, щоб дати раду новим реальностям» [356, с. 320], – стверджує Е. Тоффлер.

Природно, що від успішності освоєння нової інформаційної дійсності залежать перспективи буття і розвитку цивілізації. У суспільній практиці сьогодення вже викристалізувалися кілька напрямів такої адаптації.

Один із них умовно можна назвати біологічним. Певна умовність даного терміну пояснюється соціальними і соціально-психологічними причинами, під впливом яких стає необхідною еволюція людського організму. Результати досліджень в даному напрямі суперечить дещо поспішному висновку, зробленому Г. Почепцовим, що був наведений вище. Так, згідно з висновками академіка Н. П. Бехтєревої «результати досліджень показують, що в мозку розвивається перебудова імпульсної активності ансамблів нейронів, що залежать від акустичних характеристик слів, від частоти їх застосування і від

наявності чи відсутності відповідного базису довготермінової пам'яті» [31, с. 4–8]. І хоч цей висновок було зроблено на базі аналізу мовного впливу на мозкову діяльність, вся наступна практика впровадження електронних інформаційних технологій, і дослідження в даній галузі переконують, що урізноманітнення форм акумуляції інформації, починаючи від комп'ютерної графіки і закінчуючи різними видами мистецтв, стимулюють біологічну трансформацію людини. При цьому зростаюче значення електронної інформації в житті все більшого числа людей, перевага даного інформаційного подразника над усіма іншими обумовлює зростаючі зміни не лише в організації мозкової діяльності, але й у перебудові зорового апарата, в кінцевому підсумку перебудові всього організму людини у відповідністю із новими завданнями існування.

Слід, однак, зазначити, що темпи еволюції біологічного організму сьогодні не співпадають із темпами науково-технічного прогресу [202; 117, с. 19–21]. У зв'язку з цим суспільство використовує також інші форми своєї адаптації до сучасних інформаційних процесів. Один із них пов'язаний із зростаючим значенням бібліотечної діяльності у систематизації суспільно значущих інформаційних ресурсів. Розвиток даного напряму бібліотечної роботи не можливий без використання комп'ютерної техніки і вдосконалення на електронному рівні соціальних інформаційних комунікацій. Робота електронних підрозділів НЮБ та ряду інших вітчизняних бібліотек підтверджує продуктивність даного напряму роботи на шляху створення спеціалізованих баз електронної інформації, трансформації на базі комп'ютерних технологій і і формування у фондах бібліотек суспільно значущих інформаційних ресурсів різних видів електронної інформації аж до інформації електронних мереж.

В останні десятиріччя дослідники бібліотечної справи досить багато говорять про різні форми об'єднання в сфері бібліотечної діяльності. Електронні технології надали такого роду проектам додаткового потенціалу. Кооперація, що сприяє об'єднанню бібліотечних суспільно значущих ресурсів

розвитку, інструментів обробки інформації, в тому числі й великих інформаційних масивів, організації дієвого використання інформації – забезпечення основного якісного показника розвитку інформаційного суспільства. У зв'язку з цим, говорячи про розвиток «інтелекту людства» М. М. Моїсєєв прогнозує час, коли «Зв'язки між людьми, обмін інформацією між «локальними інтелектами», приводить до певного процесу колективного мислення, до незвичайного прискорення пізнання, накопичення і використання знань» [242, с. 209]. Дослідник справедливо прогнозує, що не за горами той час, коли мережа людських інтелектів – своєрідних «нейронів» колективного мозку, об'єднаних з машинним комплексом, стане предметом спеціальних досліджень, а може й проектування, оскільки відкриє зовсім новий етап у пізнанні й керуванні навколишнім світом [242, с. 209].

Розвиток нових інформаційних і комунікаційних технологій у наш час забезпечив доступ до інформаційних ресурсів всіх категорій громадян нашої країни, розкрив нові можливості та став стимулом для зростання соціальної активності членів суспільства, для розвитку усіх сфер суспільного життя, його соціокомунікативних властивостей та структур і подальшого впливу цього процесу на особу. Все це сприяє розкриттю творчих можливостей людей, забезпечує зростаючу життєздатність самих соціальних структур і необхідну адекватність реагування сучасного суспільства на весь комплекс викликів, що ставить перед ним сьогодення [109, с. 116–120].

У період входження до постіндустріального інформаційного етапу розвитку суспільства особливістю основних загально цивілізаційних процесів є активізація двох основних взаємопов'язаних тенденцій еволюції інформаційних процесів. Одна з них полягає із всезростаючим впливом глобальних інформаційних процесів на специфіку інформаційної діяльності різних регіонів світу. Система відповідних комунікацій з процесом свого розвитку створює все більше можливостей для впливу на всю ієрархію соціальних структур суспільства в регіонах. Від держави і до конкретної особи.

Глобальний інформаційний ресурс завдяки наявним технічним можливостям стає доступним для кожної людини, і в той же час – кожна людини стає доступною для цього ресурсу.

Інша тенденція якраз і пов'язана з переходом до того етапу розвитку кожної людини чи соціальної структури, коли вони, знаходячись на власній інформаційній базі існування, сприяють її розвитку в інтересах суспільного прогресу і при цьому одержують можливість використання системи партнерських зв'язків із глобальним інформаційним простором. При цьому вони зберігають відносну самостійності у виборі шляхів розвитку, не регламентованих зверху, можливостей для зростаючої самоідентифікації і активного прояву в інформаційній сфері діяльності в якості самостійного суб'єкта і об'єкта інформаційних впливів. Даний вибір набуває особливої переконливості при умові, що його підтримує вітчизняна бібліотечна система, архівні установи, вітчизняні аналітичні центри та ін.

Висновки до розділу 3

Таким чином, розглядаючи розвиток соціально-інформаційних чинників формування особи в інформаційному суспільстві приходимо до висновку про закономірність розкриття її творчого потенціалу в історії суспільного розвитку як необхідності для якісного прориву цивілізації в майбутнє. Темпи розвитку цієї закономірності, однак, залежать від того, наскільки успішною буде адаптація сучасної особи, соціальних структур до яких вона входить, в умовах постіндустріального суспільства, в умовах всезростаючих обсягів інформації різного рівня якості. Дана адаптація обіцяє бути ефективною при умові розвитку бібліотечної структури, системи всіх інших центрів суспільно значущої інформації, спрямованої на адекватне ситуації інформаційне обслуговування, як особистісне, так і при розвитку системи соціальних структур до яких входить особа.

Практика розвитку сучасного етапу постіндустріального суспільства дає підстави для підтвердження висловлюваної в експертних колах точки зору про те, що інтелектуальна діяльність визначається не тільки інтелектуальними чи вольовими якостями індивідів, але й соціальною своєчасністю, сформованою всією системою закономірностей суспільного розвитку. Дана соціальна своєчасність є орієнтиром для розвитку бібліотечної діяльності інформаційного суспільства.

У третьому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: 1 [104], 7 [106], 8 [74], 9 [87], 16 [113], 18 [111], 20 [109], 21 [83], 22 [78], 48 [99].

РОЗДІЛ 4
ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ НА ОСОБУ

4.1. Глобальні тенденції розвитку електронного середовища і їх вплив на розвиток постіндустріального суспільства

Зростання обсягів інформаційних ресурсів, що циркулюють в сучасній інфосфері, обумовлюється необхідністю оперативного обслуговування всіх сфер суспільної діяльності: розвитку науки, науково-прикладної та інноваційної роботи, економічної, політичної діяльності, забезпечення навчального, культурно-освітнього процесу, а також дозвілля і самовдосконалення людей. Інформаційна діяльність, пов'язана із забезпеченням обслуговування даних процесів, в свою чергу, обумовлює створення відповідних службових масивів інформації , управління якими в свою чергу потребує власної технологічної інформації.

Характерним, у зв'язку з цим може бути приклад, пов'язаний із обслуговуванням праці творчої. В сучасному суспільстві, як уже зазначалося вище, в структурі праці, яка забезпечує його існування, у все більшій мірі зростає питома вага саме цієї праці. Справедливо визначаючи творчу працю як вищу форму праці (і найбільш високопродуктивну – вважаю це уточнення дуже важливим – авт.), С. Четвертаков звертає увагу на те, що така праця має забезпечуватись значними обсягами іншої, обслуговуючої творчість праці. «Ми погодимось, – зазначає автор, що така праця може бути успішною, якщо працівник не стурбований іншими проблемами, зосереджений на одному, конкретному. Підкреслимо, що сама можливість зосередженості – це задоволення всіх (майже всіх) більш низьких потреб, а зосередженість необхідна тому, що роль розумової діяльності при створенні нового результату (продукту, ідеї та ін.) досить значна – простого вміння, старого досвіду недостатньо» [379].

Слід зауважити, що в даному випадку йдеться не про забаганки творчих людей як таких, а про об'єктивну необхідність створення для них умов з метою оволодіння тонкими, все більш складними процесами, пов'язаними із проблемами, що постають перед нашою цивілізацією. Звичайно ж, даний приклад певною мірою свідчить про неповну біологічну підготовленість сучасної людини до вирішення проблем підвищеної складності, що потребують інтелектуального напруження. Стан такого напруження не повністю узгоджується із біологічними запитами сучасної людини, може модулюватись цими запитами і, таким чином, викривляти зміст завдань, що постають перед людським інтелектом.

Значних масивів обслуговуючої інформації потребують завдання вдосконалення управлінської діяльності, вдосконалення процесів суспільної структуризації і вдосконалення самих процесів внутрішньо суспільних обмінів. Найбільш ефективною формою сучасних інформаційних обмінів насьогодні стали обміни, зв'язані на використання ринкових механізмів. Економічний глобалізм XX ст. в його останній чверті внаслідок закономірного технологічного стрибка перетворив інформаційну індустрію, що обслуговує процес економічного розвитку, в особливу, якісно нову галузь у загальній структурі економіки, що стала плацдармом, з якого, власне, почалася нова, інформаційна епоха. І. О. Давидова однією з перших в Україні у своїх роботах розглядала питання специфіки прояву в українських реаліях загальної закономірності зростання значення інформації як товару нового типу, глобального товару з новими економічними властивостями необмеженого відтворення і накопичення та багаторазового використання, ув'язала цей процес із розвитком бібліотечної діяльності. І, відповідно, зростання значення інтелектуальної інформаційна і науково-озброєної праці [132].

Розвиваючи думку в даному напрямі, А. М. Колот стверджує, що у сучасній економіці новим стає все або майже все. Так, нові технології (інформаційно-комунікаційні, нанотехнології, біотехнології тощо) являють собою не тради-

ційний розвиток продуктивних сил, а принципово нову виробничо-економічну систему. Нова економіка проявляється в нових, диференційованих видах товарів і послуг, які все частіше створюються із втручанням у природні сполучення фізичних властивостей речовин у предметах комбінованим з'єднанням елементарних частинок, що забезпечує одержання нових, потрібних людині властивостей, або ж організації діяльності за більш ефективними алгоритмами при оптимальному врахуванні основних критеріїв впливу на цю діяльність, нової мережі зв'язків та відносин [296; 416]. Якщо порівнювати сучасні інформаційні процеси з їх відповідниками в індустріальному суспільстві, в чистому вигляді ми можемо говорити лише про найбільш загальні закономірності розвитку. Навіть на початковому етапі розвитку даних процесів, коли діють і традиційні, і нові фактори, в наш час, ми уже можем говорити про відхід із перших місць в аналізі традиційної товарної маси, про аналіз інформації як товару, технологій як товару, ідей як товару. Ідеться про новий формат економічних відносин, нові швидкості і нові форми обміну інформацією, нові темпи переміщення матеріальних, фінансових і соціальних ресурсів, нові форми укладання угод, доставки продукції та здійснення фінансових операцій. При цьому виокремлюються «такі основні риси нової економіки:

– перетворення знань, інтелекту на провідний ресурс економічного розвитку та головне багатство суспільства;

– розширення можливостей економічного зростання на основі використання новітньої інформації;

– переважання в структурі економіки сфери послуг, розширення сектору «виробництва людини», пов'язаного з формуванням і розвитком людського капіталу;

– віртуалізація економіки, що пов'язане з функціонуванням глобальної інформаційної мережі, глобального електронного ринку товарів та послуг;

– утвердження інноваційного багатства нової економіки, в якій пріоритетного значення набуває творча, креативна діяльність людини;

– індивідуалізація особистості і суспільства;

– перехід від вертикально інтегрованих структур до мережних організацій, поширення принципів рівноправності та співробітництва, домінування останніх над принципами конкуренції та ієрархії;

– участь у глобальних мережних комунікаціях як умова «конкурентного виживання», розвиток конкуренції мереж» [206].

Американський економіст Томас Стюарт раніше у своїх працях підкреслював: «Оскільки знання та інформаційні активи сьогодні отримали реальність існування, доступним і важливим завданням будь-якої організації стає управління інтелектуальним капіталом. Більшість організацій ледь приступили до його вирішення. Вони замінили товарно-матеріальні запаси інформацією, а основні фонди – знаннями. Але це тільки очікувані, плановані вигоди від нововведень, спрямовані на скорочення витрат, перші віяння інформаційного століття» [430]. Спеціалізовані (наукові) знання, як і повсякденні, стають важливим ресурсом, який поряд із працею, капіталом і природними ресурсами забезпечує зростання і конкурентоспроможність економічної системи [66].

Масове входження в ринковий обіг нового товару, заснованого на інформаційних технологіях, потребує суттєвої корекції переговорного процесу в міжнародних економічних обмінах. Нова якість міжнародного співробітництва, обмін новими інформаційними товарами обумовлює і розвиток відповідного правового супроводу, і розвиток процесів інформаційної безпеки як найважливішого елемента національної безпеки в умовах глобалізації. «При цьому суттєвою є та обставина, що втілений у цьому товарі інтелектуальний потенціал, нагромадження знання стають в порівнянні із впливом товарів предметної сфери, в порівнянні із фактором масового переливання капіталів на завершальному етапі індустріальної епохи розвитку незмірно більш відчутними і дієвими» [117, с. 202].

Однак, слід зазначити й наступне: в рамках комплексних, глобальних мереж, які взаємодіють один з одним, виробничі процеси об'єднуються в одне ціле. Одночасно відбувається і диференціація трудових процесів, розшарування працівників, розчленовування праці в світових масштабах. Життя глобального капіталу все менше і менше залежить від конкретної праці та все більше і більше від накопиченого обсягу праці як такого, яким управляє невеликий мозковий центр, що мешкає в віртуальних палацах глобальних мереж. За цією подвійністю як і раніше криється значний обсяг соціального різноманіття. В умовах мережевого суспільства капітал скоординований в глобальному масштабі, тоді як праця індивідуалізована [151].

При цьому, інформаційні ресурси, що набули самостійного значення в економічній сфері суспільства, на базі розвитку підприємницького інтересу стимулювали активний процес інформаційного розвитку. Цей стимул став самостійним локомотивом еволюції інформаційних технологій, насамперед електронних, і спряв активному включенню в процеси інформаційних обмінів широких верств населення [104].

Розвиток електронних інформаційних технологій в сукупності з демократизацією суспільного життя в різних регіонах світу обумовив виникнення і розповсюдження соціальних інформаційних мереж – технологій горизонтальних інформаційних обмінів, що включили в себе небувале число респондентів, творців всезростаючих масивів нової інформації, що стали дуже помітним підживленням сучасної інфосфери. Он-лайн мережі, – як це зазначає М. Кастельс, – стають формами спеціалізованих спільнот, тобто формами комунікабельності, побудованим навколо специфічних інтересів і люди можуть належати до декількох таких мереж» [192, с. 21–41].

Відповідно, на даний час домінуючі в суспільстві функції і процеси все частіше виявляються організованими за принципом мереж. Мануель Кастельс [402] стверджує, що мережева логіка тягне за собою появу соціальної детермінанти вищого рівня, ніж конкретні інтереси, що знаходять своє вира-

ження через формування подібних мереж: влада структури виявляється сильнішою структури влади. Належність до тієї чи іншої мережі або відсутність такої разом з динамікою одних мереж по відношенню до інших виступають в якості найважливіших джерел влади і змін в нашому суспільстві. Таким чином, ми маємо право охарактеризувати його як суспільство мережевих структур (network society), характерною ознакою якого є домінування соціальної морфології над соціальною дією.

Нова соціальна форма інформаційних обмінів – мережеве суспільство – поширюється по планеті у всьому різноманітті своїх різновидів з демонстрацією істотних відмінностей в тому, що стосується наслідків цього процесу для життя людей, в залежності від історичних, культурних та інституційних чинників [192, с. 315].

Мережі являють собою відкриті структури, які можуть необмежено розширюватися шляхом включення нових вузлів, якщо ті здатні до комунікації в рамках даної мережі, тобто використовують аналогічні комунікаційні коди.

Звичайно, мережі стають, і на Заході вже стали, механізмами розвитку функціонування таких областей, як економіка, сфера культури, політика, соціальна сфера і т.д. В передових країнах Європи, США, Японії нові економічні форми будуються навколо глобальних мережевих структур капіталу, управління та інформації. Через ці мережі здійснюється маніпулювання об’єктами економічної діяльності, здійснюється доступ до технологічних умінь і знань, що становить сьогодні основу продуктивності та конкурентоспроможності.

Знову ж таки, цей процес є орієнтиром для розвитку вітчизняної бібліотечної системи. Суспільство мережевих структур є сьогодні інструментом капіталізму і докорінно виділяється на тлі своїх історичних попередників. Його відрізняють дві головні ознаки: він носить всесвітній характер і в значній мірі будується навколо мережі фінансових потоків. В сучасних умовах щоб фінансовий капітал міг працювати і конкурувати, він повинен спиратися

на знання і інформацію, які отримують своє забезпечення та поширення завдяки інформаційним технологіям [151].

Слід зазначити, що аналізуючи соціальну структуру суспільства, що виникає, М. Кастельс будує своє дослідження навколо протиставлення соціуму та особистості, причому зазначає, що їх взаємини з настанням інформаційної ери не тільки не гармонізуються, але, швидше, стають все більш напруженими. На його думку, сучасні суспільства у зростаючій мірі структуруються навколо протистояння мережевих систем (Net) і особистості (Self). Підзаголовок своєї книги «Могутність самобутності» [403] він позначив як «Соціальні перетворення в суспільстві мережевих структур». На зорі інформаційного століття, пише він, криза легітимності позбавляє інститути індустріальної епохи їхнього змісту і функцій. Сучасна національна держава, над якою починають тиснути глобальні мережі багатства, могутності та інформації, переживає значне звуження свого суверенітету. Основною силою, виявленої при вивченні соціальних рухів, є мережева, децентралізована форма організації і втручання, яка служить віддзеркаленням і противагою логіці мереж, що домінує в інформаційному суспільстві.

При цьому, активний розвиток соціальних мереж як механізму горизонтальних інформаційних обмінів протягом останнього десятиріччя набув таких масштабів, що його можна кваліфікувати в якості нового етапу у формуванні цілісної системи соціальних комунікацій [79]. На користь даної точки зору свідчить по крайній мірі таке:

– від вертикальних суб’єктів інформаційної діяльності в даному механізмі учасники переходять до рівнозначних у соціальних вимірах обмінів на кооперативних засадах;

– зміст інтересів особи як соціальної сутності ховається в даному виді спілкування за особистісними інтересами. При цьому, безсумнівно зростає значимість особи в спілкуванні і її відповідальність за це спілкування;

– наше суспільство насьогодні не адаптувалось до нових інформаційних технологій, зокрема, до функціонування соціальних мереж у правовій сфері. Дана обставина уповільнює ефективність використання нових технологій в інтересах розвитку суспільства. Оптимальним вирішенням даної проблеми було б перспективне планування вітчизняного законотворчого процесу з урахуванням прогнозних оцінок щодо розвитку техніко-технологічно бази інформаційної діяльності.

При цьому соціальні мережі вперше стали засобами обміну інформацією між людьми, контроль за змістом якої з боку держави є в правовому, техніко-технологічному плані суттєво обмеженим [269, с. 23; 79]. До цього слід додати, що розвиток цих інструментів спілкування в сукупності є винайденим людиною способом вдосконалення своєї соціалізації з урахуванням власних уподобань, інтересів, смаків та уявлень про перспективу.

Таким чином, багатовекторні напрями розвитку нинішньої цивілізації обумовили широке різноманіття у продукуванні інформаційних ресурсів, розширили можливості включення до цієї діяльності членів суспільства. Насьогодні це продукування здійснюється як із допомогою традиційних методів виробництва друкованої продукції, широкого розвитку радіо і телебачення, так із бурхливо прогресуючими технологіями виробництва електронної інформації, розвитком інформаційних потоків інтернету. І якщо ще в минулому десятиріччі інтернет-технології дослідники розглядали в якості, насамперед, глобального інструмента забезпечення новинною інформацією широкої аудиторії користувачів, як цікавий розважальний ресурс, то останнім часом він в усе більшій мірі постає як основний сучасний механізм інформаційного забезпечення суспільства [193, с. 21–50; 390; 44; 295; 126; 351].

Розвиток в структурі інтернет-ресурсів все більших обсягів наукової інформації важливий для середовища інформаційних обмінів сам по собі. І хоча ця інформація сьогодні не досить рельєфно відбивається на пропорціях представлення різного за призначенням інформаційного ресурсу в інтернеті,

саме розвиток процесу прояву наукової, вищої за змістовим наповненням від усіх інших видів інформації, саме зростаючий її інформативний вплив у використовуваних ресурсах стає суттєвою підоймою підвищення значення і ефективності наукової діяльності, активізації інноваційних процесів у суспільстві.

При цьому, як зауважує Г. Боряк, аналізуючи відображення гуманітарної складової наукового сегменту в інтернеті, ця складова «є не лише важливим комунікативним засобом сучасного академічного середовища, але й серйозним інструментом формування суспільної свідомості, передусім – шляхом трансформації наукового знання у «підручникове» та загальнодоступне». На прикладі історичних веб-ресурсів дослідник демонструє «певні позитивні зрушення: в ієрархії найпопулярніших ресурсів академічні сайти перемістилися з кінця третьої у середину першої десятки; аматорський сегмент перших трьох десятків ресурсів звузився, натомість впевнено розширюється освітня складова» [42, с. 9–10].

Зростаючі обсяги присутності в інтернеті наукової інформації стимулюють оновлення суспільної діяльності, оскільки сприяють:

– швидкості розповсюдження наукової інформації в електронному вигляді, що вигідно відрізняє дану технологію розповсюдження від технологій поширення друкованих текстів. «До кінця нинішнього десятиріччя, наприклад, у світі буде мільярд телефонів, всі вони будуть пов’язані, і майже з будь-якого можна буде зателефонувати на будь-який. Інформація розповсюджується миттєво» [252, с. 89];

– збільшенню доступності до наукової інформації для всіх категорій користувачів. В тому числі й тих, що здійснюють впровадження наукових здобутків у практику суспільної діяльності;

– більш продуктивному в порівнянні з традиційним друкованим варіантом використанню змісту підготовленої інформації для нарощення на її базі нового знання шляхом текстового маніпулювання;

– контактам однодумців у глобальному вимірі, що працюють над аналогічною тематикою, налагодження постійних наукових зв'язків, обмінів даними і висновками, можливостям фактичного створення неформальних (які ще нині називають віртуальними) соціальних спільнот, об'єднаних спільними інтересами.

Що ж стосується самого факту еволюції структури інтернет-ресурсів, то невеликий ріст співвідношення цієї інформації з іншими її масивами пояснюється тим, що самі відвідувачі Web-сайтів сьогодні беруть участь в активному створенні контенту, що призвело до різкого росту обсягів і динаміки розвитку глобального інформаційного простору.

В цілому ж окреслені процеси обумовили ситуацію, при якій вперше в своїй історії наша цивілізація зіткнулася із проблемою наявності величезних і все зростаючих обсягів створюваних інформаційних ресурсів, що все більш складно піддаються виміру й ідентифікації. Так, насьогодні загальне число сайтів вимірюється мільйонами.

При цьому, слід вказати, що окремих сторінок в інтернет-просторі набагато більше. Наприклад, на ресурсі WorldWideWebSize (http://www.worldwidewebsize.com/) представлена оцінка розміру інтернету саме за кількістю сторінок. На 2016 р. розмір інтернету оцінюється у 4,58 млрд. окремих вебсторінок. Правда, мова йде лише про англомовний сегмент мережі.

Таким чином, розвиток глобалізаційних процесів на основі впровадження електронних інформаційних технологій забезпечив формування гігантських обсягів інформації, які використовуються в інтересах суспільного розвитку. Вони вже набули того рівня впливу, який дає змогу на базі сучасного знання, сучасного досвіду людства уникнути глухих кутів, безперспективних напрямів просування по шляху науково-технічного розвитку і соціальних експериментів, що можуть привести до самознищення або ж соціального виродження. Ця база створює можливості для «творчого вибору закономірних способів змін» у всіх сферах життя, в тому числі й у виробничій

сфері, «в прогностичному передбаченні напрямів розвитку», в усе більш глибокому проникненні у навколишню дійсність [117, с. 58; 91]. При цьому, за переконанням ряду українських дослідників, «зростання єдності, цілісності людства, утвердження колективності, як його органічної властивості» є однією із основних тенденцій загально цивілізаційного процесу» [214, с. 8]. Технічні можливості доступу до глобальних інформаційних ресурсів створили унікальну соціально-психологічну ситуацію для людини, пов'язану із можливістю реального усвідомлення її в якості активної, діючої складової людської цивілізації, їй на практиці, без раніше необхідних посередників дали змогу відчути себе індивідуальною складовою у безмежному світі інформації.

Уже сьогодні загально цивілізаційна база в принципі дає змогу глобальної інтеграції людських ресурсів. Власне, Україна знаходиться у самому центрі цивілізаційних зв'язків для вирішення найважливіших проблем економічного, політичного, соціального і духовного розвитку. Глобальна інформаційна база дає змогу у все більшій мірі досягати дієвості в регулюванні економічних процесів в стосунках між державами, союзами держав, економічними регіонами в планетарному вимірі, створення в рамках цих утворень крупних господарських комплексів, зон спеціального правового регулювання економічних процесів, пов'язаного із цим планомірного міждержавного пересування трудових ресурсів усіх рівнів кваліфікації, всіх видів товарів, фінансових ресурсів. При цьому здійснюється з небувалими раніше темпами вплив глобальних інформаційних ресурсів на процес зближення внутрішніх економічних умов у різних державах [214, с. 9].

Характерною особливістю сучасного впливу глобальних інформаційних ресурсів на політичну сферу життя суспільства є створення наднаціональних, наддержавних структур, спрямованих на координацію політичних процесів глобального рівня, вирішення найскладніших міждержавних регіональних проблем світового значення на основі позитивного загальносуспільного досвіду, здобутків сучасної наукової думки. Вони також створю-

ють нові можливості долучення до найвищих здобутків людського духу, духовноціннісних орієнтирів загальнолюдського масштабу все більших мас населення Землі, включення все більшого числа людей в процес розвитку високої моралі, духовноціннісних орієнтирів різних рівнів побутування, загальнокультурного розвитку, створення все більш дієвих умов для зростання інтелектуальної спільності людства, інтелектуалізації всієї людської діяльності [214, с. 8–10].

При всьому цьому сам гігантський обсяг інформаційних масивів сучасності містить у собі невирішені ще проблеми для всієї системи користувачів, і на рівні держави та нації, і на рівні окремих соціальних структур у їх складі, а також – на рівні окремих членів суспільства.

Насамперед при цьому, слід зазначити слабку якість структуризації наявних інформаційних масивів, а отже – і серйозні недоліки в управлінні інформацією, що негативно впливає на якість використання інформаційних ресурсів. «Стрімке зростання обсягів продукованої людством інформації при відсутності загальновизнаної концепції розвитку цього процесу, узгодженого уявлення про методи і форми структурування наявних ресурсів, багатомовність в інтернеті, а також при застосуванні інших, відмінних від електронного створює все більш складні пошукові проблеми при наповненні вітчизняних інформаційних баз» [118, с. 245].

Даний недолік, насамперед, пояснюється використанням різноманітних форм фіксації інформації та, при цьому, слабким рівнем узгодження технологій використання друкованої інформації й інформації на електронних носіях. У бібліотечних установах, при наявності гібридних ресурсів [118, с. 221], таке узгодження здійснюється на рівні каталогів та роботи довідково-бібліографічних підрозділів по створенню тематичних списків літератури на спеціальні замовлення. Однак, такого роду інформація, до того ж нерідко неякісно анотована видавцями, не дає достатнього уявлення про наявний зміст інформаційних ресурсів [138, с. 64], потребує додаткового ознайомлен-

ня потенційного користувача з конкретними виданнями для прийняття рішення стосовно їх практичного використання [244]. І якщо донедавна традиційні бібліотечні технології обслуговування передбачали роботу читача з книгою в читальних залах, а також ознайомлення з електронними ресурсами в бібліотеці, то прискорення темпів суспільного життя потребує розвитку технологій використання інформації на паперових носіях та електронних ресурсів для продуктивного використання в єдиному форматі.

О. С. Онищенко зазначає: «Сучасній бібліотеці не слід концентруватися на одному виді інформації – друкованій, книжковій, оскільки установа перетвориться на музей. Сьогодні всі книгозбірні мають справу з різноманітними ресурсами – рукописними, друкованими на папері, на електронних носіях. У найближчій перспективі ці заклади мають стати досвідченим "посередником" між майже безмежним потоком інформації і користувачем. Нині особлива роль відводиться інформації про інформацію, і завдання бібліотекаря в цій революції невпинно зростає» [34].

Пошук у даному напрямі в певних тематичних проектах дає вже сьогодні позитивні практичні результати. «Намітилися вже й тенденції до перетворення окремих, раніше статичних ресурсів на динамічні – зауважує у своєму дослідженні В. І. Попик. – Така можливість самостійного, незалежного в майбутньому від друкованої першооснови розвитку потенційно закладена і спеціально декларована упорядниками, наприклад в «Енциклопедії історії України». Слід нагадати, що сама ідея створення електронної версії ЕІУ виникла ще у 1998 р., коли було розпочато роботу над багатотомним книжковим проектом» [294].

Однак, в цілому для вітчизняного інформаційного простору проблема об'єднання статичних і динамічних ресурсів в єдиному технологічному циклі використання залишається дуже гострою. Оптимальним шляхом її вирішення є здійснення оцифрування інформації на паперових носіях. Цим шляхом відбувається переведення інформації в електронний формат використан-

ня у зарубіжній практиці. Однак, даний шлях є затратним і у зв'язку із економічною скрутою в Україні оцифрування фондів бібліотек здійснюється в дуже обмеженому обсязі. У той же час введення в сучасний суспільний обіг інформації, що становить духовно-ціннісне надбання, культурний здобуток українського народу, є надзвичайно важливим для національного розвитку в умовах глобалізації.

Дана проблема є важливою для загальноукраїнського національного інформаційного простору з огляду на тиск глобалізаційних інформаційних факторів. Вона має суттєве значення для соціальних структур нашого суспільства з точки зору необхідності збереження і розвитку прогресивних національних традицій в економічній сфері, у вітчизняній науці і культурі, а також у національному інфотворенні на нинішньому, інформаційному етапі розвитку суспільства.

Сучасні електронні інформаційні технології суттєвою мірою вдосконалюють глобальну сигнальну систему людства, вироблену ним для реагування на зміни в середовищі існування сучасної людини. Цей інформаційний механізм у своїй сукупності становить собою дедалі складнішу, багаторівневу систему, що потребує спеціальних систем для забезпечення її ефективного функціонування. Цей загальносуспільний механізм є важливим фактором суспільного прогресу.

«Інформація, що циркулює в сучасних комунікаціях, в певних пропорціях є новою і створеною в суспільстві раніше періоду нинішньої затребуваності. Вона може повністю відповідати сучасним запитам, відповідати частково і потрапити в комунікацію випадково, наприклад, за зовнішніми ознаками при застосуванні пошукових комп'ютерних систем невисокої якості. І, нарешті, інформація, одержувана соціальними структурами суспільства через систему інформаційних комунікацій може бути актуальною і запізнілою. Достовірною повністю, частково, або ж недостовірною зовсім (хибною). Частково недостовірна та хибна інформація може бути результатом реалізації ці-

лого ряду причин і установок, що призводять до неякісного продукування нової інформації, або ж може бути результатом навмисної дезінформації. Остання з розвитком інформаційних електронних технологій може розвиватися в багатоходові комбінації, відомі під загальною назвою інформаційних воєн» [118, с. 283–284].

Слід зазначити, що до системи соціальних інформаційних комунікацій зі зростаючих масивів нової інформації може потрапляти й потрапляє чимало надлишкової, зайвої інформації. Ця інформація поряд із прямим технологічним браком утруднює використання корисних інформаційних ресурсів і, таким чином, є теж шкідливою. Її наявність є об'єктивною причиною підвищення трудозатрат в інформаційній сфері та, відповідно, негативно впливає на працездатність користувачів [97, с. 237–240].

Зростання ресурсів глобального інформаційного простору в сучасних умовах пов'язане також із рядом інших супутніх проблем, «таких як:

– непропорційний ріст рівня інформаційного шуму;

– засилля паразитної інформації (незатребуваної, одержуваної в якості несанкціонованих «додатків»);

– слабкої структурованості інформації;

– багатократного її дублювання.

Для Web – простору до того ж характерні такі недоліки, як велика кількість «інформаційного сміття», неможливість гарантування цільності документів. Практична відсутність можливості смислового пошуку, обмеженість доступу до «закритих» ресурсів» [43].

Ріст обсягів інформації в інтернет-просторі, в особливості із збільшенням прояву національної, регіональної специфіки в подачі матеріалу, обумовлює ускладнення, або ж і просто зниження якості цілісного структурування матеріалу. Це створює зростаючі проблеми в пошуку потрібної інформації, розробку необхідних для цього пошукових систем.

Проблемною для сучасних інформаційних обмінів є наявна в структурі електронних інформаційних ресурсів багатомовність. Внаслідок недосконалого рівня програмного забезпечення по перекладу представленої в інтернеті інформації, в ресурсах втрачається значна частина змісту. У тих публікаціях, що стосуються суті сучасної дослідницької роботи, аналізу змісту одержаних результатів, наукових гіпотез, вузькоспеціальних напрацювань, такі втрати мають суттєве значення.

Крім всього цього сучасним користувачам потрібно навчитися працювати у багатоваріантності інформаційних ресурсів, що в практиці інформаційної діяльності відбувається вперше. Адже до цього інформація вироблялася під конкретне завдання, під конкретну проблему і була однозначною. У нинішній час маємо в інформаційних ресурсах тематичну багатоваріантність, крім того збільшувану інформаційними шумами (І Ш).

Одним з перших його системне дослідження в комунікації розпочав американський дослідник К. Е. Шеннон в рамках розробленої ним теорії (робота «Математична теорія комунікацій», 1949 рік). Модель, представлена вченим, пояснює процес комунікативного акту. У ній він представлений як лінійний процес, в якому комунікатор визначає, яке повідомлення він буде відправляти, передавач перетворює дані в сигнали, які йдуть по комунікаційних каналах, через які повідомлення досягає одержувача. Модель включає п’ять елементів: джерело інформації, передавач, канал передач, приймач і кінцева мета. Поряд з цими елементами К. Е. Шеннон вводить і таку складову цього процесу, як «шум», вказуючи на те, що весь процес транспортування повідомлення від комунікатора до реципієнта проходить на тлі цих перешкод, що ускладнюють передачу інформації. Надалі перешкоди К. Е. Шеннона в комунікації стали пов’язувати з поняттями ентропії і негентропії. Таким чином, явище шуму було розбите на дві складові: ентропію – зовнішні чинники, які спотворюють повідомлення, порушують його цілісність і можливість сприйняття реципієнтом, і негентропії – ті випадки, коли викривлене

повідомлення все-таки доходить до реципієнта, завдяки можливості останнього до розпізнавання інформації, проте зміст даних значно змінюється і становить помилкові або ж неповні відомості. Одночасно явище інформаційного шуму вчені починають розглядати і в рамках інших соціально-гуманітарних наук, таких, наприклад, як філологія, культурологія, соціологія, філософія [149].

Тема ця стає дедалі актуальнішою, однак ґрунтовних її досліджень у науковій літературі знайти не вдалося. Здебільшого подаються окремі думки, оцінки без широкої доказової бази. Тією чи іншою мірою тему ІШ досліджують Є. Сазонов, М. Кім, Д. Вишня, Ю. Ільїн, Р. Акопов, А. Миронов, А. Доронін та ін. [263].

У різних соціально-гуманітарних науках явище ІШ має варіативне визначення. У культурології «перешкоди» К. Е. Шеннона – це «умовно-індиферентна для індивіда інформація» [385, с. 403–463]. Випадковою низькоякісною інформацією інформаційний шум вважається в соціології. Сучасні вчені-коммунікативісти визначають дане явище, як «процес циркулювання великого числа інформації різноманітного типу» [152] або «надмірність інформації в комунікативному середовищі, яка викликає функціональний розлад її систем» [292].

Інформаційний шум дослідники також визначають як нерелевантність, не корисність значної частини відібраної інформації і сторонніх сигналів разом з нею, відфільтрувати який виявляється дуже важко [175].

Розширюючи дане поняття, Л. А. Чуприна зауважує, що «інформаційний шум визначають ще як невідповідність знайденої інформації запиту.

Під інформаційним шумом можна також розуміти непотрібну, невчасну інформацію, що заважає споживачу сприймати іншу – відповідну його запитам [265]. Дещо збіднює уявлення про інформаційні шуми, оскільки залишає за межами розгляду питання сигналів, пов’язаних із викривленням змісту повідомлень під впливом недосконалості технічних засобів,

Л. фон Трієр, який пропонує уявляти предметом даного розгляду «будь-яку надлишкову, непотрібну й несвоєчасну інформацію» [4].

Ведучи мову про суб'єктивні причини виникнення та зростання ІШ, слід звернути увагу на те, що шум може бути обумовлений недоліками технічних процесів у сфері інформаційної діяльності (серед причин його виникнення – фізичні, в тому числі погодні впливи на роботу технічних засобів, ліній передачі інформації, фактичні помилки, механічні, технічні, коректорські тощо). Із зростанням значення інформаційних обмінів у суспільстві, наближенням інформаційних процесів до практичної діяльності спостерігається також усвідомлене внесення в інформаційний обіг суб'єктивного корегування змісту повідомлень, в тому числі зміна акцентів, підміна першочергового об'єкта обговорення другорядним, маніпулювання аргументами та ін. Дана обставина має бути глибоко вивчена і обов'язково використовуватись при комплектуванні бібліотечних фондів новими ресурсами. Особливо це стосується періоду інформаційної війни.

Один із багатьох аспектів проблеми ІШ – «зашумлення» інформаційних потоків унаслідок використання інтернет-виданнями деяких сучасних прийомів журналістики й особливості роботи аналітика з цими потоками.

Явище інформаційного шуму стало прямим наслідком нових тенденцій в подачі інформаційних повідомлень засобами масової інформації та масової комунікації.

Негативні тенденції збільшення шумової інформації всіх видів у глобальному інформаційному просторі певною мірою нейтралізує позитивні впливи глобального інформаційного простору на держави, соціальні структури в них, на індивідуальних користувачів цією інформацією. Вплив цього процесу певною мірою нейтралізується свідомою діяльністю міжнародних організацій, на рівні міждержавних угод, впровадженням на загально цивілізаційному рівні правової бази формування відносин в глобальній інформаційній сфері.

У тій чи іншій мірі кожна з держав, виходячи на рівень розвитку інформаційного суспільства, із впровадженням сучасних електронних інформаційних технологій у сфері бізнесу, політичного, культурного життя, розвитком технологій міжособистісного спілкування, здійснює необхідні заходи для нормування сучасної інформаційної діяльності. Російський політолог С. Кара-Мурза справедливо наголошує на тому, що маніпулювання свідомістю стає неможливим за наявності альтернативних джерел інформації. Використовуючи для комплектації різну інтерпретацію тих чи інших подій у різних мас-медіа, інформаційний працівник може зробити свої власні висновки й мати свою точку зору – настільки, наскільки це можливо за умов інформаційного шуму [191].

Локомотивом розвитку електронних інформаційних технологій в міжнародному масштабі є транснаціональні структури та провідні, в технічному відношенні, країни світу. Розвиваючи прискореними темпами нові технології, вони здійснюють неконтрольований інформаційний тиск на тих членів міжнародної спільноти, які з тих чи інших причин ще не відповідають своїми можливостями в інформаційній сфері вимогам нового, інформаційного етапу розвитку цивілізації.

Ці тенденції не є прямим наслідком розвитку технологій. Вони – результат використання цих технологій у шкідливому для людства чи певних його частин напрямі, або ж наслідком помилкового використання інформації. І хоча вони не є магістральним проявом закономірності, однак, з розвитком міжнародних інформаційних відносин все більш відчутно можуть впливати на колективну і індивідуальну свідомість людей і такий вплив потребує аналізу і пошуку шляхів нейтралізації. Такі шляхи перетинаються, поза всяким сумнівом, із розвитком центрів аналізу, акумуляції, організації ефективного використання інформації, якими є бібліотеки.

В цілому ж інтелектуальне буття людини і суспільства «обумовлене станом інформаційно-цільової системи як глобальної основи діяльності і

розвитку» [25, с. 59]. Вивчення інформаційних масивів глобального інформаційного простору, еволюції цього простору і особливостей його впливу на індивідуальну і суспільну свідомість, свідомість потенційних бібліотечних користувачів потребує вдосконалення роботи по структуризації інформаційних масивів і співвідношення їх розвитку з об'єктивними потребами суспільного розвитку, розвитку сучасної людини. Обриси такої структуризації сьогодні вже проявляються в масивах глобальної інформації.

Насьогодні глобальний інформаційний простір, що контролюється і розвивається з допомогою відповідних технічних і правових засобів та організації міжнародного співробітництва, міжнародного розподілу праці, містить у своїх базах:

– найновішу інформацію про нові наукові здобутки в усіх сферах суспільної діяльності;

– інформацію про здобутки в сфері інформаційних технологій та інформаційного маркетингу;

– інформацію про правову базу міжнародної інформаційної діяльності та право, на базі якого функціонує інформаційний комплекс кожної держави чи нації;

– інформацію про структуру міжнародних та національних інформаційних ресурсів, розміщених в міжнародних та національних бібліотечних системах та архівних установах, про зміст розміщених у них фондів на різних системах носіїв, в тому числі каталоги оцифрованої інформації;

– інформацію про розвиток міжнародних інформаційних ринків;

– інформацію про економічні, політичні перетворення загальносуспільного масштабу, про здобутки культурного життя та ін.;

– інформацію про проблеми, що постають на порядку денному людства: екологічні, кліматологічні, соціальні та ін. та пошук шляхів їх вирішення;

– інформацію про проблеми внутрішньоцивілізаційного співжиття та зусилля по їх подоланню [265, с. 19–20].

Для окремого користувача і навіть для окремих соціальних структур масштабність наявних уже сьогодні гігантських масивів інформації в інтернеті створює проблеми при відборі потрібної для використання інформації. Досвід свідчить, що для продуктивного використання напрацьованих людством ресурсів між дослідником, практиком і глобальними ресурсами інформації з'явилась потреба у посереднику, інформаційному працівнику, спеціалісту по орієнтації в масивах інформації, по підготовці її до ефективного використання користувачем.

В сучасних умовах одним із таких ефективних посередників може бути бібліотека [77; 78; 105]. Розвиток глобального інформаційного простору зміщує уявлення про традиційні функції і соціальні ролі діючих інформаційних систем, зокрема, бібліотечних.

При цьому бібліотечні заклади відповідатимуть вимогам сьогодення, успішно виконуватимуть роль основних елементів інфраструктури з управління інформаційними ресурсами суспільства за таких умов:

1) коли їхня техніко-технологічна база забезпечуватиме можливість управління електронними потоками інформації;

2) коли вони зможуть ефективно працювати в глобальному інформаційному просторі, відбираючи необхідну нашому суспільству інформацію;

3) коли стануть центрами надійного збереження нової електронної і переведеної з інших носіїв у форму електронної інформації, структурованої і надійно керованої;

4) коли переведена в електронну форму інформація з фондів бібліотек упроваджуватиметься в активний обіг, створюючи єдині масиви з новою, утверджуючи напрацьовані поколіннями традиції інфотворення;

5) коли за рахунок планомірного комплектування фондів новою інформацією буде відновлено і зміцнено внутрішні міжгалузеві зв'язки, що сприятимуть удосконаленню всієї системи інформаційних баз суспільства;

6) коли бібліотечні заклади зі свого боку активізують роботу з дистанційного обслуговування користувачів, відпрацьовуватимуть технології, що забезпечать підвищення ефективності використання інформації, у тому числі й шляхом адаптації до потреб замовника, з урахуванням специфіки його сприймання, за аналогією з процесами спілкування;

7) коли бібліотечні заклади розпочнуть процес входження в якості повноправних суб'єктів на інформаційні ринки, що може мати для них не лише фінансове значення. Адже ринок – хороший індикатор будь-якої діяльності;

8) коли бібліотечні заклади як загальносуспільні інформаційні центри стануть також центрами передового досвіду, наукової думки, просвіти й освіти для категорій громадян, що долучаються до сучасних інформаційних технологій, та вводять їх у свій спосіб життя [271, с. 10–11].

Певного досвіду у вдосконаленні практичної діяльності по обслуговуванню академічних установ новою науковою інформацією шляхом одержання права доступу до провідних зарубіжних баз такої інформації набула Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Так, у 2014 році у відповідності з постановою Президії Національної Академії наук України «Про заходи із забезпечення централізованого доступу до зарубіжних баз даних наукової інформації та представлення періодичних видань НАН України у провідних наукометричних базах», основний науково-інформаційний центр України забезпечує наукові підрозділи Академії базами даних Academic Search Complete (EBSCO), INSPEC, Scopus, SciVerse Science Direct.

Одночасно з формування пакету документів та опрацюванням оптимальної моделі здійснення закупівель протягом останніх років бібліотекою постійно проводяться семінари-практикуми зі спеціалістами корпорацій Elsevier, EBSCO, Springer, Wiley для науковців установ НАНУ, редакційних колегій періодичних видань та бібліотечно-інформаційних підрозділів системи академічних бібліотек [265, с. 26].

Сьогодні спеціалісти бібліотечної сфери з тривогою фіксують тенденцію постійного зменшення відвідувачів у читальних залах бібліотек. Нові покоління користувачів інформацією звертаються, в основному, до електронних ресурсів інтернету з допомогою персональних комп'ютерних систем. Традиційна бібліотека слабо задовольняє потреби такого користувача. Однак, дана ситуація є спонукальною для вітчизняної аудиторії до тих пір, поки електронна інформація виконує в суспільстві пізнавальну, навчальну роль, але ще не стала основою для практичної діяльності в економіці, в усіх сферах, де потрібне зважене, ефективне і своєчасне прийняття рішень. Широке включення електронної інформації в практичну діяльність сформує суспільну потребу до оновлення бібліотечних установ, як суспільно значущих сучасних інформаційних центрів, змусить суспільство подбати про оновлення, сучасне оснащення бібліотечних установ, належне їх матеріальне забезпечення. Тому, також набуває актуальності проблема застосування інформаційних технологій в управлінні бібліотекою, яка розглядається на рівні не лише виробничих процесів, а й підвищення ефективності організації управлінської праці, яку досліджувала у своїх працях І. Давидова [130; 133]. Користувач матиме знову повернутися до бібліотечного обслуговування на якісно новому рівні, через неї зможе забезпечити собі можливість ефективного доступу до найновішої інформації, здобутків передової суспільної думки, зможе продуктивно використовувати ці надбання в інтересах активної діяльності. І цим самим зробить суттєвий крок до власної трансформації в якості ефективного члена нового, інформаційного суспільства.

4.2. Національний інформаційний простір як фактор самоідентифікації особи в умовах глобалізації

В умовах глобалізації і впровадження електронних інформаційних технологій для формування особи в національних орієнтирах загальносуспі-

льного співробітництва велике значення має зміцнення і розвиток національного інформаційного простору. Цей простір насьогодні трактується дослідниками не лише для окреслення просторових, політичних та ін. обрисів, але й як «сукупність інформації, яка зберігається та циркулює у процесі соціальних і культурних комунікацій» [188, с. 478]. Хоча дане формулювання не повністю охоплює зміст процесів в рамках інформаційного простору, залишаючи поза увагою процес нового інформаційного виробництва, значення для цього процесу наявних національних ресурсів та ін., однак, воно відображає основний механізм циркуляції інформації і, в цілому, є корисним. Звертає на себе увагу, при цьому, також те, що «головною функцією інформаційного простору є обслуговування сучасних та розвиток майбутніх суспільних відносин, від яких залежить подальший розвиток або стагнація як окремих країн, так і цивілізації в цілому. Тому кожна країна змушена самостійно та у співпраці з іншими розвивати власний національний інформаційний простір, намагаючись зайняти гідне місце у світовому поділі праці та ресурсів, у конкурентній боротьбі за ринки збуту товарів та послуг, захищаючи власні національні інтереси [306]. При цьому, слід зазначити, що оскільки суспільства організуються навколо процесів людської діяльності, структурованих і історично детермінованих у відносинах виробництва, досвіду і влади [193, с. 37], то держава, нація акумулює для цієї діяльності необхідну інформаційну основу. Ця основа складається із інформаційного ресурсу, напрацьованого попередніми поколіннями даної нації та корисною для розвитку даної людської спільності, зібраної в процесі суспільної практики в минулому, та інформацією новою, необхідною для діяльності в сучасних умовах.

Реалізація людини у сфері суспільної діяльності стає найбільш успішною в своєму національному середовищі, де в найбільшій мірі відбувається сприяння прояву кращих ментальних, національних якостей людей, властивих представникам кожної нації. При цьому в сфері культурного розвитку «етнокультура українців завжди відігравала вирішальну роль у збереженні

української мови, духовності, національної ідентичності й надавала перспектив існуванню українців як нації в європейському цивілізаційному просторі» [340; 90]. Тривалий час в українській історії вона являла собою механізм організації етноінформаційного простору, що сприяв збереженню сукупної системи інформаційних баз, інформаційної основи існування і розвитку української нації.

Якісною відмінністю у виробництві між індустріальним і інформаційним етапом розвитку суспільства при цьому є те, що в останньому джерело продуктивності полягає в технології генерування знань, обробки інформації і розвитку комунікацій, порівняно з попереднім, де джерело продуктивності полягало у введенні нових енергетичних джерел і в можливості децентралізованого використання енергії в процесах виробництва і розподілу. Даний усталений ресурс інформації, що обслуговує націю, державу є інформаційною основою їх життєдіяльності, а в соціальному вимірі соціальною інформаційною базою. Абсолютно правомірно буде стверджувати, що самоідентифікація всякої соціальної структури здійснюється на основі свідомо згрупованої, виходячи із її суспільних функцій і завдань інформації, що становить її власну інформаційну базу [117, с. 28]. Під такою базою сьогодні розуміється «весь необхідний обсяг соціально значущої інформації, керований, постійно поповнюваний, призначений для самоідентифікації збереження і розвитку цієї людської спільності» [117, с. 25].

Суттєвою характерною рисою при цьому в новому суспільстві є такий рівень внутрішньої складності суспільного організму і такий технічний рівень, при якому його структурні складові не лише обробляють динамічно зростаючі потоки інформації, але й генерують нові знання на основі існуючого до найвищих рівнів абстрагування та використовують одержане нове знання для реагування на виклики дійсності, для проникнення в неї. Зростаюча внутрішня складність соціального організму при цьому пов’язана саме із незрівнянно вищим від попереднього зростанням технологій генерування

знань, урізноманітнення інформаційних баз і відповідних об'єднань людей навколо них, орієнтації ефективного використання їх інформаційного ресурсу [118, с. 139].

Виходячи з того, що значення інформації як рушійної сили суспільних перетворень в інформаційному суспільстві зростає, її оновлення і використання наближається безпосередньо до практичної діяльності, сучасне суспільство для розуміння інформаційних процесів, що в ньому відбуваються, при певному абстрагуванні, можна розглядати як систему соціальних інформаційних баз, ув'язаних інформаційними комунікаціями на всій ширині і глибині соціальної структури аж до соціальної особи включно.

Продовжуючи дослідження інформаційних процесів у сучасному суспільстві за сукупністю цілого ряду ознак, доцільно окреслити характерні особливості інформаційної бази стійкої людської (соціальної) спільності, у структурі якої суверенні інформаційні ресурси відіграють дуже важливу, орієнтаційну роль.

По-перше, інформаційна база є однією з найважливіших ознак існування й розвитку кожної людської спільності як відносно самостійної, сталої складової в загальносуспільному процесі. Суверенні інформаційні ресурси якраз і відображають особливості цієї самобутності.

По-друге, інформаційна база містить у собі обсяги інформації, необхідні для її існування, самоідентифікації, розвитку в соціальному середовищі. Суверенні обсяги інформації при цьому відіграють роль орієнтиру, дороговказу подальшого самобутнього розвитку.

По-третє, інформаційна база – це певним чином організовані обсяги інформації, керовані, розміщені у сфері впливу наявних пошукових систем даної спільності й готові до використання в її інтересах. Вони у своїй структурі логічно обумовлюються змістом наявних суверенних обсягів інформації.

По-четверте, інформаційна база у своєму наповненні має інформацію, що визначається як результат відображення, позначення змісту, одержаного

з зовнішнього для даної людської спільності світу, та результат відображення внутрішніх процесів у даній спільності.

По-п’яте, інформаційна база створюється разом з розвитком суверенних масивів інформації, що виконують подвійну функцію. Вони є і дороговказом руху вперед, і відображають становлення даної людської спільності:

а) шляхом відбору необхідної інформації з більш загальних, включаючи загальносуспільну, інформаційних баз. У наш час найбільш загальні інформаційні бази пов’язані з глобальним інформаційним простором, інформаційними ресурсами інтернету;

б) шляхом творення нової інформації в інтересах розвитку даної людської спільності [265].

Таким чином, всі процеси в інформаційній сфері, характерні для нації в цілому у відповідному масштабі є характерними для кожного конкретного члена суспільства з його національною специфікою. І інформаційні потреби кожного конкретного члена суспільства правомірно виводити з основних потреб розвитку нації чи держави із певними застереженнями, що пов’язані :

– з рівнем індивідуального відчуття приналежності даної людини до нації чи держави, вихідцем з якої вона є;

– з власними генетичними, ментальними, соціально-психологічними якостями, специфічними для кожної людини.

Говорячи про творення і відбір інформації для наповнення соціальних інформаційних баз, варто звернути увагу й на фактор соціальної пам’яті – сховище всіляких смислів : знань, умінь, стимулів, емоцій. Легко помітити, що суспільні настрої, які виражають бажання, симпатії, антипатії більшості членів суспільства, можуть досить швидко змінюватися. Популярні вчора гасла та ідеали, сьогодні забуті; привабливі недавно лідери і громадські рухи тепер здаються старомодними і застарілими. Механізми швидкоплинної зміни суспільних настроїв діють таким чином, що не допускається накопичення

і одночасне існування в актуальній суспільній свідомості протилежних прагнень та емоцій [337].

Л. Малес відзначає у сучасному суспільстві вибірковий характер соціальної пам'яті, яка «на догоду нерефлексивній простоті сприйняття та некритичності, проводжує спрощену, аж до бінарності, картинку минулого та сучасного суспільства для щоденного вжитку…» [231];

– з впливами сучасної глобальної інформаційної сфери і глобалізації в цілому.

В. М. Горовий дану думку ілюструє «на прикладі типового українця, громадянина України, члена партії, скажімо, зелених, наукового працівника, члена клубу філателістів, батька двох дітей, водія-любителя. Цей член суспільства в доступних йому формах (у певних культурологічних акціях, на побутовому рівні, у відзначенні урочистих подій, вихованні дітей) може підтримувати самобутній розвиток українського народу. Він сприяє процесу забезпечення наступності поколінь; крім цього бере участь в управлінні державою (хоча б як виборець); відстоює певну політичну програму, працює в науково-дослідному інституті, його захопленням з дитинства є колекціонування поштових марок (і у зв'язку з цим він є постійним членом клубу філателістів); виховує дітей-школярів і є членом батьківського комітету школи; маючи автомобіль, входить до організації автолюбителів і є постійним учасником дорожнього руху» [118, с. 38–39].

Виступаючи в ролі члена кожної із спільностей, до яких в наявній системі соціальної інтеграції входить індивід, потенційний користувач бібліотек, використовуючи існуючу систему соціальних комунікацій, він включається в складну систему циркуляції інформації між складовими системи інформаційних баз. Ці бази можуть частково накладатися одна на одну, входити як часткові у більш загальні і т.д. Кожен член суспільства в процесі свого функціонування сприяє інформаційному збагаченню кожної з баз і водночас має можливість користуватись їх вмістом.

Сучасна людина, в процесі зміцнення своєї інтеграції в структуру суспільства, суспільства інформаційного, формує для себе все більш різноманітну систему комунікацій. «Десятки, сотні, тисячі тонких ниток відносин складаються в інформаційні процеси, в інформаційні потоки, інформаційні ресурси і технології – характеризує цей процес І. Й. Юзвішін, – що в свою чергу визначають соціальні технології, суспільно-економічний устрій і його способи виробництва матеріальних цінностей» [392, с. 333].

В умовах розвитку інформаційного суспільства, таким чином, основні потреби людини, пов'язані з її розвитком, зосереджуються на залученні і використанні інноваційної, необхідної для цього інформації. При цьому, стає все більш актуальною потреба особи як і в якісній, корисній інформації, так і у потрібній широкій різноманітності соціальних інформаційних комунікацій.

У сучасному глобалізованому світі задля збереження своєї ментальної само ідентифікації [184], збереження тих унікальних і самобутніх українських якостей, що можуть бути дуже корисними у національному розвитку в умовах інформаційного суспільства, громадяни сьогоднішньої України відчувають потребу в збереженні і розвитку ментальної самобутності в інформаційній сфері. В умовах розвитку нинішнього суспільства продуктивними є такі риси українця як працелюбність, терплячість і витривалість, прагнення до спокійної, незалежної, сповненої життєвої філософії праці [173, с. 65]; толерантність українців до інших народів та культур; близькість до ідейної основи життя Заходу і водночас сприйняття цих ідей і фактів через призму свого усталеного світобачення» [173, с. 67]; демократичність як специфічну характерну ознаку українців [11], Г. Сковорода змальовує образ України як краю, де «оселилася простота й царствувала дружба, що робила мале великим, дешеве дорогим, а просте приємним» [331] та ін. Збереження цих рис, їх розвиток і доповнення в умовах сучасного суспільства є однією із основних умов національного розвитку.

Із усе більш активним тиском глобальних інформаційних ресурсів на інформаційний простір України при пасивному ставленні суспільства до національної інформаційної сфери стає реальною загроза тотальної уніфікації в цій сфері і втрати національної самоідентифікації. Сьогодні дослідники зауважують, що вітчизняні владні структури допустили в останні десятиріччя чимало упущень у формуванні основи «для поширення і закріплення українських цінностей, зокрема, шляхом створення і популяризації власних культурних продуктів. Особливість цих процесів полягала в тому, що вони протікали в умовах євроінтеграційного вибору України, що вимагало певної адаптації української культури до західних стандартів. Відсутність належної стратегії у цьому питанні привела до того, що в інформаційному просторі України посилилося домінування не тільки російської, але й західної масової культури, що негативно позначається на розвитку національної культури та сприяє поширенню чужих, нерідко аморальних цінностей» [188, с. 477]. Тому в умовах масового інформаційного виробництва, наповнення вітчизняних інформаційних комунікацій новою інформацією, в тому числі зарубіжного виробництва потрібна зростаюча увага до збереження і розвитку національних інформаційних ресурсів, а в цьому процесі – збереження і ефективне використання суверенних інформаційних ресурсів.

Серед останніх напрацювань своєю вичерпністю на сьогодні (що в той же час розкриває перспективи для подальших досліджень) привертає до себе увагу визначення, запропоноване В. О. Олійником, О. В. Сосніним, Л. Є. Шиманським. У ньому інформаційний суверенітет Української держави розглядається як «виключне право України відповідно до Конституції і законодавства України та норм міжнародного права самостійно і незалежно, з додержанням балансу інтересів особи, суспільства і держави визначати й здійснювати внутрішні і геополітичні національні інтереси в інформаційній сфері, державну внутрішню і зовнішню інформаційну політику, розпоряджатися власними інформаційними ресурсами, формувати інфраструктуру національ-

ного інформаційного простору, створювати умови для його інтегрування у світовий інформаційний простір та гарантувати інформаційну безпеку держави» [258, с. 2]. Таким чином, суверенні інформаційні ресурси можемо розглядати як такі, без яких не можливе існування нації чи держави. В умовах посилення впливу глобального інформаційного простору на всі регіони світу саме ці ресурси, як ресурси унікальні й неповторні за технологією свого відтворення, і є найбільш вразливими, оскільки не можуть бути заміщені адекватними відповідниками при витісненні з обігу. Суверенні права людей на національну самобутність вимагають протистояння такій загрозі [90].

При цьому сучасні особливості глобального розвитку, у тому числі і в інформаційній сфері, жодною мірою не обумовлюють обов'язкового ущемлення суверенних прав народів, держав, усіх соціальних складових суспільства на самобутній розвиток, у тому числі й у сфері інформаційній. Точніше буде підкреслити, що насамперед у сфері інформаційній, що є основою для всіх інших форм суспільної діяльності.

Як зауважує С. Краснер, один з найбільш авторитетних авторів у питаннях державного суверенітету на Заході, «глобалізація не підриває фундаментальні основи суверенітету держав. Глобалізація – це виклик ефективності державного контролю, але це не є свідченням того, що нові виклики суттєво відрізняються від старих» [428].

С. Краснер, таким чином, говорить не про загрозу фундаментальним основам суверенітету з боку глобалізації. Він акцентує увагу на ефективності діяльності щодо забезпечення суверенітету на рівні, якого вимагають запити сьогодення. В інформаційній сфері практика сьогоднішнього дня вже нині обумовлює потребу ґрунтовного осмислення проблеми інформаційного суверенітету для проекції відповідних результатів у методах конкретної діяльності як в інтересах націй, держав, усіх соціальних структур суспільства (основою існування й розвитку яких є суверенні інформаційні бази), так і відповідно до розвитку загально цивілізаційних тенденцій в інформаційній сфері.

В умовах розвитку сучасної інформатизації, активізації інформаційних обігів зростає потреба застосування суверенної інформації як самостійного ресурсу в інформаційних комунікаціях, соціальних мережах національного інформаційного простору з освітньою, культурно-виховною метою. Дуже важливим є використання цих ресурсів в сучасному інформаційному виробництві, як ресурсів базових, що мають вірно орієнтувати в інформаційному аспекті національного розвитку.

З розвитком інформатизації практично всі громадяни набули можливості доступу до національних і міжнародних інформаційних ресурсів. При цьому йдеться не лише про пасивний доступ. Користувачі сучасними ресурсами набули можливості використовувати ці ресурси, в тому числі у творчому плані, на основі освоєної інформаційної бази переходити до власного інфотворення і в кінцевому підсумку – сприяти піднесенню інтелектуального потенціалу українського суспільства.

Сьогодні активізація спілкування з допомогою електронних інформаційних технологій набула у суспільстві такої щільності й інтенсивності, що стало можливим формування технологічно організованих соціальних мереж. Їх епоха, як засвідчують дослідники, «розпочалась 1997-го, коли нью-йоркська компанія Sixdegrees.com показала людству небачений раніше сервіс, в основі якого були справжні імена користувачів» [195]. У 2007 році американські дослідники сформулювали основні риси справжньої соцмережі, що зводяться до того, що користувачі можуть «конструювати публічний або напівпублічний профіль», зазначивши список користувачів, з якими хочуть «налагодити зв’язок» та «переглядати й передавати свій список контактів та списки інших користувачів системи» [400].

Онлайнові проекти, що окреслюють схему стосунків між людьми стали основою реалізації ідеї стосовно того, що усі люди можуть бути поєднані складною системою контактів, яка починається з ваших близьких друзів,

тягнеться на наступний рівень – «друзів друзів» – і так аж до шостого рів - ня» [195, с. 90].

При аналізі розвитку інтернет-технологій у сучасному світі можна прийти до гіпотези, що дана інформаційна система в основних своїх рисах спрямована на задоволення американських уявлень про власні інформаційні обміни і їх інформаційні обміни з навколишнім світом. Прагматичні підходи стосовно розвитку соціальних мереж базувалися виключно на задоволенні актуальних потреб у суспільстві, зрозумілих американцям. В числі цих потреб все більше актуалізувалася потреба управління множиною контактів, що лавиноподібно зростала з розширенням числа користувачів інтернетом. Даний сервіс набував додаткового значення проявом за термінологією американців своєї «вірусності» – коли один зареєстрований користувач міг привести за собою цілу мережу інших, що за вказаними ознаками в їх сукупності давало можливість з мережі діставати ідентифікаційну інформацію.

Думка про свободу висловлювань і вільність доступу до інформації для багатьох користувачів мережевих комунікацій є основоположною. Наявність різноманітних ресурсів, можливість послуговування даними, які донедавна були недоступними для більшості людей через географічні чи мовні обмеження, виступають рушійними силами, які сприяють постійному росту кількості користувачів у всьому світі [121].

На даному етапі розвитку соцмереж, очевидно, їх можна розглядати *як* технологічні комплекси організації і управління обмінами електронною інформацією між суб'єктами соціальних відносин, призначені для забезпечення горизонтального спілкування зацікавлених у ньому абонентів, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами та навиками спілкування.

Таке формулювання дає уявлення про соціальні мережі як :

– організовані і керовані інструменти спілкування на основі використання електронних інформаційних технологій (інтернету);

– мережі соціального спілкування саме одновимірних за характеристиками суб'єктів, тобто, спілкування на горизонтальних рівнях організації;

– інформаційні технологічні комплекси, що об'єднують абонентів зі спільними інтересами і потребами та відповідною технічною підготовкою, що насьогодні вже розшаровує учасників інформаційних обмінів [269, с. 21].

В перспективі це стало важливим інструментом для самостійного визначення користувачем рівня інтересабельності пропонованої авторами інформації. Дана обставина сприяла реалізації внутрішньої потреби значної частини людей, насамперед творчих, в установленні контактів із однодумцями, в тому числі й тими, нові ідеї яких не санкціонуються якимись офіційними структурам, поширюються в горизонтальному вимірі інформаційної сфери. Обмін інформацією між однодумцями інколи мав практичне значення для суспільства, в інших випадках був поза зоною першорядної актуальності. Однак, для учасників спілкування він може набувати усталеної форми і стимулювати внутрішню потребу до формування якісно нових спільностей в інтернеті, які ще нерідко, для того, щоб відрізнити від спільностей формальних, називають віртуальними. Що, в принципі, не зовсім коректно.

Розширення масштабів спілкування в соцмережах актуалізувало ще одну проблему – проблему достовірності інформації, відповідальності за неї [81]. У соцмережах, в цілому кажучи, відсутні цензори, відсутні навіть літературні редактори. Аудиторія творців і читачів інформації знаходиться на самообслуговуванні. На самому початку розвитку соціальних мереж достовірність інформацій в них базувалась насамперед на авторитеті авторів, на авторитеті у соціальних мережах тих тимчасових і постійних структур, які санкціонують дану інформацію. Однак, пізніше до вирішення проблеми достовірності було залучено і технічні засоби, відповідні програмні продукти, н.п. новий вид автоматизованого сервісу – соціально-мережеві послуги (Social Networking Service).

Слід сказати, що використання такого роду механізмів є не зовсім позитивним для розвитку мережевого спілкування. Адже воно засноване на ентузіазмі учасників. І така формалізація цьому процесу шкодить. Однак, можна прогнозувати, що при більш активному включенні мереж в соціальну практику, в виробництво, в політику, в науку, проблема достовірності буде вирішуватись ефективно і лояльно до користувачів соцмереж.

З розвитком технологічних можливостей мереж і їх усвідомлення користувачами сфера горизонтальних інформаційних обмінів стала все ширше використовуватись не лише в міжособистісному спілкуванні, але й між одновимірними соціальними структурами суспільства: між науковими установами чи фірмами, між керівництвом населених пунктів, чи політичних партій і т.п. Якщо ж розглядати не потреби особи в мережевому спілкуванні, а мережеві інформаційні обміни між соціальними структурами, то методики забезпечення достовірності будуть розвиватися і актуалізуватися згідно з рівнем ієрархії соціальної структури.

Соціальні мережі сприяють структуризації комунікативного простору, створенню віртуальних співтовариств, які часто на практиці перетворюються на громадські об'єднання. А громадським інституціям дають можливість поширювати свої ідеї, залучати до своїх лав нових членів та координувати їх дії. Спостерігається взаємопроникнення повсякденної соціальної реальності і віртуальної [381]. Як зазначає Г. Кардозо (G. Cardoso), «…ми бачимо нове поняття простору, де фізичне і віртуальне впливає одне на одне, закладаючи підґрунтя для виникнення нових форм соціалізації, нових форм життя і нових форм соціальної організації» [400].

У ході свого розвитку соціальні мережі збагачуються новими можливостями для задоволення запитів користувачів. Можна погодитись із думкою Л. Є. Смоли про те, що слушним видається аналіз причин нинішньої привабливості соціальних мереж. «Це: – отримання інформації/підтримки від інших членів соціальної мережі;

– верифікація ідей через участь у соціальній взаємодії;

– соціальна вигода від контактів (причетність, самоідентифікація, соціальне ототожнення, соціальне сприйняття тощо);

– рекреація (відпочинок);

– основними категоріями соціальної мережі є: довіра, думка, вплив, репутація» [335, с. 92].

Соціальні мережі зі зростаючим числом додатків до них набувають якості ефективного інструмента задоволення потреб членів суспільства по контакту із сайтами офіційних установ, забезпечення зворотного зв'язку із владою, із громадськими структурами і, таким чином, важливою формою генерації нової суспільно значущої інформації [63]. На цій основі сьогодні розвивається значна кількість web – сервісів, що сьогодні прийнято називати «сервісами Web 2.0».

При цьому, Можливості «Web 2.0» поступово впроваджуються в роботу українських міністерств і відомств. За даними Національного центру електронного уряду, близько 50 представництв державних органів доступні в соціальних мережах.

Соціальні мережі – це суспільний інформаційний інструмент інформатизації. У цьому розумінні їх роль може проявлятись у таких аспектах:

– соціальні інтернет-мережі в процесі розвитку інформаційної системи постіндустріального суспільства набувають важливих регулятивних функцій, оптимізуючи системи вертикальних та горизонтальних обмінів в інтересах ефективного розвитку суспільства;

– соціальні інтернет-мережі, набуваючи значення в усіх сферах суспільної діяльності, стають механізмом національної солідарності, оскільки мають можливість поєднувати суспільні інтереси в усіх сферах життя;

– у соціальних інтернет-мережах при залученні до спілкування у соціальних мережах значної, суспільноактивної частини громадян, що опікуються

національними інтересами, ці мережі визначають оптимальну швидкість внутрішньо суспільного інформування;

– соціальні інтернет-мережі, в процесі розвитку свого впливу на управлінські структури, сприяють налагодженню зворотного зв'язку громадян із органами управління і колективному на вдосконалення управлінської діяльності;

– у процесі свого розвитку соціальні інтернет-мережі як інструмент суспільної самоорганізації мають можливість вирости у механізми колективного формулювання суспільної моралі, в тому числі в політиці, і в економічній діяльності;

– потенціал розвитку соціальних інтернет-мереж у майбутньому може трансформуватися в загальносуспільний інструмент визначення оптимальної ефективності функціонування соціальної системи суспільства, що сприятиме уникненню диспропорцій у взаємовідносинах у соціальній сфері.

Розглядаючи специфіку сучасного національного простору, особливу увагу слід звернути на структуризацію загальнодержавної, національної інформаційної основи розвитку. У сучасних дослідженнях уже є прийнятною точка зору про її структурну відмінність від загально цивілізаційної. В основі цих ресурсів знаходиться суверенна інформація, що відображає зміст, власне, національної, державної специфіки, напрацьованої всіма попередніми поколіннями народу, є орієнтиром для вітчизняного інфотворення, відбору інформаційних ресурсів з глобального інформаційного простору, збереження національної самоідентифікації в умовах активізації глобальних процесів у сучасному світі. Дані ресурси входять органічною частиною в усі інші ресурси загальнодержавного, загальнонаціонального значення, що є інформаційною основою існування і розвитку нації чи держави. Недостатнє врахування їх у відповідних базах може стати причиною втрати національної своєрідності, реалізації на практиці загрози уніфікації під впливом глобальних інформаційних ресурсів [85; 71, с. 210–212].

Оновлення цього виду ресурсів відбувається:

– за рахунок державного, національного інформаційного виробництва та виробництва інформації управлінськими структурами;

за рахунок відбору, адаптації і введення в вітчизняні бази суспільно важливої інформації глобального інформаційного простору;

– за рахунок комплектації вітчизняних інформаційних баз ресурсами, одержаними з допомогою ринкових механізмів;

– за рахунок вітчизняного інфотворення (виробництва наукової інформації в наукових, науково-освітніх, культурно-освітніх, в тому числі бібліотечних установах, виробництва інформації політичними та іншими громадськими організаціями, бізнес структурами, аналітичними центрами та фондами, окремими громадянами) та ін. [82, с. 15–16].

Загальнодержавні та національні ресурси є базовою складовою національного інформаційного простору [291, с. 547], що окреслюється можливостями контролю національною системою інформаційної безпеки. Технологічні можливості сучасної інформаційної сфери дають можливості вторгнення шкідливих технологій та ресурсів в інформаційні фонди бібліотек та інших інформаційних структур, в яких розміщена суверенна інформація. І тому, ці базові ресурси в сучасних умовах потребують цілого комплексу заходів по організації їх безпеки.

Якщо говорити про вертикальний принцип циркуляції інформації [117, с. 19–20], то негативні інформаційні масиви в вітчизняний інформаційний простір потрапляють насамперед внаслідок інформаційного тиску ТНК, що лобіюють свої інтереси на українських ринках, внаслідок спроб інформаційного впливу на українське суспільство радикальних міжнародних релігійних організацій, кримінальних об’єднань та ін.

Горизонтальний принцип інформаційних обмінів сьогодні став основною ареною інформаційних протистоянь. Соціальні комунікації дають при цьому можливість для занурення в інформаційний простір потенційно-

го противника, ефективної диверсійної діяльності в структурах його базових, суверенних інформаційних ресурсів з метою їх дезорганізації і зниження ефективності використання. Діючи в основному на горизонтальному рівні впливів, бойові інформаційні ресурси як правило мають і вертикальну складову своєї дії: вони мають створювати позитивний імідж політичній позиції і діям держави – учасника конфлікту в глобальному співтоваристві.

У зв'язку з цим організація національної безпеки, інформаційної безпеки держави, нації обумовлює необхідність створення в структурі загальнодержавних інформаційних ресурсів інформаційних продуктів, орієнтованих на нейтралізацію цього роду негативних впливів, а також розробки ефективних методик боротьби з інформаційною агресією продуктивного апелювання в цій боротьбі до загально цивілізаційних правових норм.

Організація інформаційних ресурсів на рівні функціонування окремих соціальних структур а також окремих громадян у внутрішньодержавному масштабі пов'язана насамперед із формуванням і розвитком базових масивів інформації, необхідних для функціонування і розвитку структурних складових суспільства. Сучасні технічні можливості дозволяють базову інформацію зберігати у власних архівах, у власних інформаційних базах, на сайтах організацій, установ чи бізнес-структур. Ця інформація по принципу рознесених інформаційних баз може зберігатися в бібліотечних установах, при умові постійного доступу до їх фондів для всіх представників даної спільності.

Збагачення баз соціальних структур новою інформацією здійснюється як традиційним власним інфотворенням членами даних соціальних структур, так і з використанням нових можливостей глобального інформаційного простору. При цьому глобальний інформаційний простір має можливості збагачувати регіональні соціальні структури загально цивілізаційними знаннєвими здобутками. В той же час, система горизонтальних інформаційних обмінів напрацьовує в процесах кристалізації первинної інформації знаннєвий потенціал для глобального інформаційного простору.

Інша тенденція пов’язана з відображенням інтересів локальних соціальних структур, переходом до того етапу розвитку кожної із соціальних інформаційних баз у їх суспільній ієрархії, коли вони завдяки системі горизонтальних зв’язків, в тому числі й із розвитком соціальних мереж, набувають відносної самостійності, можливостей для самоідентифікації і все активнішого прояву в інформаційній сфері діяльності в якості самостійного суб’єкта і об’єкта інформаційних впливів [117, с. 25]. З розвитком вітчизняного інформаційного ринку відбувається також наповнення соціальних інформаційних баз інформацією, одержаною в якості товарної продукції. Соціальні структури, вся система юридичних і фізичних осіб, включаються у виробництво інформації, інформаційних послуг на продажу, в тому числі й за кордон. З ініціативи інформаційних товаровиробників питома вага інформаційного виробництва у загальному виробництві продукції неухильно зростає, інформаційний ринок, пов’язаний із впровадженням інтернет-технологій досить динамічно розвивається. Так, холдингова компанія Google-Alphabet – у першому кварталі цього року збільшила чистий прибуток та виручку. Квартальна виручка компанії підскочила на 13% – до $41,1 млрд, хоча експерти прогнозували її на рівні $40,8 млрд. Чистий прибуток компанії за перші три місяці склав $6,8 млрд, тоді як минулого року він був на рівні $6,6 млрд. [372].

Слід вказати й на те, що за результатами минулорічного дослідження провайдера Cable.co.uk, який аналізує доступність інтернету в 230 країнах світу, мобільний інтернет в Україні є найдешевшим у Європі та 4-м за доступністю в світі. Дослідження проводилося у жовтні-листопаді 2018 року, і воно охопило понад 6 тис. тарифних планів по всьому світу. При досить високій вартості обладнання, ліцензій, плати за радіочастотний ресурс українські оператори надають послуги мобільного зв’язку за доступними тарифами. І хоча впродовж поточного року тарифи в Україні трохи зросли, для порівняння, середній чек європейця на місяць становить близько 45 євро.

Якщо ж говорити про покриття – мобільні оператори постійно розширюють 3G/4G покриття по всій Україні. При цьому випереджають показники, встановлені регулятором. Наприклад, станом на грудень 2019 р. оператор lifecell забезпечив доступ до 4G інтернету для 29,6 млн українців в більше ніж 10 тис. населених пунктів. І тут ще треба враховувати, що робота йде шаленим темпом – 4G в Україні з'явився тільки минулого року [150].

Таким чином, сучасний національний інформаційний простір як сфера інформаційних обмінів національного значення включає в себе розгалужену систему структур, що забезпечують виробництво нової інформації, зберігання наявної на різних видах носіїв, а також організацію її використання з допомогою мережі соціальних комунікацій всередині суспільства і на міжнародній арені. Даний комплекс інформаційних структур складає національний інформаційний ресурс – інформаційний потенціал суспільства. Від рівня цього потенціалу в нинішньому світі значною мірою залежить збереження розвитку національної інформаційної бази – інформаційної основи розвитку нашого суспільства, вклад українського народу в загально цивілізаційний розвиток [267, с. 26].

При цьому розвиток вітчизняних інформаційних процесів відбувається з урахуванням найбільш суттєвих факторів його розвитку. Серед них:

– верховенство інститутів українського суспільства над процесом національного виробництва і використання інформаційних ресурсів;

– забезпечення незалежності, умов для рівноправного міжнародного співробітництва в інформаційній сфері;

– забезпечення перспектив:

а) розвитку вітчизняного інформаційного виробництва, широкого використання глобальних інформаційних масивів для задоволення потреб вітчизняних користувачів;

б) прискореного росту ефективності використання інформаційних ресурсів, забезпечення зростання творчого потенціалу українського суспіль-

ства в використанні інформаційних ресурсів, у вдосконаленні інформатизації суспільства [267, с. 27].

Соціальні структури українського суспільства в своїй інформаційній діяльності широко розвивають горизонтальні інформаційні зв'язки, що при умові реальної опори на національну інформаційну базу, на суверенні інформаційні ресурси, в цілому, є позитивним процесом внутрішньо суспільної консолідації. Набуваючи досвіду, освоюючи сучасні інформаційні технології, вони виходять із своїми інформаційними продуктами на зарубіжні інформаційні ринки. Дані процеси регламентуються відповідним державним законодавством.

У системі горизонтальних інформаційних обмінів мають місце і прояви негативного інфотворення, виробництво інформаційних продуктів, або ж популяризація через сайти, в соціальних мережах інформації, що об'єктивно наносить шкоду суспільству. До цієї інформації належить неправдива інформація, інформація, що входить в основу маніпулятивних технологій, пов'язаних у нашому суспільстві насамперед із політичною діяльністю, сугестивними впливами для досягнення неправомірних цілей. У вітчизняному інформаційному просторі мають місце також і прояви кіберзлочинності. В теперішній час у розпорядженні суспільства знаходиться сукупність різноманітних компонентів інформаційної інфраструктури: соціальні інформаційні комунікації, наявні інформаційно-аналітичні, бібліотечні, архівні та інші центри збереження й організації використання інформаційних ресурсів, наукові установи, структури, пов'язані із аналізом первинних масивів інформації типу «фабрика думки», дослідницькі фонди, соціологічні центри – всі структури, що займаються виробництвом суспільно значущої інформації, включаючи управлінську, економічні, політичну та для забезпечення всіх видів іншої суспільної діяльності, системи правотворчого регламентування інформаційної сфери [122]. «Ці компоненти є комп'ютеризованими і пов'язаними комп'ютерними мережами з усіма галузями господарської діяльності, життє-

во важливими центрами суспільного життя. Тому саме кібернетичні загрози, кібертероризм набуває особливої небезпеки для національної інфраструктури, захисту інформаційного суверенітету України» [183]. Як правило, всі ці негативні прояви обумовлюються невідповідністю темпів правотворчої роботи розвитку інформаційних технологій, повільним розвитком методик протистояння негативним проявам в інформаційній сфері, відсутністю належної виховної роботи серед громадян, що вже де-факто стали членами інформаційного суспільства, але де-юре цього статусу ще достатньою мірою не закріпили і в свідомості не зафіксували.

При всьому цьому слід зауважити також, що велика кількість недоліків роботи в сучасних інформаційних обмінах може бути виправлена саме шляхом ефективного впливу з боку держави. Ліквідації наявних недоліків може об'єктивно сприяти входження у цю сферу держави з власним інформаційним ресурсом та інструментами медіа-впливу на формування громадської думки.

4.3. Процес інформаційних обмінів як фактор особистісної трансформації

Постіндустріальний етап розвитку суспільства характеризується зростаючою оперативністю і різноплановістю інформаційних обмінів при стрімкому зростанні обсягів використовуваних інформаційних ресурсів. Озброєні індустріальними технологіями органи відчуття людини в історично короткі для природного розвитку строки стали поставляти до мозку незвичні для нього дані в величезних обсягах. Зір людини, озброєний створеними нею інструментами, став розрізняти такі глибини мікро- і макросвіту, які раніше не були відомі людині. Вона змогла літати, занурюватись в глибини океанів , на кілометрові глибини в товщу землі і врешті вийшла в космос. І в інших середовищах вона зазнавала впливу раніше невідомих інформаційних

впливів. Її слуху стали доступні звуки на відстані тисяч кілометрів, в спеціальному одязі вона може витримувати величезний діапазон температур і т.д, і т.п. З допомогою своїх машин, різноманітних пристроїв людина добуває все більше і більше інформації, необхідної для нейтралізації нових і нових загрозливих ситуацій. Це потребує нових знарядь, нових машин, нової інформації, нового знання, що все більше тисне на людську свідомість.

Людина, як соціально-біологічної істота, постійно вдосконалюється в різних напрямах діяльності, реагуючи на виклики навколишнього середовища. Використовуючи свої фізичні і розумові можливості, вона намагається пристосувати навколишнє середовище до своїх потреб. В реальній практиці, у тій чи іншій мірі, обидва шляхи підвищення життєздатності людини поєднуються. Однак, стрімкість даного процесу не могла не позначитись на людині, оскільки фізіологічно вона ніколи не підпадала під такий інформаційний тиск.

Перед особистістю, соціальною істотою, в процесі її розвитку виникають і набувають все більшого значення проблеми, обумовлені і її соціалізацією. Всяка соціалізація обумовлює необхідність спілкування, інформаційних обмінів між учасниками об'єднання індивідів, орієнтованих на спільні дії. В людській практиці обсяги інформаційних обмінів активно зростають:

– із складністю завдань, що постають перед людським суспільством;

– із обсягами трудової діяльності;

– із розвитком творчої діяльності в соціальній практиці суспільства;

– із ускладненням соціальної структури суспільства і розвитком глобалізаційних процесів.

При цьому, слід зазначити, що лише в суспільних відносинах людини проявляється, реалізується і розвивається її розумність як родова якість. Поза суспільства, громадськими зв'язками новонароджений не може стати людиною, бо він на початковому ступені tabula rasa – чиста дошка в повному сенсі, у нього на ранніх етапах онтогенезу навіть не виражена функціональна аси-

метрія півкуль мозку. І лише під впливом спілкування, виховання і освіти починає домінувати логіко-знакове мислення.

Різні функціональні особливості мозку з переробки інформації і пов'язана з цим здатність людини до абстрактного мислення допомагають йому долати обмеженість сприйняття світу на основі відчуттів, які є і у тварин, і виражаються в здатності конструювати максимально загальні поняття, тобто набувається здатність до аналізу і синтезу. Здатність людини до сприйняття і переробки інформації як глобальної мови природи свідчить про генетично закладену в ньому пізнавальну потребу і пізнавальну здатність, тобто про його інформаційну природу.

Той факт, що інформаційна природа людини реалізується лише в його громадських зв'язках, говорить і про інформаційну природу суспільства [151].

З перших кроків спільної праці люди змушені були узагальнювати свої дії і обмінюватись цими узагальненнями. У ході цих обмінів накопичувалась усталена інформація, що ставала основою практичного досвіду і разом із новою інформацією сприяла оптимізації трудової діяльності.

Слід зазначити, що людський мозок успішно справлявся при цьому з неконкретною, узагальненою (абстрактною) інформацією. В процесі еволюції людини працюючої на магістральних шляхах розвитку не проявлялись якісь особливі проблеми з боку мозкової діяльності. Для всяких виникаючих при цьому ускладнень знаходились ефективні рішення. Так, із урізноманітненням трудової діяльності і з ростом досвідної, знаннєвої інформації в загальному обсязі на певному етапі стало проблемою повне її засвоєння на особистісному рівні. Людина вже не могла знати все… Це стало причиною розподілу певних ролей у суспільстві, зачином суспільної структуризації. З розвитком структуризації людського суспільства практично було здійснено найпершу структуризацію інформаційних ресурсів. Кожна із первісних суспільних структур: мисливці, збирачі плодів рослинності, первісні рибалки та

ін. засвоювали потрібну їм інформацію і використовували її. А якщо їм знадоблялася інформація іншого виду діяльності, коли, скажімо, зникали звірі – об'єкт полювання і мисливці перетворювались у збирачів поживних коренів, вони могли від своїх одноплемінників навчитися відповідним уже напрацьованим навичкам.

Поступово зростаюча складність завдань, що поставали перед людським суспільством, обумовлювала ускладнення суспільної діяльності і, відповідно, внутрішньо суспільних соціальних процесів, що, в сукупності обумовило не лише кількісно зростаюче продукування інформації, вдосконалення її змістовних якостей, але й урізноманітнення форм її подачі, з орієнтацією на потреби певних категорій людей. Винайдення письма, фіксація інформаційних ресурсів на матеріальних носіях за межами людського мозку стало, помітним практичним винаходом, що зменшив проблему, пов'язану з необхідністю тримати в пам'яті поступово зростаючі обсяги корисної для існування, для діяльності інформації.

І, таким чином, на доіндустріальному етапі розвитку людства, за датуванням Д. Белла, знайшли свій розвиток можливості задоволення суспільних потреб в збереженні і використанні інформаційних ресурсів у письмовій формі. Це дало змогу оперувати обсягами інформації, що не були вже регламентовані пам'яттю окремої людини чи навіть певної групи людей. І при цьому, не зважаючи на зростання інформації в суспільному обігу, на збільшення її обсягів, в цілому, у розпорядженні суспільства, використовуючи технології рукописної фіксації інформації, а в середні віки – із появою революційних на той час технологій друку, людське суспільство тривалий час не відчувало особливих проблем, пов'язаних із управлінням інформаційними ресурсами. Книгодрукування стало ще одним революційним кроком у можливостях доступу до інформації розширеному числу читачів. З точки зору інформаційного розвитку суспільства це стало, в свою чергу, помітним кро-

ком у задоволенні суспільних потреб в розширеному інформаційному виробництві, продиктованому потребами розвитку трудової діяльності.

При всьому цьому, темпи розвитку суспільства диктували невисокий темп еволюції інформаційної сфери, співзмірний із темпами еволюції біологічних процесів у людському організмі. Тому і процеси засвоєння людською свідомістю нової інформації, трансформація її в конкретну трудову діяльність не становили для людей непереборних проблем.

Слід зауважити, що згадане раніше твердження про організацію інформаційної діяльності навколо процесів діяльності трудової цінним є, оскільки ув'язує інформацію і працю як нерозривне ціле. Дане твердження є справедливим навіть для речей споглядальних. Навіть для виразу А. Ейнштейна про те, що «якраз теорія визначає, що нам дано побачити» [413]. І хоча на перший погляд точнішим було б говорити спочатку про інформацію, створення якої мало б передувати діяльності, насправді такого роду дискусія подібна дискусії про первинність курициі або яйця. Адже творячи будь-яку інформацію, людина вже базується на певних уявленнях про певні дії нижчого порядку. І, отже, суспільнокорисна діяльність не можлива без належної інформаційної основи і навпаки – інформація, що немає суттєвої значущості, ніяк не пов'язана з суспільною діяльністю, не може, і це підтверджено практикою, закріпитися в суспільному обігу.

З розшаруванням суспільства, його структуризацією виникла управлінська діяльність з відповідним інформаційним супроводом. П. Сорокін зазначає, що при цьому «вертикальна мобільність є присутньою в тій чи іншій мірі в будь-якому суспільстві і оскільки між верствами мають існувати певні «мембрани», «отвори», «сходи», «ліфти» чи «шляхи», по яких дозволяється індивідам переміщатися вгору чи вниз із однієї верстви в іншу, то правомірно і нам було б розглянути питання про те, якими ж є в дійсності ці канали соціальної циркуляції.

Функції соціальної циркуляції виконують різноманітні інститути [338]. Серед суспільних механізмів такої циркуляції П. Сорокін називає армію, церкву, школу, політичні структури, професійні ієрархії та ін. В них основним потоком інформації є інформація від керівництва, зверху вниз, а інформація знизу виконує функції ознайомлення із ситуацією, із наслідками виконаних розпоряджень.

Поряд розвивалася також і горизонтальна сфера спілкування, що виконувала функції суспільної соціалізації між однорівневими соціальними структурами, між окремими індивідами. Даний рівень спілкування був рівноправним при всій його важливості для людини. Протягом тривалого періоду історії все ж основна увага суспільних інститутів приділялась розвитку вертикальних форм спілкування, що сприяли організації соціальних структур і їх функціонуванню. При розвитку соціальних структур суспільства технології горизонтального спілкування розвивались повільніше від технологій вертикальних інформаційних обмінів. Це обумовлювалось затребуваністю в розвитку цих структур, використанням об'єднаних зусиль людей у боротьбі з природою. У той же час пряме міжособистісне спілкування в цьому процесі було менш ефективним, оскільки при цьому використовувались лише міжособистісні ресурси розвитку, як правило менш потужні, ніж колективні. І вдосконалення горизонтального спілкування відбувається із зростанням у суспільстві значення особи як творчого соціального начала.

При цьому з виникненням перших різновидів бібліотек розпочався розвиток зачатків технологій роботи з інформацією: вдосконалювались форми зберігання, первинного структурування, а також суспільної регламентації використання інформаційних ресурсів. З розвитком початків бібліотечної діяльності, що, практично, завжди була пов'язана з управлінськими процесами в суспільстві, з його ідеологією, зачиналася політика використання інформаційних ресурсів владними структурами у своїх інтересах. І темпи суспільного розвитку, і обсяги інформаційних ресурсів, вироблених суспільст-

вом, і потреби суспільного обігу інформації на цьому етапі не ставили питання про недостатню здатність людського мозку сприймати зростаючі потоки інформації.

З ускладненням структури самого суспільства і, відповідно, взаємовідносин у ньому спостерігається зростання обсягів інформації в його розпорядженні, розвиваються механізми забезпечення обігу інформації в соціальній структурі суспільства, зростає інтенсивність цих обігів, збільшуються загальні масиви інформації, що перебувають у русі, впливають на свідомість людей, обробляються в свідомості і спонукають до певних дій.

Даний процес яскраво проявився на індустріальному етапі розвитку людства. Цей етап розвитку людства, як і наступний – постіндустріальний надали інформаційній сфері людства характерних, і можна сказати революційних особливостей. Хоч Д. Белл і зауважував, що «будь-який поділ історичних процесів на періоди і етапи є досить довільним, однак при оцінці технологічних проривів і їх наслідків можна по праву говорити про три революційні зміни, що відбулися на Заході за останні два з лишнім століття» [22].

Індустріальний етап став етапом машинних технологій у виробничій діяльності. З його розвитком між людиною і природним середовищем все частіше посередником ставала машина. Спочатку ця машина була паровою, пізніше на заміну паровику в транспорті, на виробництві, в усіх можливих сферах застосування рушійної сили пару прийшли двигуни внутрішнього згорання, з незрівнянно більшим коефіцієнтом корисної дії, до них долучилися двигуни на реактивній тязі. Машинні технології ставали все більш високопродуктивними, однак, забезпечуючи зростаючі потреби суспільства, вони вимагали все більших обсягів енергії, зростання видобутку енергоносіїв з усією необхідною для цього інфраструктурою. Енергозатратність людської еволюції ставала для цивілізації все більш загрозливою.

Друга технологічна революція за Д. Беллом базувалася на розвитку електроенергетики і хімії. Електрика є новим, більш досконалим видом енергії, який можна було передавати на великі відстані, з допомогою якої можна було децентралізувати виробництво. Електроосвітлення змінило побут і режим активності переважного числа людей, з його допомогою було вдосконалено зв'язок, здійснюється передача на будь-які відстані зображення і голосу, здійснюється розвиток системи соціальних комунікацій та ін.

Значний внесок у підпорядкування людині навколишньої дійсності було зроблено з розвитком хімії. Людина одержала потрібні для неї нові матеріали і речовини, з допомогою мінеральних добрив підняла урожайність сільськогосподарських культур, одержала синтетичні матеріали і барвники, здійснює глибинну переробку нафти і газу для широкого спектру своїх потреб [22]. Індустріальний етап розвитку людства став етапом зростання принципово нових впливів на свідомість людини.

По-перше, переважна більшість людей, зайнятих у промисловому виробництві, в його соціальному обслуговуванні втрачає безпосередній традиційний інформаційний контакт із природою як об'єктом забезпечення своїх потреб життєдіяльності. Мислення конкретними образами у все більшій мірі, у зв'язку з цим, витісняється опосередкованими, абстрактними, неприродними для тривалого періоду попереднього розвитку Homo sapiens як біологічної істоти уявленнями.

По-друге, індустріальний етап розвитку людства характеризувався стрімким ростом інформаційного виробництва та наявними вже напрацьованими значними обсягами інформації, що в сукупності здійснюють небувалий тиск на свідомість конкретної людини, соціальних структур і суспільства в цілому.

По-третє, в суспільному обігу з'являється все більше інформації, пов'язаної процесом самоусвідомлення суспільства і людини в ньому, перспективами суспільного розвитку і самовдосконалення людини.

По-четверте, зростаюче урізноманітнення соціальної структури індустріального етапу розвитку суспільства обумовило суттєве зростання соціальної інформації, пов'язаної із обслуговуванням цих соціальних структур, формуванням відносин між ними, відображенням протиріч, що рухають ці відносини. «Розум інтенсифікує боротьбу, переносячи її із чисто біологічної сфери до сфери соціальної, суспільної» [242, с. 146].

Таким чином, розглядаючи ситуацію, в яку потрапила людина як біологічна істота, можна зробити висновок, що фактично вона опинилася в іншому, не властивому для її природного розвитку світі.

І. П. Меркулов пише: «Зараз стає все більш ясним, що людська здатність отримувати і обробляти когнітивну інформацію генетично детермінована. ... Зв'язок генів з культурою здійснюється опосередковано в поєднанні зі зворотним зв'язком від культури до генів. Культура і культурні феномени формують специфічні когнітивні механізми, хоча ці механізми лежать в програмах розвитку нервової системи».

Е. Езер вважає, що наш пізнавальний апарат обумовлений не тільки органічні-генетичною еволюцією, але також молекулярно-хімічною та фізико-космологічною еволюцією, що ми несемо в собі також космологічну інформацію, до якої ми не маємо, проте, прямого доступу. Інформація, що йде від відкритого світу, включаючи генетичну, являє собою світо-прояв. Реалізуючи природне ідеальне початок через пізнання, свідомість, мислення, людина відкрита для оточуючого її навколишнього середовища, тобто безпосередньо здійснює своє пізнавальне призначення [151], споживаючи нову інформацію.

Значить, новий суспільний устрій буде являти собою не трансформацію відомих порядків, а їх принципово нову якість, що є в порівнянні з трудовою діяльністю іншим типом активності, що відрізняється значними елементами творчості. Це може статися в масовому масштабі тоді, коли «якщо не всі, то принаймні більшість людей стануть більш креативними в своїх діях, ніж вони є сьогодні» [410].

М. Кастельс, зокрема, повідомляв, що вже в кінці минулого століття «на веб-сайтах розташовано приблизно 550 мільярдів документів (95% того, що є у відкритому доступі) і інформація он-лайн зростає зі швидкістю 7,3 мільйона веб-сторінок на день. Щорічний світовий показник виробництва інформації у різних формах дорівнює 1,5 млрд. гігабайтів, з яких у 1999 році 93% створювалися в цифровій формі. Тому, з одного боку, комерційні фірми мають доступ до неймовірного масиву інформації… З іншого боку, працівники через це опиняються під неймовірним тиском» [194, с. 90].

І коли б мозок міг самостійно оцінити ситуацію, то він би повідомив, що інструменти відбору інформації з навколишнього середовища, якими він користувався протягом багатьох поколінь людської історії, сьогодні якимось чином підмінюються іншими, з не властивою для його сприйняття потужністю. І йому все складніше інформацію сприймати.

Дану ситуацію із турботою спостерігають дослідники. І певна їх частина з недовірою ставиться до еволюційних можливостей людської фізіології у співмірності із темпами розвитку сучасного інформаційного виробництва. Цим обґрунтовується так звана проблема «перенасиченості інформацією» сучасного суспільства [298, с. 179]. М. М. Моїсєєв певною мірою також погоджуючись із наведеною точкою зору, все ж дивиться на ситуацію більш оптимістично. Він говорить, що «морфологічний розвиток мозку людини зупинився кілька десятків тисяч років тому. Але це зовсім не означає, що припинилося вдосконалення «інтелекту людства», якщо подібний термін має право на існування. Зв’язок між людьми, обмін інформацією між «локальними інтелектами» приводить до деякого процесу колективного мислення до незвичайного прискорення пізнання, накопичення і використання знань» [242, с. 209].

Роботи значного числа дослідників другої половини XX століття значною мірою солідарні з даною точкою зору. При цьому можна погодитись із тим, що зміщення акцентів у людській діяльності з фізичної до розумової

може стати джерелом нових проблем. Під тиском інформаційної напруги і перевантаження буде відбуватися поступова трансформація розумового апарату все більшого числа членів суспільства відповідно до необхідності ефективного управління інформаційними процесами, роботи, що потребує функціонування людини відмінного від того, яке вимагає фізична, а пізніше і всяка інша нетворча праця. Ці відмінності у все більшій мірі накладатимуть відбиток на світоглядні орієнтири, що може стати причиною нових соціальних конфліктів. Втім, загострення даного питання певною мірою відкладається з розвитком технічних засобів в опрацюванні інформаційних ресурсів, пізніше із вдосконаленням діяльності по механізації і автоматизації процесів обробки інформації, створенням, персональної комп'ютерної техніки. Однак, при цьому в число інформаційних працівників входять спеціалісти-комп'ютерники і, таким чином, чисельно середовище активної частини інформаційного суспільства збільшується. Для всіх інших громадян час для оволодіння новітніми технологіями лише відтерміновується в процесі нинішньої інформатизації.

Д. Белл в якості характерних рис розвитку нових технологій, що стимулювали розвиток інформаційних процесів, визначав заміну механічних, електричних і електромеханічних систем електронними, мініатюризацію, перетворення інформаційних масивів на всіх використовуваних носіях в цифрову форму, вдосконалення технологій управління інформаційними ресурсами шляхом розвитку програмного забезпечення комп'ютерних систем [22]. У цей же час, понад 40 років тому, модифікація американського воєнного проекту ARPANET знайшла цивільне застосування у вигляді інтернету (Internet) і стала одним із найвідоміших явищ сучасності.

Ця система комп'ютерних мереж стала визнаним загально цивілізаційним засобом спілкування у зв'язку з тим, що для неї характерна:

«1. Висока технологічність, надійність і розрахунок на роботу мережі в будь-яких, навіть екстремальних умовах.

2. Відкритість протоколів (правил), їх доступність для кожного.

3. Підтримка, внаслідок цього, як широкого кола користувачів, так і найкрупніших виробників програмного і апаратного забезпечення.

4. Здатність системи до саморозвитку, саморозширення. Це пояснюється тим, що чим більші ресурси вводяться в Мережу, тим вона стає цікавішою і кориснішою користувачам, коло яких в результаті зростає. Є і ще одна причина – постійне зниження витрат на роботу в Internet» [222].

Високий темп оновлення технологічної оснащеності виробництва обумовлював якісне зростання змістовних характеристик нової суспільно значущої інформації. І це ставало важливим фактором зародження в структурі інформаційних обмінів нових, постіндустріальних відносин. І він в усе більшій мірі відображає «нові принципи соціально-технологічної організації і новий спосіб життя, що витісняє індустріальну систему, точно так же, як вона сама витіснила колись аграрну… Постіндустріальні тенденції не заміняють попередні соціальні форми як якісь «стадії» суспільного розвитку. Вони часто співіснують (як інколи співіснують на пергаменті старі напівстерті письмена і нанесені поверх них нові), ускладнюючи суспільство і природу його соціальної структури» [22].

В рамках оцінки тенденцій розвитку інформаційної сфери нового суспільства слід акцентувати увагу на тій обставині, що комп'ютерні технології не замінюють значення людини в аналізі й управлінні інформаційними ресурсами. Вони лише допомагають їй у цих процесах. Із ускладненням технологій суспільної діяльності відбувається процес все більшого підвищення рівня абстрагування у здійснюваних людиною інформаційних операціях. Оскільки сучасна людина, як і завжди, оперування інформацією має співвідносити зі своєю практичною діяльністю, таке співвідношення дається їй з усе більшою мобілізацією інтелектуальних якостей, вимагає від неї більшої напруги, інформаційного перевантаження.

Ще одна проблема для людини сучасного суспільства пов'язана із характерним для нього наближенням науки до практики перетворюючої діяльності сучасності, зростаючими запитами суспільства на творчу працю безпосередньо в структурі виробництва, прояву творчих можливостей людини в стислі строки, в атмосфері кардинальних змін в уявленнях про навколишню дійсність, зміні деяких раніше непохитних уявлень про енергії, рушійні сили світобудови. Даний напрям людської діяльності також належить не лише до найпродуктивніших, але й до найскладніших для людини, для її розумового і біологічного ресурсу.

На всі ці виклики сучасності має бути знайдена в оперативному порядку на рівні особистості і суспільства адекватна відповідь, оскільки усякий інший варіант загрожує втратою об'єктивного реагування на зміни і в навколишньому середовищі, і в соціальній сфері життя сучасної цивілізації. Крім мобілізації біологічних резервів особистості і трансформації соціальної сфери в ході розвитку інформаційних процесів для їх ефективного використання мають бути задіяні всі резерви, всі інструменти, що знаходяться сьогодні в розпорядженні людства.

4.4. Комп'ютеризована людина в комп'ютеризованому світі

Розвиток системи сучасних інформаційних комунікацій дає можливість кожному члену суспільства виходити на рівень використання інформаційних ресурсів загально цивілізаційного, міжнародного, національного та міжособистісного значення. В той же час, використання цих ресурсів обумовлює також зіткнення із системою проблем, пов'язаних із користуваннями даними ресурсами.

Однією із основних проблем в інформаційній сфері глобального масштабу є проблема гігантських, всезростаючих обсягів продукованих суспільством інформаційних ресурсів. Наукове осмислення найбільш загальних

процесів інформаційної сфери підводить до висновків про те, що документний, в широкому значенні цього терміну, інформаційний простір насьогодні розвинувся до рівня, узагальнення якого потребує нових підходів. «Технократи» в інформаційній сфері стверджують, що «наявний математичний апарат і інструментальні засоби уже не завжди можуть адекватно відображати ситуацію, мова йде не стільки про кінцеві масиви документів, скільки про динамічні документальні інформаційні потоки» [222, с. 6].

Уявлення про інформаційні потоки (в динаміці інформаційних процесів) [43] і про інформаційні масиви (в статиці) разом із уявленнями про глобальний інформаційний простір, про інформаційну основу загально цивілізаційного розвитку є насьогодні найвищим рівнем абстрагування при розгляді процесів еволюції інформаційної сфери, вивченням найбільш загальних її закономірностей. Зростаючі обсяги інформаційних ресурсів і проблеми управління ними знову привертають увагу до періоду початкової стадії розвитку електронних інформаційних технологій, коли одиниця інформації співставлялася з електронним сигналом. «Технократи» знову загострюють увагу на тому, що з їх точки зору «інформація може абсолютно успішно оброблятися поза залежністю від того, який смисл в ній закладений. У зв'язку з цим знову виникає інтерес до підходів, заснованих на розумінні інформації як міри упорядкування деякої системи і, відповідно, до статистичних методів її обробки… При цьому з'ясувалося, що багато завдань, що виникають при роботі з інформаційними потоками, мають немало спільного із завданнями статистичної фізики і гідродинаміки і можуть вирішуватись одними і тими ж методами» [222, с. 7].

Традиційно принижуючи роль змістового значення інформації, вони стверджують, що «власне «знання» являє собою певну надбудову над інформаційними потоками, що визначається в кінцевому підсумку наявністю стійких зв'язків між певними інформаційними елементами (даними)» [222, с. 7].

До питання про характеристики інформаційних процесів в умовах початкового етапу, розвитку електронних технологій (ЕВМ перших поколінь) підвищена увага спостерігається з другої половини п'ятдесятих років минулого століття. До цього були вже відомі спроби кількісного вираження фізичного змісту переданого повідомлення як міри визначеності в переданому повідомленні (Кюпфмюллер, 1924р.) [171], Хартлі (1928 р.) [412] та ін.

Однак, зростаюче значення електронного спілкування, його масштаби і необхідність поглиблення прикладних параметрів обумовили розвиток теорії інформації у роботах К. Шеннона [385] та його послідовників. Цей напрям досліджень в загальній математичній теорії інформації відомий нині як статистичний.

Пізніше технічна думка спрямовувалася на забезпечення надійності сигналу, дотримання частотних показників та ін. Таким чином, закладені дослідниками минулого основи використання електронного сигналу в інтересах інформаційних обмінів [14] стали основою вирішення проблем управління інформацією в електронній формі. Цей факт був історично обумовленим в контексті утвердження провідної ролі комп'ютерної техніки, освоєння нового носія інформації – електронного і виникнення нових професій – спеціалістів, програмувальників.

В уяві деяких нинішніх комп'ютерних спеціалістів дана обставина абсолютизувалася в якості основної у сфері сучасної інформаційної діяльності, що інколи виходить за межі раціональних уявлень про сутність інформаційних процесів. При цьому слід зазначити, що один із відомих дослідників в сфері інформації К. Черрі ще в 1972 році звертав увагу на неефективність використання статистичної теорії при дослідженні соціальної інформації, пов'язаної з психологічними факторами, що не піддаються в основних своїх проявах традиційним прийомам формалізації і кількісному виміру [377].

При цьому вдосконалення математичних підходів до управління інформаційними потоками і інформаційними процесами у внутрішньо суспіль-

ному інформаційному обігу не викликає заперечень. Навпаки, стрімко зростаючі масиви інформаційних ресурсів потребують загального осмислення із застосуванням математичного апарату. Однак, розвиток інформаційних процесів має бути підпорядкованим реалізації кінцевого завдання: задоволення змістовних інформаційних запитів конкретного сучасного користувача, використання саме змістовної інформації у прийнятті рішень, у всьому розмаїтті практики суспільного розвитку. Очевидно, що неповне розуміння значення змістовних характеристик інформаційних процесів спеціалістами – «технократами» обумовлює певне відставання у розвитку пошукових систем, у розробці фільтрів непотрібної, шумової інформації [16], що створює відчутні проблеми в роботі з електронною інформацією для конкретного користувача.

Збільшення кількості та зміцнення інформаційних зв'язків глобального значення створює, власне, об'єднану інформаційну систему людства. Її основні елементи – глобальний інформаційний простір та система глобальних інформаційних комунікацій. Це – основа для зростаючої єдності, цілісності людства. Однак, при всьому цьому, глобальні інформаційні впливи, особливо на початкових етапах розвитку глобальної системи, коли ще невідпрацьовані загально цивілізаційні механізми взаємодії між глобальною та регіональними інформаційними системами – ці впливи можуть бути не лише позитивними, але й негативними. Одна із найбільш суттєвих – проблема глобального значення, з якою стикається при користуванні глобальними інформаційними ресурсами конкретний абонент, пов'язана все більш відчутним проявом уніфікаційних тенденції при користуванні як інформацією глобальних ресурсів, так і сучасним інформаційними технологіями.

Власне, є очевидним, що глобальна технологічна культура об'єктивно веде до стирання культурного розмаїття та уніфікації культур, «... вибудовується єдина глобальний технологічний ланцюжок, а все, що не підходить під цей стандарт, випадає з поля зору та інтересів власників технологічних засобів» [352]. При цьому, К. Т. Теплиц і Е. Шілз аналізують можливість уніфі-

кації культури. На їхню думку, досягнення абсолютно єдиної культури неможливо в силу ряду причин. По-перше, це розвиток особистості. По-друге, інтелектуальна праця «не сприяє встановленню рівності в галузі статусу» [352, с. 65]. По-третє, «продовжує існувати нахил до пережиткових консерватизму – спорідненість і його національна сублімація» [352, с. 73]. Певна нерівність в засвоєнні інформації, становленні духовних, культурних цінностей та ін. продукується і природною нерівністю розумових здібностей. Проте, загроза уніфікації й стирання культурних відмінностей є досить сильною саме тому, що образ сучасної культури визначається багато в чому саме інформаційними технологіями, технологіями інтернету.

Через інформаційні впливи з усе більшою настійністю відбувається утвердження поряд із технологічними, економічними та іншими інноваціями також утвердження політичних, культурних стереотипів, характерних для провідних країн-глобалізаторів.

У короткотерміновому вимірі загальна уніфікація може певною мірою сприяти осучасненню технологій всіх сфер суспільного життя, підвищенню ефективності виробництва і т.п. Однак, з огляду на тривалу перспективу такий шлях глобальних перетворень є згубним для цивілізації, оскільки, він унеможливлює перспективи національного розвитку в регіонах світу. А отже знижує можливості багатоваріантності реагування цивілізації на нові виклики дійсності, знижуючи цим самим життєздатність суспільства. На рівні впливу на конкретну людину уніфікація знижує рівень національної самоідентифікації людини, обумовлює втрату перспектив національного розвитку в сучасних умовах.

Привертає до себе увагу також наступне: сучасні процеси інформатизації суспільства, що характеризуються створенням і впровадженням нових засобів зв’язку, телекомунікацій, створенням програмної продукції, що забезпечує комп’ютеризацію виробництва і управління, формуванням інтегрованих систем зв’язку і загальнодоступних баз даних і знань, зіштовхують різ-

ні культури і національні традиції в системі світового обміну ідеями, технологіями, інформацією. З одного боку, це сприяє поширенню загрози уніфікації національних культур, а з іншого – проявляє ще одну загрозу: стимулює тенденцію загострення культурної і національної самосвідомості зі деструктивними формами прояву [215].

У контексті розвитку глобалізації проблеми для сучасної людини в будь-якому регіоні світу породжуються також наслідками стрімкого зростання впливу транснаціональних мультимедіакорпорацій, невеликої кількісно, але могутньої групи олігархічних утворень з їхнім важливим для просування своїх інтересів в зарубіжних країнах продуктом – масовою культурою, що вже нині руйнує автентичні культури народів, створює умови для відчуження права на комунікацію, загрозу екології самобутніх і багатих культур народів світу [172]. Очевидно, не потрібно доводити, що можлива втрата культурної спадщини, чи значної її частини людства під дією цих факторів означає відкладену на певний час, але все ж невідворотну катастрофу для розвитку цивілізації, є чітко вираженим шляхом до виродження [90].

Глобалізація, особливо на нинішньому, стрімко зростаючому етапі, помітно відбивається на внутрішньо суспільних протиріччях, на протистоянні застарілого та інноваційного.

Слід також урахувати, що в соціальній практиці жоден механізм не функціонує в чистому вигляді. І тому поєднання процесів глобалізму і державного імперіалізму сучасності вже класифікується дослідниками як однополюсний, однополярний глобалізм [232], новий глобальний імперіалізм [406], панамериканський глобалізм [32] і т. ін.

Дослідження останнього часу показують, що уряди наймогутніших країн вже втратили реальний контроль над процесами глобалізації. Більш того, з головних суб'єктів глобалізації вони перетворюються в її об'єкти. Ці країни потрапили в капкан глобалізації. З одного боку, вони глобалізатори,

що ведуть насильницьку глобалізацію інших країн, а з іншого – глобалізація «глобалізує» їх самих [37, с. 25].

Як і всяка, взята на озброєння людством технологія, інтернет традиційно використовується не лише в інтересах прогресу, але й злочинним світом. У зв'язку з цим в глобальному інформаційному просторі розвинулось також негативне явище, що дістало назву кібертероризму.

Розвиваючи електронні інформаційні технології, Захід тривалий час не турбувався про правову основу їх використання і лише коли почали виникати протиправні проблеми в середовищі самих організаторів нових технологій, до справи підключилися правники. Однак, технології підготовки і впровадження міжнародного законодавства насьогодні не відповідають темпам розвитку інформаційних технологій і впровадження правових актів в більшості випадків запізнюється в порівнянні із реаліями дійсності. Дана обставина є ще однією проблемою, пов'язаною із впливами сучасної інфосфери на людну.

Розширюючи користування інформаційними ресурсами, продукованими за межами національного інформаційного простору, сучасні люди стикаються також із проблемами, пов'язаними із характером сучасних інформаційних обмінів на міждержавному, міжнаціональному рівні. На нинішньому, інформаційному етапі розвитку постіндустріального суспільства ці проблеми пов'язані:

– із зростаючим значенням інноваційних інформаційних ресурсів в практиці суспільного життя, перетворенням їх безпосередньо в товар у ринкових відносинах;

– із складнощами відстоювання національних інтересів в сучасному інформаційному виробництві;

– із організацією безпеки в користуванні інформаційними ресурсами.

Реалізація державної політики інформатизації на національному рівні передбачає організацію доступу громадян до інформаційних ресурсів, створення

умов для їх використання і розвитку нового інфотвореннння: «Державні органи, в межах їх компетенції, здійснюють такі функції у процесі інформатизації:

– …забезпечення доступу громадян та їх об'єднань до інформації державних органів та органів місцевого самоврядування, а також до інших джерел інформації;

– визначення пріоритетних напрямів інформатизації з метою подальшої її підтримки шляхом державного фінансування та пільгового оподаткування;

– інформатизацію науки, освіти, культури, охорони довкілля та здоров'я людини, державного управління, національної безпеки та оборони держави, пріоритетних галузей економіки;

– підтримку вітчизняного виробництва програмних і технічних засобів інформатизації;

– підтримку фундаментальних наукових досліджень для розроблення швидкісних математичних і технічних засобів обробки інформації;

– забезпечення підготовки спеціалістів з питань інформатизації та інформаційних технологій [163]та ін.

І якщо проблема доступу до наявних в державі інформаційних ресурсів традиційного формату вираження в національному законодавстві і в суспільній практиці певною мірою вирішується (див законодавчі норми), то практика суспільного використання електронних інформаційних ресурсів, регламентування інформаційної діяльності на основі розвитку комп'ютерних технологій потребує суттєвого вдосконалення.

На міжнародній арені національний виробник ресурсів, орієнтованих на реалізацію, не відчуває ще достатньої підтримки держави і змушений найчастіше виступати виконавцем проектів зарубіжних економічних структур, представлених на ринках інформації, а не бути повноправним власником і продавцем інформаційних продуктів. Для значної частини інформаційних виробників в Україні є проблемою включитися в інформаційне виробницт-

во і виробництво інформаційної інфраструктури на державних підприємствах, оскілки українська держава не стала досі активним виробником інформаційної продукції і активним учасником міжнародних ринків її реалізації. У той же час ми не лише маємо позитивний досвід цілого ряду країн, що розвиваються, що в стислі строки розвинули галузі даного виробництва, підготовили відповідні кадри і стали успішними учасниками міжнародних ринків інформації. Так, за останні десятиліття Індія спрямувала величезні кошти в освіту. Дана країна має значний прогрес у розвитку таких наукомістких видів діяльності, як програмування, інформаційні та комунікаційні технології й електронна промисловість [436]. Індійська влада змогла зробити з країни лідера в області інформаційних технологій. Ще у 2000 році був прийнятий закон про інформаційні технології та створено Міністерство зв'язку та інформаційних технологій, перед яким і було поставлене завдання «перетворити Індію на наддержаву з інформаційних технологій». Від податків були звільнені 90% прибутків, одержуваних від експорту програмного забезпечення. У сфері інформаційних технологій також величезну роль відіграють парки програмних технологій, які на 100% є експортно орієнтованими (на них припадає 80% всього експорту програмного забезпечення). Саме такі парки зіграли одну з ключових ролей у розвитку інформаційних технологій в Індії. Ще одним важливим фактором процвітання інноваційного бізнесу у цій країні є дешевизна робочої сили [13]. Саме тому багато американських та європейських фірм користуються можливістю дешевше обслуговувати своїх клієнтів за допомогою індійських інформаційних фірм [2].

В нашій країні слабо розвинута система в організації виробництва інформації як товару і для реалізації за кордоном, і для внутрішнього ринку. Організаційна підтримка для розвитку цього виду діяльності навіть для наявних висококваліфікованих спеціалістів не відчувається. В той же час зарубіжні фірми – нерезиденти успішно використовують інтелектуальний потенціал висококваліфікованих українських програмувальників, представників

інших спеціальностей у сфері електронних інформаційних технологій для розвитку прибуткового інформаційного виробництва. Так, у відповідності з результатами опитування, проведеного українським спеціалізованим веб-порталом про ІТ-галузі України DOU українським спеціалізованим веб-порталом про ІТ-галузі України DOU, близько 52,6% українських ІТ-фахівців готуються або думають про трудову міграцію до інших країн, і лише 8% точно не планують виїжджати [38].

При цьому, Кабінет міністрів підтримав встановлення квоти на імміграцію 5 000 фахівців саме з-за кордону для влаштування на роботу в українські ІТ-компанії. За допомогою «грін-карти для айтішника», зарубіжні фахівці зможуть отримати посвідку на постійне місце проживання. Також їм не потрібно буде отримувати щорічний дозвіл для застосування праці іноземців [48].

Варто зазначити іще одну небезпеку. Незатребуваність інтелектуального потенціалу українських програмувальників може привертати і привертає його представників в іншу, неправову площину. Тобто, наше суспільство, як і в більшості країн світу, не знаходить поки що способу використання творчого потенціалу найбільш освічених своїх членів, таких, що найкраще знаються на електронних інформаційних технологіях, що є локомотивом розвитку інформаційних технологій.

Нові можливості, що з'явилися в результаті розвитку інформаційних технологій призвели до появи нових видів злочинів, пов'язаних, зокрема, з незаконним втручанням у роботу систем і комп'ютерних мереж, розкраданням і несанкціонованою зміною та поширенням даних або інформації та ін. Дослідники зазначають, що сьогодні вже кіберзлочинність стала багатоголовою гідрою, зважаючи на такі її характеристики як транснаціональність, латентність, динамічність темпів зростання та трансформацій, анонімність, масштабність наслідків, тощо. І насьогодні в своїх коментарях вони зазначають, що Україна – дуже помітний центр хакерства, поряд із Росією, Бразилією, Китаєм та меншою мірою – Індією. У цих країнах досить освічене молоде

населення, високий рівень безробіття та обмежені можливості працевлаштування. В умовах глибокого латентного проникнення кіберзлочинності у суспільне та державне життя, її подолання стає наріжним каменем на шляху розбудови інформаційного суспільства і входження України у світовий інформаційний простір [353; 89].

При всьому цьому, слід звернути увагу ще й на таку нині існуючу тенденцію: наша країна з її низьким рівнем обізнаності про загрози використання комп'ютерів і низьким рівнем інформаційної безпеки стає для програмістів-хакерів справжнім клондайком. Втім, справа не лише в низькому рівні спеціалістів комп'ютерників. Значно важливіше, що про негативні тенденції в розвитку вітчизняної інформаційної системи, про перспективи цього розвитку слабке уявлення мають також і законотворці. Шахрайство в інформаційних мережах, інсайдерські витоки інформації, поширення шкідливої, неправдивої інформації стають повсякденними явищами.

При цьому, привертає до себе увагу одна з найпоширеніших схем, впроваджених в інформаційний простір кіберзлочинцями: викладення у електронних ЗМІ, за допомогою злому сайтів, неправдивих новин чи будь-якої іншої шкідливої інформації [326].

Поряд із даною проблемою знаходиться також проблема організації захисту інтелектуальної власності на продукцію інформаційної сфери виробництва і відстоювання цієї проблеми на міжнародній арені. Адже, загалом захист інтелектуальної власності є важливим, в тому числі, і для економічного зростання і розвитку України :

– захист інтелектуальної власності має позитивно впливати на економіку стосовно ВВП, створення робочих місць, податкових надходжень, розвитку і конкурентоздатності компаній.

– захист інтелектуальної власності має сприяти надходженню прямих іноземних інвестицій та переданню технологій. Враховуючи те, що сфера технологій і послуг швидко наздоганяє галузь виробництва, виступаючи ру-

шієм надходження прямих іноземних інвестицій, для повної реалізації країною свого потенціалу прямих іноземних інвестицій Україні потрібно буде забезпечити надійну законодавчу базу у сфері інтелектуальної власності.

– захист інтелектуальної власності має підштовхувати розвиток інноваційної діяльності, збільшення фінансування науково-дослідницьких проектів і допомагає підприємствам отримати більшу вигоду від інновацій;

– захист інтелектуальної власності сприяє культурному самовираженню і різноманіттю, поширенню нових технологій та розвитку;

– захист інтелектуальної власності допомагає компаніям монетизувати свої винаходи і забезпечити зростання. Володіння правами ІВ допомагає компанії переконати інвесторів у тому, що їм варто вкладати кошти в цю компанію [169] та ін.

При цьому, слід зазначити, що сьогодні українське законодавство у сфері інтелектуальної власності є:

– специфічним комплексом нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини, пов’язані зі сферою творчої, інтелектуальної діяльності, що характеризується і певною самостійністю, і чітким взаємозв’язком із нормами інших галузей права. Регулюючи режим того чи іншого об’єкта інтелектуальної власності, воно одночасно користується положеннями цивільного, фінансового, адміністративного, конституційного, цивільного процесуального, кримінально-процесуального законодавства тощо;

– множинним, тобто нормативних актів, які врегульовують інтелектуальну, творчу діяльність, налічується досить багато (сьогодні їх понад 100), однак, процес прийняття нових нормативно-правових актів, що регулюють цю сферу на рівні підзаконних актів, є безперервним;

– неоднорідним, воно містить нормативні акти неоднакової юридичної сили. Базуючись на Конституції України, сюди входять і закони України, і постанови Кабінету Міністрів України, і відомчі акти МОН України, спільні підзаконні акти КМУ та МОН, інші підзаконні нормативно-правові акти

тощо. Окреме суттєве місце займають міжнародні договори, двосторонні та багатосторонні угоди тощо, ратифіковані Україною належним чином [136].

Норми про захист права інтелектуальної власності знайшли своє відображення у Цивільному, Господарському, Кримінальному кодексах України, у Кодексі України про адміністративні правопорушення та у спеціальних законах України у сфері інтелектуальної власності. На виконання законодавчих актів у цій сфері сьогодні розроблено і діє близько 100 підзаконних актів.

З ухваленням в 2003 році базового Закону України «Про основи національної безпеки України» на законодавчому рівні було визначено, що об'єктом національної безпеки є інтелектуальні ресурси суспільства, та визнано розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу одним із пріоритетних національних інтересів.

Стратегія національної безпеки України, затверджена Президентом України у 2015 році проголошує, що однією з ключових умов нової якості економічного зростання є забезпечення економічної безпеки шляхом: «…формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку» [360]. Серед основних завдань у сфері підвищення обороноздатності держави назване також завдання по підтримці «перспективних, практично спрямованих наукових досліджень у сфері національної безпеки і оборони». Разом з тим зазначено, що «розвиток Державної міграційної служби України має бути спрямований на забезпечення прав і свобод громадян… ефективний контроль за міграційними процесами, боротьбу з нелегальною міграцією, захист національного ринку трудових ресурсів…» [360]. Згідно з такими законами, як Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [166], до якого у 2020 р. були внесені зміни, що стосуються підтвердження відповідності інформаційної системи вимогам із захисту інформації ЄС [303], Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [165], Закон України «Про електронний цифровий підпис» [167], проводяться відповідні заходи в цій сфері.

При цьому, спеціалісти констатують, що чинні законодавчі акти про інтелектуальну власність, в цілому ще не забезпечують надійного й ефективного захисту цих прав, оскільки кожний закон про той чи інший об'єкт права інтелектуальної власності передбачає свої заходи захисту права на цей об'єкт. Вони і дотепер не завжди узгоджені між собою, суперечливі й не становлять єдиної системи заходів захисту права інтелектуальної власності. Відповідно, нагальною потребою є дослідження механізмів охорони та захисту як інтелектуальних прав у цілому, так і прав на окремі об'єкти інтелектуальної власності [307].

Активну позицію законодавця в питанні формування ефективних правових норм для якісного захисту прав інтелектуальної власності, забезпечення всебічної реалізації інтелектуальних прав слід розглядати як невід'ємну складову пріоритетних завдань сучасної держави. Проте, реформування законодавства України триває, і це дає можливість сподіватися, що існуючі прогалини в системі нормативної охорони прав інтелектуальної власності та їх практичного захисту будуть якісно виправлені.

В умовах зростаючої активізації глобальних процесів у сучасному світі саме загальнонаціональний соціальний інформаційний комплекс має стати запорукою нейтралізації сучасних інформаційних загроз і використання позитивних факторів розвитку інформатизації [345; 112]. Розвиток даної системи на загальнодержавному рівні може забезпечити успішне входження України, як активного суб'єкта міжнародних ринків інформації у міждержавних інформаційних обмінах, розвиток національних ресурсів і можливостей інформаційного виробництва – провідного напряму національного розвитку в умовах становлення інформаційного суспільства.

Міжнародний і внутрішньодержавний досвід розвитку сучасного суспільства в багатьох регіонах світу підтверджує такий підхід до справи, сприяє задоволенню відповідних запитів суспільства. Держава на даному етапі розвитку суспільства повинна активізувати свій вплив на організаційні і тех-

нологічні процеси розвитку інформаційної галузі, її вмонтування в систему інформаційних обмінів на міждержавному і, взагалі, на міжнародному рівні, включення національних суб'єктів інформаційної діяльності в міжнародну економічну діяльність. Реалізація даного завдання має орієнтуватися на вивільнення наявних у нашому суспільстві резервів. Серед них :

1) Здійснюване сьогодні забезпечення доступу всіх категорій громадян до наявних у суспільстві інформаційних ресурсів має реалізуватися на базі вдосконалення відповідної правової, матеріально-технічної основи та широкого роз'яснення необхідності розвитку в даному напрямі. Організаційна основа даного процесу має передбачати розвиток магістральних інформаційних комунікацій, створення реальних умов для налагодження власного виробництва і розповсюдження інформації. При цьому розвиток інформаційних обмінів, що здійснюються з допомогою контрольованих державою інформаційних комунікацій відбувається насамперед через вертикальні інформаційні комунікації, що мають створювати стрункий каркас функціонування національного інформаційного простору [269, с. 16–17].

2) Об'єднання задля реалізації планів, проектів суспільного розвитку потенціалу наукових установ, що продукують нову, необхідну для розвитку інформацію в контексті формування структур інформаційного суспільства, вітчизняних інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів [283], творчого потенціалу громадських організацій та ін. Ця робота має супроводжуватись організацією діяльності центрів комплектування та організації високопродуктивного використання наявних інформаційних ресурсів, насамперед бібліотечних, архівних та музейних установ, при особливій увазі до збереження і збагачення суверенних інформаційних ресурсів, до технологічного і методологічного оновлення їх діяльності.

3) Сприяння держави створенню і вдосконаленню новітніх соціальних комунікацій на основі електронних інформаційних технологій, розрахованих на забезпечення необхідних для сучасних інформаційних обмінів

можливостей активізації в інформаційній сфері соціальних структур і всіх членів суспільства. Система цих комунікацій, підтримувана національними організаційно-правовими та техніко-технологічними засобами має становити дієву інфраструктуру інформаційних обмінів у рамках національного інформаційного простору, а також сприяти успішному виходу вітчизняних інформаційних працівників у систему міжнародних інформаційних обмінів.

Активізація держави у розвитку даних напрямів діяльності має сприяти досягненню відкритості влади для громадян, прозорості її рішень і дій, сприяти зміцненню легітимності влади, забезпечень можливості адекватного реагування на актуальні проблеми внутрішньодержавного розвитку і міжнародних відносин. Водночас налагодження зворотного зв'язку – від інститутів громадянського суспільства до органів державної влади – дає останнім змогу сформувати уявлення стосовно співвідношення діяльності владних структур і підтримки їх громадянами, уявлення про ефективність політики влади, що в результаті виявляється ключовим фактором для стабільності або нестабільності всієї системи [185, с. 112–13]. Функціонування даного механізму сприятиме консолідації суспільства, вихованню в його членів почуття причетності до загальносуспільної діяльності, патріотизму.

4) Інформаційні продукти, виготовлені і в державних наукових, науково-інформаційних структурах, і в приватних структурах, недержавних аналітичних центрах, фондах та ін. «мають бути прирівняні до всіх інших видів продукції і бути підпорядкована всім правилам, що стосуються експортних операцій. Міжнародне правове законодавство в інформаційній сфері має бути своєчасно імплементоване в правову базу України. Держава має сприяти участі вітчизняних правників у підготовці нових правових актів, що стосуються інформаційної сфери, і відстоювати в новому законодавстві національні інтереси» [266, с. 36].

5) Розвиток інформаційних технологій обумовлює необхідність постійного вдосконалення організації безпеки національного інформаційного простору [100]. Організаційна діяльність у цьому напрямі має бути спрямована на ліквідацію відповідних загроз для суспільства в цілому, для соціальних структур в національному інформаційному просторі та для громадян користувачів інформаційними ресурсами, учасників активної інформаційної діяльності, починаючи від наявного в наш час витіснення на внутрішньому інформаційному ринку вітчизняних продуктів більш конкурентоздатними в силу опори на передову матеріально-технічну і технологічну базу зарубіжними інформаційними продуктами, до протиправної конкуренції на міжнародних ринках.

Значну стурбованість в контексті інформаційної безпеки викликає застосування проти нашої країни, проти її громадян особливої категорії інформаційного впливу – бойових інформаційних ресурсів, що стає все більш потужною вражаючою силою в боротьбі за розум громадян при веденні інформаційних воєн [332, с. 360; 270, с. 33; 102]. У зв'язку з цим держава зобов'язана для захисту свого інформаційного простору виробити правову основу функціонування всіх видів ЗМІ в умовах інформаційної війни, на цей період брати під контроль стратегічні комунікації, активізувати в усіх видах ЗМІ власну позицію.

Слід звернути увагу також на ту обставину, що у зв'язку з подіями на Сході, концентрацією суспільної уваги, уваги правоохоронних органів на ООС, коронавірусна криза, ріст кіберзлочинності в Україні в недалекому майбутньому може мати додатковий поштовх без відповідного посилення реакції з боку правоохоронних органів. Зростаюча кіберзлочинність, таким чином, є суттєвою перешкодою на шляху трансформації українського суспільства, підвищення його економічної, а також і політичної ефективності.

Слід зазначити, що термінологічно А. Музика та Д. Азаров визначають тотожність понять кіберзлочину та злочинів у сфері комп'ютерної інформа-

ції [290]. Вчені вказують, що визначати кіберзлочин треба як злочини у сфері комп'ютерної інформації.

В свою чергу, В. Бутузов обґрунтовує думку, що комп'ютерні злочини та кіберзлочини являють собою різні види злочинів у сфері високих інформаційних технологій, класифікація яких відбувається за такими ознаками:

– ознакою віднесення певних злочинів у сфері високих інформаційних технологій до комп'ютерних є знаряддя вчинення злочину – комп'ютерна техніка. Причому об'єктом посягання є суспільні відносини у сфері автоматизованої обробки інформації;

– ознакою віднесення злочинів у сфері високих інформаційних технологій до кіберзлочинів є специфічне середовище вчинення злочинів – кіберпростір (середовище комп'ютерних систем та мереж). Причому об'єктом злочинного посягання можуть бути відносини будь-якої галузі людської діяльності, що має свій прояв у кіберпросторі [47].

Серед кіберзлочинців найбільш помітним з початком розвитку електронних технологій в нашій країні стало хакерське, віртуальне співтовариство. Характеризуючи розвиток цього специфічного для інформаційного суспільства співтовариства, Мануель Кастельс не лише зауважує те, що його члени одержують задоволення від здобуття певного статусу у співтоваристві, від радості творчості, від зближення зі світом мистецтва, психологічним збудженням – «драйвом» від процесу творіння. Він говорить про розвиток характерного для цієї категорії людей «почуття вищості над всім іншим комп'ютерно безграмотним світом і тенденції спілкування з комп'ютером або з іншими представниками людства за посередництва комп'ютерів, зосереджуючись винятково на питаннях програмного забезпечення, незрозумілих для решти людства» [194, с. 47]. Дослідник звертає увагу також на те, що на думку лідерів хакерського руху лише тоді, «коли люди задовольнили свої базові потреби, вони можуть дозволити собі присвятити життя інтелектуальній творчості й лише потім діяти в умовах культури дарування» [194, с. 48].

Про існуючі небезпеки від кіберзлочинів, що за способом вчинення відносять до інформаційної групи зауважує А. М. Бабенко. Він вказує, що такі злочини здійснюються шляхом використання незаконних способів отримання інформації, зокрема, через несанкціонований доступ до комп'ютерів та мереж, а також поширення неправдивої інформації [17].

При цьому, слід зазначити, що будь-яка інформація, кваліфіковано введена до цільової спільноти, одразу тиражується і розповсюджується без перевірки. «Чудовими інструментами маніпуляцій стали… ботоферми [312]. Сьогодні досить частими є повідомлення про викриття роботи таких ботів. Так, прикладом можна назвати нещодавно у Києві СБУ викрило угруповання, яке мало понад 500 активних акаунтів, через які поширювали у соцмережах недостовірну інформацію, підбурювали протестні настрої, а також здійснювали інформаційні атаки на акаунти українських високопосадовців [358].

Слід вказати й на те, що національний координаційний центр кібербезпеки (НКЦК) при Раді національної безпеки і оборони навесні зафіксував новий тип DDoS-атак. Спеціалісти виявили нову DDoS-атаку ще на початковій стадії. У червні одна з DDoS-атак нового типу стала найбільшою в історії, досягнувши значення майже 780 Гбіт/сек. Вона спричинила короткострокове (близько 30 хвилин) відключення 15% всього світового інтернету та низки магістральних провайдерів.

Як визначили фахівці НКЦК, джерелом атак цього типу є мережа скомпрометованих пристроїв «розумного дому» (IoT). При цьому в більшості випадків доступ до цих пристроїв здійснювався шляхом зламу стандартних паролів. Зловмисники отримували доступ до віддаленого керування, після чого атакували.

«Особливістю цих атак є спрямованість безпосередньо на інфраструктуру провайдерів. Відтак, у разі її вдалої реалізації функціонування всього національного сегменту мережі інтернет опиняється під загрозою», – зазначив заступник секретаря РНБО Сергій Демедюк. За його словами, лише в

Україні виявлено майже 10 тисяч пристроїв, які потенційно можуть використовуватися для здійснення такої DDoS-атаки [255].

Крім того, здійснювалась масована DDoS-атака на сервіси КМДА [248].

Про активну діяльність кібершахраїв свідчить оперативна інформація Держспецзв'язку щодо захисту державних інформаційних ресурсів (для прикладу взяли період з 06 по 12 травня 2020 року). Так, протягом даного періоду система кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інфраструктури на об'єктах моніторингу зафіксувала 10964 підозрілих подій. Переважна більшість з них стосується виявлення нестандартних протоколів або подій (45%), спроб мережевого сканування (23%), виявлення мережевого трояна (16%) та спроб отримання прав адміністратора (10%).

Системою захищеного доступу державних органів до мережі Інтернет було заблоковано 7908 різних видів атак, 99% з яких – мережеві атаки прикладного рівня. Також було заблоковано 18 DDoS-атак (переважна більшість – на сайти Офісу Президента України).

Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA у цей період зареєструвала та опрацювала 3207 кіберінцидентів.

Близько 98% опрацьованих інцидентів належить доменній зоні UACOM. Основна кількість інцидентів стосується розповсюдженню ШПЗ (94% від загальної кількості) та фішингу (до 4%) [273]. В рамках міжвідомчої співпраці та координації Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим та Головним управлінням СБУ в АР Крим знешкоджено та усунуто цілеспрямовану кібератаку на Представництво, організовану хакерським угрупуванням, підконтрольним ФСБ РФ. Кібератака була направлена на отримання інформації про діяльність Представництва [328].

Варто відмітити, що зважаючи на високий рівень латентності кіберзлочинності, а також низький рівень звітно-реєстраційної дисципліни, сьогодні

говорити про будь-яку офіційну статистику, яка повно й достовірно відображає стан і структуру кіберзлочинності, проблематично [60].

Слід зазначити, що на сьогоднішній день підтвердження зростаючого рівня кіберзлочинності в Україні засвідчують дані XVI випуску звіту Microsoft Security Intelligence Report (SIRv16), в якому проаналізовано вразливість і загрози негативних впливів на більше мільярд систем і популярних сервісів по всьому світу. Україна очолила антирейтинг країн, в яких налічується найбільша кількість сайтів, що містять шкідливі програми. Дослідження виявило, що кожен 16-й сайт в Україні містить шкідливе ПЗ, яким потенційно може бути заражений комп'ютер користувача. Так, на 1000 хостів припадає 59,2 заражених сайтів. Це найвищий показник у світі, для порівняння, у всій мережі інтернет в середньому заражений приблизно кожен 54-й ресурс.

З усіх проаналізованих у звіті країн в Україні також виявлено найвищу концентрацію фішингових сайтів – кожен 70-й ресурс є шахрайським. Згідно з дослідженням, більш ніж кожен двохсотий сайт в Україні містить експлойти, які аналізують уразливості в системі і можуть ініціювати завантаження небажаних файлів на комп'ютер користувача без його відома [343].

Крім того, привертають до себе увагу й дані українського сервісу OpenDataBot, що опублікував статистику кіберзлочинів в Україні за останні 5 років. Згідно з підрахунками OpenDataBot, за ці роки кількість інформаційних злочинів зросла щонайменше у 2.5 рази [272].

Сказане вище дає підстави для думки про те, що сучасний науково-технічний прогрес не забезпечує надійного захисту суверенних масивів інформації від шкідливих впливів, від ресурсів, продукованих кіберзлочинцями, навіть при умові високого рівня економічного, техніко-технологічного розвитку, забезпеченого суспільством. Більше того, з розвитком глобального інформаційного простору, процесів інформатизації в усьому світі суверенні масиви інформації ставатимуть дедалі більш вразливими до таких впливів, традицій-

ні уявлення про забезпечення інформаційного суверенітету ставатимуть дедалі менш ефективними в їх практичній реалізації.

Інтереси інформаційної безпеки диктують необхідність постійного моніторингу всіх ефективних джерел інформаційного виробництва, своєчасного реагування на можливі інформаційні загрози, пов'язані із введенням в суспільний обіг нової інформації. Неякісна за змістом інформація, шкідлива і небезпечна для суспільства впливає на громадську думку зразу ж після введення її в систему існуючих у суспільстві соціальних комунікацій. І на цій її властивості ґрунтуються технології розвитку глобальних впливів на національний інформаційний простір в кожному із регіонів світу [94; 72]. На такого роду інформаційних впливах, поряд із використанням технічних засобів порушення нормальної роботи системи соціальних інформаційних комунікацій противника, базуються стратегії ведення інформаційних війн, як орієнтованих на здобуття самостійного результату, так і в якості паралізуючого інформаційний простір тієї чи іншої держави.

Поряд із здійсненням оперативного впливу на потенційного противника з допомогою нової інформації сучасні інформаційні технології створюють широкі можливості для довготривалого інформаційного впливу на об'єкт інформаційної атаки шляхом сприяння введенню відповідної інформації в інформаційні бази, в тому числі бібліотечні, в систему суверенних інформаційних ресурсів нації чи держави. Така ситуація є досить небезпечною, оскільки сприяє довготривалим негативним впливам, руйнуванню національної самобутності, державницьких традицій, веде до однобокої і безперспективної для подальшого розвитку уніфікації.

У зв'язку з цим необхідне проведення організаційних, правових, наукових заходів для включення в роботу по відстоюванню національної інформаційної безпеки в умовах посилення глобальних інформаційних впливів наукових установ, аналітичних та інших інформаційних центрів. Особлива увага при цьому має приділятись на сьогодні ще широко розгалуженій в Україні

системі бібліотечних та архівних установ, в яких зберігаються основні фонди суспільно значущої інформації і які займаються оновленням цих фондів, відбором для комплектування інформації з її новостворених масивів.

Слід підкреслити, що перебування нашої держави в умовах інформаційного протистояння з Російською Федерацією показує необхідність в такого роду протистояннях не спиратися лише на можливості відповідних державних структур в протистоянні негативним інформаційним впливам із-за кордону. В умовах інформаційної війни для відпору інформаційному агресору має бути використана вся суспільна інформаційна інфраструктура, творчий потенціал громадян України [329; 95; 93]. І для цього мають бути розроблені не лише певні методики і рекомендації. Дана робота має опиратись на відповідну правову базу.

Сьогодні ми бачимо, що глобалізаційні процеси поряд із своїми позитивами приносять і чимало негативних тенденцій, що можуть бути нейтралізовані лише на державному рівні. Навіть Дж. Сорос змушений вказувати на негативний аспект глобалізації, пов'язаний із втратою великою кількістю людей соціального захисту, із тим, «що багатьох глобальні ринки поставили у становище ізгоїв». На його думку, глобалізація спричинила нераціональний перерозподіл ресурсів між приватними та суспільними товарами. Вона пов'язана також із реально існуючою можливістю фінансових криз, що зазвичай сильніше вражають економіки країн, що розвиваються [339].

Оскільки інформаційна база суспільства стає все більш ефективним інструментом у всіх сферах його діяльності, варто звернути увагу на ще одне застереження Дж. Сороса: «Надмірно покладатися на ринкові механізми доволі небезпечно... Самі по собі вони не здатні задовольняти колективні потреби, такі, як закон та порядок чи підтримка самого ринкового механізму. Неспроможні вони й гарантувати соціальну справедливість. Ці «суспільні товари» можна забезпечити лише за допомогою політичного процесу» [339, с. 20]. Дані зауваження набувають особливого значення з розвитком інфор-

маційного суспільства, вдосконаленням його економіки, постійного розгалуження інформаційних зв'язків.

В умовах розвитку інформаційного суспільства зростає значення держави як гаранта збереження для своїх громадян – користувачів національних інформаційних ресурсів. Вона стає основним інструментом консолідації в суспільстві, «організуючим началом і координатором буття» [234] інформаційної системи, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сфері демократичних перетворень. Для реалізації своїх функцій в сучасному суспільстві, для необхідності утвердження України в глобальному інформаційному просторі як активного сегмента цього простору сьогодні вже необхідна координація національної економічної політики з урахуванням сучасних перспектив розвитку. Оскільки в нинішніх умовах Україна не може конкурувати у фінансуванні інформатизації з країнами «золотого мільярда», забезпечити собі прийнятне місце в новій світовій ієрархії, що формується як інформаційна, вона має зосередитись на основних напрямах розвитку.

При цьому, по-перше, концентрація матеріальних ресурсів має здійснюватися на розвитку тих напрямів інформаційної діяльності, що є найбільш перспективними для України, можуть відповідати умовам міжнародної спеціалізації у виробництві й використанні інформації. По-друге, має розвиватись розвиток власної інформатизації на базі передових технологій. І, потретє, для забезпечення необхідної потужності національного інформаційного потенціалу має бути здійснена кооперація наявних у країні інформаційних ресурсів в об'єднану систему для виходу в глобальний інформаційний простір потужною, багатофункціональною системою [266, с. 29–30].

Індивідуальні проблеми, з якими стикаються користувачі національною інформаційною системою, пов'язані із :

– проблемами в розвитку системи національних інформаційних комунікацій;

– з проблемою забезпечення доступу до якісних інформаційних ресурсів в умовах прискореного виробництва нових масивів інформації;

– негативними зарубіжними впливами на національні інформаційні ресурси;

– проблемою індивідуальної інформаційної безпеки в умовах розвитку інформаційного суспільства.

На всіх етапах суспільного розвитку інформаційні комунікації були інструментом суспільного об'єднання соціальних структур. Комунікація (від лат. communication – повідомлення, передача) у найбільш загальному вигляді є процесом усталених обмінів у складних системах і між однотипними системами, що забезпечує існування і розвиток даних систем [118, с. 28]. Сказане вище повністю узгоджується із уявленням про сучасні соціальні комунікації О. Холода, який справедливо зауважує, що «комунікація – це процес» [373].

Характерною особливістю комунікацій у складних біологічних системах є також те, що вони орієнтовані на передачу конкретного виду матеріального ресурсу всередині даної системи, необхідного для неї в її функціонуванні і не можуть використовуватись за межами свого призначення. При застосуванні поняття «інформаційні комунікації» до людини, як соціально-біологічної, а в процесі суспільного розвитку – соціальної істоти, під об'єктом передачі в даних механізмах, все частіше виступає інформація. Поступово, протягом століть вона стає все більш актуальним і необхідним фактором суспільного життя і в системі соціальних комунікацій набуває особливої значимості в якості комунікацій соціально-інформаційних. А отже, розвиток соціальної структури суспільства вимагає постійного вдосконалення системи цих комунікацій.

Особливого розвитку ця система набуває на етапі індустріального суспільства, при розвитку системи відповідних технічних засобів при загальному зростанні рівня технологій суспільної діяльності. Якісним скачком у

розвитку цих засобів стала комп'ютеризація основних видів діяльності сучасного суспільства, розвиток електронних інформаційних технологій. Цим самим в інформаційній сфері було практично знято основні для даного етапу розвитку інформатизації проблеми вдосконалення інформаційних обмінів, але в продовження знятих проблем нова ситуація в інформаційній сфері народжує нові:

– хоча відстані, вплив кордонів, географічного місцезнаходження для учасників інформаційних обмінів насьогодні не має того значення, яке ці обставини мали раніше, але сьогодні кожен користувач електронними інформаційними ресурсами, особливо глобальними, залишається один-на-один і з проблемами відбору інформації для використання, і з проблемами оцінки її якості, достовірності, з проблемою наявності явищ інформаційного тероризму, застосування бойових ресурсів та ін.;

– хоча сьогодні здійснюється значна робота по вдосконаленню оперативного управління інформаційними ресурсами: комплектування, структуризації, організації обслуговування користувачів, створено додаткові можливості для кооперації інформаційних ресурсів по горизонталі аж до формування єдиної загальнонаціональної бази інформації, однак для пересічного користувача дані процеси ще не гарантують можливості користування цими ресурсами як єдиним цілим;

– розроблено теоретичні та методологічні питання про організацію ефективного інформування про наявні інформаційні ресурси, однак, на практиці ця робота в більшості бібліотечних установ ведеться традиційно, розкриває зміст друкованих видань, що ж стосується електронної інформації, яка користується найбільшим попитом у користувачів, то зміст її розкривається у вигляд, що задовольняє користувачів серед вітчизняних центрів збереження інформації лише в провідних бібліотечних установах та деяких аналітичних центрах;

– хоча в Україні здійснюється певна робота по забезпеченню ефективного доступу до сучасної інформації в рамках інформатизації, однак, технології дистантного обслуговування користувачів розвиваються значно слабше від наявних їх запитів;

– на базі розвитку суспільних інформаційних комунікацій створено певні умови для продукування нової інформації всім соціальним структурам суспільства, однак ефективні суспільнозначимі механізми використання цього доробку створюються повільно, в результаті значною мірою творчий потенціал українського суспільства в інформаційній сфері використовується ще не ефективно, об'єктивна необхідність, обумовлена закономірностями розвитку інформаційного суспільства, що полягає в зростаючому значенні творчої праці і, відповідно, розкриттю творчих здібностей членів нинішнього суспільства, не узгоджується сьогодні із реаліями функціонування інформаційних процесів.

Оскільки проблеми забезпечення інформаційного суверенітету виникли як проблеми нового інформаційного суспільства, що проходить процес свого становлення в наш час, набувають все більшої актуальності, становить все більш насущними питання, пов'язані з необхідністю конкретизації уявлень про цей вид суверенітету, уточнення його характеристик для виявлення практичної відповіді про методики і засоби його збереження і вдосконалення. Це є особливо важливим з огляду на те, що суверенні інформаційні ресурси є направляючими і орієнтуючими векторами творення нової інформації. Їх існування є запорукою національної самоідентифікації нації.

Стосовно змісту цих ресурсів, то серед останніх напрацювань своєю вичерпністю на сьогодні, що в той же час розкриває перспективи для подальших досліджень, є визначення, запропоноване В. Олійником, О. Сосніним, Л. Шиманським. У ньому інформаційний суверенітет нашої держави розглядається як «виключне право України відповідно до Конституції і законодавства України та норм міжнародного права самостійно і незалежно, з додер-

жанням балансу інтересів особи, суспільства і держави визначати й здійснювати внутрішні і геополітичні національні інтереси в інформаційній сфері, державну внутрішню і зовнішню інформаційну політику, розпоряджатися власними інформаційними ресурсами, формувати інфраструктуру національного інформаційного простору, створювати умови для його інтегрування у світовий інформаційний простір та гарантувати інформаційну безпеку держави» [258, с. 534–541].

Інформаційне забезпечення процесу суспільної структуризації, відповідно, задоволення інформаційних потреб кожного користувача, ставить нові проблеми, пов'язані з дослідженням теми інформаційного суверенітету та використанням суверенних інформаційних ресурсів в сучасному суспільному обігу. Адже, з визначенням основного поняття потрібний відповідний підхід до аналізу інформаційної структури базових інформаційних ресурсів, відповідної системи соціальних інформаційних баз, на основі яких існують і розвиваються всі складові соціальної структури суспільства як єдиного цілого.

Вивчення проблеми інформаційного суверенітету, таким чином, набуває особливо важливого значення в період входження України в інформаційний етап її розвитку не лише в науковому значенні, але й при вирішенні все більш складних економічних, політичних, соціальних та ін. проблем. Воно набуває практичного значення в процесі актуалізації практичного використання вітчизняних інформаційних ресурсів та ресурсів інформаційного простору.

Одне із головних завдань сучасної держави – гарантування інформаційної безпеки особи, яка характеризується захищеністю її психіки та свідомості від небезпечних інформаційних впливів; маніпулювання, дезінформування, образ, спонукування до самогубства тощо.

Інформаційно-психологічна безпека особи (у вузькому розумінні) – це стан захищеності психіки людини від негативного впливу, який здійснюється

шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість і (або) у підсвідомість людини, що призводить до неадекватного сприйняття нею дійсності.

Інформаційно-психологічна безпека особи (в широкому розумінні) – це:

– по-перше, належний рівень теоретичної та практичної підготовки особистості, за якого досягається захищеність і реалізація її життєво важливих інтересів та гармонійний розвиток незалежно від наявності інформаційних загроз;

– по-друге, здатність держави створити умови для гармонійного розвитку й задоволення потреб особистості в інформації незалежно від наявності інформаційних загроз;

– по-третє, гарантування, розвиток і використання інформаційного середовища в інтересах особистості;

– по-четверте, захищеність від різного роду інформаційних небезпек [275].

Проблема індивідуальної інформаційної безпеки пов'язана з безпекою соціальних структур, до яких відноситься сучасний член суспільства та з національною інформаційною безпекою в цілому.

Особлива увага до безпекових проблем у цій сфері суспільної діяльності обумовлюється рядом факторів, серед яких найбільш суттєвими є те, що:

– інформація стає все більш важливою сутнісною складовою сучасної трудової діяльності, відіграє роль «глобального чинника загальносистемної рівноваги в економіко – екологічному комплексі» [346];

– однією із найважливіших особливостей науково-технічного прогресу періоду розвитку інформаційного суспільства є саме стрімкий прогрес електронних інформаційних технологій;

– зі зростанням суспільного значення інформаційних ресурсів утвердження всього комплексу інтересів у міждержавних відносинах, інтересів ТНК, міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародної політики

здійснюється з активним використанням інформаційних технологій, аж до маніпулювання інформаційними ресурсами, організації цілеспрямованих інформаційних атак на об'єкти впливу чи ведення повномасштабних інформаційних воєн, що стали вже важливим компонентом воєн «гарячих» і все частіше використовуються для вирішення самостійних завдань;

– механізми правотворення на нинішньому етапі їх розвитку не встигають за темпами розвитку технічних засобів інформатизації та інформаційних технологій і в результаті наявна міжнародна і національні правові системи не охоплюють всіх явищ інформаційної діяльності, що створює простійні проблеми для безпеки інформаційних ресурсів [115, с. 276–277].

Серед існуючих насьогодні визначень інформаційної безпеки заслуговує більшої уваги та, що, виводить дефініцію із структурної побудови суспільства. У ній інформаційна безпека розглядається не лише як «стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави» [334]. Вона передбачає те, що при описуваних діях «запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [274].

Ще одна характерна риса в системі безпекових понять зафіксована в формулюванні, у якому «інформаційна безпека будь-якої країни полягає у формуванні вигідного для суспільства (нації) внутрішнього інформаційного середовища (у межах країни) та здійсненні ефективного впливу на зовнішнє інформаційне середовище (за межами країни) з метою забезпечення власної стабільності та процвітання інформаційного простору держави від зовнішніх впливів» [332, с. 3]. Таким чином, фактично, йдеться про організацію оптимального національного інформаційного середовища і його взаємовідносин з глобальним інформаційним простором що є рамочною умовою організації індивідуальної інформаційної безпеки.

При цьому, найбільш важливими об'єктами інформаційно-психологічного захисту в сучасних умовах є індивідуальна і масова свідомість. Для особистості головними системотворчими рисами є цілісність (тенденція до стійкості) та розвиток (тенденція до зміни). Внаслідок руйнування або перекручування цих рис особистість перестає існувати як соціальний суб'єкт. Це означає, що будь-який інформаційно-психологічний вплив на особистість має оцінюватися з позиції збереження чи руйнування її як цілого.

Масова (суспільна) свідомість формується насамперед у процесі історичного розвитку нації, народності, великої соціальної групи і потім уже внаслідок інформаційно-психологічного впливу. Проте інформаційно-психологічний вплив може істотно змінювати масову свідомість і поводження великих соціальних груп [275].

Сучасний користувач інформаційними ресурсами у своїй повсякденній роботі має враховувати, що поряд із корисною інформацією для задоволення його запитів в інтернет-просторі може бути запропонована спеціально організована шкідлива інформація. Її розпізнавання може полегшувати загальнодержавна інформаційна система, орієнтована на надання допомоги українським користувачам в користуванні достовірними, якісними ресурсами та консультування в безпекових питаннях. До такої системи при певній технологічній підготовці можуть бути, зокрема введені бібліотечні установи а також інші суспільні структури, оснащені засобами для виробництва, комплектування, обробки та зберігання, організації безпеки значимої для даної системи інформації, що дає змогу ефективного використання наявних у розпорядженні суспільства інформаційних ресурсів, сприяє їх оновленню і розвитку для суспільного прогресу та забезпечує в своїй сукупності потреби національної інформаційної безпеки [115, с. 293–294].

В умовах зростаючої активізації глобальних процесів у сучасному світі, що поряд із позитивними аспектами своїх впливів на світову спільноту створили також небезпеки інформаційної агресії, саме загальнонаціональна ін-

формаційна система, скоординована в своїй діяльності з державою, може стати запорукою нейтралізації сучасних інформаційних загроз і використання позитивних факторів розвитку інформатизації.

Загальнодержавна інформаційна система має бути важливим координуючим центром у використанні суспільно-значимих ресурсів, як вітчизняного виробництва, так і зарубіжних. Вона має відігравати основну координуючу роль у виробництві необхідної суспільству інформації, залученню потрібних для розвитку інформаційних ресурсів з глобального інформаційного простору, організації ефективного використання наявних в розпорядженні українського суспільства ресурсів в інтересах суспільного прогресу.

Значний індивідуальний вплив на сучасного користувача здійснюють засоби масової інформації. В умовах розвитку електронних інформаційних технологій, зростаючої кількості електронних ЗМІ, електронних дублікатів друкованих видань, при зрослій оперативності всіх видів ЗМІ вони стали ще більш впливовим джерелом формування громадської думки, громадянської позиції кожного індивіда, вони відіграють значну роль в безпекових ситуаціях в країні [401; 96]. При всьому цьому, практика повного роздержавлення ЗМІ залишає органи державної влади без власної трибуни для роз'яснення змісту своєї діяльності громадянам, фактично обеззброює державу у сфері діяльності ЗМІ, не залишає в руках держави інструмента для протидії інформаційним та всяким іншим агресорам, інструмента формування громадської думки в країні і в міжнародному співтоваристві. Можна твердити, що доведення політики роздержавлення ЗМІ до абсурду, тобто, до повної здачі позицій держави в сфері ЗМІ фактично є порушенням демократичних прав громадян, їх права на інформацію про зміст діяльності найнятих громадянами управлінців у державних структурах.

В національному інформаційному просторі протягом останнього десятиліття зростаючого значення набувають соціальні мережі. В силу технологічного відставання і певної недалекоглядності державні структури і в дано-

му сегменті інформаційного простору мають слабку присутність. У той же час, хоча в цілому мережі в нашому інформаційному просторі розвинулись як механізми горизонтальних інформаційних обмінів за приватною ініціативою, ними вже досить успішно користується для просування власних інтересів не лише сфера бізнесу, але й інші суб'єкти впливу. І ці суб'єкти нерідко вводять у сферу спілкування з особливою довірою тенденційну, або ж просто шкідливу для об'єкта впливу інформації.

Практика сьогодення свідчить, що соцмережі, набуваючи ваги в системі міжособистісного спілкування в інтернеті, можуть ставати ефективним інструментом впровадження в громадську думку тенденційної інформації, негативних інформаційних впливів, в умовах загострення міждержавних протистоянь – ставати складовими елементами спеціальних операцій у військових конфліктах. При цьому, однак, слід зауважити, що ті ж самі технології в поєднанні з мобілізацією правових та організаційних заходів дають можливість державі для нейтралізації шкідливої для суспільного розвитку інформації.

Суттєві проблеми у користувача сучасними інформаційними технологіями виникають також і у зв'язку із суттєвими змінами в системі «інформаційне середовище – людська свідомість». Вище вже зазначалось, що озброєння всіх каналів поступу інформації в людську свідомість різноманітними технічними засобами збільшує пропускну систему цих каналів на порядки, визначені цими технічними засобами. Таким чином, все більш високими темпами відбувається прирощення даних,

– що характеризують навколишній світ,

– що характеризують суспільний розвиток,

– що характеризують ситуацію із розвитком самих інформаційних ресурсів, які знаходяться в людському суспільстві.

При всьому цьому людина намагається перетворювати потоки інформаційних даних під себе, під можливості їх розрізнення і власну здатність сприйняття і формування уявлень про навколишній світ. Цей процес відбу-

вається по шляху узагальнення даних, узагальнення цілісних образів і уявлень на зростаючих рівнях абстрагування. Рівні абстрагування проявляються, виходячи із тієї потреби узагальнення інформаційних масивів, яка забезпечує з одного боку цілісне уявлення про навколишній світ, з іншого – співвідносна із «пропускною можливістю» людської свідомості. Зі збільшенням масивів інформації в розпорядженні людини, з розвитком технічних засобів, що знаходяться на її озброєнні, відповідно, і рівень абстрагування для усвідомлення навколишньої дійсності збільшується.

Оскільки всяке узагальнення вносить похибку в уявлення про реальну дійсність, зі зростанням рівнів узагальнення первинного матеріалу дана похибка зростає, об'єктивність уявлень про навколишній світ знижується і це стає проблемою для людини. Вона знаходить вихід із ситуації, спеціалізуючись на певному виді діяльності і засвоюючи при цьому, в основному, лише ту частину суспільнозначущої інформації, що стосується даного виду діяльності. Однак, при цьому вона збіднює свої уявлення про світ, що перебуває у взаємозв'язку всіх складових. В той же час, у творчій праці, питома вага якої в сучасному суспільстві невпинно зростає, ці зв'язки набувають все більшого значення і недаром сьогодні нові здобутки сучасної науки знаходяться саме в міждисциплінарній площині.

Крім того, спеціалізація в тому чи іншому виді діяльності лише частково обмежує потребу людини в новій інформації. Адже вона як соціальна істота входить у систему соціальних зв'язків, ролей і функцій, реалізація яких потребує зростаючих обсягів обслуговуючої інформації. «Цим самим в загальносуспільному значенні відбувається підвищення ефективності використання наявної інформації. Такий інформаційний обмін значно посилює інформаційну оснащеність кожного конкретного індивіда, учасника обмінів» [117, с. 21].

Корисною для з'ясування сутності даних інформаційних процесів є також точка зору німецького філософа Г. Клауса про те, що він називає «зов-

нішнім накопичувачем», в якому набувається суспільний досвід і зберігається, тобто накопичується з допомогою відповідних засобів комунікації...».

При користуванні ним індивід досягає подвійного результату. По-перше, він економить зусилля для набуття власного досвіду. По-друге, одержує можливість використовувати досвід інших людей, який він сам ніколи не зміг би добути... Вже досить давно в практику наукових досліджень ввійшло уявлення про те, що із «зовнішнього накопичувача» індивід, потенційний користувач бібліотек, черпає не просто досвід, досвід, що базується на загальній скарбниці знань, народжених протягом тривалого періоду часу всім людством. Причому не просто знань, а знань узагальнених, перевірених практикою, підданих селекції і упорядкуванню, в ході яких із інформаційного фонду суспільства було вилучено не суттєве і збережено суттєве.

І навпаки – обрив соціальних зв'язків для людини є трагедією, що різко відбивається і на розумовому, і на фізичному стані, веде до деградації особистості. Подібні трагічні приклади ми можемо спостерігати при безробітті, серед людей літнього віку, що втрачають соціальні зв'язки з колективами, зі звичним оточенням та ін.

Слід зауважити, що пом'якшення проблеми освоєння сучасних інформаційних масивів приносить реальний ефект лише при умові налагодження тісних, ефективних зв'язків по обміну інформацією в самому суспільстві, коли система соціальних зв'язків в єдиному соціальному органі «підстраховує» людину, забезпечує гнучке, ефективне дозування потрібної інформації. У свою чергу це ефективне дозування обумовлюється вивченням у суспільстві інформаційних потреб його членів, вивченням прагнень і тенденцій суспільного розвитку. Це, в свою чергу, обумовлює зростаюче значення гуманітарних наук у розвитку інформаційного суспільства, що й підтверджується зростаючою увагою до них на Заході [50, с. 323; 22, с. 640–650; 298, с. 285]. Як зауважує Д. Белл «постіндустріальне суспільство є «грою між людьми», але така гра потребує підвищеного ступеня координації» [22, с. 635].

Звертає на себе увагу також той факт, що застосування машинних технологій у відборі нових даних із оточуючого середовища відрізняється від безпосереднього відбору їх з використанням природних каналів відбору інформації, властивих людині. Природні людські канали відбору інформації – зорові, звукові, дотикальні, смакові та нюхові в природному середовищі, по-перше, функціонують здебільшого у комплексі і цим самим забезпечують сукупність даних, що відображають образ предмета чи явища в більшій повноті, ніж це може відобразити якесь одне відчуття. Машина, механізм також здійснює певну функцію, задану людиною, передає людській свідомості дані, передбачені її творцем. І якщо природні канали відбору даних об'єктивної реальності в силу своїх природних якостей забезпечують свідомість людини спектром і заданих, і не передбачуваних даних, і ця непередбачувана їх частина також лишається у свідомості, і також може бути корисною, добавляючи повноту враження на рівні підсвідомості, то машина виконує лише передбачені людиною завдання.

Слід також зауважити, що досі не вивченою є проблема про співвідношення знання як продукту розумової діяльності і процесу біологічного розвитку людини. До застосування машинних технологій у людини як і в усякої біологічної істоти гармонійно розвивалися всі органи тіла, включаючи мозок. Мозок з розвитком органів почуттів отримував дані, трансформував їх в інформацію, що використовувалась в інтересах людського існування. Можна припустити зі значною долею ймовірності, що, виходячи із властивій природи доцільності, в цьому процесі можливі перевантаження регулювалися відповідними біологічними змінами.

Однак, із застосуванням знарядь праці, а пізніше з використанням машинних технологій в даному процесі почали відбуватися дисгармонійні відхилення. Адже біологія стала відставати від інформаційного забезпечення людського буття. Цю ситуацію добре проілюстрував один із дослідників: «Порівняйте, як плавно змінюється пейзаж перед нами, коли ми просто гуля-

ємо по парку, з тим, що відбувається, коли ми дивимося фільм. В останньому випадку це відбувається за лічені секунди. Таке прискорення не дозволяє обробляти інформацію в природному для нас темпі, і виникає стрес, а в людини виробляється реакція стресу. Разовий вплив великого потоку інформації не стомлює мозок, але якщо це відбувається постійно, часу на відпочинок не залишається» [10].

Виникає питання про те, як перевантаження мозку впливає на його функціонування? Ще одне питання ув'язується з тим, що людина стала отримувати інформацію про ті предмети і явища, які були б не можливими для сприйняття без сучасних приладів, що значно посилюють функції одних органів, лишаючи без змін певні функції інших. У зв'язку з цим виникає питання, чи можливе адекватне уявлення людською свідомістю явищ мікро- і макросвіту, і якщо так, то наскільки воно адекватне? Наскільки продуктивним є пізнання людським мозком тих процесів, які не відображаються органами відчуттів? Чи зможемо ми зрозуміти процеси, пов'язані із існуванням темної матерії і темної енергії, що гіпотетично наповнює Всесвіт на 95%?.. І т.д., і т.п.

Згадане вище перенапруження мозкової діяльності наша цивілізація намагається певною мірою нейтралізувати з допомогою комп'ютерної техніки. Дійсно, використання цієї техніки, розробка електронних інформаційних технологій допомогла мішкувати проблему інформаційного вибуху, характерну для другої половини XX століття, активізувала глобальні процеси, всеохоплюючу інформатизацію, що відкрила нові перспективи перед людством. Перспективи, скажімо так, на певний період його розвитку.

Однак тотальне впровадження комп'ютерних технологій, розвиток глобального інформаційного суспільства обумовлює систему нових проблем для сучасної людини. З одного боку, сучасна людина вже не може уявити своє життя без комп'ютера. В управлінській сфері, в сфері економічної діяльності, в науці, освіті, культурі функціонування нашого суспільства без

електронних технологій, без використання інформаційного ресурсу інтернету є просто неможливим. І для нових поколінь, починаючи із сучасних дітей та молоді уявлення про життя без комп'ютерних технологій, без інтернету – не можливе.

Однак, при цьому з'явилися побічні докази того, що людський організм починає негативно відгукуватись на перенапруження останніх десятиріч. «Це останнім часом призвело до появи безлічі професійних хвороб, що пов'язують із комп'ютером: підбурниця, тунельний синдром, тремор, шкіряні запалення, сколіоз, мігрені, тендосиновіт, хвороба де Кервена, імпотенція, астенопія, епілепсія, стенокардія, запаморочення, депресія, хвороби очей (зокрема, катаракта) та інші» [10].

Також робота за комп'ютером може збільшити ризик таких захворювань.

Така робота може стати причиною серйозних нервово-м'язових розладів, захворювань рук. Особливо чутливими ділянками тіла є пальці, кисті рук та передпліччя. Руки виконують основну частину механічної роботи при роботі за комп'ютером, при цьому важлива не амплітуда фізичного навантаження (вона, як правило, досить низька), а час роботи. Як відомо подушечки пальців є найбільш чутливими ділянками людського тіла. На цьому рівні сконцентрована велика кількість чутливих нервових закінчень (завдяки цьому пальці виконують функцію дотику). При тривалій роботі за комп'ютером (на клавіатурі) нервові закінчення пальців піддаються постійному роздратування. З часом це призводить до виснаження нервових шляхів здійснюють зв'язок пальців з корою головного мозку. В результаті виникають порушення координації рухів пальців і судоми кисті та передпліччя. Англійські дослідники назвали це захворювання RSI (repetitive strain injury), що перекладається як хронічне захворювання кистей рук.

Часто тривала робота за комп'ютером може стати причиною захворювання опорно-рухового апарату: порушень постави або викривлення хребта.

Найбільш схильні до цього захворювання діти в яких викривлення хребта проходить за типом сколіозу, тобто викривлення хребетного стовпа в сторону (латерально). У дорослих людей може виникнути освіта грижі міжхребцевого диска, що призводить до здавлення нервових корінців і виникнення радикуліту.

Робота за комп'ютером – це, загалом, інтелектуальна праця. І тому основна частина навантаження припадає на нервову систему, а саме на головний мозок і може спричиняти захворювання нервової системи [186]. За повідомленнями дослідників і відгуками практиків, очі є чи не найслабшою складовою ланцюга проблем, пов'язаного із інформаційною перевтомою. Їх робота з великим перенавантаженням власне є найбільш відчутним стресом в організмі при роботі з комп'ютером і цей стрес перерозприділяється по всьому організму і призводить до його загального ослаблення. «При обстеженні болгарськими фахівцями (Д. Дочев) великого числа користувачів (5703 чол.) були відзначені такі симптоми :

– почервоніння очей – 48,44 %,

– рябіння в очах – 36,11%,

– потемніння в очах – 2, 59 %.

– двоїння – 0, 16%,

– свербіння – 41, 16 %,

– біль – 17%,

– неприємні відчуття -5,76 %,

– почуття тяжкості – 3,94 %.

– загальний дискомфорт – 10,48 %,

– слабість – 3,23 %,

– головні болі – 9, 55 %,

– запаморочення – 2, 22 %.

При цьому відзначалися й об'єктивні зміни в зоровій системі :

– зниження гостроти зору – 32,2 % випадків,

– порушення бінокулярного зору – 49, 42 % та ін. вади [170].

Тривала робота за комп'ютером може збільшити ризик таких очних захворювань як міопія (короткозорість), далекозорість та глаукома [127].

При цьому, на думку А. Р. Павленка, «основною причиною негативного впливу монітора ПК, телевізорів іншої побутової техніки на їх користувачів є торсинна компонента електромагнітних випромінювань» [277]. Насьогодні це певною мірою є гіпотетичний фактор впливу на людину, оскільки він достатньою мірою не підтверджується класичними науковими дослідженнями. У той же час, факт невивчених ще факторів впливу на організм людини фіксується. При цьому, проявляється синдром комп'ютерного стресу оператора дисплея. Сьогодні не виключено, що з використанням комп'ютерної техніки в усіх сферах суспільного життя людина входить в зіткнення з системою цих полів, значно сильніших від тих, з якими зустрічався людський організм в докомп'ютерний період свого розвитку. Крім фактору потужності негативний вплив цих полів проявляється ще й у тому, що торсинні поля, на думку ряду дослідників, серед яких А. В. Бобров [39], В. П. Казначеєв [186] – це основа інформаційного взаємовпливу в біології.

З певною достовірністю, що спирається на практику роботи з комп'ютером, очевидно, можна стверджувати, що, створивши комп'ютери, сучасна людина створила поряд із собою штучні, значно потужніші від природніх генератори полів, які діють не лише на канали отримування інформації, одержані людиною від природи, але й на всі клітини людського організму, примушуючи їх працювати в невластивому для них режимі – сприйняття інформації. Що також обумовлює формування негативних відчуттів у організмі, посилює його стомлюваність.

А. Р. Павленко також зауважує, що вплив на організм людини ЕМВ і їх інформаційної компоненти вивчено недостатньо. «Але зрозуміло, що він не обходиться без наслідків (багаточисленні експерименти на піддослідних тваринах, проведені в Франції, США, Швейцарії, України, Росії, підтвер-

джують можливість впливу слабких електро-магнітних полів зверхнизьких і низьких частот та їх торсинної компоненти на біологічні об'єкти, особливо на мозок» [276].

Результати сучасних досліджень в даному напрямі викликають стурбованість, оскільки вони окреслюють тенденцію до провокування випромінюваннями комп'ютерної техніки тяжких патологій, цілого спектру тяжких захворювань у людей, які багато часу проводять біля комп'ютерної техніки. При цьому «… модель переходу від норми до патології дозволяє легко пояснити, чому перебіг захворювання в різних стадіях відбувається з різною швидкістю. Так, на початковій стадії сумарна величина інформаційно-хвильового процесу, що відповідає патології, є малою як по охоплюваній частині організму та і по своїй величині. При цьому вся інша частина організму в стані норми може активно протистояти цій зміні через те, що її просто більше. Такий стан може бути тривалим і досить стійким (інколи може тривати роками). Та наявність інформаційно-хвильового процесу, що негативно впливає, призводить до неухильної і поступової перебудови його в бік патології» [54, с. 134].

Існує також чимало досліджень, результати яких свідчать про шкідливі впливи мобільних телефонів на здоров'я людини. За даними Шведського національного інституту праці і Норвезького управління по захисту від електромагнітних випромінювань, «в 33% абонентів зразу ж після розмови по щільниковому телефону погіршується концентрація уваги, майже у 25% опитаних наявні проблеми з пам'яттю, 50% страждають від головного болю, 65% скаржаться на сонливість, 84% під час розмови відзначають нагрівання шкіри в області скронь і т.д. [24, с. 6]. Як зауважують дослідники, «пусковою ланкою в механізмі дії, зміни ритму обмінних процесів, регуляції всіх функцій нейронів є перешкоди в природній електричній активності тканин мозку, нейронів, що вносяться ззовні електромагнітним полем зверх високої частоти. Ми не схильні вважати, що вказані ланки механізму біологічної дії

зверхвисоких частот є вичерпними… Важливою ланкою при дії цього поля вважаємо порушення регуляторних механізмів між корою і підкоркою, регулятивних механізмів інших складних в функціональному відношенні фізіологічних систем, а також механізмів, що забезпечують інтегративну діяльність мозку і цілісного організму» [24, с. 23].

Суттєвою проблемою сучасності стає інтернет-залежність користувачів комп'ютерних мереж, витоки якої розвиваються в серйозні соціальні, медичні (психологічні), культурологічні та інші проблеми. Даний термін першим застосував І. Гольдберг для описання хворобливого, нав'язливого потягу до присутності в інтернеті [427]. Загальноприйнятого визначення даного хворобливого стану людей поки що не існує. Спеціалісти розглядають інтернет-залежність як психологічний феномен, який полягає у тому, що у людини виникає нав'язливе бажання постійно перебувати у всесвітній мережі. Більш точним, є визначення М. Дрепи, яка розглядає інтернет-залежність як різновид технологічних адикцій, що виявляються зміщенням цілей особистості у віртуальну реальність для заповнення фрустрованих сфер реального життя [144].

А. Голдберг поряд з поняттям інтернет-залежності використовує термін «патологічне використання комп'ютера». Це поняття розглядається дещо ширше. Специфіка даного явища полягає у використанні комп'ютера для встановлення соціальної взаємодії [376].

При цьому, спеціалісти погоджуються з тим, що інтернет-залежність є різновидом психічного захворювання. Воно проявляється як важко перебороване бажання підключитися до інтернету і прояв вольової слабкості для того, щоб вчасно відключитися від нього. У деяких визначеннях особлива увага приділяється видам захоплення в інтернеті: спілкуванню з допомогою електронної пошти, порнографією, електронним іграм та ін.

Заслуговує на увагу думка дослідників Вінницького національного технічного університету про те, що інтернет-залежність є «нав'язливим ба-

жанням використовувати інтернет-технології як спосіб відходу від реальності» [180].

Дане визначення задовольняє рамки пропонованого авторами дослідження, однак в не зовсім повній мірі відображає дійсний процес, точніше його мотивацію. Адже у людини рідко дія мотивується лише спробою змінити стан справ, оточення і т.п. на будь-що невизначене. Стосовно інтернету, дана обставина є особливо суттєвою. Адже «відходячи від реальності в інтернет», людина може зіткнутися в інтернет-просторі з відображенням ситуацій, що відображають саме ту дійсність, від якої людина хоче сховатись, або ж зіткнеться з віртуальними збудниками переживань ще гірших. У зв'язку з цим, видається за правомірне запропонувати визначення в такій редакції: інтернет-залежність – це нав'язливе бажання людини використовувати інтернет-технології як засіб задоволення нереалізованих в реальному житті мрій та потреб у світі електронних віртуальних образів і дій та сконструйованих ситуацій.

Таке визначення обумовлює мотивацію даної залежності і підтверджується наведеними вище уявленнями про ту чи іншу мету перебування в інтернеті залежної від нього людини. Даний підхід до проблеми знаходить своє підтвердження, зокрема, в результатах китайських дослідників. За допомогою проведених ними клінічних досліджень були виділені критерії інтернет-залежностей :

– попереднє відчуття смаку майбутнього задоволення;

– толерантність ситуації (внутрішній комфорт);

– відчуття відсутності контролю;

– нехтування шкідливими наслідками;

– втрата (свідома відмова від) соціальних комунікацій і інтересів;

– пом'якшення (підміна) негативних емоцій;

– потайність від родичів і друзів;

– зловживання інтернетом [431].

Таким чином, інтернет-залежність може відчуватись як радість, ейфорія, відсутність контролю над часом при знаходженні в мережі, а при відсутності можливості потрапити у віртуальну реальність – пригніченість, порожнеча і депресія. Це може супроводжуватися соматичними порушеннями – різзю і сухістю в очах, болем у спині і ліктях. Іншими наслідками інтернет-залежності можуть стати зміни в характері, ігнорування домашніх обов'язків і загальна байдужість [246].

Масштаби боротьби з інтернет-залежністю в США вражають. Більшість філій «Товариства Анонімних Алкоголіків» відкрили групи підтримки інтернет-залежних, причому існують групи для родичів, які бажають повернути члена сім'ї в нормальне життя. Розроблено програму 12 кроків, суть якої полягає в наповненні реального життя новим змістом паралельно зі зменшенням часу, проведеного в Мережі. Ознакою одужання вважається, коли людина повністю контролює час, проведений у Мережі [396].

При цьому, психологи сходяться на думці, що інтернет у багатьох випадках, сприяє формуванню відповідної залежності у людини, при цьому, звичайно ж, людина може або сприйняти таке формування і зануритися в нього, або ж – відкинути його.

У зв'язку з вищесказаним намагання як вітчизняних, так і зарубіжних владних структур, міжнародних організацій унормувати сферу використання інтернет-інформації, її виробництво не є посяганням на майбутнє людства, інформаційного етапу його розвитку.

У той же час слід зазначити, що ІТ-субкультура з часу її виникнення якщо і зазнавала регламентуючого впливу існуючої в суспільстві правової системи, то в дуже незначній мірі. Основні причини такого стану справ обумовлюються тим, що сучасний процес законотворення з його процедурними порядками й темпами прийняття рішень, що лишаються незмінними ще з кінця XIX ст., об'єктивно не встигає за розвитком електронних інформаційних технологій, трансформацією під їх впливом суспільства, залишаючи протя-

гом тривалого часу не врегульованими в правовому полі відносини, що створюються в суспільстві внаслідок розвитку науково-технічного прогресу.

В той же час дуже обмежена кількість правників, що орієнтуються в специфіці розвитку суспільних правовідносин в умовах розвитку інтернет-технологій, у період входження суспільства в інформаційний етап його розвитку. У даному випадку мова йде про глобальні інформаційні впливи на розвиток суспільства і про формування інформаційних ринків, і про питання захисту інтелектуальної власності в інтернет-просторі, і про проблеми національної інформаційної безпеки, захист суверенних інформаційних ресурсів, протидію спробам посягання на національний інформаційний суверенітет тощо.

Слід також мати на увазі давно вже на рівні громадської думки проговорену тезу про те, що інтернет-технології в інформаційній сфері значною мірою анулювали значення географічних кордонів країн світу і дають можливість для міжнародного спілкування й координації діяльності інтернет-співтовариства, у тому числі й в тій мірі, що перебуває за межами правового поля діяльності. Красномовною у зв'язку з цим була погроза координаторів протесної акції в Україні стосовно можливого залучення до блокування сайтів українських держструктур міжнародної групи Anonymous.

Водночас міждержавна координація діяльності щодо нейтралізації протиправної діяльності в інтернеті на сьогодні є малоефективною. Характерним прикладом неефективного використання міжнародної договірної практики в прагненнях вплинути на негативні тенденції розвитку інтернет-простору є історія з підписанням міжнародної угоди АСТА і наступним відходом значної частини країн-підписантів від даного документа.

В кінцевому підсумку все-таки найсуттєвішою причиною неефективного правового впливу на сучасне інтернет-середовище є відсталість методик і засобів практичної реалізації наявної системи правової бази правоохорон-

ними органами, судовою владою в регламентації функціонування інтернет-середовища.

Інтернет-середовище є середовищем нової форми самоорганізації в усіх сферах суспільної діяльності, в тому числі й у економічній. Члени цього суспільства не лише набувають можливостей брати участь в управлінні економічними процесами, але й набувають права у відстоюванні своїх інтересів, що не подобається лідерам сучасного великого бізнесу. Таким чином, створюється внутрішньо суспільний конфлікт, який важко врегулювати сучасним державним органам.

Відставання від технічного розвитку ІТ-середовища правотворчої практики й технологій забезпечення дотримання законодавства створює також і серйозні проблеми у сфері організації інформаційної безпеки в умовах активізації глобалізаційних процесів.

Розглядаючи проблеми, пов'язані із розвитком електронних інформаційних технологій, ми мусимо чітко уявляти вже існуючі і нові «тіньові сторони мережі». Доктор Майкл Хорост, дослідник цих процесів з цього приводу зауважує: « …є всі підстави для серйозної стурбованості. Однак, нова технологія завжди має зворотну сторону. Поява мови створила загрозу захворіти шизофренією. Розвиток письма міг призводити до того, що людина відгороджувалась від оточуючих і замикалася в собі. Негативні сторони того чи іншого явища – це ще не причина відмовлятися від прогресу. Навпаки, потрібні цілеспрямовані зусилля, щоб лімітувати негативні наслідки» [374].

4.5. Особливості впливів електронної інформації на свідомість особи

Як свідчить практика, особливості сприйняття електронної комп'ютерної інформації пов'язані не лише з тим, що в більшості своїй людина традиційно звикла до сприйняття друкованого тексту на паперових носіях

чи, використовуючи вже традиційні джерела електронної інформації, дивиться телепередачу або слухає радіо. У даних випадках вона сприймає один варіант інформаційного продукту. При використанні комп'ютерної інформації, крім ознайомлення зі змістом матеріалу, вона постійно має справу з необхідністю паралельного вирішення кількох задач: необхідності вибору варіанта тексту із наявної, як правило, багатоманітності, вибору оптимального його використання, оперуванням програмними продуктами, вираховуванням технічних особливостей обладнання та ін. Слід також мати на увазі той факт, що число інформаційних потоків, які сприймає сучасна людина також збільшується, адже сьогодні виникає необхідність постійно знайомитись з новою інформацією, що стосується тих сфер людської діяльності, для яких раніше було досить життєвого досвіду: вдосконалення технологій в них супроводжується новими описами приладів, інструкціями по експлуатації та ін. При цьому виникають «сукупні навантаження» на свідомість в процесі сприйняття інформації.

Додаткові навантаження стають відчутними людині при всій наявній донині практиці використання інформаційних ресурсів, при всьому тому, що мозок людини як біологічна операційна система в усі часи протягом історії розвитку людини накопичував (чи точніше – в контексті останніх досліджень – забезпечував доступ і певний рівень використання, регульований пам'яттю) ресурс резервної інформаційної бази, в якій акумулювався власний досвід і досвід попередніх поколінь. Він також забезпечував базу оперативної інформації, що розвивалася навчанням, відповідним потребам конкретного етапу розвитку суспільства, і використовувалась в якості основного чинника практичної діяльності індивіда.

В основі обох баз використовуваної людиною інформації лежать знання, апробовані соціальним досвідом. Якщо вимірювати глибину занурення в інформаційний ресурс сучасної людини тривалістю певних впливів на неї різних природних факторів і, відповідно, мобілізацією організму на потрібне

реагування, то на найбільших глибинах ми знайдемо ментальну інформацію [374], ближче до наших часів можемо виділити інформаційний ресурс, при використанні якого людина демонструє свої національні особливості. Ще ближче до нашого часу знаходимо інформацію, що відображає громадянські, професійні та ін. характеристики, потрібні сучасній людині для орієнтації в суспільному житті та участі в житті суспільства.

Соціо-біологічні механізми пошуку необхідного знання, необхідної інформації на всіх рівнях наявної в розпорядженні людини інформаційної системи називаються пам'яттю. Вона є, з точки зору М. М. Моїсєєва, «властивістю системи зберігати в тій чи іншій мірі свої параметри і робити доступною для суб'єкта (дослідника) можливість використовувати інформацію про його минуле» [242, с. 170]. Далі дослідник зауважує про ще одну характерну рису пам'яті як механізму «накопичення і зберігання інформації» [242, с. 171].

Виходячи із суспільного досвіду роботи з інформацією насьогодні, правомірним буде уточнити останню тезу, зауваживши, що пам'ять включається в процес доповнення інформаційного ресурсу людини новою інформацією вибірково, з огляду на значимість для індивіда, потенційний користувач бібліотек, нового знання, можливість застосування його в майбутньому. З розвитком інформаційних потоків, із якими стикається сьогодні людина, пам'ять в якості інформаційного фільтра відіграє все більше значення.

Ще одна надзвичайно важлива функція пам'яті пов'язана із спадкоємністю соціального досвіду, використання соціально значимого інформаційного ресурсу, знання, добутого попередніми поколіннями даного етносу, даної нації для орієнтації в сучасних інформаційних масивах, співставлення базового ресурсу з оволодінням новою інформацією, використанням її в інтересах зміцнення ментальних устоїв, національного розвитку в умовах посилення глобальних впливів. У зв'язку з цим людська пам'ять є найважливішим

бар'єром при спробах організації маніпулятивних інформаційних впливів, застосування сугестивних технологій.

Важливим питанням, пов'язаним із темою даного дослідження, є питання про можливості інформаційної бази сучасної людини в акумуляції нової інформації. Дане питання напряму пов'язане з практичною життєздатністю індивідуального інформаційного ресурсу і перспективами існування самої людини в принципі. Особливості відповідних етапів розвитку і продукування відповідної інформації І. Валлерстайн пояснює таким чином: «Досліджуючи світо-систему, ми приходимо до розуміння, що інтелектуальна діяльність визначається не тільки інтелектуальними чи вольовими якостями, але й соціальною своєчасністю – в світо-системному смислі» [50, с. 268].

У розгляді даної проблеми заслуговує на увагу підтримувана досить багатьма авторами думка про те, що «морфологічний розвиток мозку людини зупинився кілька десятків тисяч років тому. Але це зовсім не значить, що зупинилось вдосконалення «інтелекту людства», якщо подібний термін має право на існування. Зв'язок між людьми, обмін інформацією між «локальними інтелектами» приводить до певного процесу колективного мислення, до незвичайного прискорення пізнання, нагромадження і використання знань» [242, с. 209]. Зауважимо, що пропонований автором вихід із процесу навально зростаючих обсягах інформації є не дуже втішним. Він лише певною мірою віддаляє кризу невідповідності в системі «людина – інформація». Людина не може втрачати темпу виробництва інформації. Адже цього вимагає реагування на зміни в навколишній дійсності. І якщо вона не зможе орієнтуватися в ній… Однак, насправді перспектива не є настільки критичною. У світлі останніх даних зміцнюється точка зору про те, що розвиток мозку людини продовжується.

Так, академік Н. Бехтерєва стверджує, що «про зверх можливості мозку ми знаємо давно. Це, перш за все, природжені властивості мозку, які визначають в людському суспільстві тих, хто може знаходити максимум вірних

рішень в умовах дефіциту введеної в свідомість інформації. Крайні випадки. Люди такого ґатунку оцінюються суспільством як власники талантів і навіть генії!.. У житті не лише таланта, але й так званої звичайної людини час від часу виникає стан осяяння, і інколи в результаті таких осяянь в скарбницю знань людства кладеться багато золота» [30; 29]. Дані твердження не слід сприймати в статиці. Вони швидше за все свідчать про поступову еволюцію мозкової діяльності, що проявляється в різних людей при різних обставинах нерівномірно, але самою цією нерівномірністю окреслює процес.

Дану думку дослідниця підтверджує висновками проведених досліджень, зазначаючи, що «результати показали, що в мозку розвиваються перебудови імпульсної активності ансамблів нейронів, що залежать від акустичних характеристик слів, від частоти їх застосування і від наявності чи відсутності відповідного базису етнограм довготермінової пам'яті» [31, с. 4]. Тобто, мозок еволюціонує під впливом інформації, в даному дослідженні звукової.

У 2000 році Ерік Кандел отримав Нобелівську премію за те, що довів : коли люди чомусь вчаться, нейрони і нейронні зв'язки в їхньому мозку змінюються. Він продемонстрував, що навіть, здавалося б, неважлива інформація, яка потрапляє в мозок, тягне за собою структурну перебудову нейронів. Мозок постійно чогось навчається і, відповідно, постійно фізично змінюється. Він працює як мускул. Чим більше ми робимо вправ, тим більше він розвивається. Але найцікавіше, що одна і та ж діяльність по-різному структурує мозок різних людей. Це пов'язано з тим, що в нашому мозку нараховуються мільярди нейронів, а ланцюжків між ними – ще більше. Найменша деталь може викликати зміну зв'язків і структур [235].

Це відкриття, в певній мірі, дозволяє по-новому подивитися на процеси впливу інформації на людину.

При всьому цьому думка М. Моїсєєва про організацію нових форм зв'язку між людьми, про розвиток обміну інформацією між «локальними

інтелектами», що призводить до незвичайного прискорення пізнання, нагромадження і використання знань підтверджується практикою сьогодення і знаходить підтримку у дослідників інформаційного суспільства.

Таким чином, ми, очевидно, не знаходимось в тупиковій ситуації, коли розвиток мозку зупиниться і не відповідатиме темпам розвитку інформаційних технологій. Однак, в дослідженнях уже зазначалося, що зміни в мозковій діяльності проходять меншим темпом, ніж ріст інформації, і передаються у спадок новим поколінням не так швидко, як нарощуються обсяги інформації. Тому, на етапі входження в інформаційне суспільство, до набуття належного досвіду життя в цьому суспільстві людський мозок зазнає певного напруження із освоєнням нової інформації і певних небезпек, диктованих недосвідченістю. При цьому одним із найбільш небезпечних джерел інформації для непідготовленого розуму є соціальні мережі з їх яскраво демонстрованою демократичністю, щирістю і буйством фантазії.

В цілому, шляхи виходу із даної ситуації поступово вимальовуються. Один із них чітко проявляється в виробленні різноманітних методик пошуку необхідної інформації і структурування корисного інформаційного ресурсу у відповідних базах для підготовки до ефективного використання. Вже сьогодні відпрацьовуються технології «виробництва інформації на базі інформації» – технології синтезу ресурсу для інформаційного забезпечення різних категорій користувачів. Про це вже зазначалося в результатах досліджень [271]. Даний підхід передбачає багатоваріантність у виборі інформації для використання, що має забезпечувати відхід від повної однозначності в характеристиці явищ навколишньої дійсності, гнучкість у відборі і, цим самим, більш повне використання творчого потенціалу виробників нової інформації.

Інший напрям, що знаходить поступово можливості для розвитку, передбачався ще на межі тисячоліть. Як зауважував Густав Кардозо, «ми бачимо присутність нового поняття простору, де фізичне та віртуальне впливає

одне на одного, закладаючи підґрунтя для виникнення нових форм соціалізації, нових способів життя та нових форм соціальної організації» [278]. М. Кастельс конкретизує дану думку: «он-лайн мережі стають формами «спеціалізованих спільнот», тобто формами комунікабельності, побудованими навколо специфічних інтересів… люди можуть належати до декількох таких мереж» [194, с. 132]. У своїй теорії формування третьої хвилі розвитку цивілізації Е. Тоффлер також стверджує, що «ми наближаємось до цілком нових видів організації для майбутнього. Ці організації Третьої Хвилі мають горизонтальні ієрархії… Вони можуть бути названі «подвійними» або «полі»-організаціями, здатними набувати двох або кількох чітко виражених структурних форм, коли дозволяють умови» [356, с. 235].

Обидва способи орієнтації в інформаційному просторі, і на основі розвитку інформаційних систем, і на основі об'єднання за спільними інтересами з допомогою комп'ютерних технологій дають змогу суспільству сьогодні справлятись із зростаючими обсягами інформаційних ресурсів.

При цьому спосіб зміцнення горизонтальних інформаційних обмінів сьогодні має перевагу і призвів до бурхливого розвитку соціальних мереж. Здавалося б, що при цьому підтверджуються романтичні передбачення М. М. Моїсєєва про «той час, коли зв'язки між людьми, обмін інформацією між «локальними інтелектами» призведуть до певного процесу колективного мислення, до незвичайного прискорення пізнання, нагромадження і використання знання, ...коли мережа людських інтелектів – своєрідних «нейтронів» колективного мозку, об'єднаних з машинними комплексами, стане предметом спеціальних досліджень, а може й проектування, так як відкриє зовсім новий етап в пізнанні і управлінні навколишнім світом» [242, с. 209].

Насьогодні, однак, соціальні мережі в Україні як інструмент пізнання, інструмент перетворюючої діяльності в нашій країні мають невелику соціальну значимість.

По-перше, хоча завдяки помітним успіхам інформатизації в нашій країні було забезпечено доступ до інформації, до її використання і виробництва значному числу громадян, проте, на своєму початковому періоді розвитку вона не могла забезпечити їх досвідом ефективної роботи з інформацією. Адже досвід приходить із практикою. Через це виробництво нових ресурсів в основній своїй масі було низькоякісним, не забезпечувало суспільних потреб і масою своєю лише утруднювало відбір інформації корисної.

По-друге, в економічній діяльності даний інструмент хоч і має певні успіхи [269], однак, розвиток цього виду діяльності може гальмуватися економічними негараздами в країні;

По-третє, у житті політичному громадян України протягом останніх десятиріч встановилась стійка недовіра до інформаційного ресурсу традиційних партій і блоків і він в дуже незначній мірі використовується для орієнтації в суспільному житті. Проголошена безідеологічність більшості «політичних сил» робить їх дуже подібними. При цьому, у виборчих процесах практично не має значення продукований партіями інформаційний ресурс, і виборчі критерії громадян визначаються за межами цього ресурсу. Як зауважує завідувач кафедри соціології та політології Національної металургійної академії України (м. Дніпро) І. Побочий, «Невдачі економічного курсу України, нестабільні політичні обставини спричинили загальну зневіру людей в багатьох політичних діячах демократичного напряму, в особі яких люди більше не бачать тих політиків, які могли б знайти вихід із складної економічної, політичної і соціальної ситуації, в якій опинилася країна» [289].

По-четверте, політичне недовір'я до традиційних партій переноситься значною мірою і на укомплектовані партією-переможцем управлінські структури. Дана тенденція посилюється корупцією і декларативністю результатів боротьби з нею, слабкістю правової сфери і т.д.

У зв'язку із всіма цими обставинами переважна більшість користувачів мережевими технологіями на даному етапі розвитку національного інформа-

ційного простору України використовує соціальні мережі для організації відбору нової інформації в кооперації з однодумцями, що цікавляться певною проблематикою. Обмін новою інформацією, обмін думками про неї, відпрацювання певних ідей, вироблення спільних рішень у справі, що цікавить всіх учасників мережевого спілкування, розвиває відчуття солідарності і взаємної довіри. Тим більше, що в такого роду спілкуванні, без участі і нормування «зверху», як здається більшості учасників, формально не беруть участі вертикальні інформаційні структури, що можуть регламентувати спілкування, нав'язувати певні його правила.

Сучасні користувачі соціальних мереж в інформаційному просторі довіряють також рідним, друзям і налагоджують спілкування і з ними. Відібрана спільними зусиллями інформація із обсягів нових інформаційних ресурсів теж користується довір'ям учасників спілкування і запускається в практичний обіг.

Можна ще говорити про задоволення в соціальних мережах специфічних потреб людини, пов'язаних із навчанням, проведенням дозвілля, рекомендацій спеціалістів у різних сферах інтересів комп'ютеризованих членів суспільства.

Однак, сьогодні ми не можемо ще говорити про значний прорив у ефективному використанні інформаційних ресурсів суспільства в сфері підвищення його творчого потенціалу. Розвиток економічної діяльності з використанням специфіки соцмереж. Мережева індустрія послуг, продаж сприяє задоволенню наявних потреб сучасної людини, але не сприяє, за незначними на сьогодні винятками, її творчому зростанню, розвитку науки.

Стрімко зростаюче суспільне значення цього виду діяльності у все більш масовому вигляді обумовлене закономірностями не лише суспільного, але й планетарного розвитку в цілому [114]. Адже «історія наукового знання, – стверджував В. І. Вернадський, – є історією створення в біосфері нового основного геологічного фактору – її організованості, що виявлялась

стихійно в останні тисячоліття. Вона не випадкова, закономірна, як закономірним є в ході часу палеонтологічний процес» [53, с. 38]. На нинішньому етапі розвитку даного процесу Даніел Белл підтверджує дану точку зору: «Корені постіндустріального суспільства лежать в безпрецедентному впливі науки на виробництво» [22, с. 504].

Пасивність суспільства в процесі трансформації до нової якості, в основу якої буде покладено найпродуктивніше, творче використання інформаційних ресурсів, уже сьогодні змушує дослідників попереджати про різке зниження потреб людства в нетворчій праці в досить недалекому майбутньому, про те, що «в розвинутих суспільствах спостерігається виникнення якісно нової нерівності – між здібними і нездібними до творчої праці людьми… почне створюватись біологічний бар'єр, подолати який, на відміну від соціального, майже неможливо» [297].

Таким чином, хоча сучасні соціальні мережі в Україні і набули широкої популярності, стверджувати, що з їх допомогою було зроблено суттєвий крок в реалізації основного завдання України як суб'єкта інформаційного суспільства – забезпечення ефективного використання інформаційних ресурсів сьогодні ще не можна.

Вітчизняні соцмережі є найновішим видом спілкування з допомогою електронних інформаційних технологій, який стрімко розвивається і не набув поки що тієї усталеності, що давала б можливість застрахувати суспільству даний вид інформаційних обмінів у правовій формі від зловживань і інформаційних агресій. Ефективний правовий захист даного виду спілкування стикається з рядом проблем. Серед них:

– висока швидкість вдосконалення інформаційних технологій, що утруднює правову регламентацію їх використання;

– певна хаотичність у розвитку інформаційних процесів, що ускладнює їх систематизацію і відповідне правове оформлення;

– слабо розвинені критерії відображення достовірності інформації в мережах і практична відсутність відповідальності авторів за недостовірний контент;

– практична відсутність роз'яснювальної роботи стосовно можливостей використання соцмереж не лише в побутово-розважальній формі, але й в усіх інших видах практичної діяльності, правил ефективної, правомірної роботи в мережах;

– дуже загальне правове регламентування інформаційної діяльності суспільства в умовах сучасної інформаційної війни, і особливо – в сфері інноваційних інформаційних обмінів.

Таким чином, можна стверджувати, що необхідне «удосконалення законодавчого регулювання інформаційної сфери відповідно до актуальних загроз національній безпеці», адже насьогодні правова основа інформаційних процесів у сфері соцмереж слабко відповідає зростаючим інформаційним загрозам, особливо при протистояннях на міждержавному рівні.

При цьому, в Україні соціальні мережі та блоги також стрімко набирають суспільну значущість і це пов'язано:

– і з ставленням громадської думки до традиційної організації суспільного інформування;

– і з духовним запитом на притаманну українцям внутрішню щирість в міжособистісних взаєминах, втому від політичного лицемірства;

– і з бажання у все більшого числа людей до громадянської самореалізації. Мова, передусім, йде про повноцінну можливість концентрувати увагу суспільства на важливих, гострих темах, розширити горизонти комунікації, виходячи за рамки, в яких працюють традиційні ЗМІ;

– і з рівнем життя, бажанням особи представити своє життя по-іншому, себе в іншій якості, втекти від реальності. Такі можливості соціальні мережі надають – легко.

Слід звернути увагу на те, що соцмережі розвиваються прискореними темпами й охоплюють широкі суспільні сфери і при цьому часто дестабілізують інституційний статус-кво в суспільстві. На думку Г. Бакулєва, «нові медіа часто дають людям те, що вони хочуть, навіть якщо довгоочікувані наслідки можуть виявитися негативними. На відміну від звичайних медіа, вони не мають зв'язків з іншими традиційними соціальними інститутами, які відчувають відповідальність перед суспільством. Адаптація до нових медіа та їхньої специфіки часто підриває існуючі соціальні ролі та зв'язки» [18; 435].

Думка про відсутність належної відповідальності перед суспільством авторів інформації в соціальних мережах відображає цілий комплекс нині існуючих проблем сучасної вітчизняної інфосфери. Серед них і непідготовленість значного числа активних учасників інформаційних обмінів, що в ході розвитку інформатизації одержали доступ і до сучасної інформації, і можливості власного інфотворення.

До числа цих причин можна віднести і відставання правової бази сучасної інформатизації від розвитку відповідних процесів. Серед цих причин і свідоме використання наявних проблем у розвитку інформатизації, використання маніпулятивних технологій для впливу на суспільну свідомість. При цьому використовується та обставина, що при наявному на сьогодні рівні суспільної свідомості при коментуванні будь-яких соціальних процесів провокативна, навіть, агресивна інформація може бути схвально сприйнята частиною непідготовлених користувачів, таким чином впливаючи на суспільну думку, настрої та певним чином, мотивуючи до відповідних дій.

При цьому, слід вказати на те, що розвиток соціальних мереж за своїми основними характеристиками дає підставу стверджувати, що в цьому випадку маємо справу з новим видом прояву соціальності, чи точніше – соціальної солідарності, що характеризується :

– відсутністю або ж досить слабким проявом формальної організації, нерідко для цього потрібна лише формальна реєстрація на тому чи іншому сайті (без обов'язкового представлення власних даних);

– можливою анонімністю, за якої стає важливою лише декларована позиція з обговорюваних на сайтах проблем;

– добровільністю входу в інтернет-співтовариство чи виходу з нього, якщо воно перестає задовольняти з тієї чи іншої причини когось із його членів. Ця обставина забезпечує наявність фактору щирості, давно вже втраченого реальною політикою;

– потенційною здатністю перенесення обговорюваних проблем у сферу «реальної» соціальної практики (аж до створення «віртуальних партій», майже миттєвої організації протесних акцій, інших скоординованих реальних виступів на базі однакового ставлення до подій реального суспільного життя);

– фактичною реальною демократичністю таких організацій, можливістю рівноправного обміну інформацією між учасниками співтовариства, незалежно від реального соціального розшарування [268].

Соціальні мережі, стаючи ефективним каналом інформаційно-психологічного впливу часто мають кілька базових форм (або топологій):

– ланцюгові (лінійні) мережі, у яких члени пов'язані між собою у ряд, а комунікації відбуваються через найближчий вузол;

– зіркоподібні (колісні) мережі, у яких члени пов'язані з центральним вузлом і мають через нього проходити для комунікації одне з одним;

– загально канальні (повністю взаємопов'язані чи повно матричні) мережі, у яких кожен член пов'язаний з усіма іншими і може здійснювати комунікацію безпосередньо з кожним вузлом [141, с. 317–318].

Соціальні мережі створюють нові можливості для «пропагування, у тому числі через аудіовізуальні засоби, зокрема соціальну рекламу, основних етапів і досвіду державотворення, цінностей свободи, демократії, патріотиз-

му, національної єдності, захисту України від зовнішніх і внутрішніх загроз», долучення до цієї діяльності зацікавлених управлінських, громадських структур, лідерів громадської думки і просто всіх бажаючих взяти участь у обговоренні суспільно важливих проблем.

Розвиток інформатизації і забезпечення доступу до найновішої інформації робить складним завданням приховування якихось важливих фактів із життя суспільства і переносить акцент дезінформації в площину вигідної трактовки для дезінтеграторів змісту подій.

Мережі в перспективі та при вірному підході могли б допомогти у здійсненні цивільного контролю за різноманітними сферами життя. Перспективи їх використання відзначає Мануель Кастельс: «Інтерактивність дозволяє громадянам запитувати потрібну інформацію, висловлювати свою думку і вимагати персональних відповідей від своїх представників. Раніше тільки держава стежила за своїми підданими, а тепер і народ може контролювати державну владу, що, насправді, становить одне з його прав, оскільки теоретично люди є господарями простору». До цього на базі реальної практики сьогодення можна додавати, що разом з народом на владу, використовуючи дані технології, можуть впливати і закордонні суб'єкти інформаційної діяльності.

Ще один фактор нової інформаційної організації пов'язаний із соціальною трансформацією суспільства під впливом розвитку нових інформаційних технологій, що сприяє практичному зростанню обсягів впливу оперативної інформації на свідомість кожної людини.

Технічні можливості доступу до глобальних інформаційних ресурсів створили унікальну соціально-психологічну ситуацію для людини, пов'язану із можливістю реального усвідомлення її в якості активної, діючої складової людської цивілізації. Стає все більш актуальною потреба для особи як і в якісній, корисній інформації, так і в широкій різноманітності соціальних інформаційних комунікацій. Соціальні мережі сприяють значному розвитку самосвідомості. Учасник соцмереж:

– оперуючи глобальним інформаційним ресурсом набуває нового для нього відчуття людини світу, небайдужої до його долі;

– він має можливості до участі в процесі «нової соціалізації», участі в віртуальних об'єднаннях за інтересами, обмежених лише самими інтересами учасників;

– вчиться в практично безмежному інформаційному просторі раціонально використовувати інформаційні можливості;

– засвоює мораль людини інформаційного суспільства, що викристалізовується разом із суспільством.

При цьому соціальні мережі можуть бути і складним сучасним інструментом маніпулювання, що дозволяє використовувати нові техніки передачі інформації, впливати на настрої у суспільстві, актуалізувати ті чи інші події, або ж – створювати їх, актуалізуючи «необхідну» проблематику [308]. І цей інструмент, як інструмент могутнього впливу користується все більшою увагою в процесі міжнародних інформаційних протистоянь [94; 99].

Як бачимо, сам гігантський обсяг інформаційних масивів сучасності містить у собі невирішені ще проблеми для всієї системи користувачів, і на рівні держави та нації, і на рівні окремих соціальних структур у їх складі, а також – на рівні окремих членів суспільства.

4.6. Маніпулятивні технології – зброя інформаційної війни

В системі сучасних інформаційних процесів звертають на себе увагу прояви негативного інфотворення, виробництво інформаційних продуктів, або ж популяризація через сайти, в соціальних мережах інформації, що об'єктивно наносить шкоду суспільству. До цієї інформації належить неправдива інформація, інформація, що входить в основу маніпулятивних технологій, пов'язаних у нашому суспільстві насамперед із політичною діяльністю, сугестивними впливами для досягнення неправомірних цілей. У

вітчизняному інформаційному просторі мають місце також і прояви кіберзлочинності.

Широко відома точка зору серед дослідників полягає в тому, що маніпуляція можлива тільки за рахунок нерозуміння, недостатньо адекватного усвідомлення індивідами їх власних раціональних інтересів, внутрішніх мотивів і шляхів їх реалізації. Це незнання дає одним індивідам можливість використовувати інших за допомогою маніпуляції, створення ілюзорних цілей і фіктивних методів їх досягнення. Іншими словами, маніпуляція примушує індивідів робити вибір, невигідний їм, але вигідний маніпуляторам [174].

Так як картина світу неповна, її прогалини – замальовуються, фальсифікуються маніпулятором. В результаті з'являється перекручена картина реальності, в якій створюються уявні цілі, помилкові шляхи до реалізації справжніх мотивів. Таким чином маніпульовані дають використовувати свої життєві та соціальні ресурси для отримання маніпуляторами первинних цінностей.

Мета маніпуляції полягає в тому, щоб спонукати індивіда зробити ірраціональний вибір, погодитися на використання [266, с. 194–197; 40; 123; 143].

Аналізуючи основні методи маніпулювання, які використовуються в соціальних мережах, варто згадати думку Г. Почепцова, який наголошує на тому, що сьогодні інформаційні війни, перш за все, ведуться за допомогою інтелектуального інструментарію, а соціальні мережі є безпосереднім середовищем для їх використання. Також він відзначає створення нового методу впливу на громадську думку, що отримав назву мікротаргетингу і полягає у публікації персоналізованих повідомлень на рівні окремої людини для привернення її уваги та завоювання прихильності [298].

При цьому Б. В. Ковалевич серед основних моделей ведення інформаційних війн у соціальних мережах виділяє такі: модель мережевих атак, мо-

дель із залученням користувачів-волонтерів, модель тотального блокування [197].

Власне, цілі регіони можуть бути активно втягнуті у інформаційно-мережеві війни, які стали ефективним знаряддям впливу на великі групи людей, їх поведінку, керування їх мотивацією. Як свідчить практика, у багатьох країнах, де велась інформаційно-мережева війна, «революційні виступи» були спровоковані інформаційними атаками з соціальних мереж, а протестний «флешмоб» був організований шляхом розсилки повідомлень про мітинги і протестні акції [68, с. 270].

Техніка мережевих атак є складною у плануванні і передбачає створення своєрідної завіси у вигляді оманливих повідомлень чи інформації яка провокує конфлікти між учасниками соціальної мережі. Прикладом подібного, можуть слугувати маніпуляції із хештегами, які дослівно копіюються та масово тиражуються і можуть впливали на сприйняття ситуації незадіяними громадянами.

Інша модель полягає в залученні користувачів-волонтерів, які ведуть запеклі дискусії в обговореннях, пишуть коментарі, а також публікують замітки, повідомлення, що критикують чи підтримують певні дії, висвітлюють їх під «необхідним» маніпулятору кутом зору.

Третя модель полягає в тотальному блокуванні. Всі популярні соціальні мережі дозволяють блокувати користувачів, дії яких заважають чи ображають інших користувачів. Якщо ж користувач публікує неприйнятну для маніпулятора інформацію, можна вирішити дану проблему шляхом блокування профілю даного відвідувача соціальної мережі, групи. Така практика характерна для російських соцмереж при висвітленні подій на Донеччині.

Інформаційно-мережевий вплив здебільшого спрямовується на підрив і наступне руйнування базових характеристик нації. Він здійснюється, як правило, в прихованій формі та спрямований на компрометацію з подальшим усуненням з політичної арени національно свідомої еліти, яка не розділяє і не

підтримує ідеї маніпулятора, в арсеналі маніпуляторів також розповсюджені організація провокацій і загострення протиріч між групами різних політичних поглядів чи етнічного походження. За необхідності в майбутньому все це може стати підставою для звинувачення влади в порушенні фундаментальних людських прав і виправдати необхідність здійснення силової акції. Як наслідок впливу на свідомість, люди здебільшого вчиняють так, як це спланував маніпулятор: голосують чи ні, мітингують і створюють хаос або, навпаки, дотримуються порядку і демонструють високу організованість [386; 98; 79].

Характерно, що ЗМІ (особливо це стосується тих, хто перебуває в опозиції до влади чи фінансується із закордонних джерел), які висвітлюють такі події, ще більше нагнітають у суспільстві масову істерію.

Особливо активно соціальні мережі використовуються як деструктивний елемент у функціонуванні держави. Більше того, провокаціями, що поширюються в них, по-суті блокується діалог усередині суспільства, який фактично замінюється мовою ворожнечі [68, с. 272–273].

При цьому найбільш поширені прийоми і правила інформаційної війни, маніпулятивні технології впливу на учасників соціальних мереж, вироблені в практиці минулих інформаційних воєн, вдосконалюються в ході російсько-українського інформаційного протистояння.

У соціальних мережах повною мірою проявився традиційний, використовуваний ще в пропаганді Другої світової війни прийоми багаторазового повторення може навіть сумнівної інформації. Згідно даного прийому при багаторазовому повторенні однієї і тієї ж тези (твердження, точки зору та ін.) всередині будь-якої групи в соцмережі, її члени з часом приймуть це твердження за істину. При цьому розвивається своєрідний тролінг, з застосуванням напівавтоматичного маніпулювання, вплив якого в мережевих обмінах інформацією є помітним.

Американський дослідник Роберт Керролл підкреслює, що повторюване судження не обов'язково має бути істинним. У нього повірять незалежно від того, наскільки воно теоретично або практично доведено. Більше того, слід зазначити, що люди приймають за істину, без критичної оцінки, будь-які групові (масові) цінності, ідеї, доктрини, в тому випадку, якщо ідентифікують себе з цією групою, являються її учасником.

С. Г. Кара-Мурза вказує, що «повторення – один з тих «психологічних трюків», які притупляють розум і впливають на несвідомі механізми. При зловживанні цим прийомом стереотипи посилюються до стійких забобонів...» [191].

Заснований на колективному інстинкті прийом соціального доказу полягає в наслідуванні поведінки більшості. Цей механізм широко використовується в мережах, оскільки сучасними технічними засобами легко створити ілюзію масової підтримки потрібної маніпуляторам ідеї. Крім того, дієвість даного прийому ґрунтується на запобіжній функції мозку, який намагається звільнитись від необхідності обробляти зайву інформацію.

Психологи звернули у свій час увагу на те, що прагнення бути послідовним у своїх діях є вродженою рисою людини, яка, досить часто, змушує її йти наперекір власним інтересам. І це успішно використовується інформаційними маніпуляторами. Для того, щоб змусити людину діяти певним чином, вони запускають за допомогою певних правил, яскравих наочних зразків в соціальних мережах даний механізм, послідовно розміщуючи ту чи іншу інформацію, отримуючи відповідну необхідну йому реакцію і стимулюючи до подальших «потрібних» і, завдяки даному прийому, вже зовсім логічних дій. Яскравим прикладом подібних технологій є організація різного роду урочистостей на територіях т. зв. «ДНР і ЛНР», нагородження учасників бойових дій і т.д.

Широко використовується в нинішній інформаційній війні прийом мотивації загрозою, за допомогою якої на окупованих територіях і в РФ по-

ширюється інформація, експертні висновки про наслідки діяльності «режиму на Україні». У відповідності з експертними дослідженнями, люди погоджуються з тим чи іншим фактом, нав'язаною манерою поведінки та ін. в два рази частіше саме перед загрозою втрати. Такий механізм досить часто запускається в соціальних мережах та спільнотах і дає можливість маніпулятору «наштовхнути» людину (або групу) на необхідну йому поведінку (точку зору, судження та ін.).

У дискусіях або конфліктних ситуаціях в соціальних мережах широко використовується прийом дзеркального повернення. Він передбачає спілкування з «опонентом» або, скоріше, «групою опонентів» «на їх мові». Щоб схилити людини (або спільноту в соціальній мережі) до своєї точки зору маніпулятор, в першу чергу, погоджується з думкою «опонента», причому «віддзеркалюючи» його манеру викладу. А потім пропонує власний варіант розвитку подій, який «опонентом» вже приймається як вірний.

При спробах організації масових заворушень, протестних акцій на території України використовується також прийом «вмонтованих» мовних команд. Дані команди допомагають маніпулятору створити у адресата певний настрій, викликати потрібну емоцію і, відповідно, направити його думки в заданому напрямку. Вбудований меседж – це фрагмент фрази, який виділяється смисловим акцентом. В даному випадку, вплив відбувається на підсвідомість людини і створює потрібний настрій, стимулює до активних дій.

Ще один маніпулятивний прийом в соціальних мережах пов'язаний із вкиданням частини інформації, яка змушує додумувати індивіда відповідну подію в потрібному для маніпулятора руслі. «Вилучаючи проблему з реального контексту, не кажучи про важливі зовнішні чинники, маніпулятор заганяє нашу думку, нашу роботу з тлумачення його повідомлення в потрібний йому вузький коридор», – вказує С. Г. Кара-Мурза [191].

При цьому, можна погодиться і з думкою К. А. Крайнової про те, що технології маніпуляції, застосовувані в інтернет-комунікаціях, копіюють те-

хнології традиційних ЗМІ: це і «спрощення проблеми», і «наклеювання ярликів», і використання «стверджувальних заяв», тем, які лякають, повідомлень, які відволікають увагу від важливої політичної проблеми, зменшують значущість теми та інші [213]. Однак, велика кількість інформації, яка щодня продукується в інтернеті, у несистематизованому вигляді ускладнює для адресата пошук смислового значення переданого повідомлення, що відкриває нові можливості для маніпулювання. В той же час, в соціальних мережах маніпулятор подає інформації дрібними порціями і в «потрібній» тональності і, таким чином, не дозволяє користувачеві ефективно її проаналізувати і осмислити.

У даному контексті і з урахуванням того, що технології маніпуляції в соціальних мережах повторюють або переплітаються з технологіями маніпулятивного впливу в традиційних ЗМІ, слід зазначити, хоча й з певними застереженнями, дієвість маніпуляційних прийомів на внутрішній світ людини, визначених С. Г. Кара-Мурзою [191, с. 715–719]:

Ці прийоми використовують сенсаційність і терміновість як засоби, що не дають необхідного часу для оцінки повідомлення, прийом дроблення, в стислі строки не дає оцінити зміст всієї інформації, привертаючи увагу до деталей.

Сугестивний вплив в соціальних мережах відбувається приховано шляхом нав'язування об'єктові впливу «потрібної інформації» на фоні потоку інших повідомлень (аудіо-та відеосугестія).

У технології НЛП широко застосовується найвище досягнення комп'ютерних технологій на сьогодні – віртуальна реальність. Застосування даного терміну є дискусійним, оскільки при цьому йдеться про сконструйовану «реальність», що не має відповідників у реальній дійсності.

При цьому, початковим та визначальним етапом практичного застосування нейролінгвістичного програмування виступає збирання інформації про партнера по спілкуванню (адресата прихованого впливу), що, на думку Р. Бе-

ндлера та Дж. Гріндера, становить 95 % технологій НЛП, а засоби безпосередньої дії – лише 5 % [284, с. 65–66]. А для збирання такого роду інформації соціальні мережі являються вкрай зручними і корисними.

При цьому, НЛП використовує «карти світу» та мета-програми. У кожної людини є свій власний спосіб створення «карти реальності»: у картинках, звуках чи відчуттях. Комплексне подання сенсорної інформації через зорову, слухову й тактильну модальність дозволяє проникати в глибинні пласти людської психіки, змінювати в потрібному напрямі окремі елементи самого образу та зрештою ефективно маніпулювати свідомістю віртуального користувача [250].

Як окремий випадок використання сугестивних методик можна вважати мовне маніпулювання, яке будується на особливостях мови і принципах її вживання. Мовне маніпулювання – це використання особливостей мови і принципів її вживання з метою прихованого впливу на адресата в потрібному для маніпулятора напрямі: прихованого – значить, неусвідомлюваного адресатом. Маніпулятивні можливості мови надзвичайно багаті. Це і мовна метафора, і помилкова аналогія, і багатозначність, і непрямі мовні акти, і пресупозиції та багато ін.

Ефект впливу суттєво зростає під час комбінованого використання різних типів сугестії. Найвідомішим і найпростішим прикладом такої кооперації та впливу є комплексне використання аудіо – і відео-сугестії. У цьому випадку неусвідомлювана аудіосугестія, що супроводжує зорову усвідомлену інформацію, може змінювати ставлення об’єкта до останньої [275].

У даному контексті використовується також сугестивна лінгвістика предметом маніпулювання якої є психолінгвістична сфера спілкування в соціальних мережах. При цьому :

1. Мова може розглядатися в цілому як явище сугестивне (сугестивна система). Іншими словами, усі компоненти мови потенційно сугестивні.

2. Сугестивна лінгвістика – міждисциплінарна наука на стику філології й психології. Тому, крім опису власне мови, тут ураховуються фізіологічні реакції реципієнтів.

3. Форма втілення сугестивності мови – дискурс.

4. Дискурс може бути вербальним і невербальним (жести, міміка тощо), тобто його можна розглядати як знакову систему, що включає в себе «пучок мов». Отже, компоненти дискурсу – це знакові компоненти, засоби сугестії.

5. Сугестивна лінгвістика має динамічну природу: вивчає процеси впливу (дискурси створюються, а не відтворюються).

6. Мовна сугестія імовірнісна за своєю природою. Дієві лінгвістичні прийоми сугестії в інтернеті, наведені в праці «Сугестивні технології маніпулятивного впливу» за загальною редакцією Є. Д. Скулиша [284].

Особливу увагу заслуговують також елементи мовної сугестії, пов'язані із семантичним маркуванням і мають на меті не логічне переконування, яке полягає «в усвідомленому сприйнятті смислу повідомлення, в усвідомленому прийнятті системи оцінок і суджень» [281; 397], а таке, що «послаблюють контрольно-регулятивну функцію поведінки».

Нові інформаційні технології стимулюють пошук нових моделей інформаційних впливів в ході ведення інформаційно-психологічної війни. В соцмережах, у найбільш довірчому каналі спілкування, особливу небезпеку становлять сугестивні впливи. Ще зовсім недавно сугестія (навіювання) розглядалася в двох вимірах :

– як психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, порада), внаслідок якого у людини – об'єкта навіювання всупереч її волі та свідомості виникають певні уявлення, судження, вчинки.

– під цим поняттям розглядається психічний вплив на людину, яка перебуває в стані гіпнозу [396].

Однак, насьогодні, з розвитком інформаційних технологій, дане формулювання не можна вважати вичерпним. Третім компонентом даного ви-

значення насьогодні, очевидно, необхідно вважати вплив сучасних, насамперед, електронних інформаційних технологій на свідомість людини. При цьому сугестивний вплив полягає саме в зумисній організації такого впливу з наперед заданою метою. Вплив, що не обов'язково ґрунтується на достовірній інформації. Його ефективність особливо дієвою є в соцмережах, виходячи із специфіки цього виду спілкування. Адже дана специфіка полягає у зовні абсолютно вільному, добровільному сприйнятті певної інформації, що переконує самим форматом довірливого спілкування і вже не потребує логічних аргументів чи мотивів. І сам об'єкт впливу приймає ті чи інші рішення немов би добровільно, не усвідомлює своєї покори зовнішньому впливу.

Сугестивні технології можуть торкатися нервово-психічних процесів і соціальних уявлень, настанов, суспільних норм, цінностей, думок, а також індивідуальної самосвідомості відвідувачів інтернет-ресурсів. Відповідно, сугестивний вплив на мережеві співтовариства може спонукати їхніх представників до певних дій у реальній дійсності [284; 98; 103, с. 50–54].

Така небезпека для нашого суспільства є досить реальною, тим більше, що наша держава поки що не повністю готова до багатоформатного інформаційного протистояння, не має достатнього числа підготовлених спеціалістів для організації контрзаходів і в самій організації протистояння негативним впливам поки що не виробила належної координації, особливо в тому, що стосується координації даної діяльності з вітчизняними науковими центрами.

В умовах початкового етапу розвитку загальносуспільної інформатизації, коли відбувається процес практично неконтрольованого суспільством інформаційного виробництва насамперед на рівні побутово-розважальному, з метою самовираження індивідів, що одержали можливість бути представленими в інтернет-ресурсах, соціальні мережі поки що є недосконалою формою структурування інформації, але все ж таки дають можливість певної тематичної організації нової інформації. Даний процес

набуває поступового вдосконалення і все більше при цьому впливає на суспільні настрої. Управлінська структура вже сьогодні має здійснювати постійний моніторинг цих настроїв, зважаючи на те, що в умовах інформаційної війни негатив у суспільних настроях стає базою для провокаційного використання негативних факторів суспільного життя для поширення інформаційними працівниками агресора викривлених, провокаційних слухів, ситуацій для дискредитації державної управлінської діяльності та суспільних антидержавних виступів.

Слід зазначити, що інформаційні диверсії в соцмережах можуть давати сподіваний ефект при їх системному використанні в часі та просторі. Їх виявлення успішно проводиться при вдосконаленні моніторингової політики, інформуванні населення про цілеспрямованість та етапи державної політики, координації інформаційної діяльності в країні на всіх рівнях і в усій системі інформаційних мереж, комплексного інформаційного впливу на можливі провокативні дії та суспільні збурення.

Можливості технологій соціальних мереж вносять нові корективи в уявлення про інформаційну безпеку також і в плані захисту окремої особистості. Особисті дані користувачів, що знаходяться в загальному доступі, можуть бути використані без дозволу в рекламних цілях, з вини мережі може бути здійснено витік платіжних даних. Серйозні неприємності для користувача можуть бути пов’язані із зломом акаунта і використання всієї інформації для шкоди йому, в тому числі з метою політичного чи економічного шпигунства, дискредитації та ін. дій з метою помсти. Дуже неприємною річчю є так званий фішинг, вірус, що непомітно для користувача краде його логін і пароль, а потім використовує їх для автоматичної розсилки спаму від імені користувача по всьому списку його контактів [89].

Спеціалісти зауважують, що соціальні мережі, які активно розширюються, стають каналом для надання суб’єктом впливу потрібної йому інформації. При цьому він має можливість формувати чітку диференціацію об’єк-

тів впливу та охоплення масштабних аудиторій, зменшувати здатності об'єкта впливу блокувати інформацію, організовувати протидію в інформаційній сфері не тільки проти визнаних ворогів, але й проти задекларованих партнерів як на міждержавному рівні (напр., союзники по коаліції чи блоку), так і у політичній чи бізнесовій площині (політичні блоки, бізнес-асоціації тощо) [335; 291].

Аналіз дієвості пропаганди противника в інформаційно-психологічній війні сьогодні дає уявлення про напрями роботи, що потребують вдосконалення в діяльності по протистоянні інформаційній агресії. Висновки по ефективному протистоянню насамперед мають бути зроблені при організації контрпропаганди у сфері довготривалих тем: тверджень про неминучість нового майдану, здатного повністю дестабілізувати політичну обстановку в Україні та привести українську державу до повного розвалу, про крах політичної та економічної системи нашої країни, про міжцерковні проблеми та ін.

Слід зазначити, що інформаційні повідомлення та пости в даних групах розміщуються з певною періодичністю, що дає можливість закцентувати на них увагу, але, ненав'язливо і системно, не роблячи великих «пауз» між повідомленнями, що дозволяє користувачеві «бути постійно в темі». Інформаційне наповнення групових обмінів є системним і ведеться щодня, як і коментування новин або постів.

Практика російської інформаційної агресії в соцмережах значною мірою базується на скоординованості діяльності з російськими ЗМІ, використовує їх матеріали. Таким чином, здійснюється комплексний вплив загальнодержавної інформаційної системи. В умовах інформаційної агресії проти України інформаційні подання набули нового якісного змісту і підпорядковані саме логічним умовам інформаційної війни.

Останнім часом особливу увагу звертають на себе вкиди в інформаційний простір України, що знаходяться за межами достовірності і є за своїм призначенням чисто бойовими, виключно руйнівними, за задумом їх органі-

заторів. У цьому ключі слід згадати зібрані фото- та відеоматеріали подій в інших країнах і в інший час, що і в традиційних ЗМІ, і в мережах видавалися за дійсність сучасної України.

З урахуванням інформаційної війни, що ведеться проти України, слід звернути увагу також і на те, що маніпулятори в соціальних мережах і спільнотах з метою маніпулятивного впливу на маси вдаються також і до використання техніки керованого хаосу, в якій значення соціальних мереж не можна переоцінити. Характерно, що навіть російський науковець, доктор психологічних наук Володимир Лепський підтверджує напрацьовані практикою висновки, що в основу організації керованого хаосу покладена перебудова масової свідомості і світогляду за допомогою жорсткого впливу сучасних засобів маніпуляцій всією духовною сферою людини із застосуванням інформаційних технологій. «Це – світова інформаційно-психологічна війна. У ході її було досягнуто руйнування культури солідарності, широке впровадження культу грошей і соціал-дарвіністичних стереотипів в уявленні про людину і суспільство. Здатність великих мас населення до опору, самоорганізації і розвитку була різко знижена» [224]. За визначенням В. Лепського технології керованого хаосу – це новий неконтрольований в даний час міжнародними організаціями вид зброї масового ураження для встановлення світового порядку в інтересах сторони, що його застосовує. Технології керованого хаосу – це інструмент в світопроектній боротьбі.

У даному випадку, комплексний підхід до використання впливу на соціальну структуру об’єкта маніпулювання дає змогу гнучко використовувати ресурси із арсеналу впливу, враховуючи рівень суспільного, технологічного розвитку країн – об’єктів впливу. Задля забезпечення тотального впливу на територію тієї чи іншої спільноти, групи чи держави – використовувати техніки керованого хаосу. При цьому, дезорганізація охоплює навіть ті сфери суспільного життя, які погано піддаються впливу. І в цій дезорганізації ослабляються всі можливі сили протистояння і з допомогою зовнішнього мані-

пулювання викристалізовується прийнятна для маніпуляторів форма керівництва. Як правило цей процес прикривається прагненнями до національного самовизначення, релігійними чи навіть демократичними прагненнями учасників подій. І такі прагнення в атмосфері хаосу, як правило, лишаються декларативними, наочно демонструючи спостерігачам зі сторони слабкість і нерозвинутість даної спільноти.

Аналіз ефективності впливу соціальних мереж на суспільну свідомість, особливо, в контексті розвитку технологій інформаційних воєн, дає підстави для серйозної стурбованості. Ця стурбованість зміцнюється при ознайомленні з результатами зарубіжних наукових досліджень. Вже сьогодні деякі із сучасних психологів називають масову потребу спілкування користувачів в соціальних мережах – сучасною формою божевілля. Відхід до «віртуалу» при спілкуванні в соціальній мережі, все частіше призводить до припинення спілкування в реальному середовищі.

Про те, що соцмережі викликають психози і галюцинації зробили висновки вчені Тель-Авівського університету. Дослідники пов’язали психотичні епізоди (транзиторний психоз) і галюцинації із залежністю від інтернету, зокрема від віртуальних стосунків, які культивуються на сайтах соціальних мереж [276]. Характерно, що соціальні мережі мають великий адиктивний потенціал, тобто, значний ризик виникнення залежності. Для цього існує кілька причин. Перша причина полягає в тому, що робота в соціальних мережах впливає на центри задоволення в мозку. Бажання повторного отримання цих емоцій змушує там проводити все більше і більше часу.

Друга причина криється в особливостях засвоєння інформації при роботі на веб-платформах. Людина отримує багато різнорідної інформації дрібними порціями за маленький проміжок часу. До такого режиму роботи мозок звикає дуже швидко. Справа навіть не тільки в самому задоволенні і особливості засвоєння інформації, а в зручності, швидкості та доступності соцмереж.

А швидкість і доступність є важливими передумовами формування будь-якої залежності.

Слід зазначити, що соціологічні дослідження вказують на те, що в Україні кожен восьмий підліток має залежність від соціальних мереж. Такими є результати дослідження 10-17-річних українців, оприлюднені дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) [203].

При цьому, залежність від проведення часу в соціальних мережах, як вважають експерти, веде до наступних проблем:

1. Зниження тривалості концентрації уваги. Мозок звикає до специфіки роботи з інформацією в соцмережах і поступово втрачає здатність тривалий час утримувати увагу на чому-небудь. Це погано позначається на здібностях мислення. Виникають складнощі з тим, щоб послідовно міркувати, обмірковувати одну проблему: увага постійно переключається.

2. Втома, стрес. Працюючи в режимі безперервного потоку інформації та емоційних вражень, мозок сильно втомлюється, організм відчуває стрес.

3. Відчуження, зниження інтелекту. При тривалій роботі в соціальних мережах мозок зайнятий свого роду безцільної активністю, яку не можна назвати повноцінною інтелектуальною роботою. Через те, що інформація надходить швидко і безперервно вона, практично не аналізується, відсутній процес належного критичного мислення.

Крім того, емоції не отримують розвитку у відповідь на що надходять враження, оскільки для цього потрібен час і спокій, яких немає в умовах швидкого засвоєння інформації. Співчуття, емпатія, зацікавленість і захопленість зникають, не встигаючи толком оформитися психіці, оскільки одна інформація різко змінює іншу [401]. Показовою, в даному контексті виглядає інформація про те, що в науковому журналі «Праці Національної академії наук США» з'явилася стаття [408], в якій розповідалося про унікальне дослідженні, метою якого було з'ясувати заразність емоцій в соціальних мережах.

Результати дослідження показали, що люди частіше йдуть на загальній хвилі емоцій: під час перегляду «негативної» стрічки люди видали на 0,1% менше позитивних слів, а під час читання «позитивної» – на 0,07% менше негативу [408].

Показовим може бути і ще один приклад: у 2012 році у Великобританії провели опитування про сервіси спілкування та їх вплив на емоційний стан користувачів. У результаті з'ясувалося, що 53% опитаних заявили, що сайти соціальних мереж змінили їх особисту поведінку, при цьому 51% з них сказав, що ці зміни були в негативну сторону.

Ті, хто підтвердили, що їх життя стає гірше через використання ресурсів соціальних медіа, також розповіли, що стали відчувати себе менш впевнено, в порівнянні з друзями.

Крім цього, результати опитування показали, що 2/3 учасників повідомили про утруднення розслаблення і сну після того, як вони використовували сайти, при цьому 55% відзначили, що вони відчули «занепокоєння або дискомфорт», коли не змогли пройти авторизацію в соціальних мережах [251.

Отже, слід звернути увагу на те, що основною психофізичною небезпекою під час сугестивного впливу є зміна рис характеру, поведінки особи, зниження інтелекту і творчих можливостей, придушення і в результаті – зміна особистості. Внаслідок цього можуть з'явитися соціальні групи, керовані на підсвідомому рівні, готові виконувати будь-які команди. Найбільш небезпечний такий вплив на вище державне та військове керівництво, управлінські структури та інші відповідальні особи, оскільки своїми діями вони можуть віддати країну у владу злочинного світу, авантюристів тощо.

У зв'язку з цим необхідне проведення при координації управлінських структур аналітичними та іншими інформаційними центрами, науковими установами організаційних, правових, наукових заходів для включення в роботу по відстоюванню національної інформаційної безпеки в умовах посилення глобальних інформаційних впливів. При цьому, найбільш важли-

вими об’єктами інформаційно-психологічного захисту в сучасних умовах є індивідуальна і масова свідомість. Слід підкреслити, що якість інформаційного ресурсу, спрямованого на нейтралізацію інформаційної агресії, має базуватися на переконливому позитиві.

Однак, насьогодні у внутрішньоукраїнському інформаційному просторі, особливо в соціальних мережах, вкрай мало і невиразно говориться про перспективи розвитку або просто життєстверджуючі факти, що мають місце в нашому суспільстві. В результаті, у нашому інформаційному обігу було б більше позитивних фактів, що нейтралізували б апокаліптичні прогнози антиукраїнських політтехнологів, політиків, експертів, які активно курсують в групах і на персональних сторінках соціальних мереж.

Висновки для розділу 4

Зростання обсягів інформаційних ресурсів, що циркулюють в суспільстві обумовлюється необхідністю вдосконалення пізнавальної діяльності, розвитку науки, науково-прикладної та інноваційної роботи, економічної, політичної діяльності, забезпечення навчального, культурно-освітнього процесу, а також дозвілля і самовдосконалення людей.

Розвиток глобалізаційних процесів на основі впровадження електронних інформаційних технологій забезпечив формування гігантських обсягів інформації, які використовуються в інтересах суспільного розвитку. Вони вже набула того рівня впливу, який дає змогу на базі сучасного знання, сучасного досвіду людства уникнути глухих кутів, безперспективних напрямів просування по шляху науково-технічного розвитку і соціальних експериментів, що можуть привести до самознищення або ж соціального виродження

Технічні можливості доступу до глобальних інформаційних ресурсів створили унікальну соціально-психологічну ситуацію для людини, пов’язану із можливістю реального усвідомлення її в якості активної, діючої складової людської цивілізації. Глобальна інформатизація сприяла оновленню соціа-

льної структури суспільства від міжнародних структур до соціальних складових різного рівня в національному інформаційному просторі, що сприяють структуризації сучасних інформаційних ресурсів. Високий темп оновлення технологічної оснащеності виробництва обумовлював якісне зростання змістовних характеристик нової суспільно значущої інформації. І це ставало важливим фактором зародження в структурі інформаційних обмінів нових, постіндустріальних відносин. Однак, комп'ютеризація створює поряд із вдосконаленням процесу управління інформаційними ресурсами, також і певні негативні впливи на організм людини, пов'язані із зростанням інформаційного тиску на свідомість, надмірним випромінюванням та ін.

Широке включення електронної інформації в практичну діяльність формує суспільну потребу до оновлення бібліотечних установ, як суспільно значущих сучасних інформаційних центрів, змусить суспільство подбати про їх комп'ютеризацію і розвиток дистанційного обслуговування. Таким чином, користувач у бібліотечному обслуговуванні забезпечує собі можливість ефективного доступу до найновішої інформації, здобутків передової суспільної думки, зможе продуктивно використовувати ці надбання в інтересах активної діяльності, одержати допомогу в протистоянні проявам зарубіжних маніпулятивних технологій в інформаційному просторі України.

У четвертому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: 1 [104], 3 [96], 5 [103], 6 [72], 17 [114], 22 [78], 25 [105], 28 [77], 30 [415], 31 [91], 32 [71], 34-39 [112, 79, 97, 98, 89, 100], 41-48 [102, 85, 94, 81, 90, 95, 93, 99].

РОЗДІЛ 5

УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ВПЛИВАМИ: РОЗВИТОК ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ З УЧАСТЮ БІБЛІОТЕК

5.1. Особистість в управлінні інформаційними процесами сучасності

Специфіка функціонування людини при використанні сучасної техніки вимагає вже сьогодні від неї відповідати певним вимогам технічної інфраструктури:

– необхідності постійного засвоювання зростаючих обсягів інформації;

– зростаючій швидкості і точності реагування на процеси машинного функціонування, технологічна співпраця з машиною;

– вироблення стійкості до супроводжуючого машинну діяльність невластивого раніше для навколишнього середовища випромінювання, шкідливих для людського організму викидів;

– нейтралізації екологічних наслідків машинної діяльності в ареалі людського існування та ін.

Слід зазначити, що сучасна перетворююча діяльність людини стосується не лише навколишньої дійсності, не лише внутрішньої організації суспільства. Поступово вдосконалюються підходи до здобуття особистісних якостей людини сучасного, інформаційного суспільства. Дослідження свідчать, що в процесі розвитку пам’яті потребує допомоги її найбільш крихкий механізм – зчитування. Саме ця проблема стала особливо гострою в період «інформаційного вибуху» і саме її людство намагається вирішити на шляхах комп’ютеризації і, відповідно, розвитку електронних інформаційних технологій.

Функціонування людини в умовах швидкого розвитку електронних інформаційних технологій обумовлює необхідність пошуку не лише засобів нейтралізації перенавантаження інформаційного впливу на свідомість людини, але й необхідність нейтралізації суміжного з інформаційними процесами впливу на людське здоров'я та зміцнення його в умовах постійної дії характерних для сучасності і невластивих для сфери існування раніше випромінювань.

Твердження про зупинку біологічного розвитку сучасної людини десь на рубежі до тисячі років тому [50, с. 268; 298, с. 179] в контексті досліджень останніх 10–15 років, видаються надміру категоричними. Відповідні уявлення базуються на фіксації деякого уповільнення реальних біологічних змін. Таке уповільнення, як це відбувалося і раніше в історії людства, відображало період сприятливих для існування людської популяції обставин, коли з боку адаптаційних механізмів людини не потребувалося внесення якихось суттєвих коректив у біологічну еволюцію.

При цьому протягом тривалого часу в житті суспільства відбувалися війни, з'являлись і відходили в минуле епідемії тих чи інших хвороб, відбувалися засухи з наступним голодомором, надходили і відкочувались в минуле ті чи інші катаклізми, але жоден із наявних негативних факторів впливу на людину не загрожував перспективам існування виду в цілому.

Загрози для цих перспектив з'явилися із технічним озброєнням людства, із стрімким, все зростаючим темпом виробництва інформації, засвоєння якої ставало все більшою проблемою для свідомості переважної більшості людей, із виникненням ситуації, яку в другій половині XX століття все більше людей кваліфікувало як інформаційний «вибух». Зростаючий інформаційний тиск на свідомість людини призводить до перенапруження польово-біологічних механізмів засвоєння інформаційних даних і ця свідомість справедливо констатувала все більший відрив від реалій дійсності. Цей відрив від реалій дійсності і являє собою реальну загрозу для існування виду Homo

sapiens, і знову запускає механізми прискорених змін як у біологічній еволюції, так і в якісно нових впливах людини на дійсність, в якій вона існує. Інформаційний тиск обумовив також активні процеси в соціальній еволюції.

Ще один фактор, пов'язаний із аналізом процесу впливу інформаційного середовища на біологічну людину пов'язаний із значенням інтенсивності даного впливу. Мається на увазі та обставина, що невеликий за значенням для біологічної людини вплив постійних змін інформаційної сфери незначною мірою впливає на еволюцію людського організму. При цьому слід зазначити, що хоча зміни людського організму протягом останньої тисячі років хоча й не могли не відбуватися, і, в принципі, ці поступові зміни створювали основу для більш суттєвої і явної зміни цього організму, але здійснювали свій вплив у такій мірі, що не були помічені дослідниками сучасних інформаційних процесів. При аналізі явних змін людського організму в стислі строки, очевидно, мова має йти про різкий прояв протягом невеликих проміжків часу (з точки зору протікання біологічних процесів) зовнішніх впливів, на які має явно реагувати людський організм.

Н. П. Бехтерєва підкреслювала у зв'язку з цим, що «технічна революція нинішнього століття (XX-го. – прим. авт.), що стала результатом реалізації роботи мозку – людської думки, пред'явила, в свою чергу, зовсім особливі вимоги до мозку людини, стала вимагати забезпечення взаємодії організму із практично абсолютно новим середовищем. Великі швидкості, а звідси необхідність термінової адаптації мозкових систем регуляції функцій до нового поясу часу, різко відмінних кліматичних умов, новому мовному, а інколи й соціальному оточенню, входять в практику повсякденного життя все зростаючого числа людей. Різко змінюються вимоги до швидкості реакцій і їх точності в багатьох галузях народного господарства, при чому в цілому сучасна система «людина–машина» призвела в багатьох випадках і до більшого ускладнення необхідних операцій» [31, с. 15].

Паралельно, хоч це і виходить за межі теми, піднятої Н. П. Бехтерєвою, вона торкається проблеми, що набуває сьогодні гостроти, проблеми, створеної людиною в новій ситуації, пов'язаній із її входженням у контакт з машиною, із усім комплексом проблем, що при цьому виникають. Вони постають сьогодні перед суспільством як зворотна сторона медалі – плата за можливість відповідати рівню, насамперед, інформаційним, а також всім іншим викликам сучасної дійсності.

При цьому, слід зазначити, що особа відчуває на собі тиск еволюційних факторів. Організації людей і створювані ними культури еволюціонують.

У зв'язку з цим доречно згадати «цифрові лобові частки» («digital frontal lobes») [409]. Майкл Хорост відзначає, що у людини вони беруть на себе загальне керівництво багатьма областями мозку, здійснюючи вищі когнітивні функції – такі як формулювання цілей та операції з абстрактними поняттями. Звичайно, лобові частки не можуть взяти на себе всю інтелектуальну роботу. Питання – в інтеграції і координації. Лобові частки збирають «голоси з місць», що приходять з багатьох частин мозку, відбирають їх і використовують [374, с. 249–250].

Елхонон Голдберг висловлює припущення, що такі пошукові системи, як Google, вже починають здійснювати подібні інтеграційні функції [69]. Іншими словами, беруть на себе завдання, що народжуються у лобових частках мозку. Google використовує особливий алгоритм пошуку PageRank («ранжуючи інформацію»), у відповідь на запит показує ті веб-сторінки, які представляють першорядний інтерес для користувача. Кожен лінк розглядається як «голос», поданий за даний сайт і свідчить, що, на думку користувачів інтернету, з ним варто ознайомитися. Чим більше лінків – викликів певної сторінки, – тим більше важливою вона визнається.

У Google є і інші методи оцінки важливості сторінки з точки зору аудиторії. Це своєрідний цифровий снобізм: сайти піднімають свій статус, якщо з ними виявляються пов'язані інші сторінки з високим рівнем визнання («ран-

гом»). Вимірюється також і тривалість кожного окремого звернення до них. Передбачається, що чим більше часу користувач залишається на певній сторінці, тим більше вона значима для нього [409]. Тобто Google таким чином збирає «голоси» багатьох, дуже багатьох людей.

Все вищеописане ще раз показує, наскільки тісно пов'язані пам'ять і знання. Сторінка з високим рейтингом збирає ще більше посилань на неї, тим самим підвищуючи свій «ранг». Схоже на той же принцип організації, який характерний для роботи нейронів: знаходимося поруч – збуджуємося разом (fi re together wire together). Сторінки інтернету, що об'єднуються посиланнями один на одного, як би «думають спільно». Якщо безліч користувачів будуть відвідувати певний сайт знову і знову, його «ранг» стане настільки високим, що природним чином потрапить в довгострокову колективну пам'ять – комп'ютерну і людську.

Відповідно, можна припустити, що Google функціонує як свого роду найпростіший гіпокамп – та частина мозку, яка визначає, які з короткострокових спогадів слід перевести в довгострокові [374, с. 249–250].

При цьому, Майкл Джіллінгс, професор молекулярної еволюції, Дарелл Кемп, старший викладач в галузі біологічних наук та Мартін Гілберт, професор в галузі комунікації, Каліфорнійський університет в Дейвісі сходяться на думці, що ми все сильніше занурюємося в цифровий світ за допомогою різних пристроїв, а пряме під'єднання до мозку вже питання найближчого майбутнього. Якщо вмонтувати наш мозок в мережу інтернет, це посилить можливості в сприйнятті і пізнанні.

Оскільки наші діяльність і фізіологічний стан все більше піддаються спостереженню, фіксації та аналізу, то кожна наша думка або вчинок можуть бути передбачені. Біологічні інформаційні системи можуть стати незначними передбачуваними гвинтиками у великій соціальній системі, керованої цифровим світом.

Системи прийняття рішень і штучні нейронні мережі імітують людський мозок і координують наші повсякденні контакти. Відповідно, вважають спеціалісти, нам необхідно почати думати про інтернет, як про організм здатний на еволюцію [421]. І тут вже не важливо, чи співпрацює він з нами в даний конкретний момент, чи – змагається.

При цьому, слід зазначити, що людська свідомість відображає особливості нашого еволюційного минулого, що, власне, не робить машина. Дослідники штучного інтелекту почали розуміти, що емоції можуть опинитися ключом до свідомості.

Нейробіологи, такі як доктор Антоніо Дамасіо, виявили, що, коли зв'язок між префронтальною часткою (яка завідує раціональними думками) і емоційними центрами (тобто лімбічною системою) пошкоджена, пацієнти не можуть нічого оцінювати. Вони не в змозі прийняти найпростіші рішення, тому, що все навколо, як їм здається, має однакову цінність. Відповідно, емоції абсолютно необхідні. Без них машині складно визначити, що важливо, а що – ні. Емоції – найкоротший шлях, яким користується мозок людини для оперативної оцінки інформації. Емоції, які раніше розглядались десь на периферії штучного інтелекту сьогодні виходять на перший план [187].

При цьому, слід зазначити, що сучасна перетворююча діяльність людини стосується не лише навколишньої дійсності, не лише внутрішньої організації суспільства. Поступово вдосконалюються підходи до самовдосконалення особи, самої біологічної людини у відповідності із вимогами сучасного, інформаційного суспільства.

Це, зокрема, можна проілюструвати на проблематиці одного із найвідоміших у світі центрів по вивченню мозку – Інституту мозку РАН –працівники якого намагаються знайти відповіді на питання «яким чином стає можливим не лише колосальне індивідуальне вдосконалення, прояв можливостей індивідуального мозку, але й різкий перехід на нові ступені взаємодії із середовищем в обставинах, що все більше ускладнюються, як мозок

людини менш, ніж за два покоління виявився здатним адаптуватися в практично зовсім новому світі.

Що буде з людським мозком, якщо й далі з величезним прискоренням буде збільшуватись навантаження на нього?» [230].

Як бачимо, питання про розвиток мозку сучасної людини серед дослідників активно не обговорюються. І проблеми постають навколо співвідношення темпів інформаційного виробництва і еволюцією мозку. Теоретично, одним із напрямів вирішення проблеми може бути інтенсифікація мозкової діяльності шляхом різноманітних фізичних впливів на мозок.

Про наявність ресурсу мозкової діяльності, необхідної для активізації в засвоєнні великих обсягів інформації, свідчить чимало прикладів, пов'язаних із переживанням людиною тяжких стресових ситуацій, враженням її, електричним током, травмами голови та ін. Про це, зокрема повідомляла і академік Н. П. Бехтерєва, знайомлячи читачів популярного журналу з результатами досліджень, що проводились в її інституті [30]. Однак, стимулювання діяльності людського мозку шляхом дії на нього тими чи іншими сильними фізичними впливами (як, наприклад, методика прискореного вивчення іноземної мови з допомогою стимулювання мозкової діяльності больовими впливами на організм та ін.) є неефективною і антигуманною. Такого роду впливи не лише не є гарантовано безпечними для практичного використання і не мають належної фактологічної основи для ґрунтовного вивчення, вони є на нинішньому етапі розвитку науки грубими, примітивними. Крім того, хоча антигуманна суть таких експериментів і не вивчалася, гіпотетично можна стверджувати, агресивний вплив на процес розвитку людського організму при короткочасних здобутих таким чином результатах не буде ефективним у перспективі, оскільки для нейтралізації насильницьких стосовно мозку дій організм включить свої захисні функції.

Майкл Хорост справедливо стверджує, що «терміни пам'ять і сприйняття – свого роду ярлики, умовні найменування, що допомагають класифі-

кувати те, що відбувається в нашій свідомості», що «сприйняття чого-небудь значною мірою визначається змістом пам'яті», що «спогади стають сприйняттями» [374, с. 116].

У доком'ютерний період свого функціонування, за словами Н. П. Бехтерєвої, «до самої пам'яті як до головного механізму, що дозволяє нам виживати в здоров'ї і хворобі, в старому варіанті навчання все ж ставились куди більш бережливо, ніж зараз.

Пам'ять уже з раннього дитинства формує матриці, де далі працюють автоматизми. Тим самим вона звільняє наш мозок для переробки і використання величезного інформаційного потоку сучасного світу, підтримуючи стійкий стан здоров'я. Але пам'ять сама потребує допомоги, і особливо важливо заранні допомогти її найбільш крихкому механізму – зчитуванню» [30]. Саме ця проблема стала особливо гострою в період «інформаційного вибуху» і саме її людство намагається вирішити на шляхах комп'ютеризації і, відповідно, розвитку електронних інформаційних технологій.

Заслуговує на увагу також те, що природні механізми пам'яті в сегменті природних умов розвитку ще довго не потребуватимуть впливу електронного чи хімічного, чи будь-якого іншого допінгу. Наявна потужність мозку людини ще довгий час перевищуватиме наявні потреби в обробці інформації, що надходитиме в біологічно прийнятному темпі. Тому, очевидно, біологічна пам'ять людини (в противагу змісту електронної), як дуже необхідна і в соціальному, і в чисто інформаційному плані, очевидно, також має розвиватися, охоплюючи свідомо вибрані людиною найважливіші по шкалі прогресу, в соціальному плані найбільш значимі для розвитку нового суспільства події. В одному із своїх інтерв'ю Н. Бехтерєва говорила про те, що наукою сьогодення досить ґрунтовно вивчений нейрон. Однак, дуже погано вивчено сукупну дію нейронів, і тим більше – обміни в дуже складній системі складових мозку. Таким чином, складно буде заперечити гіпотезу стосовно виміру потужності мозку на рівні виміру функціонального призначення нейрона в

ступені, що відображає загальне число нейронів конкретного мозку. Таку величину навряд чи можна відобразити на матеріальних носіях.

Однак величезні виміри потенційної потужності мозку не нейтралізують проблем, що виникають разом із тиском на нього стрімко зростаючого інформаційного виробництва. Хоч окрема конкретна людина давно вже не використовує всіх обсягів продукованої суспільством інформації і ця інформація структурується разом із соціальною структуризацією суспільства, однак, загальні обсяги використовуваної нею інформації постійно збільшуються. Сучасна людина має:

– засвоїти обов'язкові обсяги знань, необхідні для проживання в сучасних умовах, для оволодіння професійними навиками в сфері трудової діяльності і спілкування в суспільстві;

– у зв'язку із прискоренням оновлення суми знань, необхідної для ефективної професійної діяльності, здійснювати додаткового навчання. Власне, при сьогоднішніх в людському суспільстві темпах оновлення знань, його член для повноцінної діяльності має вчитися постійно;

– використовувати зростаючі обсяги знань для суспільнокорисної діяльності. Оскільки, ця сфера людського функціонування потребує все більш тісних зв'язків з науковою сферою діяльності, більшої питомої ваги творчої праці, вирішування все складніших вузькопрофесійних проблем в перспективі використовувані обсяги такого роду спеціальної інформації будуть зростати;

– постійно засвоювати зростаючі обсяги інформації, пов'язаної із розвитком соціальної сфери життя суспільства і задоволенням власних потреб у спілкуванні. Зростаючого значення у цій сфері інформаційної діяльності набувають ЗМІ, як друковані, так і електронні, також активізація сучасної людини у використанні нових джерел електронної інформації, нових інформаційних потоків, в тому числі й міжнародних, в чому людині значно допомагає здійснювана політика інформатизації;

– задовольняти свої потреби в міжособистісному спілкуванні з допомогою, насамперед, електронних технологій, активізувати участь у розвитку соціальних мереж, інтерактивного спілкування зі ЗМІ та ін.;

– задовольняти дозвіллєві потреби у сфері комп'ютерних технологій та ін.

Зростаючі обсяги інформації, з якою в повсякденному режимі стикається людина, які вона має використовувати для повноцінного життя в суспільстві, обумовлюють уже сьогодні необхідність зменшення навантаження на людську розумову діяльність інформаційних масивів шляхом відбору із загальних обсягів найбільш суспільно значущої, суспільно активної, тобто, найбільш активної її частини. В системі інформаційного обігу друкованих ЗМІ протягом століть уже відпрацьовано системи структурування і пошуку інформації, бібліотечні установи стали визнаними центрами збереження і організації використання цих ресурсів. У той же час найбільш масивний сектор сучасної інформаційної сфери, електронні інформаційні ресурси, в силу швидких змін у процесі їх продукування, обігу, оновлення інтересабельності, пов'язаної із темпами оновлення знань в цілому піддається управлінню зі зростаючими складностями [104].

Відбір якісної, корисної в житті і діяльності людини інформації у сфері електронних ресурсів здійснюється з допомогою інформаційно-пошукових систем (ІПС), якісні характеристики яких пов'язані із показниками повноти і релевантності [128]. Боротьба за ці показники постійно загострюється, оскільки, інформації в Мережі з'являється більше, ніж наявність можливостей для її індексації в пошукових системах. Дана ситуація особливо загострюється з реалізацією програм інформатизації і доступом до можливостей інфотворення для зростаючих мас користувачів інтернетом. Фахівці зазначають, що при цьому «інформаційний хаос збільшується. І наявні підходи не відповідають вимогам інформаційного простору, що стрімко зростає» [222, с. 43].

Зі зростанням загальних масивів інформації в інтернеті, проблема відбору якісної інформації, що забезпечує високу ефективність сучасної суспільної діяльності, знижує навантаження на розумову діяльність людини, затрачувану на трудомісткі оцінки її повноти і релевантності, набуває особливої гостроти.

Вже наявна кількість пошукових систем насьогодні свідчить про низьку ефективність спроб системного підходу до вирішення проблеми. Хоча з огляду на зростаючі обсяги електронної інформації зростаюча також кількість різноманітних за призначенням пошукових систем допомагає в пошуку необхідної інформації. Однак, при цьому, відповідно до обсягів загальних ресурсів інтернету, вона може видавати тисячі, десятки тисяч, а то й мільйони варіантів відповідей на запит, що обумовлює все більш об'ємний пошук в ручному режимі. І проблема повертається до вихідної точки. Постійні часткові вдосконалення пошукових систем не сприяють суттєвому вирішенню проблеми.

Таким чином, навчившись виробляти великі обсяги інформації, сучасна людина поки що не ввели в практику використання ефективних інструментів для дієвого управління ними. З одного боку, інформаційні технологи, в переважній більшості своїй «технократи» за походженням, по традиції шукають вирішення проблем у сфері чисто технічних рішень, в перенесення до пошукових систем бібліотечних методик, аж до створення каталогів пошукових систем, з іншого – спостерігається певна пасивність і самого користувача, який також має йти назустріч технологам у пошуку ефективних інструментів управління інформацією.

Очевидно, перспектива знаходиться на шляхах вдосконалення змістовного розпізнавання текстів. «З інформаційним простором виявляється поєднаним не лише семантичний простір, який може бути доступним нашому інтелекту, але й простір формальних «правил читання», що дозволяють здійснювати заданий набір операцій.

«Зворотною стороною медалі» є той безсумнівний факт, що інформаційний простір, в кінцевому підсумку, породжується семантичним [227]. Дійсно, виникнення інформаційних потоків можна уявити собі як генерацію і рух наборів даних, асоційованих з певним повідомленням, що розуміється як певний смисловий блок» [220, с. 11].

Використання такого підходу – змістовного розпізнавання текстів – може бути успішним і в боротьбі з інформаційним шумом, і в боротьбі з паразитуючою (несанкціонованою) та зумисне шкідливою інформацією, аж до інфотерору включно, і з інформацією формально релевантною, а також багатократно дубльованою інформацією. Хоча, один із засновників Google Сергій Брин на конференції «Supernova» заявив , що «ще протягом двох століть (!) ніякі машинні комплекси не доженуть людину за здібністю шукати, сортувати і оцінювати інформацію» [222, с. 251]. Однак, просування на шляху вирішення наявних при цьому проблем є безальтернативним. Це обумовлено насамперед тим, що враховуючи потреби недалекого вже майбутнього, ми маємо орієнтуватись на збільшення питомої ваги творчої праці в загальних затратах праці в суспільстві. А ця праця потребує якісної і актуальної інформації. І працівники, зайняті такого роду працею не зможуть значну частину свого робочого часу витрачати на пошук необхідної інформації. Проблема набуває гостроти. Професор в каталогових залах вже стає анахронізмом. Це – неефективне використання його робочого часу.

Поки що ж вихід із даної ситуації у практиці знаходиться на шляхах створення нових професій інформаційних працівників, спеціально зайнятих управлінням інформаційними ресурсами, підготовкою їх до ефективного використання, змістовним аналізом інформації в інтересах замовника. Такого роду інформаційні працівники з’явилися в дослідницьких центрах, суспільно значущих центрах збереження інформаційних ресурсів, в бібліотечних і архівних установах [110; 78, 107].

Так, в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського вже понад двадцять років працюють спеціальні структури, СІАЗ, НЮБ, Фонд президентів України, укомплектовані науково-інформаційними працівниками, що у відповідності з загальносуспільними орієнтирами в політичній, економічній та ін. сферах суспільної діяльності здійснюють відбір, змістовний аналіз нової інформації в глобальному інформаційному просторі, вітчизняних інформаційних ресурсів, готують систему відповідних тематичних бюлетенів для різних категорій замовників і здійснюють їх дистантне оперативне обслуговування цими матеріалами. Таким чином, значно полегшується використання нової інформації в системі органів державної влади, в наукових установах, у сфері бізнесу та ін.

Свідома нейтралізація негативних факторів, пов'язаних із впливом масивів електронних інформаційних ресурсів на свідомість людини, на її емоційний механізм самозбереження здійснюється в наш час:

– на рівні міжнародному, шляхом розробки морально-етичних, правових, безпекових та ін. принципів функціонування глобального інформаційного простору та міжнародних інформаційних обмінів;

– на рівні розвитку держав і націй, шляхом вироблення політико-правової, соціально-культурної бази розвитку національного інформаційного простору, суверенних інформаційних ресурсів, міжнародного співробітництва в сфері інформаційного обігу;

– на рівні окремих соціальних структур, особи в інформаційному суспільстві – шляхом формування морально-етичної сфери інформаційних обмінів в інформаційному суспільстві, збереження національно-культурної своєрідності, розвитку кращих ментальних якостей на новому етапі суспільного розвитку.

Функціонування людини в умовах швидкого розвитку електронних інформаційних технологій обумовлює необхідність пошуку не лише засобів нейтралізації перенавантаження інформаційного впливу на свідомість люди-

ни, але й необхідність нейтралізації суміжного з інформаційними процесами впливу на людське здоров'я та зміцнення його в умовах постійної дії характерних для сучасності і невластивих раніше випромінювань. «Я твердо переконаний, що людина, створюючи благо і комфорт свого життя при розвитку цивілізації сама порушила і продовжує порушувати санітарно-гігієнічні нормативи природного середовища існування, а тепер користується плодами цих порушень [107]… Факти патогенного впливу штучних ЕМВ з малою інтенсивністю говорять про те, що між штучними полями і полями природного походження існують фундаментальні якісні відмінності, що ніяк не можуть бути пояснені сучасними теоріями електромагнетизму і електродинаміки» [24, с. 57].

Як зазначають спеціалісти, в останні десятиріччя боротьба проти шкідливого випромінювання комп'ютерами ведеться практично всіма їх виробниками. «Виміри електричної і магнітної складових ЕМВ показали, що близько 85% ПВІ (незалежно від марки), випущених після 1996 року, відповідали вимогам СанПіН 2.2.2.542–96 по емісійних параметрах. Тільки 10% таких ПВІ мають перевищення по електричній складовій ЕМВ в НЧ-діапазоні на 15–50%» [10, с. 22].

Для зниження наслідків впливу випромінювання на комп'ютери встановлюють фільтри, в тому числі й на рідкокристалічних елементах. При цьому якісні фільтри уловлюють випромінювання електростатичних полів при заземленні на 95–98 %, хоч при цьому не вловлюється їх електрична складова.

Слід також зазначити, що в фізичному спектрі будь-якого електромагнітного поля є ще недостатньо вивчені складові, характерними особливостями яких є перенесення інформації про процеси, що відбуваються в фізичних об'єктах. При цьому однозначно встановлено тільки негативний вплив таких складових полів на користувача навіть при застосуванні спеціальних заходів, таких як вбудовані захисні засоби, використання захисних фільтрів, пони-

ження напруги на анодах електронно-променевої трубки та ін. Негативний вплив на організм людини такої компоненти електромагнітного випромінювання монітора «може бути пов'язано з порушенням характеристичних частот роботи певних органів» [276, с. 138].

Недостатнє вивчення природи цих складових електромагнітного поля не дає поки що можливості для вироблення рекомендацій стосовно повного захисту для індивідуального користувача ПК. В літературі повідомляється про конструювання приладів для захисту користувачів від негативного впливу моніторів на користувача, про виробництво спеціальних ковриків для зниження напруги польового впливу, вироблення рекомендацій стосовно оптимального відносно користувача розміщення комп'ютера та ін. [277, с. 153–156].

Паралельно із розробкою систем захисту користувачів комп'ютерів від негативних факторів фізичного впливу комп'ютерної техніки, в наш час актуалізувалися проблеми необхідності пристосування людини до життя в умовах панування електронних інформаційних технологій, в умовах зростання техногенного випромінювання і проведення все більшого числа людей в режимі гіпотонії, в роботі за комп'ютером. Тому розробляються і впроваджуються в практику рекомендації стосовно оптимальної поведінки для захисту очей, для уникнення захворювань хребта, органів дихання, стресів, безсоння, нервових, психічних розладів та ін.

Таким чином, не зважаючи на впливи все зростаючих потоків інформації, не природних для біологічної людини, не зважаючи на всі шкідливі впливи техногенного середовища, людський розум прийняв нові виклики і вже веде боротьбу за збереження і розвиток людини в швидкоплинних змінах сучасної дійсності.

5.2. Соціальні механізми інформаційної адаптації

Інформаційна оснащеність людини в сучасному житті залежить:

– від обсягів інформації, що знаходяться в постійному розпорядженні людини і є її власною соціальною інформаційною базою;

– від наявного доступу до інших інформаційних ресурсів, потрібних для її діяльності;

– від власних можливостей продукування нової інформації, необхідної для розвитку.

Як стверджує В. М. Горовий, зміст соціальної людини визначається обсягами інформації, яку вона використовує для свого існування і свого розвитку як соціальна істота у складі соціальної структури суспільства. На базі результатів дослідження інформаційних процесів у сучасному суспільстві за сукупністю цілого раду ознак він окреслює характерні особливості інформаційної бази стійкої людської (соціальної) спільності як такої, що включає в себе обсяги інформації, необхідні для її існування, самоідентифікації і розвитку в соціальному середовищі, в якій всі обсяги інформації є керованими, такими, що є найповнішим на даний час результатом відображення змісту, одержаного із зовнішнього для даної людської спільності світу, та в результаті відображення внутрішніх процесів у даній спільності. При цьому, інформаційна база розвивається разом із трансформацією даної людської спільності на основі відбору необхідної інформації із більш загальних, включаючи загальносуспільну, інформаційних баз та шляхом творення нової інформації в інтересах розвитку даної людської спільності. На основі виокремлених ознак В. М. Горовий приходить до висновку, що «під соціальною інформаційною базою людської спільності, розуміється весь необхідний обсяг соціально значущої інформації, керований, постійно поповнюваний, призначений для самоідентифікації, збереження і розвитку людської спільності» [117, с. 24–25].

Сказане стосується і складових соціальної структури, і окремого соціального індивіда, потенційний користувач бібліотек, як елементарної складової цієї структури у співвідношенні часткового до цілого. Воно є суттєвим кроком у формуванні підходів до розуміння інформаційних процесів у сучасному інформаційному суспільстві. При цьому, однак, даний напрям теоретичного осмислення соціальних інформаційних процесів потребує дальшого розроблення. Справа в тому, що в наведеному визначенні недостатньо відображено декілька суттєвих ознак сучасних інформаційних процесів:

по-перше, в ньому дещо не чітко виписана ієрархія системи інформаційних баз, яка відповідає ієрархії системи соціальних структур суспільства;

по-друге, в даному визначенні не знайшло місце явище сучасного інфотворення;

і, по-третє, воно не зовсім чітко визначає в пропонованій системі статус бібліотечних, архівних та ін. традиційних центрів збереження інформації.

Відображаючи основну характерну особливість соціальних інформаційних баз, як стійкого інформаційного ресурсу, без якого є неможливим існування і розвиток соціальної структури, що, до речі, перегукується із паралельними дослідженнями в сфері суверенних інформаційних ресурсів [278, с. 2], наведене визначення не досить чітко відображає механізм використання сучасних інформаційних ресурсів у суспільній практиці. В уявленнях про систему соціальних інформаційних баз має чітко прослідковуватись їх ієрархія – від ресурсів глобального інформаційного простору аж до інформаційної бази, якою послуговується окремий індивід, член суспільства. При такому підході чітко конкретизуються джерела інформації як складові того чи іншого рівня баз. При цьому індивід, потенційний користувач бібліотек, «черпаючи» інформацію із зовнішніх баз, може чітко уявляти специфіку, призначення цих баз, характер наявних інформаційних ресурсів і ефективно їх використовувати.

Річ при цьому може йти не лише про використання однотипних за змістом інформаційних джерел. В сучасній практиці все частіше дослідники, виробники наукової інформації за підтвердженням отриманих результатів звертаються до доробку інших галузей науки. Все більше ресурс інформаційних баз поповнюється найоперативнішою інформацією соціальних мереж і т.д.

При цьому ресурси архівних установ сприймаються в якості складової загальнодержавної, загальнонаціональної бази [280]. Фонди бібліотечних установ також можуть мати чітко визначений статус національних, державних, а також ресурсів відомчого підпорядкування, що обумовлює відповідну специфіку комплектування.

Зі структурою інформаційних баз пов'язане також і інформаційне виробництво.

Таким чином, видається за можливе конкретизувати наведене вище визначення: під інформаційною базою соціальної структури (чи окремої людини, первинної соціальної складової суспільства) розуміємо обсяг інформації, без якої її існування в суспільстві не можливе, що відповідає її функціональному призначенню, керується і поповнюється даною структурою в процесі її існування та розвитку.

В умовах посилення глобальних інформаційних впливів і загрози масової уніфікації особливого значення набуває теза про необхідний для існування соціальної структури масив корисної, затребуваної інформації. При цьому, однак, з урахуванням розвитку сучасних інформаційних технологій, дослідники справедливо зауважують, що, в цілому, «глобалізація не підриває фундаментальні основи суверенітету держав. Глобалізація – це виклик ефективності державного контролю, але це не є свідченням того, що нові виклики суттєво відрізняються від старих» [378]. Ці виклики пов'язані із проявом загальних закономірностей суспільного розвитку, ноосферними процесами планетарного масштабу.

Розкриваючи поняття ноосфери, академік Вернадський В. І. вважав, що інформація в ноосфері виробляється, зберігається, передається, кодується і декодується, розмножується, відтворюється, втілюється в матеріальні цінності і предмети культури [54]. Дане уявлення, таким чином, було фактично першим уявленням про інформаційний ресурс з чітко вираженою інформаційною базою загально цивілізаційного масштабу, а також механізмами творення і управління інформацією.

У руслі прояву даного процесу необхідні для існування соціальної структури інформаційні складові в соціальних інформаційних базах і стали не лише предметом наукових досліджень, але й прикладною проблемою в управлінській, правовій сфері в контексті організації безпеки національного інформаційного суверенітету. Серед напрацювань у цьому напрямі заслуговує на увагу також і внесок вітчизняних дослідників. Значною мірою це обумовлюється об'єктивними причинами, тим, що питання оформлення інформаційного суверенітету актуалізувалися в період формування правової бази нової суверенної української держави. Розробка даної проблеми ґрунтується, насамперед, на системі положень Конституції України, зокрема пов'язаних з реалізацією положень статті 17, в якій ідеться про захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки як найважливішої функції держави, справи всього українського народу [209, с. 5].

Поняття інформаційного суверенітету вперше було введене в Законі України «Про інформацію», де окреслюється матеріальна база та форми гарантування його забезпечення [304].

На сьогодні забезпечення інформаційного суверенітету тією чи іншою мірою визначається цілим рядом законодавчих актів, зокрема Законами України «Про телебачення і радіомовлення», «Про авторське право та суміжні права», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в автоматизованих сферах», «Про національний архівний фонд та архівні установи», «Про

охорону і використання пам’яток історії культури», «Про інформаційні агентства», «Про зв’язок», «Про рекламу», «Про видавничу сферу», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про кінематографію», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», основами законодавства України про культуру, а також міжнародними правовими актами, що стосуються регулювання відносин в інформаційній сфері діяльності, як, скажімо, «Конвенція про кіберзлочинність», міждержавні угоди та ін.

Слід, однак, зауважити, що наявні законодавчі акти на сьогодні швидше декларують відповідні наміри, окреслюють ті чи інші межі, вказують на напрями розв’язання проблеми, однак, позбавлені того рівня нормативної конкретики, що дійсно могла б забезпечити діяльність правової основи функціонування інформаційного суверенітету в Україні. Так, у Законі України «Про Національну програму інформатизації» [164] під інформаційним суверенітетом держави розуміється лише «здатність держави контролювати й регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави» [305], тобто регламентуються лише зовнішні інформаційні впливи.

У Законі України «Про інформацію» фіксуються важливі положення про те, що основою інформаційного суверенітету України є національні інформаційні ресурси, про створення національної системи та регламентується відповідна міжнародна діяльність [304]. При цьому, однак, згідно з Законом, інформаційний суверенітет в Україні поширюється лише на ті з продукованих у наш час ресурси, що формуються за рахунок коштів державного бюджету.

В останніх дослідженнях при цьому робиться правомірний висновок про суттєві прогалини в даному напрямі правотворення [265]. Це, зокрема, демонструють і наведені приклади. Вони свідчать також і про те, що сучасний законотворчий процес, як, до речі, і практика інформаційної діяльності, яку він має регламентувати, потребує розширення наукових досліджень у сфері сучасного інформаційного суверенітету, напрацювання міцної теоретичної бази у сфері даної проблематики спеціалістів суміжних галузей сучасної інформаційної науки. Особливо – з урахуванням невідкладних глобальних процесів у сучасному світі. Сьогодні також розглядаються такі важливі проблеми інформаційного розвитку як трансформація соціальних комунікацій, зростаюче значення стратегічних комунікацій у національному розвитку, розвиток методик змістовного вдосконалення в інформаційних обмінах.

Група дослідників даної проблематики в НБУВ визначила інформаційний суверенітет соціальної структури як «межі контролю необхідних для існування й розвитку соціальних структур інформаційних ресурсів, обумовлені специфікою призначення цих структур, характерними для них засобами досягнення суспільно значущих цілей, відповідною самобутністю і підтвердженою суспільною практикою традицією».

По-перше, таке формулювання є досить універсальним і охоплює всі рівні суверенності над інформаційними ресурсами та можливостями їх використання на рівні державному, національному, на рівні соціальних структур сучасного суспільства, надає можливість формування конструктивної ієрархії цих рівнів.

По-друге, крім інформаційних ресурсів, пов’язаних з організацією безпеки й розвитку суверенів цих ресурсів, дане визначення є перспективним для вдосконалення правової бази, пов’язаної із гарантуванням інтелектуальної власності, прав на використання інформаційних, інформаційно-аналітичних продуктів на внутрішньому і зарубіжних ринках інформації.

По-третє, воно відображає сучасний підхід до уявлень про межі й можливості контролю над суверенними інформаційними ресурсами, що визначаються не просторовими обмеженнями, а розвитком відповідної правової системи на базі організаційно-технічних, технологічних засобів контролю інформаційного суверенітету, а також формами інформаційної протидії проявам інформаційного тиску в мережі соціальних комунікацій.

По-четверте, дане визначення пов'язує сучасний інформаційний суверенітет з відповідною інформаційною традицією, збереженням самобутності суверенів інформаційних ресурсів в умовах розвитку глобального інформаційного простору [265; 90].

Таким чином, суверенними для будь-якої соціальної структури, для будь-якої людини є ті ресурси, без яких вона не може існувати і право на які вона може відстояти в інформаційних взаємовідносинах з оточуючим середовищем. Важливе ідентифікаційне навантаження в цих ресурсах несуть їх ментальні та національні складові. Їх вивчення, збереження і розвиток набувають особливої гостроти з розвитком глобальних інформаційних комунікацій на основі електронних інформаційних технологій, активізації міжнародних інформаційних обмінів та у зв'язку із розгортанням міжнародних інформаційних воєн, в яких особлива увага приділяється інформаційно-психологічним, ментальним впливам. У дослідженнях творчого колективу НБУВ зазначається, що саме надбання багатьох поколінь у сфері національної культури, стійкі ментальні характеристики членів суспільства в кожному із регіонів мають стати дороговказами дальшого розвитку нашої цивілізації в усій багатогранності її світосприймання і реагування на виклики дійсності. Багатогранності, що має забезпечувати необхідну гнучкість для успішного розвитку в майбутньому.

В контексті даного підходу на базі визначених насьогодні особливостей сучасну ментальність можна розглядати як спосіб світосприйняття і світорозуміння, який відрізняє культуру однієї спільноти від культури іншої,

один етнос від другого, ґрунтується на досвіді світосприймання і поведінки попередніх поколінь кожного етносу, керується цим досвідом в процесі суспільного розвитку, проявляється у вигляді властивостей кожного соціального суб'єкта виявляти психічну, емоціональну та інтелектуальну своєрідність, самобутність в усіх сферах людської діяльності [184, с. 11–12].

При цьому, слід зазначити, що питання етнічної самоідентифікації взаємопов'язане з поняттями ментальності та менталітету, які найчастіше вживаються як повні синоніми [135]. Це пов'язано з походженням даних понять з відповідних слів європейських мов, таких як англійське mentality, французьке mentalete, німецьке Mentalitat [158].

Важливо відзначити, що у європейських мовах присутній лише один термін.

Разом з тим деякі дослідники пропонують розрізняти поняття менталітету і ментальності. Так, автори колективної монографії «Лики ментальності і поле політики» [189] пропонують бачити ментальність як процес «вторинного перекодування» уявлення про світ, як шлях реалізації національної картини світу в різних знакових системах (мова, культура, мистецтво); менталітет же вони пропонують розуміти як результат роботи ментальності, як закінчену систему національно орієнтованих смислів. М. В. Лутцев бачить в менталітеті явище соціальне (це «синтезована в прогресі історичного розвитку суспільства інтегральна система умонастроїв соціальних утворень»), а в ментальності – індивідуальне («система особистісних розумобудівень ... ») [228].

Подібним чином міркує і С. В. Гриньова: «Менталітет є не що інше, як глибинний рівень колективної свідомості, до складу якого входить і несвідоме... Ментальність особистості можна визначити як глибинний рівень індивідуальної свідомості» [124].

При цьому, в контексті розгляду проблем сучасного інформаційного виробництва ментальні характери слід розглядати з огляду на те, що вони є «вмістилищем спонукальних мотивів до дії, до ділової, соціальної, культур-

ної та політичної активності», що проявляються в певній поведінці і вчинках, спільних для переважної маси представників соціальних угруповувань, у висунутих ідеях та проектах, формах волевиявлення та ін.

В. Зибцев та В. Попов прийшли до аргументованого висновку про основні функціональні особливості сучасної ментальності. Серед них найбільш вагоме значення мають:

«1) ідентифікаційно-інтегративна: ментальність репрезентована як засіб само ототожнення індивіда та консолідації суспільних угруповань;

2) комунікативна: спільність символів, стереотипів і ментальних настанов править як вихідний пункт адекватного спілкування;

3) світоорієнтуюча (або квазіпізнавальна), що подає ментальність як певну «картину світу»;

4) смислотворча, пов'язана ціннісним характером ментальних символів, стереотипів та настанов» [173, С. 45].

Слід зауважити, що дані характеристики охоплюють традиційне поняття ментальності, однак, не повною мірою відповідають особливостям сьогодення, пов'язаним із розвитком процесів інформатизації. Власне, вони відповідають цим особливостям лише до тих меж, в яких відбувається розвиток технології.

В той же час, ефективне використання цих ресурсів, поряд із власним інфотворенням, є важливою запорукою сучасного суспільного прогресу [157; 270; 90]. І ця обставина не може не впливати на функціонування і розвиток ментальних процесів. В той же час для ефективного їх функціонування пряме запозичення інформації досить часто є негативним, оскільки сприяє зниженню значення ментальності в житті сучасної людини. У зв'язку з цим до числа основних функціональних характеристик ментальності продуктивним буде включення також функції відповідної асиміляції інформаційних ресурсів.

В цілому ж система інформаційних баз українського суспільства становить його інформаційну основу. При цьому, з одного боку, «в розвитку су-

спільства яскраво простежується тенденція накопичення інформації, причому це накопичення відбувається не тільки і, головне, не всередині біологічного організму людини, а поза ним – в продуктах його суспільної діяльності, у взаєминах людей. Нагромадження інформації поза організмом людини набуло таких темпів і масштабів, що сутність суспільної людини уже не можна виявити, не розглядаючи це зовнішнє стосовно індивіда, але внутрішнє, сутнісне для всього суспільства нагромадження інформації» [366, с. 206].

З іншого боку, як зауважував П. Сорокін, «що б не робив індивід, ніяка з його дій не є ні соціальним явищем, ні його найпростішим утворенням. Роль може стати соціальною лише за наявності соціальної матриці. Тільки при таких умовах роль може стати елементом соціального явища, так же як хромосома є складовою частиною клітини або електро-складовою частиною атома…» [338, с. 191].

Поняття соціальної матриці з урахуванням обслуговуючих інформаційних комунікацій є першим уявленням про загалоносуспільну інформаційну систему в умовах сучасного суспільства.

Інформаційна матриця є досить зручним уявленням інформаційної основи по суті нового явища в практиці інформаційних обмінів, пов'язаних із розвитком електронних інформаційних технологій, що знайшло своє відображення в активізації соціальних мереж. З позиції сьогодення розвиток мереж обіцяє нові якісні трансформації.

Поряд із уже виявленими і використовуваними при з'ясуванні змісту поняття соціальних комунікацій характерних особливостей цього механізму спілкування в поле зору дослідників потрапляють також інші характерні риси, що починають проявлятися в ході розвитку цієї форми інформаційних обмінів. Заслуговує на увагу при цьому думка про те, що в мережах «атрибути окремих акторів менш важливі, ніж відносини і зв'язки з іншими акторами в мережі. Цей підхід виявився корисним при поясненні багатьох реальних явищ, однак залишає менше простору для індивідуальних дій, можливостей

індивідів впливати на свою удачу, так як багато – що залежить від структури їх мережі» [155].

При цьому, слід погодитися з тим, що «не існувало і не існує ні одної постійної соціальної групи, яка була б «плоскою» і в якій всі члени були б рівними. Суспільство без розшарування, з реальною рівністю його членів – міф, що так ніколи і не став реальністю за всю історію людства» [338, с. 304]. Це у свій час справедливо передбачував П. Сорокін. «Соціальна стратифікація – це постійна характеристика будь-якого організованого суспільства» – стверджується в іншому дослідженні [423]. Взамін прямого впливу на традиційні інформаційні обміни сьогодні все більш ефективно в інформаційних відносинах використовуються технологічні інструменти, забезпечуючи утвердження тих же економічних, політичних та ін. інтересів.

Досліджуючи поняття комунікацій, В. М. Горовий стверджує, що в уявленнях на старті нового інформаційного етапу розвитку суспільства комунікація – це можливість зв'язку, обмінів, невід'ємна складова освоєння навколишнього середовища біологічними об'єктами. Являючись продуктом утворення складових систем, будучи призначеними для обслуговування окремих і в той же час із певними спільними ознаками елементів цілого, комунікації, у відповідності зі складністю цілого, функціонують у множині і являють собою певну мережу [94, с. 18–22].

Основною характерною рисою комунікацій є забезпечення здатності передачі в її структурі ресурсу, необхідного для існування системи і її розвитку.

Важливою особливістю комунікації є стабільність, достатня для функціонування надійність, можливість вдосконалення і розвитку. І навпаки – збої в роботі комунікацій, зниження їх надійності, згортання системи в процесі соціальної еволюції – все це стає причиною і свідченням припинення розвитку, упадку системи, яку вони обслуговують.

Таким чином, комунікація (від лат. communication – повідомлення, передача) у найбільш загальному вигляді є процесом усталених обмінів у складних системах і між однотипними системами, що забезпечує існування і розвиток даних систем [94, с. 22].

Аналізуючи наведене визначення, слід зауважити, що воно повністю відповідає уявленням про комунікацію як таку перехідному етапу розвитку інформаційної сфери від індустріального до постіндустріального суспільства, коли розвиток соціальної структури суспільства і темпи циркуляції інформації не відзначалися значною швидкістю. Тому, у застосуванні до даного періоду, можна погодитись з уявленням про інформаційні комунікації як усталені інформаційні обміни. Однак, із розвитком інформаційного суспільства, охопленням інформатизацією всіх категорій населення, прискоренням темпів суспільного розвитку на основі зростаючої швидкості інформаційних обмінів, наведене визначення стосовно інформаційної сфери потребує певного уточнення.

Насамперед, це стосується уявлення про усталеність функціонування інформаційних комунікацій. Воно торкається основної, каркасної системи комунікацій, що в сукупності дають інформаційне забезпечення тієї соціальної структури, яку вони обслуговують. Стабільність цих комунікацій дійсно пов’язується із стабільністю даних структур. Ці комунікації обслуговують також усталені складові даної соціальної структури: політичні, управлінські та ін. Так, скажімо, специфіка політичної комунікації згідно з нинішніми уявленнями проявляється як «процес передачі політичної інформації, за посередництвом якого інформація циркулює між різними елементами політичної системи, а також між політичною і соціальною системою» [382], таким чином, це – передача змісту, значущого для функціонування політичної системи. Політична комунікація реалізується через засоби масової інформації, діяльність суспільно-політичних організацій, прямі політичні контакти, особливі

комунікативні ситуації або дії (масові політичні акції: мітинги, демонстрації, референдуми, виборчі кампанії та ін.) [291, с. 269].

Однак, стабільність основних складових соціальних структур певною мірою стає вже умовною, оскільки розвиток інформаційних процесів, технологічне оновлення інформаційної сфери, з одного боку, і зацікавленість представників політичних, економічних та ін. складових соціальних структур, зацікавлених у підвищенні ефективності інформаційних впливів, – з іншого – обумовлюють створення технологічно оновлених, діючих із доцільною періодичністю, або ж лише у сприятливий для цього час комунікацій [46].

Не завжди усталеними інформаційними комунікаціями користуються виробники нової інформації, зокрема, наукової. Не характерні для усталеного спілкування також комунікації, якими користуються учасники спілкування в соцмережах, блогах і т.д. У зв'язку з цим, очевидно, у даному визначенні поняття про усталеність обмінів в інформаційній сфері є не точним.

В. М. Горовий, узагальнюючи сучасні уявлення про інформаційні комунікації, визначає такі їх характерні ознаки :

«– вони первинною своєю основою мають інформаційний ресурс, що забезпечує функціонування виробничих відносин і залежать як від їхнього рівня розвитку, так і від розвитку відповідних продуктивних сил;

– метою їх функціонування є об'єднання необхідних для існування суспільства видів діяльності, координація в цілеспрямованій в його інтересах діяльності наявних соціальних інститутів, окремих членів суспільства, забезпечення необхідного внутрішньо суспільного обміну результатами матеріального та духовного виробництва;

– сприяють формуванню інформаційної бази – як основи всіх видів суспільної діяльності;

– схема функціонування соціальних інформаційних комунікацій включає в себе двох або ж будь-яку зацікавлену множину суб'єктів, кожен із яких

може в свою чергу включати в себе окрему людину, групу людей аж до суспільства в цілому, а також інформацію в вигляді об'єкта, що передається і приймається в ході спілкування. В соціальних інформаційних комунікаціях об'єктом є соціальна інформація – та інформація, що функціонує в суспільстві;

– засобами передачі соціальної інформації в комунікаціях можуть бути будь-які із відомих на сьогодні матеріальних носіїв інформації: до носіїв електронної інформації включно, а також технічні та інші пристрої, що забезпечують доставку інформації на тих чи інших носіях;

– формами передачі інформації є всі вироблені практикою соціального інформування жанри електронної інформації, друкованого слова, мови, науки, всіх видів мистецтв і т. д.

Під соціальними інформаційними комунікаціями таким чином розуміються комунікації, призначені для забезпечення суспільно-значимою інформацією всіх елементів соціальної структури суспільства, налагодження загальносуспільних інформаційних обмінів в інтересах існування і розвитку суспільства [94, с. 51].

Слід також зазначити, що трансформація соціальної структури сучасного суспільства у відповідності із розвитком системи соціальних інформаційних комунікацій постійного і тимчасового використання відбувається на всіх рівнях соціальної ієрархії. «Сьогодення свідчить про зростання ролі ідеалів, ціннісних систем і морально-світоглядних орієнтирів (на релігійній, секуляристській основі), без яких людська діяльність втрачає сенс, як і критерії її ефективності.

Необхідність цивілізаційної ідентифікації України, створення повноцінного відкритого суспільства, основними елементами якого є громадянське суспільство, демократична соціально-правова держава – ця мета домінує нині у свідомості населення України» [286]. В сукупності на базі цих орієнтирів система соціальних комунікацій формує об'ємний і значущий інформаційний

простір. До його складу входять відповідні складові всіх соціальних структур, що становлять єдиний соціальний організм на національному та державному рівні.

Цей організм в якості інформаційної системи позиціонується як національний інформаційний простір, заснований на сукупній національній інформаційній базі в глобальному інформаційному просторі. Він є складовою глобального інформаційного простору з характерними національними рисами його існування та розвитку.

5.3. Бібліотеки в активізації інформаційних обмінів у стратегічних комунікаціях

Розвиток інформаційної активності особи в процесі становлення інформаційного суспільства пов'язаний із реалізацією завдань подальшої еволюції соціальної системи, що, в свою чергу, має реагувати на всю систему викликів сучасного середовища. Зростаюча складність викликів середовища існування для людини та її цивілізації обумовлює необхідність усвідомлення змісту цих викликів, знаходження рішень, необхідних для їх нейтралізації і організації відповідних для цього дій. Адекватне реагування вимагає також постійного ускладнення структури суспільства («подібне діє на подібне»), його самоусвідомлення в розвитку і перспективах цього розвитку. Характерною особливістю саме нинішнього етапу еволюції є зростаюча швидкість перетворень, що відбуваються в природі. І це вимагає нових швидкостей процесу самого усвідомлення ситуації, прийняття ефективних рішень у стислі строки та їх оперативної реалізації.

Програма людського розвитку орієнтована на забезпечення розвитку біологічної популяції в планетарному середовищі. При цьому, маємо на увазі, що лише розвиток обумовлює життєздатність. Існування без розвитку в умовах навколишньої дійсності, що розвивається, означало б процес де-

градації. Слід також зазначити, що людська цивілізація в процесі власного розвитку здійснює сукупний вплив на середовище та сприяє здійсненню еволюційних змін у характеристиках самого середовища, здійснює вклад в загальнопланетарний розвиток.

Оскільки людина розвивається як соціальна особа, дані обставини є важливим орієнтиром для розвитку її свідомості. Розвиток закономірностей еволюції соціуму є важливим орієнтиром самовдосконалення особистості. Особливості розвитку соціуму відображаються, насамперед, в змістовних особливостях обмінів у стратегічних комунікаціях. При цьому, в процесі розвитку системи соціальних інформаційних комунікацій зростаючого значення набуває випереджальна динаміка трансформації саме стратегічних соціальних комунікацій, основного інструменту долучення громадян до сучасних інформаційних процесів. Цей інструмент утверджує основні напрями розвитку соціуму в умовах суспільної трансформації й відіграє провідну роль в окресленні нової соціальної структури, створює скелетну систему нових та оновлюваних інформаційних обмінів і, відповідно, забезпечує ці обміни на рівні визначальних еволюційних змістів.

Слід зазначити, що в процесі оновлення соціальної системи сучасного суспільства в умовах сучасної України на передній план виходять проблеми структурного вдосконалення суспільства, пов’язані з децентралізацією. Ефективність заадміністрованого зверху суспільства стала відчутним гальмом для подальшого суспільного розвитку. Для громадян нашої країни стало важливим усвідомлення того, що при вирішенні проблем децентралізації, що сприяють структурному вдосконаленню суспільства в період інформаційного етапу розвитку, саме інформаційний ресурс стратегічних інформаційних комунікацій має бути відображенням загальнодержавної політики в даному складному і делікатному питанні поєднання загальносуспільних і регіональних інтересів.

Євроорієнтація української державності обумовила необхідність ґрунтовного ознайомлення членів нашого суспільства із набутим уже досвідом передових європейських демократій по гармонізації процесу розподілу повноважень і поєднання можливостей суспільного розвитку між регіонами і державою. У цьому процесі особливо цінним є аналіз вироблених і впроваджуваних в загальнодержавну практику специфічних тенденцій використання національних механізмів управління політичними та соціально-економічними процесами, вироблення з урахуванням специфіки сьогодення національних стратегій розвитку, відображення їх у змісті державної політики. Така специфіка має сприяти використанню з допомогою стратегічних комунікацій даних тенденцій в розвитку місцевої специфіки суспільних процесів, збагачення цією специфікою функціонування національних механізмів управління. До таких процесів на сучасному етапі розвитку держави слід віднести передусім «формування інноваційних економічних, політико-правових та соціальних інтеграційних стратегій наднаціонального, національного та регіонального співробітництва з посиленням акцентів щодо регіоналізації суспільних відносин» [241].

Бібліотеки, що пов’язані насьогодні із стратегічними інформаційними комунікаціями мають змогу для створення відповідних інформаційних баз ресурсу даних інноваційних процесів, мають можливість задовольнити запити окремих громадян і колективів громад в необхідній організаційно-правовій інформації даного напряму суспільного розвитку. Важливими для вітчизняного користувача є також і інформаційно-аналітичні матеріали, що сприяють популярності курсу на європейську інтеграцію, на європейську демократичну традицію, на європейський правопорядок при якому «місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення» [173].

Суттєве значення в корпусі матеріалів, орієнтованих на вітчизняного користувача, тих, що пов'язані з процесом децентралізації, відіграють роз'яснювальні матеріали, стосовно негативної ролі в процесі гармонізації відносин між центром і регіонами суб'єктивних чинників. Як зазначав О. Рафальський, « …ряд політиків, у тому числі і ті, що перебувають сьогодні при владі, все ще вважають децентралізацію загрозою єдності і цілісності України. Спотворене тлумачення поняття територіальної організації держави заохочує їх до збереження чинної централізованої системи управління територіями. Використовуючи методи психологічного тиску на велику частину громадян нашої держави, які навряд чи розбираються у всіх тонкощах теорії держави і права, такі «захисники» єдності України звинувачують в сепаратизмі тих, хто виступає за якісно нову територіальну організацію влади у державі» [315]. У той же час «… порівняння економічної ефективності централізованих і децентралізованих держав свідчить про економічні досягнення в тих країнах, в яких значна частка державних завдань вирішується на місцевому і регіональному рівнях. Найяскравішим прикладом цього є Сполучені Штати Америки», зазначає дослідник [316].

Важливість відображення даної теми має бути передбачена в перспективних планах розвитку бібліотечної діяльності. Якраз ситуація з невідповідністю формування регіональних складових системи децентралізації з системою комунікацій стратегічних, нерівномірність цього розвитку насьогодні і є однією з важливих проблем модернізації національного інформаційного комплексу і відповідно – впливає на проблеми збалансованого з центром розвитку регіонів.

На даний час, не зважаючи на відчутні результати в основних центрах впровадження інтернет-технологій в столиці, Закарпатській, Львівській, Тернопільській та деяких інших областях, Україна за основними показниками інформатизації знаходиться в середині світового списку держав за освоєнням електронних інформаційних технологій. Такий результат не

може бути заспокійливим, оскільки перед Україною на нинішньому етапі її існування стоять дуже складні завдання, пов'язані із необхідністю виходу із кризи, відставання від передових держав світу в усіх, практично, сферах суспільної діяльності.

Саме бібліотеки при комп'ютеризації мають можливість відповідного змістовного наповнення і стратегічних, і регіональних комунікацій і надання, цим самим, доступу до актуальної, потрібної соціально активному сучасному користувачу інформації. Адже нерівномірність інформаційного забезпечення необхідною для розвитку інформацією регіонів є одним із негативних чинників, що впливає на процес вдосконалення оптимізації взаємовідносин регіонів із центром. Дана нерівномірність свідчить не лише про недостатньо ефективне використання базового потенціалу регіонів в інтересах загальнонаціонального розвитку, але й про недостатнє використання в інтересах розвитку регіонів загальнонаціонального інформаційного потенціалу, вітчизняних центрів продукування вітчизняної наукової, науково-виробничої інформації, напрацювань структур, що мають спеціалізуватися на аналізі прогресивних здобутків зарубіжної наукової думки, ресурсів глобального інформаційного простору, корисних для нашого національного розвитку.

Значення ефективності використання всіх регіональних і загальнонаціональних інформаційних інформаційних комунікацій в рамках національного інформаційного комплексу зростає із зростанням задач суспільного розвитку в умовах становлення інформаційного суспільства, пов'язаного з цим процесом вдосконалення соціальної структури суспільства, потребами інтенсифікації інформаційних обмінів, міжнародного співробітництва в сфері інформаційної діяльності, а також нового рівня інформаційних протистоянь на міждержавному рівні. Саме координаційна функція національного інформаційного комплексу в масштабах нації, держави набуває в сучасних умовах вирішального значення для національного розвитку, для

задоволення найважливіших запитів сучасних користувачів в актуальній, суспільно значущій інформації, інформації, що сприяє зростанню громадянської свідомості користувачів інформаційними ресурсами.

Вдосконалювані державою вертикальні інформаційні обміни, в цілому, є системопідтримуючим, спрямованим на суспільний розвиток, інформаційним механізмом, що створює загальну конфігурацію національного інформаційного комплексу. Держава на даному етапі розвитку суспільства є основним інструментом консолідації в суспільстві, «організуючим началом і координатором буття» інформаційної системи, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сфері демократичних перетворень, вихованню через наповнення суспільно значущими інформаційними змістами громадянських якостей у користувачів національними інформаційними ресурсами.

По-перше, держава має забезпечувати якісний доступ всіх категорій громадян до продукованої нею інформації, як до офіційних матеріалів, так і до роз'яснення змісту своєї власної діяльності. Для цього здійснюються відповідні правові, матеріально-технічні та ін. заходи, розвиваються магістральні інформаційні комунікації, налагоджується власне виробництво і розповсюдження інформації. При цьому на нинішньому етапі розвитку інформаційних процесів держава має бути присутньою не лише в системі традиційного державного інформування в офіційних виданнях, але доносити інформацію про свої плани, проекти і програми, про умови їх реалізації, про результати діяльності через наявну систему ЗМІ, систематичні публічні контакти з журналістським середовищем, трансляції важливих державних подій та ін.

По-друге, держава створює умови (правові , економічні та ін.) для реалізації проектів суспільного розвитку, об'єднання потенціалу інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, громадських організацій, , наукових установ, що продукують нову, необхідну для розвитку інформацію в кон-

тексті вирішення завдань сучасного суспільства. Вона також має опікуватися організацією діяльності центрів комплектування та організації високопродуктивного використання наявних інформаційних ресурсів, особливу увагу звертаючи на збереження і збагачення суверенної інформації. У зв'язку з цим потребується технологічне і методологічне оновлення діяльності бібліотечних і архівних установ.

У справі комплектування центрів зберігання суспільно корисних інформаційних ресурсів зростаючого значення набуває комплектування новими, необхідними для національного розвитку зарубіжними інформаційними ресурсами та доведення їх до зацікавленого користувача в регіонах. І у все більшій мірі – електронними. Використання передового науково-технологічного зарубіжного досвіду у комплексі із національними здобутками і прагненнями на шляху суспільного прогресу стає важливим фактором сучасного інноваційного розвитку, важливим пріоритетом української держави.

По-третє, поряд із вертикальними інформаційними обмінами, що є традиційною формою трансляції державної політики в масштабах країни, відповідні державні органи самостійно, або ж у співдружності з науковими, громадськими та ін. структурами беруть участь у використанні горизонтальних форм інформування, які при цьому також набувають значення стратегічних. До функцій таких комунікацій крім традиційного доведення до регіонів законів, указів, постанов, розпоряджень та ін. нормативних, управлінських та інших документів, входять сьогодні розроблені на замовлення владних структур наукові та соціологічні дослідження, матеріали обговорень важливих суспільно значущих тем розвитку та ін. тематики, що розвивається в рамках розвитку суспільної демократизації. У забезпеченні громадян інформацією державницького значення, їх доступу до правової інформації сьогодні широко використовуються сайти, портали електронної інформації, зростає присутність держави в соцмережах. Система цих комунікацій, підтримувана національними організаційно-правовими та техніко-

технологічними засобами, становить все більш ефективну інфраструктуру інформаційних обмінів у рамках національного інформаційного простору.

В умовах розвитку інформаційного суспільства, таким чином, в умовах зростаючої самостійності регіонів і соціальних структур у них основні суспільні потреби, пов'язані з розвитком, зосереджуються на залученні і використанні інноваційної, необхідної для цього інформації. При цьому, стає все більш актуальною потреба на регіональному рівні як і в якісній, корисній інформації, так і у потрібній широкій різноманітності соціальних інформаційних комунікацій, в тому числі й загальносуспільного значення. Бібліотеки, в процесі свого розвитку, на основі електронних інформаційних технологій мають всебічно сприяти даному процесу, надавати доступ до важливої, пов'язаної з децентралізацією інформації регіональним користувачам.

Слід при цьому зазначити, що регіони при цьому мають можливості збереження тих унікальних і самобутніх місцевих якостей, що можуть бути корисними на рівні регіонального розвитку і стати вкладом у загальнонаціональну інформаційну культуру. В умовах широкого різномаю сучасних технологій, в тому числі інформаційних, набувають особливого значення певні психологічні особливості людей, особливо потрібні для виконання тих чи інших робіт в сучасній електроніці, в програмуванні та ін. При цьому зростає значення врахування природної схильності трудівника до певного виду діяльності, генетично найбільш оптимальної для індивіда.

Так, сьогодні ми спостерігаємо очевидну суспільну затребуваність в багатьох характерних для українців психологічних рисах, що допомагають їм знайти визнання світового рівня в програмуванні, розвитку найновіших напрямів фізики, в конструкторській справі та ін. Дана характерна особливість обумовлюється тим, що в процесі розвитку інноваційних технологій набувають зростаючої затребуваності такі характерні риси працівників як терплячість і витривалість, працелюбність, прагнення до спокійної, незалежної, сповненої, сповненої життєвої філософії праці; толерантність українців

до інших народів та культур; близькість до ідейної основи життя Заходу і водночас сприйняття цих ідей і фактів через призму свого усталеного світобачення»; демократичність як специфічну характерну ознаку українців та ін. Збереження цих рис, їх розвиток і доповнення регіональними особливостями в умовах сучасного суспільства є однією із основних умов національного розвитку.

Відкритість влади для громадян, прозорість її рішень і дій сприяє зміцненню її легітимності і забезпечує їй можливість адекватно реагувати на актуальні проблеми внутрішньодержавного розвитку і міжнародних відносин. Водночас налагодження зворотного зв'язку – від інститутів громадянського суспільства до органів державної влади – дає останнім змогу сформувати уявлення стосовно співвідношення вимог і підтримки громадян та ефективності політики влади, що в результаті виявляється ключовим фактором для стабільності або нестабільності всієї системи.

Для підвищення ефективності управлінської діяльності ця система має якомога повніше використовуватись також в режимі зворотного зв'язку від користувача до органів державної влади. Через неї має здійснюватись інформування органів державної влади про наслідки управлінських дій, ефективність реалізації тих чи інших проектів, відбуватись донесення пропозицій, корисних ідей , широкого творчого вкладу членів суспільства в його розвиток. Функціонування даного механізму сприятиме консолідації суспільства, вихованню в його членів почуття причетності до загальносуспільної діяльності, патріотизму.

По-четверте, поряд із зростанням необхідності залучення інноваційної інформації зарубіжного виробництва для вирішення проблем суспільного розвитку держава в інформаційному суспільстві держава має сприяти просуванню вітчизняних інформаційних продуктів на міжнародні інформаційні ринки, продуктів, виготовлених і в державних наукових, науково-інформаційних структурах, і в приватних структурах, продукованих громад-

ськими організаціями. При цьому інформаційна продукція має бути прирівняна до всіх інших видів продукції і бути підпорядкована всім правилам, що стосуються експортних операцій. Міжнародне правове законодавство в інформаційній сфері має своєчасно імплементуватися в правову базу України. Держава має сприяти участі вітчизняних правників у підготовці нових правових актів, що стосуються інформаційної сфери, і відстоювати в новому законодавстві національні інтереси.

По-п'яте, важливою функцією держави є організація безпеки національного інформаційного простору. Розвиток глобальних процесів на основі всеосяжної інформатизації паралельно з конструктивними інформаційними обмінами створює широку різноманітність інформаційних загроз від витіснення на внутрішньому інформаційному ринку вітчизняних продуктів більш конкурентоздатними, в силу опори на передову матеріально- технічну і технологічну базу зарубіжними інформаційними продуктами, аж до ведення цілеспрямованих, із все більш відчутною вражаючою силою в боротьбі за розум громадян, інформаційних воєн.

Слід зазначити, що сучасні інформаційні технології створюють можливості прямого впливу інформаційного агресора на будь-який із регіоні нашої країни, внесення в інформаційний простір регіонів шкідливої для нашої держави інформації, маніпулювання громадською думкою не стійких в патріотичних поглядах громадян, особливо молоді. І сьогодні, коли поряд із засобами технічної боротьби з інформаційним агресором все більше набувають значення змістовні форми протистояння негативним інформаційним впливам, це протистояння відбувається насамперед в інформаційних комунікаціях. І вітчизняні бібліотеки, з огляду на запити переважної більшості своїх користувачів, мають брати участь у цьому протистоянні, сприяти наповненню соціальних інформаційних комунікацій достовірним, переконливим, оперативним змістом.

Проблема подальшого національного розвитку українського суспільства нерозривно пов'язана не лише з поверненням незаконно відторгнутих територій України, але й досягнення консолідації українців навколо спільного вектору розвитку. Забезпечення поступального національного розвитку на власній інформаційній основі має відбуватися при взаємопов'язаному оновленні суверенних інформаційних ресурсів, інформації, що відображає ментальний розвиток, тієї, що продукується власними силами та залучена з ресурсів глобального інформаційного простору для забезпечення всіх напрямів розвитку суспільства. Взаємозв'язок всіх цих процесів буде успішним при наявності в суспільстві чітко визначених цілей, моральних принципів, духовноціннісних орієнтирів, що відображаються в національній ідеології. Вже доводилося зазначати раніше, що значення національної ідеології, в умовах інформаційного суспільства відчутно зростає, в ньому «трансформаційні процеси мають поступово підпорядковуватись свідомій організації розвитку» [119].

В процесі аналізу розвитку системи регіональних інформаційних комунікацій слід мати на увазі напрям їх розвитку, пов'язаний із еволюцією ментальних особливостей людини як соціальної істоти. Такі комунікації формуються і змінюються відповідно до потреб постійних інформаційних обмінів з ментально близькими членами суспільства. При цьому найбільша за обсягом і значенням частина спілкування кожної людини і в наш час припадає на її найближче оточення.

Потреба в такого роду спілкуванні формується найміцнішими традиціями, пов'язаними з віковими особливостями: в дитинстві, на етапі засвоєння найбільших обсягів інформації, коли спілкування відбувається насамперед з батьками, найближчими рідними і друзями, пізніше із учителями і навколишнім оточенням, що в місцях компактного проживання мононаціонального населення з його традиціями і світосприйманням також сприяє формуванню своєрідного сприйняття всього потоку інформації, в якому роз-

вивається індивід. Сформований у дитинстві інформаційний базис, емоційно забарвлений певними характерними для ареалу спілкування стереотипами, входить в процесі нових інформаційних обмінів у резонанс з найближчою до цих стереотипів інформацією і зміцнюється, збагачується протягом всього життя людини. Люди літнього віку із поступовою втратою соціальних зв'язків, звуженням системи спілкування переважно до родинного, відчуваючи при цьому потребу в соціальній значущості, закріплену багатовіковою практикою необхідність передачі свого соціального досвіду тій частині людської спільності, що є родинно близькою і, в уяві літніх людей. найбільше його потребує – онукам, дітям. Тому ця категорія людей намагається також зробити свій вклад у спілкування, у зміцнення традиційних стереотипів світосприймання. Для людей старшого віку цей мотив є чи не основним у стимулюванні оволодіння сучасними технологіями спілкування. З розвитком електронних інформаційних технологій ментальний чинник стає все більш значимим у формуванні внутрішньо регіональних інформаційних комунікацій.

З огляду на перспективи загальносуспільного розвитку цей процес є дуже важливим. Адже «життєва причетність людини до конкретного соціального оточення, в якому вона народжується, розвивається, утверджується й так чи інакше реалізується як особистісна та індивідуальна, – очевидний й водночас надскладний фундаментальний факт неподільності особи і соціуму, що свідчить про постійний взаємообмін психологічними вартостями, значеннями і смислами між цими, по-різному унікальними, суб'єктами. Інший незаперечний факт полягає в тому, що соціальні явища найвищого штибу (соціум, культура, людство, світова історія, мистецтво, наука тощо) можливі лише на основі індивідуального життя мільйонів людей, які за законами антропосоціогенезу організуються в найважливіші реалії соціального буття, культури і політики – етноси і нації» [369].

Даний процес в інформаційних обмінах повторюється хоч і зростаючими, але не настільки, щоб порушити загальні закономірності еволюції ментальності, змінами, протягом значного числа поколінь людей кожної нації. Однак, при цьому сучасні інформаційні обміни в сфері функціонування лише соціальної інформації не можна розглядати в якості однолінійного процесу формування і відображення ментальних якостей. На цю його особливість звертає увагу Н. Б. Вяткіна «…слово – головний засіб комунікації, всі комунікативні акти повинні пройти через слово, через вербалізацію. Проте смисл не є тільки словесним смислом. Ми говоримо, наприклад, про смисл речей. Світ людини, її власна неповторна реальність – це не тільки той світ смислів, який втілюється в словесні формулювання, це й світ емоцій, радостей, розчарувань, нещасть, що мають різні форми виразу в комунікації» [59]. Хоча в даному випадку дослідниця дещо затуманює зміст сказаного підміною комунікативних процесів «світом смислів», тобто увагою до кінцевих результатів комунікативної діяльності, що розглядається, в цілому, як процес, вона робить вірний висновок про наявність «різних форм виразу в комунікації».

Держава має сприяти розвитку регіональних інформаційних комунікацій, пов’язаних із розвитком ментальності, що в своїх позитивних проявах сприяє суспільному розвитку. Представники кожного етносу при сприятливих умовах для своєї діяльності можуть вносити вагомий вклад в загальнонаціональне інфотворення, спираючись на систему ментальних стереотипів , виявляючи психічну, емоціональну та інтелектуальну спорідненість з іншими, етнічно спорідненими людьми, які керуються аналогічними стереотипами світосприймання й поведінки, виявляють самобутність в усіх сферах людської діяльності, керуються цими орієнтирами в повсякденному житті [264]. В інформаційній, і в усіх інших сферах діяльності соціальні структури, засновані на ментальній єдності, спільних орієнтирах розвитку реалізують свій потенціал розвитку значно ефективніше, ніж у різноментальному середовищі. Про це, скажімо, свідчать і приклади постсоціалістично-

го періоду розвитку мононаціональних, із числа бувших країн соціалістичного табору, держав в процесі реалізації їх євроінтеграційних орієнтирів.

Багатство стереотипів ментальної структури визначає ментальну стійкість нації в період серйозних випробувань. А ментальна стійкість протягом певного історичного періоду визначається рівнем розвитку ментального імунітету. Цей імунітет визначається як ресурс протистояння зовнішнім негативним впливам на ментальність, характерну для кожного із регіонів України. Негативні впливи проявляються в дії неконтрольовано привнесеного з-за меж національного інформаційного простору [265] інформаційного ресурсу, створеного в іншій культурній традиції, неадаптованого до інтересів даної нації, при реалізації економічних, політичних та інших цілей провідних країн-глобалізаторів у тій чи іншій країні, об'єктів глобальних впливів.

Раніше в роботах, що стосувалися перспектив національного розвитку в умовах інформатизації, вже підкреслювалось важливість цього розвитку як цивілізаційного механізму продукування багатоваріантності при вирішенні зростаючого числа глобальних проблем сучасності. Якщо говорити про ментальний рівень вирішення даних проблем, він вирізняється більшою витонченістю реагування на проблеми, більшим асортиментом реакцій, більшою швидкістю самих реагувань на ситуації. У процесі цих реагувань, очевидно, виникає потреба мобілізації об'єднаної мобілізації внутрішнього ресурсу ментально близьких людей, їх спільних ментальних якостей.

Ось чому сьогодні дуже важливо продовжити формування духовної спільності українців на основі національної культури. Хоча культура, національна за своїм корінням, завжди наднаціональна за своїми плодами. Оскільки вона належить не якомусь одному народові, а всьому людству… «Якщо культура народу жива, вона собі на благо засвоїть та візьме на озброєння будь-яку нову ідею…» [217].

Зростаюче значення використання ментального ресурсу в інтересах загальносуспільного розвитку використовується з допомогою зворотного

зв'язку в інформаційних процесах стратегічних комунікацій. При цьому технологічно мають вирішуватись дві важливі проблеми:

по-перше, збереження багатства ментальності етносів і націй, наявного в культурних традиціях народів світу, зміцнення ментального імунітету в усьому спектрі його багатогранності, державне лобіювання процесу зміцнення культурних традицій в усіх сферах можливого впливу на цей процес аж до формування і забезпечення реалізації відповідної правової бази;

по-друге, забезпечення розвитку ментальних традицій як процесу свідомого вкладу в потенціал майбутнього розвитку. Адже «майбутнє – це, насправді, не те, що є десь попереду, а те, що ми реально створюємо самі. На характер цього творення впливає усвідомлення структур національної ментальності. Тому філософська рефлексія над ментальністю, взаємодія у цьому плані філософів, соціологів, етнопсихологів, політологів сьогодні є необхідним компонентом інтелектуалізації та гуманізації суспільства…» [205].

Важливість ментальних процесів як складових національного розвитку в умовах глобалізації обумовлює необхідність особливої уваги національних засобів боротьби з негативними інформаційними впливами на систему стратегічних та регіональних інформаційних комунікацій в регіональних вимірах.

5.4. Шляхи нейтралізації безпекових загроз

Зростаюче значення інформаційних впливів на свідомість сучасної людини обумовлене рядом факторів, характерних саме для сучасного етапу розвитку людства.

По-перше, цей процес пов'язаний із зростаючою значимістю інформації як основного ресурсу розвитку в інформаційному суспільстві.

По-друге, характерною особливістю інформаційного ареалу, в якому існує сучасна людина, є високий темп оновлюваності інформації, потрібної

для постійного використання. Він пов'язаний із об'єктивними параметрами прискорення суспільного життя і зростаючими обсягами інформаційного виробництва – процесу, до якого долучаються, в процесі інформатизації, нові й нові учасники.

По-третє, зростаюча номенклатура технічних засобів, технологій виробництва і використання інформаційних ресурсів обумовлює урізноманітнення і поглиблення впливів інформації на свідомість і підсвідомість [243, с. 220] сучасної людини.

Четвертою сутнісною ознакою даного процесу є недосить ефективні на нинішньому етапі розвитку суспільства можливості людини в навігації по масивах нової інформації і навики змістової оцінки ресурсу, необхідного для практики суспільної діяльності.

Слід вказати й на роль, що відіграють засоби масової інформації, які включають в себе досить широкий арсенал способів впливу на загальний інформаційний фон в українському національному інформаційному просторі, на формування оціночних критеріїв стосовно розвитку суспільних процесів у країні, через ці процеси діючи відповідним чином на економічні, політичні фактори розвитку. Таким чином, ЗМІ у все більшій мірі змінюють не тільки звички людей, вводячи їм в підсвідомість нові установки, ініційовані владою чи відображенням інтересів політичних, економічних, релігійних та ін. джерел впливу, але й докорінно змінюють (нав'язують) необхідні точки зору, бачення тієї чи іншої ситуації, погляди. В даному контексті такий вплив виглядає досить небезпечним зважаючи на інформаційну війну, в якій перебуває країна в ході протистоянь з РФ та підконтрольними їй адміністраціями на територіях Криму, «ДНР» та «ЛНР» [95; 93].

Розглядаючи еволюцію національної правової системи, варто зауважити, що з розвитком інформаційного суспільства, входженням інформатизації в усі сфери суспільного життя відбувається зміна акцентів у змісті правових актів. Ці акценти поступово мають збагачувати зміцнення правових гаран-

тій у сфері реалізації права особи на інформацію. В процесі розвитку інформатизації, специфіки колізій, пов'язаних із розвитком інформаційного виробництва і необхідністю гарантування в правовому полі права індивідуального володіння інформаційною власністю, до більш пильного зростання суспільної уваги, зокрема, уваги правників, до охорони змістових характеристик національних інформаційних ресурсів. Цей процес також нерозривно пов'язаний із загостренням потреби охорони ментального імунітету [263, с. 7–24].

Якщо говорити в цілому, то дане зміщення акцентів у сучасній правотворчості відповідає закономірностям еволюції національного права в інформаційній сфері провідних держав світу. Так, уряд США не лише зробив пріоритетом своєї політики розвиток інформаційної інфраструктури, але й створив умови для розробки такої інформаційної системи, яка відповідає реалізації даної політики. Такий напрям розвитку реалізується у США з 1993 р. з допомогою програми «Національна інформаційна інфраструктура: план дій». Згідно з цією ініціативою визнається, що інформаційну інфраструктуру створює переважно приватний сектор, при цьому держава в реалізації програми відіграє координуючу роль, гарантуючи забезпечення усіх американців інформаційними ресурсами за доступними цінами.

У Канаді концепцію національного суспільства розглядають як засіб збереження культурної ідентичності перед загрозою інформаційної експансії США і як засіб входження до економіки наступного століття.

Значних успіхів досягла Велика Британія, яка послідовно проводить політику надання інформації і послуг громадянам з боку держави через інтернет. Так, державна інформаційна служба країни забезпечує доступ до більш як 300 державних організацій.

«Практично кожна з країн Європи має програму, присвячену формуванню національної політики в справі побудови інформаційного суспільства, причому ця політика сприймається не як данина моді, а як імператив, неви-

конання якого призводить до втрати конкурентоспроможності всієї країни, порівняльним зниженням рівня життя, втрати темпів розвитку і відкидання з передових економічних, торгових, технологічних позицій» [196].

Повертаючись до специфіки розвитку законотворчого процесу в Україні, слід зауважити, що на його ефективність накладаються сьогодні особливі вимоги, пов'язані з інформаційною війною, в якій перебуває країна в ході протистоянь з РФ та підконтрольними їй адміністраціями на територіях Криму, «ДНР та ЛНР». Особливу роль у цій війні відіграють засоби масової інформації. Вони включають в себе досить широкий арсенал способів впливу на загальний інформаційний фон в українському національному інформаційному просторі, на формування оціночних критеріїв стосовно розвитку суспільних процесів в країні, через ці процеси діючи відповідним чином на економічні, політичні фактори розвитку.

За допомогою зарубіжних закладок в інформацію, реалізації темників та ін. через підконтрольні їм (в тій чи іншій мірі) ЗМІ відбувається своєрідне зомбування масової свідомості. Відповідно, закодовані таким чином люди починають діяти в інтересах маніпулятора, в тому числі ворожого даному суспільству, абсолютно цього не усвідомлюючи.

Характерними особливостями подібної тактики маніпулювання ЗМІ інформаційними технологами з-за кордону є високий ступінь вибірковості впливів, швидка перебудова аргументації залежно від мінливої обстановки, комплексне застосування різних методів і прийомів психологічної війни, концентрація зусиль на тому чи іншому об'єкті, конкретній даті, регіоні, соціальної групи і т.п. [311; 102]. У даному контексті і з урахуванням нинішньої ситуації в Україні представляє інтерес тема подачі інформації про нашу країну, її економічну та політичну ситуації в російських ЗМІ або, в цілому, в суспільно-політичному дискурсі сучасної Росії, що веде гібридну війну проти України.

В рамках інформаційної складової агресивних дій проти України експерти звертають увагу на характерний для російської пропаганди приклад формування образу історії України. Він знайшов своє відображення в показаному по каналу «Росія 24» фільмі – «Проект Україна». Цей фільм став своєрідним осередком цілого ряду характерних ідеологем. Серед основних з них – штучність української державності. У цьому зв'язку підкреслюється, що в пізнє Середньовіччя і ранній Новий час поняття Україна не було. Сучасна ж Україна перебуває під потужним впливом західноукраїнських ідей, галицької ідеології, яка має мало спільного з ментальністю жителів Центральної України і тим більше зі Сходом та Півднем країни [310].

Характерним є скоординований і одностайний підхід російських та проросійських медіа до питання української державності, що в нинішніх умовах у своєму впливі легко долають географічні кордони. Наша державність трактується як штучний проект, з одного боку, а з іншого – вона можлива але тільки в союзі з РФ, без неї ж державність України стає лише похідною від загроз галицького духу і галицького націоналізму. Дана точка зору, курсуючи в російських ЗМІ, через інтернет-комунікації «вгвинчується» й до аудиторії українських користувачів.

У зв'язку з цим російська пропаганда робить все можливе для дискредитації успіху Майдану як специфічної, характерної для українців, форми громадської самоорганізації з одного боку. З іншого – дана форма суспільного об'єднання базується, значною мірою, на використанні мережевих технологій, важливого інструменту соціального розвитку нового інформаційного суспільства. І той, і інший аспект сучасної української дійсності є небезпечним для реалій сучасної російської дійсності. Тим більше, що Майдану вдалося відстояти своє право на довготривале існування, перетворитися на своєрідний соціально-психологічний механізм, в ході застосування якого формуються нові громадянські якості українців на межі рішучого протистояння віджилим, консервативним формам організації суспільного життя і за-

міни їх новими, прогресивними. Таким чином, ціннісні орієнтири Майдану набули права для утвердження в якості сучасних орієнтирів розвитку національного інформаційного простору.

В числі цих орієнтирів заслуговують на увагу ті, що забезпечують спадкоємність національних історичних традицій. У зв'язку з цим Майдан розглядається як повернення на новому історичному етапі до ідеї і прообразу козацької демократії при використанні нових можливостей інформаційних обмінів, що є дуже важливим в перенесенні ментальної української традиції на сучасну інформаційну основу. Через декілька віків ідея цієї національної самоорганізації, і принцип вирішення актуальних питань суспільного розвитку, відновлюється на базі генетичної пам'яті сучасних українців і сучасної дійсності українського суспільства. Майдан, у цій пам'яті далеко не лише територія, зручна для зібрання великої кількості людей, але і символ єдності й прояву демократії, громадянськості нашого суспільства [265, с. 123–124].

Якщо пригадати історичні події минулого Козацької епохи і навіть Стародавньої Русі, скажімо в часи князя Володимира, то образ «Майдану» постійно повторюється. Важливі рішення не лише оголошувались для народу на майдані: княжі грамоти, гетьманські універсали і навіть Переяслівська Рада (також відбулась на майдані), але й санкціонувалися громадською думкою повноправних учасників зібрання. Така формула єдності політичних лідерів і народу притаманна нашій нації і є явищем досить неординарним. Для сучасної російської дійсності, і не лише для російської, такого роду процеси в напрямі до розвитку громадянської активності стають все більш небажаними і тому обумовлюють інформаційні атаки і дискредитацію.

В умовах розвитку сучасних інформаційних технологій відбувається процес піднесення значення громадської думки не лише як фактору санкціонування пропонованих рішень, але й в якості суб'єкта колективного їх творення, обговорення в мережах, на тематичних сайтах з використанням інтерактивних технологій та ін. Як інструмент демократизації, дані технології вже

не потребують спеціального обговорення. Таким чином, відбувається процес поступової реалізації творчого потенціалу громадян у вирішенні суспільно значимих проблем, самоорганізації суспільства [348].

Майдан якраз і проявив себе в якості унікального національного механізму вироблення і застосування обов'язкових форм демократичного голосування, всенародного віча, і є прообразом, що утверджує принципи розвитку нових рівнів громадянського суспільства у перспективі. На протязі віків цей принцип народного волевиявлення неодноразово застосовувався і буде застосовуватись в майбутньому, оскільки він близький нашій ментальності і нашим традиціям. І сьогодні, в умовах активізації глобалізацій них процесів, дуже важливим є збереження в національному інформаційному просторі ослаблених ниточок української своєрідності, пронизаних демократизмом, ментальною унікальністю. Майдан дав помітний поштовх в цьому напрямі, продемонструвавши здатність до спільного розуміння загального добра і бажаного майбутнього устрою.

Важливою складовою ефективного використання системи національних інформаційних комунікацій крім забезпечення необхідного технологічного рівня їх функціонування, крім розвитку оптимальної мережі є також якісна, відповідна інтересам національного розвитку інформація.

Майдан, або як його ще назвали, підкреслюючи свідому участь соціально активної частини українського народу, його середнього класу в боротьбі проти традиційно вже протягом останніх десятиріч злодійкуватих «очільників», – Революція гідності – ця подія дала поштовх для зростання сучасного національної самосвідомості українського народу, для зміцнення його стійкості, в протистоянні інформаційній агресії Російської Федерації. І цей емоційний поштовх має бути підтриманий використанням ресурсу національної семіотики, в консолідації регіональних ментальних традицій в сучасній соціокультурній єдності національного інфотворення, в збагаченні національного інформаційного розвитку прогресивними національними традиці-

ями, значенням прийнятих в загальнонаціональному масштабі славнозвісних постатей в історії України [348, с. 175; 90].

У великих обсягах нової різноманітної інформації, з якою стикається сучасна людина, звертає на себе увагу саме організований, скоординований на специфіку впливу, виходячи із запитів різних категорій населення, інформаційний вплив зі сторони інформаційних джерел РФ та підконтрольних їм закордонних видань. У масі нової інформації такий скоординований вплив є дієвим і сприймається частиною користувачів як найбільш достовірний. І така достовірність підтримується планомірним розкриттям наперед розробленої теми. Одна із найважливіших серед них – з урахуванням існуючої нині в Україні кризи і, в першу чергу, кризи економічної, російські медіа активно почали «формувати» відповідний образ нашої країни. Україна сьогодні позиціонується російськими ЗМІ як дезінтегрована держава, з високим ризиком повного розпаду в силу нездатності нинішньої влади здійснювати реформи. Крім того, однією з найважливіших змістових ліній у формуванні образу України є економічна криза. З економічної точки зору образ України також демонструється вкрай неспроможним й неперспективним.

Звертає на себе увагу, що активно педалюючи тему української економічної кризи російські ЗМІ, посилаються і на видання зарубіжні, в т.ч. проплачувані Москвою.

Крім того, російські ЗМІ акцентують увагу і на тому, що, на їх думку, «Реалізована після Майдану 2014 революція зверху провалилася. Всі ці окремі антикорупційні комітети і спеціальні суди виявилися тут же заражені хабарництвом і перетворилися в інструмент боротьби одних олігархів проти інших. Всупереч закону і совісті.» [317]. Варто зауважити, що в умовах інформаційної війни проявляється обставина, на яку і раніше звертали увагу дослідники – володіння контрольним пакетом акцій, або ж використання інших форм фінансового впливу зарубіжних власників, в переважній більшості видань, що виходять в Україні. Відповідно, їх вплив є особливо відчутним,

навіть, – дієвим в умовах реалізації спроб протистояння негативному інформаційному тиску з-за кордону.

Так, в російських ЗМІ використовується маніпулювання імперативними установками, тими, які, не отримують належного спростування з української сторони і доходять до нашої вітчизняної аудиторії :

– формується і використовується «образ ворога». Слід зазначити, що при маніпулюванні «образ ворога» впроваджується в суспільну свідомість в першу чергу і допомагає обґрунтувати будь-які непопулярні дії влади;

– «політика самоочевидного», коли за «очевидне» видаються добре підтасовані факти;

– дані соціологічних опитувань (як приклад: опитування, що проводились в Криму – прим. авт.*)*. При опитуваннях більший вплив на громадську думку надають не відповіді, а формулювання питань. Питання може активно впливати на моделі поведінки та ціннісні орієнтири. Опитування призводять до цілеспрямованого змішання подій і псевдоподій, фактів і думок, обіцянок і дій, дійсного стану справ та їх інтерпретації. Питання, складені в строго відповідній формі, змушують об’єкт маніпуляцій включити в поле можливого вибору також цілі і наміри, до яких він не, людини про наявну ситуацію, її орієнтації і переконання, і роблять її вразливою й відкритою для маніпуляцій.

В цей же час позицію Москви щодо формування образу України в інформаційному просторі РФ деяким чином підтримують і деякі експерти в наших ЗМІ [363], допомагають російським формувати образ України та її економічного становища в очах наших громадян.

При всьому цьому звертає на себе увагу недостатня активність і увага до інформаційних процесів сьогодення з боку українських технологів. Вони звикли природно відчувати себе в атмосфері негативу, вважати цю атмосферу природною для ЗМІ і втрачають навики оперувати позитивом. В результаті читачеві, глядачу і слухачу щодня доносяться криваві сенсації, фрагменти красивого життя «героїв» позазаконних статків, бездієвість закону та ін.,

що має негативне виховне значення і зовсім не сприяє становленню національного патріотизму, так необхідного в наш час.

Високий темп розвитку сучасного суспільства і відповідної оновлюваності інформації, потрібної для використання, вимагає постійного вдосконалення технологій обробки інформаційних ресурсів, організації їх ефективної роботи. Тому саме ці технології стають об'єктом атак в інформаційній війні.

Слід зазначити, що в контексті миротворчого процесу, мінських домовленостей інформаційні диверсії, направлені в бік України аж ніяк не знизили свою активність. Один із прикладів інформаційних вкидів (окрім вищевказаних), що активно поширювали у інтернет-ЗМІ: нещодавно група проросійських хакерів розповсюдила статтю про прибуття американських військових експертів, які нібито повинні були взяти участь у провокаціях на території України. В якості доказів хакери виклали копію так званого «листа від МЗС України до органів державної влади». Ця інформація сфальсифікована – іноземні інспектори відвідали Україну для проведення верифікаційних заходів, відповідно до Віденського документу 2011 року. Так званий «лист МЗС» було сфабриковано за допомогою графічного редактора. Хакери змінили дати реєстрації та інформацію про період перебування інспекційної групи на території України. Оригінальна лист датований 26 травня 2014-го, а не квітнем 2015 року, і містить інформацію про прибуття інспекційної групи США на період з 28 травня по 6 червня 2014-го. Слід зазначити, що в експертних колах вказують і ще на одну тему, яка буде активно використовуватися в інформаційних диверсіях проти України. Експерти підкреслюють, що Москва намагатиметься спровокувати паніку з приводу підвищення тарифів. Вони зауважують, що «чималі кошти вливаються в підконтрольні ЗМІ з метою посилити медіа-активність агентів впливу в соцмережах, в часності в мережі Facebook. Щогодини Кремль витрачає сотні тисяч рублів на те, щоб українські патріоти замість активної участі в процесах реформування країни і боро-

тьби з корупцією билися в істериці й кричали «Зрада!», «Все пропало! Нас злили!».

При всьому при цьому, слід підкреслити наявність дійсних загроз від нині існуючих і можливих у майбутньому інформаційних диверсій з боку РФ, які покликані підвищити градус напруги в суспільстві й можуть бути використані для різних провокацій на території України.

Як зауважують дослідники, «Практично неможливо назвати ні одного фактору міжнародного співробітництва, який при певних умовах, неможливо було б використати в якості інформаційно-психологічних впливів» [293].

Одним із таких аргументів є географічне положення України, пов'язане із розміщенням важливих євразійських та системи «Північ–Південь» різноманітних і дуже важливих для світової економіки транспортних магістралей. Власне, Україна знаходиться в самому центрі міжцивілізаційних контактів і цей центр використовується в процесі розширення інформаційно-психологічної війни не лише проти України, але й поза її межами. Цей фактор міг ставати ефективною підоймою для економіки, політичного життя країни, як це відомо з численних прикладів в історії про розвиток держав на перетині міжнародних транспортних артерій. В умовах інформаційної війни з РФ він перетворився у додаткову загрозу Україні, оскільки значна частина транспортних можливостей Росії у взаємовідносинах із зовнішнім світом була пов'язана з використанням території нашої країни. Міжнародні транспортні артерії, в той же час, певною мірою проявляють також інтереси значного числа країн у глобалізованому світі. І цей фактор також використовується російською пропагандою, створюючи уявлення про ненадійність таких маршрутів в умовах нинішньої ситуації в Україні. При цьому в хід пускалися яскраво подані багатьма ЗМІ, прокоментовані анонімними і відомими експертами факти і про безперспективність збудованої і насправді блокованої саме російськими компаніями в Європі гілки нафтопроводу «Одеса-Броди» (з можливим наступним продовженням до Гданська і трубопроводів індустрії Пів-

нічної Європи), і роздмухування фактів, пов'язаних із корупційними проявами на українських кордонах, і активна пропаганда своєї версії трагедії із малайзійським Boeing 777 в українському повітряному просторі, і багато іншого. Негативна інформація стосовно потенційно сильних міжнародних транспортних можливостей України, воєнні дії на Донбасі значною мірою нейтралізують ці можливості.

Контроль над національною транспортною інфраструктурою, участь в управлінні транснаціональними магістралями по переміщенню енергоносіїв, інших товарів, людей могло б бути хорошою економічною базою для активного входження України також і у відповідний сектор глобального інформаційного простору, утвердження там в якості рівноправного партнера при вирішенні найважливіших загально цивілізаційних завдань. Однак, в умовах розвитку інформаційного суспільства без належного інформаційного супроводу, а в умовах інформаційної війни – при дискредитації інформаційним опонентом наявних можливостей – географічні переваги України значною мірою нейтралізуються, слабо сприяють розвитку країни.

Це ж саме стосується залізничного і водного транспорту, портової інфраструктури, будівництва і експлуатації автомагістралей на рівні світових стандартів насамперед у відповідності із системою міжнародних маршрутів автоперевезень та комбінованих транспортних маршрутів, розвитку системи авіаперевезень.

Значення географічного положення України могло б зростати при достатньому використанні фактору відкритості її суспільства. При цьому результатом реалізації даного фактору могла б бути і додаткова аргументація для закріплення в числі впливових держав у світі при використанні особливостей інформаційного суспільства, розвитку соціально значущої контактності його структур. У той же час при всьому цьому набуває необхідності процес суспільного блокування зростаючих проблем, пов'язаних з негативними впливами глобалізації (Україна вже відчула ці впливи насамперед в складно-

контрольованих міграційних процесах, проблемами розповсюдження наркоманії, СПІД, інших епідемічних захворювань і т. д.).

Відкритість українського суспільства в певних негативних проявах позначилась з початком подій на Півдні і Сході України, в процесі посилення інформаційної війни проти України. Протистояння в такого роду війні потребувало внутрішньо суспільної консолідації, що в умовах відкритості суспільства з нечітко окресленими правовими межами, без наявності об'єднуючої національної ідеології (що кілька років тому з болем констатував Перший президент України Л. Кравчук) складає серйозну проблему. Не можна дане зауваження сприймати лише як емоційне. Адже при розвитку інформаційної війни, її цілеустановчі орієнтири змінюються в залежності від результатів. Дослідники стверджують, що «слід звернути увагу на постійний ріст значення ментального фактору. Можна з певністю говорити про такий феномен, як ментальні війни, в яких можна виділити етнокультурний і інформаційний компоненти ментальної боротьби» [293, с. 67].

Останні дослідження підтверджують прозорливість першого президента України, оскільки в них на фактичному матеріалі доводиться, що ментальна війна стає тією стадією інформаційної війни, коли результатом передбачається повне і незворотне знищення переможеної нації на арені людської історії [263].

В умовах української відкритості, захопленні демократичними свободами без меж, при тривалому впливі російських теле- та радіоканалів, при узгодженості їх політичних позицій на фоні різновекторності українських, що відображали інтереси різних олігархічних кіл, тривалий час завойовувалось довір'я українського слухача та глядача. Скоординована інформаційна діяльність цих джерел інформації аж до Майдану, до бойових дій на Сході робили непомітними і методи «дозованої» інформації, дезінформації, і введення в інформацію про події, одержану з офіційних джерел особистісних тенденційних фактів, розмірковувань і припущень та впливу інформації «без

коментарів», після попередньої інформаційної обробки аудиторії, що сприймає інформацію, і заборонені міжнародним законодавством технології «25 кадру», та ін.

Дослідники зазначають, що «ефективним засобом психологічного впливу залишаються трансляції FM-радіостанцій (здебільшого, російськомовних або тих, де російськомовний продукт, як правило, переважає україномовний), які завдяки поєднанню з музичним супроводом значно підвищують сугестивність та некритичність сприйняття радіоінформації, що скеровується на слухача. Значна увага приділяється розробці спеціальних засобів впливу, до яких належать засоби психотропної зброї, зокрема торсійних технологій та дистанційних методів управління психофізичним станом людини [261].

Фахівці у зв'язку з цим зазначають, що скероване в певному напрямі електромагнітне випромінювання певних частотних діапазонів може спричиняти відчутні зміни в людському організмі, а також призводити до повної втрати контролю за собою (зомбування), викликати стійку агресію тощо [168].

При цьому, звертає на себе увагу й певна стурбованість інформаційною активністю з боку Росії експертами інших країн. Ця стурбованість обумовлена не лише і не стільки солідарністю з Україною, що обрала демократичні орієнтири свого майбутнього. Ця стурбованість обумовлена зростаючою інтеграцією нашої держави в глобалізований, взаємно залежний світ, зростаючою увагою до арени цивілізаційних протистоянь, що зачіпають у все більшій мірі не лише інтереси європейських держав, але й США, в кінцевому підсумку всі регіони світу.

У зв'язку з цим, керівник офісу видання Gazeta Wyborcza в Києві, воєнкор Пьотр Андрусечко розповідав, що у Польщі з російських ЗМІ є радіо та інтернет-портал Sputnik, а ще її «агенти» дуже активні у соціальних мережах. «Найбільша проблема в тому, що Росія хоче знайти польських журналістів, які будуть представляти її інтереси», – підкреслив експерт [323]. Слід також

вказати, на дослідження, яке провели Центр аналізу, прогнозування та стратегії (CAPS), який працює при Міністерстві Європи та закордонних справ Франції, а також Інститут стратегічних досліджень (IRSEM) — дослідницької установи французького Міністерства збройних сил: «Маніпуляції інформацією: виклик нашим демократіям».

Причиною підготовки таких матеріалів французькими аналітиками стало збільшення втручань у політичні процеси з 2014 року: інформаційні впливи в Україні чи під час виборів у США та Франції, в ході голосувань щодо виходу Великобританії з ЄС, тощо. Проте у звіті наголошують: маніпуляції інформацією — це не нове явище.

Аналітики детально зупинилися на маніпуляціях Російської Федерації, зазначивши, що їхні співрозмовники приписують цій країні 80 % маніпуляцій з інформацією у Європі.

«Для країн Балтії, Скандинавії, Центральної та Східної Європи у цьому немає нічого нового. Ці держави вже давно є цілями для маніпулятивних інформаційних кампаній. Проте до 2014 року їхні хвилювання не були почутими, а спроби привернути увагу зустрічалися байдужо і навіть з роздратуванням від “великих” держав Західної Європи. Це навіть описували як антиросійську “істерію”. З того часу все змінилося. Західні політичні лідери більше не соромляться прямо вказувати на дії РФ», – пишуть автори, посилаючись на слова прем’єр-міністра Великої Британії, нову Стратегію національної безпеки Швеції, позиції України та Німеччини.

Вони наголошують, що Кремль «воєнізував» чотири сфери: традиційні ЗМІ та соціальні мережі, ідеологію та культуру, злочинність та корупцію, а також енергетику. Військова академія Генерального штабу Збройних сил Росії, визначаючи термін «інформаційні операції» не обмежує їх періодом військових дій, як це роблять на Заході. [322].

В цей же час, Держдепартамент США опублікував дослідження «Основи російської екосистеми дезінформації і пропаганди», де наочно показано, як і по яких каналах працює кремлівська пропаганда, в тому числі по Україні.

У звіті зазначено: є п’ять стовпів інформаційної війни Росії проти Заходу, які працюють скоординовано, щоб отримати лавиноподібний ефект в ЗМІ, ілюзію довіри і картину в голові у користувача інформацією, що «раз все так пишуть – значить, це – правда».

Згідно результатів дослідження, РФ використовує :

– офіційні урядові ресурси РФ (прес-служби Кремля, МЗС, урядові акаунти в соцмережах);

– міжнародне теле- і радіомовлення на гроші держави (держЗМІ, націлені на домашню та іноземну аудиторію, а також міжнародні соціокультурні інститути);

– розвиток проксі-ресурсів (мовні центри, поширення наративної інформації);

– використання соцмереж як зброї;

– дезінформація в кіберпросторі [137].

Варто вказати і на те, що ще раніше Європарламент визнав російську пропаганду головним джерелом дезінформації у Європі. У резолюції, схваленій 489 євродепутатами (148 проти, 30 – утримались), парламентарі хочуть «підвищити рівень усвідомлення російських дезінформаційних кампаній, оскільки вони є головним джерелом дезінформації в Європі», разом із Китаєм, Іраном і Північною Кореєю. – Йдеться в прес-релізі на сайті Європейського парламенту. Депутати закликають ЄС посилити протистояння «російській ворожій пропаганді».

Європейські парламентарі закликають законодавчо регулювати компанії, яким належать соцмережі, месенджери та пошукові системи. Компанії, які не будуть оперативно видаляти системні фейкові новини, мають бути притягнені до відповідальності. Окрім цього, органи влади

повинні мати змогу встановлювати авторів та замовників політичного контенту, а також їхнє розташування [156].

Звертає на себе увагу також і те, що зміна геополітичної та безпекової ситуації довкола Європейського Союзу, яка була серед іншого спричинена появою нових конфліктних зон в Східній Європі і на Близькому Сході та агресивною політикою Російської Федерації, спонукала ЄС до вироблення нового комплексного бачення своєї зовнішньої і безпекової політики. В результаті, у червні 2016 року на засіданні Європейської Ради була схвалена Глобальна стратегія ЄС «Спільне бачення, Спільна дія: Сильніша Європа» (EU Global Strategy «Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe», EUGS [426]).

П’ятьма пріоритетами зовнішньої діяльності ЄС були визначені:

– посилення безпеки й оборони;

– інвестування у стійкість держав і суспільств на сході і півдні;

– розвиток інтегрованого підходу до конфліктів і криз;

– сприяння і підтримка спільного регіонального порядку;

– посилення глобального управління на основі міжнародного права.

Показовим є також і те, що у 2015 році Україна стала асоційованим членом Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Дане членство надало українським учасникам рівноправний статус з їхніми європейськими партнерами, а також відкрило можливості впливу на формування змісту Програми.

«Горизонт 2020» – це найбільша програма Європейського Союзу з фінансування науки та інновацій з загальним бюджетом близько 80 млрд. євро, розрахована на 2014 – 2020 роки.

Програма сконцентрована на досягненні трьох головних завдань :

– Зробити Європу привабливим місцем для першокласних науковців;

– Сприяти розвитку інноваційності та конкурентоспроможності європейської промисловості і бізнесу;

– За допомогою науки вирішувати найбільш гострі питання сучасного європейського суспільства.

Відповідно до цих завдань, Програма «Горизонт 2020» поділена на три основні напрямки:

1) Передова наука, яка є відкритою для високоякісних індивідуальних та командних дослідницьких проектів в усіх галузях знань, включаючи гуманітарні;

2) Лідерство у галузях промисловості, в яких фінансується розробка нових технологій і матеріалів, включно з ІСТ та космічні дослідження; крім того, в межах цього напряму доступні фінансові інструменти для впровадження інновацій у малому та середньому бізнесі;

3) Суспільні виклики, з широким спектром дослідницьких проектів від поліпшення якості транспорту, їжі, системи охорони здоров'я та безпеки до питань європейської ідентичності і культурної спадщини [414].

З протидії гібридним загрозам Євросоюз взаємодіє з іншими країнами і міжнародними організаціями – ООН, ОБСЄ, НАТО. Йдеться про тісну співпрацю на робочому рівні між подібними інституціями ЄС і НАТО, наприклад: спільний Європейський центр з протидії гібридним загрозам; Центр аналізу гібридних загроз ЄС – Центр аналізу гібридних загроз НАТО; CERT-EU – Підрозділ НАТО з – 46 – реагування на комп'ютерні інциденти (NCIRC). ЄС і НАТО також розробили комплект із 42 пропозицій, 10 з яких стосуються безпосередньо протидії гібридним загрозам. В рамках співпраці з третіми країнами Єврокомісія, використовуючи інструмент сприяння безпеці і миру, вживає заходів для посилення стійкості країн-партнерів, включаючи й Україну, надаючи допомогу із стратегічних комунікацій [288].

У дослідженнях, де розглядалась тема зростаючої значимості інформації як основного ресурсу розвитку в інформаційному суспільстві, підкреслювалась важливість двох основних джерел інформації розвитку: власного

інформаційного виробництва та використання інноваційних масивів глобального інформаційного простору [270; 115; 301; 101].

Цінність інформації нерозривно пов'язана із її корисністю, затребуваністю в перетворюючій діяльності людини. При цьому під корисністю розуміється роль інформації у забезпеченні існування і розвитку суспільства. У наш час, в період все більш зростаючих темпів суспільного життя, обидва поняття суміщаються в єдину значимість інформації як важливого чинника інноваційного розвитку.

Стосовно критерія цінності інформації М. М. Моїсєєв підкреслював, що «інформація сама по собі нічого не варта і не значить нічого. Безглуздо говорити про цінність інформації як про певну її абсолютну характеристику. Інформація потрібна суб'єкту для забезпечення можливості успіху певних цілеспрямованих дій… Якість інформації оцінюється перш за все тим, наскільки знання, одержані про предмет або ж навколишню обстановку, допомагають у прийнятті рішень» [243, с. 166].

Слід також зазначити, що з урахуванням зростаючого впливу глобальних процесів на національний інформаційний простір, для збереження національної своєрідності, дотримання належної самоідентифікації, критерії корисності інформації мають опиратися також на суверенні інформаційні ресурси як культурне надбання нації в історичному процесі [265]. В сукупності все це має забезпечити адекватне керівництво суспільними діями. І навпаки – неадекватність призведе до катастрофічних результатів. Таким чином, змістовний ресурс інформаційного розвитку, механізми його поповнення в умовах інформатизації мають бути предметом особливої уваги з точки зору організації захисту національних інформаційних ресурсів, що й відображається в українському законодавстві.

Висновки до розділу 5

Слід зазначити, що сучасна перетворююча діяльність людини стосується не лише навколишньої дійсності, не лише внутрішньої організації суспільства. Поступово вдосконалюються підходи до здобуття особистісних якостей людини сучасного, інформаційного суспільства.

Функціонування людини в умовах швидкого розвитку електронних інформаційних технологій обумовлює необхідність пошуку не лише засобів нейтралізації перенавантаження інформаційного впливу на свідомість людини, але й необхідність нейтралізації суміжного з інформаційними процесами впливу на людське здоров'я та зміцнення його в умовах постійної дії характерних для сучасності і невластивих для сфери існування раніше випромінювань.

Не зважаючи на розгорнуту проти України масштабну, різноаспектну – інформаційну, інформаційно-психологічну і навіть, певною мірою, ментальну війну, її організаторам не вдалося добитися дезінтеграції українського суспільства і розвалу української держави. Останні дослідження свідчать саме про значення природної ментальної стійкості українців, що в умовах зовнішніх загроз мають рятівну властивість об'єднуватись і становитись стійкими.

Спираючись на міжнародну солідарність в нинішній інформаційній війні, наше суспільство має розвивати власний, національний ресурс протистояння, оскільки лише він буде повністю відповідати інтересам української держави. Слід при цьому враховувати, що природна ментальна стійкість українців – ресурс хоч і могутній але не безмежний. Він ніколи ще не відчував такого тиску, як в умовах глобалізації, в умовах інформаційної війни. Тому завданням національної ваги сьогодні є розвиток національного інформаційного ресурсу, національної ідеології, національної науки, що сприяло б зміцненню нації і розвитку її перспектив. У перспективі значний вклад в цю діяльність можуть внести провідні бібліотечні установи, включені в систему

стратегічних інформаційних комунікацій. Спираючись на ресурс суверенної інформації в бібліотечних фондах, бібліотеки та інші інформаційні центри нового суспільства в процесі комп'ютеризації зможуть ефективно сприяти зміцненню вітчизняної інформаційної безпеки.

У п'ятому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: 1 [104], 4 [101], 19 [110], 22 [78], 27 [107], 41 [102], 45-47 [90, 95,93].

РОЗДІЛ 6
БІБЛІОТЕЧНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ

6.1. Бібліотека – інформаційний посередник між користувачем та інформаційними ресурсами сучасності

На всіх етапах розвитку суспільства бібліотеки та інші центри акумуляції та організації використання інформації своїм змістовним наповненням та функціональними особливостями використання співвідносились із суспільними потребами еволюції [148]. Вони завжди були важливим інформаційним інструментом суспільства, що формувався і розвивався під впливом соціально-інформаційних чинників його розвитку. Рівень розвитку бібліотек за обсягами збереження інформаційного ресурсу, його якістю і ефективністю задоволення суспільних проблем стає, по суті, одним із основних показників цивілізаційності. Остання, в кінцевому підсумку, завжди залежала від якості використання тієї частини суспільно значимого ресурсу, що була перевірена практикою і становила акумульований досвід – знання. Знання, що знаходились у розпорядженні людства, завжди були фундаментом, на якому базувалась вся пізнавальна діяльність. Вони завжди є орієнтиром оцінки нової інформації з точки зору її практичного використання та поповнення бібліотечних ресурсів.

Активізація процесу циркуляції інформації в суспільстві на нинішньому етапі його розвитку, зростаючі запити на її використання в усіх сферах суспільного життя обумовлюють об’єктивні процеси трансформації бібліотечних установ як центрів зберігання і організації використання інформаційних ресурсів в нову інституційну якість, формує нові вимоги до сучасного бібліотечного обслуговування. В розвитку сучасної бібліотечної діяльності суттєвого значення набуває вдосконалення інформаційної функції бібліотек,

трансформація її в інформаційно-аналітичну з розвитком власних продуктів для традиційного, в читальних залах, та дистантного, в інтернет-розсилці використання.

В той же час суспільна значимість людини інформаційного суспільства прямо залежить від ефективності використання нею наявних інформаційних ресурсів в інтересах суспільного розвитку. Ця ефективність прямо залежить:

– від якості пошукової роботи у стрімко зростаючих масивах продукованої людством інформації;

– від якості підготовки відібраних інформаційних ресурсів до використання в практиці суспільно значимої інформаційної діяльності;

– від якості пошуку оптимальних рішень наявних виробничих проблем;

– від якості синтезу наявної інформації і створення на її базі інформації нової, необхідної для організації нового рівня діяльності в ході вирішення суспільно необхідної проблематики;

– від швидкості темпів реалізації вищеперерахованих компонентів ефективного використання інформаційних ресурсів, які забезпечуються в тому числі рівнем підготовки людини інформаційного суспільства до використання технічної бази та, власне, самою технічною базою.

При цьому «загальновизнаною стала зумовлена розвитком інформаційно-комунікативних технологій «віртуалізація» читача. За останні десять років кількість «онлайн» відвідувань на порядки перевищує кількість користувачів, котрі фізично відвідують бібліотеку (зрозуміло, що йдеться про бібліотечно-інформаційні установи, чиї сайти та ресурси є в інтернет-просторі). Це відбувається за рахунок нарощування доступного бібліотечного інтернет-ресурсу, як представленого на сайтах бібліотек (електронні каталоги, бази даних, оцифровані раритети, електронні версії видань тощо), так і розвитку власне бібліотечного контенту у соціальних мережах, створення спеціальних версій сайтів, якими можна користуватися з мобільних телефонів та інших при-

строїв, розвитком відповідних сервісів дистантного обслуговування» [58, с. 17; 12].

При наявних нинішніх обсягах інформаційних ресурсів, прискоренні темпів суспільного розвитку, що обумовлюють необхідність відповідного звуження часових рамок для прийняття необхідних у суспільній діяльності рішень, при наближенні інформаційних процесів безпосередньо до проблематики прийняття конкретних і актуальних виробничих рішень, в решті-решт при необхідності здійснення синтезуючих, інтегруючих операцій, пов'язаних із створенням інформації для нової дії суспільна практика показує необхідність розділення професій в інформаційній сфері суспільної діяльності.

І сама логіка розвитку сучасних інформаційних процесів у цивілізаційному вимірі, і спротив прояву нових тенденцій розвитку з боку віджилих алгоритмів суспільної еволюції, і негативні складові в розвитку нових інформаційних відносин (як, наприклад, інформаційний тероризм, організація інформаційних воєн та ін.) обумовлюють прояв тенденції до формування цілісного загально цивілізаційного організму, зі зміцненням внутрішньої єдності його складових.

Проведені в контексті реалізації планів інформатизації суспільства заходи по організації доступу до інформаційних ресурсів передбачають в перспективі можливість їх активного засвоєння саме для творчого використання в практичній діяльності.

Розвиток інформаційних ресурсів на всіх рівнях їх функціонування, створення обсягів інформації, з якими раніше ніколи не стикалась людська цивілізація, глобальна інформатизація і інтернет – технології обумовили не лише новий якісний рівень розвитку суспільства, але й породили численні проблеми росту, вирішення яких вимагають реалії нового інформаційного суспільства. Ці реалії базуються на необхідності реалізації основоположних принципів цього суспільства : підвищення продуктивності праці в інформаційній сфері, вдосконалення ефективності використання інформаційних ресурсів.

На важливу особливість еволюції загально цивілізаційних інформаційних ресурсів справедливо вказує Р. Ф. Абдєєв, говорячи про основні рівні самоорганізації суспільства: «... на першому етапі домінував пізнавальний аспект, на другому – енергетичний, а на третьому – інформаційно-управлінський, причому заперечування одного напряму іншим означало не відмову від досягнутого різноманіття, а зміну генеральної лінії розвитку, при якій все цінне, що було досягнуте раніше, зберігалось і одержувало подальший розвиток» [1, с. 315].

Однак, оперування системою сучасних інформаційних ресурсів пов'язане з цілим рядом складно вирішуваних проблем.

Одна з них з них пов'язана саме з відсутністю у сучасному суспільстві практики продуктивної роботи з великими обсягами інформації. В середині минулого століття суспільство зіткнулося, при вирішенні актуальних проблем, з труднощами пошуку потрібної інформації в швидко зростаючій системі ресурсів, рознесених, як уже зауважувалося вище, в бібліотечних установах, архівах, наукових та інших інформаційних центрах. При цьому трудові затрати, пов'язані з проведенням пошуку, реальні часові рамки його здійснення досить часто ставали співзмірними з затратою відповідних ресурсів на вирішення існуючих проблем шляхом повторного створення необхідних інформаційних продуктів. Дублювання у створенні значної частини інноваційних ресурсів суттєво знижувало ефективність використання інформації на найважливіших напрямах інноваційного розвитку [104].

Розробка і впровадження сучасних технологій обробки великих масивів інформації, насамперед електронної, призвела до значного зменшення того дубляжу і втрат, про який так багато говорилося в публікаціях періоду так званого «інформаційного вибуху» 50–60-х років минулого століття.

Вперше в історії світопізнання при розвитку електронних інформаційних технологій людина зіткнулась із проблемою зростаючих обсягів надлишкової інформації, що своєю багатоваріантністю однотемних значень

утруднює прийняття оптимальних рішень в практиці суспільної діяльності. [138, с. 257]. При цьому створювані в рамках розвитку інформаційних технологій пошукові інструменти, роботи по відбору корисної інформації здійснюють формалізований відбір, що не може корелюватися з багатогранністю вирішуваних проблем.

Ще одна проблема користування електронними інформаційними ресурсами пов'язана із універсальністю глобального інформаційного простору і специфікою виробництва інформаційних ресурсів в різних регіонах світу, мовно-психологічними факторами інфотворення на місцях і необхідності підведення їх змістовного значення до рівня загальносуспільного використання. Дана обставина має суттєве значення в розвитку глобального співробітництва. Вона має враховуватись у комплектуванні бібліотечних та інших інформаційних центрів новою суспільно значимою інформацією розвитку.

У самих інформаційних обмінах, особливо в системі міжнародних комунікацій, неточності в змістовних відображеннях, пов'язані з регіональними трактуваннями тих чи інших понять, впливають на якісні параметри інформаційних процесів. У зв'язку з цим можна прогнозувати в найближчому майбутньому бурхливий розвиток словників, програм- редакторів текстів, орієнтованих на використання в глобальному інформаційному просторі.

Якісно нова в своєму розвитку електронна інформація, як сфера суспільної діяльності, що лише розвивається в суспільній практиці, насьогодні ще не озброєна оптимальними економічними інструментами для успішного функціонування. Сьогодні ще ціноутворення на цей вид продукції не сприяє ефективним інформаційним обмінам. Крім того значні обсяги неякісної інформації обумовлені:

– непрофесійністю, або ж недостатньою професійністю, виробників нової інформації, що прийшли в дану сферу виробництва на непрофесійному

рівні в контексті розвитку інформатизації, забезпечення широкого доступу як до використання, так і до продукування нової інформації;

– недотриманням (ігноруванням з тих чи інших причин) міжнародних стандартів на інформаційне виробництво;

– низьким технічним рівнем устаткування, на якому здійснюється виробництво нової інформації, що обумовлює низьку якість виготовлення продуктів, введення в інформаційний простір технологічних шумів та ін.;

– наявність в інформаційному просторі шкідливої та ворожої українському суспільству інформації, введення в нього дезінформації та інформації, пов'язаної з кібертероризмом [82; 89].

Реалії сьогодення відповідають потребі формування нового мислення громадян, яке відповідало б атмосфері еволюційних процесів інформаційного суспільства, самоусвідомлення людини в цьому суспільстві, розуміння обов'язків, що покладаються цим суспільством на його членів. Ці реалії мають базуватися також на нових організаційних, правових та техніко-технологічних рішеннях, пов'язаних із інформаційною революцією, що відбувається в останні десятиріччя, із розвитком електронних інформаційних технологій, їх впровадженням в усі сфери життя суспільства, в тому числі й у бібліотечну систему. Дослідники трансформації сучасної бібліотечної роботи на міжнародній науковій конференції в Харкові справедливо вважали, що традиційних форм бібліотечної роботи навіть з електронними ресурсами замало «перед бібліотекою слід ставити нові цілі:

– сприяти взаємодії виробників, генеруючих інформаційні потоки і їх споживачів;

– створювати умови для роботи різним посередникам, які надають сервіс із обслуговування учасників інформаційного обміну» [15]. Таким чином, вони приходять до висновку про необхідність перебудови бібліотечної роботи в напрямі до розвитку активних її форм. І хоч при цьому вони не охоплюють в своїх пропозиціях всі затребувані суспільством нові форми біб-

ліотек – сучасних аналітичних центрів, але вже сама постановка проблеми заслуговує на підтримку.

Процеси інформатизації українського суспільства, інтенсифікація в ньому інформаційних обмінів, суттєві зміни в свідомості членів суспільства, яке на сьогодні вже значною мірою відповідає ознакам інформаційного є важливими факторами оновлення сучасної бібліотечної діяльності [201]. Сьогодні бібліотеки виступають в новій якості, що обумовлена необхідністю вивчення продукованою суспільством інформації, інформування про її зміст системи користувачів, комплектування суспільно значущими ресурсами своїх фондів, відповідного структурування нової інформації та організації її використання різними категоріями користувачів. Нова якість бібліотечної діяльності ґрунтується, насамперед, на вивченні запитів вітчизняної користувацької аудиторії, а також на імплементації досвіду сучасної зарубіжної бібліотечної діяльності.

Бібліотеки як сучасні інформаційні центри включаються в систему інформаційних обмінів пропонують у цих обмінах свої власні продукти та послуги. Цим самим вони включаються в систему певних економічних відносин з користувачами.

Так, результати маркетингового дослідження читачів, що проводилось на базі відділу комплексного бібліотечного обслуговування НБУВ свідчать, що читачі універсальних залів бібліотеки найповніше задовольняють свої інформаційні запити, замовляючи наукову та науково-популярну, навчальну літературу із підсобного фонду, необхідну для навчального процесу та професійної діяльності (45%); високий рейтинг мають також підсобні фонди періодичних видань (37%); фонду художньої літератури відділу комплексного бібліотечного обслуговування віддають перевагу лише 5% респондентів; 13% використовують електронні інформаційні ресурси [199].

Виходячи із одержаних даних бібліотечні установи мають гнучко використовувати асортимент технологічних прийомів, вдосконалювати вивчення

тенденцій еволюції запитів користувачів, розвивати форми інтерактивного спілкування з ними.

Досвід свідчить, що в сучасній роботі з користувачами бібліотечні працівники мають оволодівати новими формами спілкування, в тому числі і в інтерактивному режимі розвивати різноманітні форми спілкування з користувачами у соціальних мережах, створювати і активно підтримувати власні блоги, налагоджувати методики оперативної обробки одержаних даних, вдосконалювати, у відповідністю з їх змістом, форми інформаційного обслуговування.

Об'єктивні обставини обумовлені такими факторами:

– по-перше, десятиріччями комплектування фондів здійснювалось у відповідності із запитами минулого, радянського суспільства і змістовно не повністю відповідає запитам, обумовленими реаліями сьогодення;

– по-друге, кризові явища дев'яностих років минулого століття в нашій країні обернулись для бібліотек значним звуженням можливостей, або ж повною їх втратою для комплектування новою літературою, поповнення фондів новими інформаційними ресурсами;

– по-третє, видавнича діяльність в Україні не забезпечувала і нині ще не забезпечує бібліотеки новою, потрібною сучасному читачеві вітчизняною літературою;

– по-четверте, навіть існуюче нині обмежене комплектування бібліотечних закладів зарубіжними виданнями донині є не досить ефективним, оскільки для читаючої аудиторії в нашій країні все ще суттєве значення мають мовні бар'єри. Крім того, специфіка пострадянської перебудови нашого суспільства не дає можливостей для ефективного перенесення західного досвіду на економічну, політичну, соціальну основу нашої дійсності без відповідної адаптації. В нинішньому ритмі суспільного життя час для такої адаптації дуже обмежений. Така ситуація, в сукупності, обумовлює той факт, що сьо-

годні попит на зарубіжну літературу в середовищі практиків у різних сферах суспільного життя все ще досить обмежений.

Матеріали соціологічних досліджень кінця 90-х років минулого століття підтверджують лише часткове задоволення потреб користувачів наявними бібліотечними ресурсами. Так, для крупної бібліотеки число таких читачів становило не менше 35% [198].

В сільських бібліотеках, де в кризовий для нашого суспільства час комплектування велося лише деякими періодичними виданнями, або ж лише від випадку до випадку, зміст одержуваної інформації не повністю задовольняв 56,6% читачів, а 36,6% із числа тих, хто звертався до бібліотеки, взагалі одержали відмову в представленні потрібної інформації [321].

Аналіз даних соціологічних опитувань свідчить про закономірне, на жаль, явище – втрати бібліотеками читачів із числа фахівців, що опинилися без роботи [325].

В період глибокої суспільної кризи в економічній сфері суспільного життя України різко знизилась затребуваність з боку держави в наукових дослідженнях, що, в свою чергу, обумовило зменшення зацікавленості в новій науковій літературі. Як зазначає Т. Коваль, хоча в кількісному відношенні зовнішня міграція із науки в цей час була досить незначною, «проте від'їжджали насамперед талановиті кваліфіковані науковці», спостерігалась також внутрішня міграція – перехід фахівців із науки в інші сфери діяльності, «значно зменшився і сегмент академічного читача, зокрема, співробітників академічних інститутів АН України, які довгі роки були переважаючою категорією користувачів наукових бібліотек» [200].

До кінця 90-х років, за даними В. Немошкаленка, З. Савіної, Н. Березіної та ін. дослідників [254; 325; 28] прослідковується значне омолодження читацької аудиторії бібліотек за рахунок студентської молоді та учнів. Факторів, що обумовлюють цю тенденцію чимало, однак вони навряд чи свідчать про повернення до часів «найбільш читаючої нації». І хоча варто зазначити,

що й шкільні, і вузівські програми насьогодні орієнтовані в більшій мірі, ніж раніше на самостійну, творчу роботу молоді в процесі засвоєння знань, однак, поряд із цим до відвідування бібліотек дану категорію читачів спонукає також і інше. Так, стрімке збільшення числа вищих і середніх навчальних закладів за рахунок приватних не було забезпечене відповідною кількістю навчальних бібліотек (витрати на такі цілі в нових навчальних закладах не відносяться, як правило, до найнеобхідніших). В той же час матеріальний стан більшості молодих людей, що навчаються, не дає змоги купувати підручники. Крім всього іншого випуск вітчизняної навчальної літератури державою в належній мірі не підтримується і не забезпечує необхідних потреб. Тому підручники і є найбільш затребуваними в бібліотеках молодими читачами.

Високий інтерес до літератури гуманітарного профілю, що в останнє десятиріччя тримається на рівні понад 60% від загальних обсягів користування, обумовлюється глибинними перетвореннями в структурі сучасного українського суспільства і намаганням читаючої частини населення розібратися в цих процесах, знайти в них своє місце, в певних категорій – проявити свою активність. Варто, однак, зауважити, що високий процент читачів гуманітарного профілю ще не говорить про їх масовість в загальносуспільному вимірі.

Дослідження особливостей інформаційної сфери пострадянського сучасного суспільства свідчать про наявність у нашому соціумі трьох основних інформаційно зорієнтованих страт: 2%–10% – істеблішмент та його обслугою, близько 30% – інформаційно пасивних та консервативних, понад 60% – під впливом цілого ряду факторів збайдужілих стосовно інформаційних потреб є насьогодні «масовізованими» [344, с. 626].

З іншого боку за матеріальним станом за час після розпаду Радянського Союзу «лише незначна частина пануючої верхівки здобула можливість вести західний спосіб життя. Відповідно сформувалась потужна сфера її обслуговування. Відбулося катастрофічно швидке розшарування до того майже

однорідного суспільства... [344, с. 627]. Загальним неспростованим висновком є «незаідеологізований» характер свідомості українського істеблішменту... надзвичайно високий відсоток тих, хто не визначився» [344, с. 628], що віддзеркалює наявну до останнього часу політичну неструктурованість нашого суспільства.

Слід зауважити, що об'єктивність досліджень інтересів всіх категорій користувачів і, особливо, – виявлення тенденцій їх змін значною мірою обумовлюється також технологічним процесом сучасності. У сфері обмінів електронною інформацією відбуваються постійні зміни пов'язані з розвитком програмного забезпечення індивідуальних комп'ютерних систем, з одного боку, і розвитком системи стратегічних комунікацій – з іншого. Цей процес буде ефективним і не відставатиме помітно від вимог часу при умові систематичного аналізу таких запитів і ведення прогнозно-аналітичної роботи, наслідком якої буде уявлення і про зміни в структурі користувачів, і про їх інформаційні потреби.

Працівники сучасних бібліотек мають у все більшій мірі ставати суспільствознавцями, оперативно орієнтуватись у перебігу суспільних процесів, у перспективах національного розвитку і всією своєю системою інформаційно-аналітичного обслуговування підтримувати ці процеси.

Суспільствоформуючі і державотворчі завдання, реалізації яких має сприяти система бібліотечних закладів у нашій країні, ускладнюються поглиблюваною протягом останніх півтора року нерівністю у доступі до соціальних, економічних, освітніх, культурних та інших можливостей унаслідок нерівного доступу до інформаційних комп'ютерних технологій [19]. Ця обставина є дуже важливою для окреслення прогнозних характеристик при вивченні еволюції в середовищі користувачів бібліотечних установ. Адже в умовах української дійсності згадана вище нерівність не лише існує, але й негативно впливає на розвиток внутрішньо суспільних інформаційних обмі-

нів і, в кінцевому підсумку, – на вдосконалення самоорганізації українського суспільства.

В умовах фактичної нерівності професор Стенфордського університету Л. Даймонд вважає можливим суспільний процес при налагодженні чесної і всеохоплюючої конкуренції між індивідуумами чи організованими групами за впливові посади в уряді; високого рівня політичної участі в регулярних і законних виборах, коли жодна із дорослих соціальних спільностей не позбавлена такої участі; такий рівень громадянських і політичних свобод, що забезпечує цілісність політичної конкуренції і політичної участі [405; 229]. Як політолог, Л. Даймонд розглядає політичний аспект демократії в сенсі організації управління. З певними специфічними особливостями, однак, таким же чином можна розглядати і процеси, що відбуваються у всіх інших сферах життя суспільства, орієнтованого на демократію.

Практичний досвід інформаційно-аналітичного та науково-інформаційного обслуговування користувачів в НБУВ дає підстави для твердження про те, що саме інноваційні процеси сучасного інформаційного суспільства все більш активно впливають на формування нового користувача інформаційними ресурсами. При поступовому входженні електронних інформаційних технологій в практику суспільної діяльності, в систему економічних процесів від їх учасників все більше вимагається конкурентноздатність, активна життєва позиція, прагнення до вільного, незаангажованого самовиявлення в усіх видах суспільної діяльності. Дані характеристики будуть все більше реалізуватися в процесі сучасної суспільної структуризації постсоціалістичного суспільства. Дослідники описують при цьому особливості процесів диференціації і диверсифікації «в контексті розпаду і виникнення багатьох соціальних груп, організації, переоцінки механізмів регулювання, цінностей і установок. Переосмислення багатьох традиційних цілей і цінностей сприяє прискореному пошуку нових форм соціальної організації, у зв’язку з чим диференціація і диверсифікація одержують новий стимул» [6].

З огляду на глобалізаційні процеси сучасності, бібліотеки сьогодні мають сприяти у формуванні мотиваційних характеристик сучасного громадянина введенням в національний інформаційний простір «національної системи інформаційних ресурсів, яка припускає поступове перетворення різноманітних інформаційних продуктів у зручний для використання вигляд, їх збереження і передачу за допомогою комп'ютерних мереж. По суті, це повинен бути розподілений банк даних і знань з різних галузей виробництва, науки, культури» [131; 62].

Думка, висловлена І. О. Давидовою про закономірність формування в нашій країні єдиного інформаційного середовища «розподілених вітчизняних БД із використанням методів пошуку інформації в телекомунікаційних мережах розвинених країн» [131] не лише узгоджується з концепцією розгляду інформаційної основи розвитку суспільства як складної системи взаємозв'язків соціальних інформаційних баз в масштабах українського суспільства, а також в глобальному вимірі. Вона свідчить також, з одного боку, про зростаючі аж до складно уявлюваних можливості інформаційного обслуговування, з іншого – про зростаючу технологічну складність такого обслуговування.

Важливим напрямком бібліотечної роботи є інформаційно-аналітична та науково-інформаційна діяльність. Інформаційно-аналітична діяльність передбачає створення оглядових матеріалів, аналіз ідей, даних, прогнозів, що характеризують нові масиви електронної інформації та інформаційні ресурси фондів і допомагають користувачам зорієнтуватись у цих масивах. Науково-інформаційні продукти бібліотек набувають особливого значення саме на інформаційному етапі розвитку суспільства, який потребує швидких інноваційних рішень. Дані продукти бібліотечної діяльності мають пропагувати передову наукову діяльність.

Суспільна необхідність у такого роду продуктах уже сьогодні накладає свій відбиток на процес комплектування бібліотечних установ новими інфо-

рмаційними ресурсами. Необхідна в умовах постіндустріального суспільства активізація інформаційної діяльності на міжнародному рівні обумовлює необхідність введення нових якісних показників у роботу з комплектування фондів бібліотек, забезпечення сучасних користувачів науковою інформацією світового рівня якості. Також можна прогнозувати зростання попиту на інформацію, що сприятиме загальнокультурному й духовному розвитку суспільства [82, с. 80–81; 76; 77].

Прискорення темпів розвитку сучасного суспільства обумовлює зростаючі його інформаційні потреби і в виробництві, і в громадському житті, в культурі і дозвіллі. У зв'язку з цим від бібліотечних працівників вимагається вдосконалення професійної майстерності, з тим, щоб вони відповідали зростаючому культурному рівню користувачів, їх високої комп'ютерної грамотності, умінню орієнтуватись в доступних телекомунікаційних можливостях, знанні основних мов міжнародного спілкування.

Інформаційні працівники бібліотечних установ мають потурбуватися про комплектування інформаційними ресурсами, що відображатимуть ринкові відносини, розвиток політичної, громадянської структури суспільства, його творчого потенціалу.

Інноваційних підходів до комплектування бібліотечних фондів потребує суспільна затребуваність у розвитку творчого потенціалу суспільства. Даний напрям діяльності потребує нових підходів до обслуговування тієї частини користувачів, яка вирішує творчі проблеми, займається раціоналізацією, винахідництвом. Даний напрям діяльності важливий при обслуговуванні студентської аудиторії із розвитком навчальних методик, пов'язаних із вихованням самостійності, творчих навиків. Ускладнення виробничих і взагалі всіх процесів розвитку суспільного життя обумовить збільшення серед користувачів різних категорій людей, що займаються самоосвітою, підвищенням кваліфікації, перекваліфікацією.

Необхідність впровадження інноваційних технологій, розвитку наукової діяльності як об'єктивна умова достойного перебування України в міжнародній спільності обумовить зростаючі потреби нових категорій читачів на наукову інформацію світового рівня якості. Паралельно можна прогнозувати зростання попиту на інформацію, що сприятиме загальнокультурному і духовному розвитку.

При обслуговуванні дослідницького, творчого процесу сучасної аудиторії користувачів необхідним є розробка стратегії комплектування новою інформацією і вдосконалення методик бібліотечної роботи. Врешті, врахування тенденцій змін в читацькій аудиторії допоможе ефективно використовувати ті незначні в порівнянні з потребами кошти, що виділяються нині державою на бібліотечну справу.

При цьому, особливе значення в управлінні бібліотечними змінами мають дослідження в процесі яких вивчаються потреби в інноваціях, запити, фактори, що свідчать про необхідність змін; ставлення до нововведень користувачів і персоналу; можливості ринку та інноваційної діяльності «конкурентів»; особливості процесу реалізації інновацій; ефективність реалізації інновацій [182].

В процесі розвитку сучасної бібліотечної діяльності спостерігається невиправдане протистояння між прихильниками традиційних бібліотечних технологій обслуговування і спеціалістами з електронних інформаційних технологій. Значною мірою дане протистояння обумовлене недостатнім інформаційним супроводом процесу оновлення бібліотечних технологій в умовах інформаційного суспільства. Даний процес ускладнюється також і незадовільним матеріально-технічним забезпеченням основної маси бібліотечних установ, повільним впровадженням комп'ютеризації основних бібліотечних процесів, незадовільною роботою по вдосконаленню кваліфікації основної маси бібліотечних кадрів. Вирішення даних проблем сприятиме розумінню того, що бібліотека як книгозбірня, як центр користування друкованою ін-

формацією не витісняється електронними інформаційними технологіями, а в поєднанні з ними, з акумульованою інформацією на інших носіях забезпечує ефективне використання інформаційних фондів.

Досвід бібліотечного обслуговування дистантних користувачів і серед них, насамперед, управлінських структур, політичних організацій, науки, бізнесу свідчить також про об'єктивну необхідність еволюції бібліотечних закладів в об'єднання суспільних інформаційних центрів, спеціальних і загального призначення, сполучених засобами сучасного зв'язку і пошуковими системами з потужним інформаційним ресурсом. Він також свідчить про необхідність розвитку в бібліотечних закладах, обумовленої потребами замовників, роботи по підготовці власної інформаційної продукції, налагодження попередньої обробки великих масивів інформацій, необхідних для використання різноманітним суспільним інститутам, розвитку інших активних форм співробітництва з користувачами. Все це сприятиме зростанню суспільної уваги і – головне – зростаючій затребуваності бібліотечних закладів в сучасних умовах [77].

Із розвитком електронних інформаційних ресурсів сучасні бібліотечні установи, з одного боку, одержали важливе, якісне джерело комплектування оперативною інформацією. Цим самим на новому рівні мають можливість підтвердити своє суспільне значення як центри формування і збереження інформаційної спадщини нашого суспільства. З іншого боку, до арсеналу своїх форм для реалізації інформаційної та інформаційно-аналітичної функцій, вони одержали можливість залучити також електронні інформаційні ресурси як інструменти регулярного, оперативного й широкого інформування про нові суспільнозначущі ресурси та ресурси своїх фондів, що вводяться в суспільний обіг.

6.2. Бібліотечні установи у задоволенні потреб користувача інформаційного суспільства

Науково-технічний прогрес забезпечує виробництво обсягів інформації, які не доцільно і не можливо утримувати в людській пам'яті. Не доцільним таке утримання є тому, що основний обсяг цієї інформації не може бути використаний у повсякденному житті кожної окремої людини і, таким чином буде безглуздим тягарем. Не можливим збереження величезних і стрімко зростаючих обсягів інформації в пам'яті людини є у зв'язку з тим, що пам'ять біологічної людини розвивалась у відповідності з її біологічним розвитком, слугувала цьому розвиту, розвивала ресурс запам'ятовування насамперед в інтересах забезпечення біологічного і, на певному етапі, соціального розвитку індивіда. Можливості біологічного механізму, таким чином, обмежують обсяги запам'ятовуваної інформації без функціональних порушень організму потребами індивіда або ж, в сучасних умовах, обсягами іншої інформації, що заміщує природні потреби.

Таким чином, інформаційні ресурси, що створювались в процесах розвитку соціальних відносин в середовищі людей, з розвитком цього середовища стали зберігатися за межами людської пам'яті.

Зовнішнє для людини нагромадження інформації відбувалося шляхом фіксації її на тих чи інших матеріальних носіях. Місця зберігання таких носіїв пізніше стали називати бібліотеками. За формою використання основних матеріальних носіїв еволюцію бібліотечної справи можна розділити на три основні етапи: етап до паперових носіїв, етап носіїв паперових та етап використання носіїв електронних.

У різних народів до паперовий етап інформаційних носіїв зводився до використання різноманітних підручних матеріалів, на яких фіксувалося письмо. Це могла бути берестяна кора, дерев'яні дощечки, написи, висічені на

камені, зроблені на папірусі, на спеціально обробленій шкірі тварин чи видавлені на листках металу, зроблені на глиняних табличках та ін.

Зміни зовнішнього середовища вимагали від людини постійного нарощування знань для адекватного реагування на виклики оточуючого середовища. Необхідність збільшення знань обумовлювала розвиток технологій фіксації інформації з використанням спочатку природніх матеріалів: каменю, глини, берести, папірусу та ін., пізніше винайдення паперу, а в наш час – розвитку електронних інформаційних ресурсів. Необхідність збереження, упорядкування засобів фіксації обумовила виникнення бібліотечної справи.

Нинішній етап у житті суспільства пов'язаний із розвитком електронних інформаційних технологій, як самостійного етапу розвитку бібліотечної справи, комп'ютеризацією бібліотек, включенням їх в якості самостійних базових елементів у розвиток інформаційних обмінів на основі інтернет-технологій. Цей період хронологічно пов'язаний із розвитком постіндустріальних процесів другої половин XX століття, з розвитком інформаційного етапу суспільного розвитку. Цей етап у житті суспільства також пов'язаний із глобальною інформатизацією, процесом розширення можливостей доступу до інформаційних ресурсів, до можливості їх використання і збагачення для всіх категорій населення націй і держав. У цьому процесі бібліотечні установи як загальносуспільні інформаційні центри набувають, безсумнівно, особливо важливого значення [387; 389].

На нинішньому етапі розвитку інформаційної діяльності бібліотечні установи, виконуючи суспільнозначимі функції, посилюють природні властивості людини, пов'язані із розвитком інформаційної сфери життя суспільства :

1. Вони розкривають зміст своїх фондів, готують інформаційні ресурси до ефективного використання з урахуванням специфіки діяльності всіх категорій користувачів, тематичного групування відповідної інформації для використання при реалізації програм і конкретних планів суспільного розвит-

ку; сприяють розвитку системи соціальних інформаційних комунікацій сучасного суспільства, в тому числі розбудові відповідних сайтів, наповнення їх високоякісною, необхідною для реалізації завдань інноваційного розвитку інформацією, забезпечують, таким чином, реальний доступ до вітчизняних інформаційних ресурсів всім категоріям користувачів, сприяючи ефективному використанню цих ресурсів як у режимі сучасного бібліотечного обслуговування, так і з розвитком різних форм дистантного обслуговування.

При цьому сучасна людина має можливість отримати уявлення про зміст наявних у розпорядженні суспільства інформаційних фондів, що розміщені в бібліотечних установах, в тому числі тих, що знаходяться на паперових та інших традиційних носіях і при потребі використовувати їх у своїй діяльності, для підвищення освітнього рівня, з дозвільною метою та ін. З урахуванням процесу зближення наукової, науково-інформаційної сфери з виробничою діяльністю розширення доступу до інформаційних ресурсів сприяє розвитку трудової активності людей, підвищенню ефективності їх суспільно корисної діяльності.

Важливе довідково-пізнавальне значення для потенційних користувачів бібліотечними установами має розвиток сайтів цих установ. Ця форма зв'язків із користувачами сприяє розвитку інтерактивного спілкування, зростанню активності сучасних людей і в інформаційній сфері.

В сучасних умовах «не змінюючи сутності самого процесу обслуговування, служба ДБО використовує можливості для задоволення інформаційних запитів користувачів, нові ІР використовує за новими технологіями, що значним чином сприяє його ефективності. ДБО є сферою бібліотечно-інформаційної діяльності, яка найбільш швидко відчуває зміни технологічного середовища та змушена адекватно реагувати на вимоги та запити користувачів, які змінюються відповідно до соціально-комунікативної ситуації» [138, с. 257; 7].

Доступу до сучасних інформаційних ресурсів сприяє активна участь бібліотечних установ у розвитку всієї системи інших інформаційних комунікацій. Включаючись у використання можливостей доступу до інформації через цю систему і окремі користувачі, і соціальні структури нашого суспільства в процесі свого розвитку і організації діяльності мають можливості використовувати якісну інформацію бібліотечних фондів, все більш повне розкриття яких дають бібліотечні комп'ютерні інформаційні технології. Таким чином, сучасна людина з допомогою бібліотечних установ має можливість озброїтись всім інформаційним ресурсом, що становить національну культурну спадщину минулих поколінь, спиратися в своїй діяльності, у своєму розвитку на цю інформаційну основу, брати участь у розвитку національного інформаційного простору в умовах глобальної інформатизації, спираючись на національні інформаційні ресурси, що є дороговказом у новому інфотворенні.

Сучасні бібліотеки в процесі свого розвитку, оволодіння інтернет-технологіями надають допомогу сучасній людині в реалізації себе як елементарної структурної складової інформаційної основи глобалізованого суспільства.

2. Набувають особливої важливості активні форми сучасної бібліотечної роботи, пов'язані із аналізом інформаційних процесів сучасності, вивченням всезростаючих інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору, інформації вітчизняного виробництва, орієнтації в цих ресурсах зацікавлених категорій вітчизняних користувачів. У зв'язку з цим, у сучасній бібліотечній практиці розвиваються нові форми бібліотечної роботи, пов'язані як з обслуговуванням користувачів у читальних залах бібліотек, так і дистанційні форми, що набувають особливої перспективи розвитку та затребуваності. При цьому, з урахуванням специфіки потреб користувачів, розвиваються інформаційні, інформаційно-аналітичні, аналітичні з використанням графічного аналізу та науково-інформаційні бібліотечні продукти.

Практика свідчить, що ефективним, орієнтуючим інструментом для користувачів, що набуває все більшої популярності, є спеціалізовані сайти бібліотек (див., н. п.: http://www.nbuv.gov.ua/; http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=548&Itemid=388).

І лише допомога бібліотечних установ, як сучасних інформаційних центрів, підключення до цієї діяльності їх професійних інформаційних працівників, що вивчають зміст інформаційних масивів, здійснюють відповідне інформування, відбір згідно з замовленнями потрібної суспільству інформації – дає найповнішу можливість сучасній людині швидко і продуктивно зорієнтуватися в інформаційних масивах і одержати необхідну для використання якісну інформацію, не загубитися в ній, оптимально використовувати в своїй діяльності кращі здобутки людської думки і стати у використанні напрацьованих всім суспільством інформаційних ресурсів практично всесильною [104, 76, 80].

При цьому, привертає до себе увагу те, що відповідно до змін поглядів на організацію інформації та пошукових систем глобальної мережі з'являються нові технологічні моделі щодо принципів проектування й створення веб-ресурсів. В даному контексті, слід зазначити, що сьогодні, як альтернатива визнаним комерційним професійним наукометричним системам швидко розвиваються наукові соціальні мережі та системи електронної періодики відкритого доступу. Ці системи мають більш демократичний характер та є загальнодоступними. За умов коректного представлення наукових публікацій у системах відкритого доступу, вони можуть сьогодні завдяки розвитку інструментів семантичного вебу надати надзвичайно корисну інформацію науковим дослідникам. Ідеї моделі семантичного вебу (Web 3.0) ґрунтуються на тому, що додавання певної структури даних (метаданих) неструктурованому контенту глобальної мережі робить його більш зрозумілим пошуковим роботам, що у свою чергу дає можливість перетворити ресурси інтернету в аналог бази даних [225].

Модель технологічної платформи Web 3.0. загалом містить такі основні ідеї, як створення інформаційного ресурсу спеціалістами на базі сучасних технологій та перетворення неструктурованого змісту глобальної мережі в базу даних. Особливого значення набувають інтелектуальні лінгвістичні технології, які будуть усувати неоднозначність пошукових відповідей (синонімію, омонімію тощо). Як зазначає Лобузіна К. В., Web 3.0 має спрямувати інтерес на бібліотечні технології, оскільки саме в них накопичений великий досвід упорядкування знань. Ідеї цієї моделі повністю збігаються з основною функцією бібліотеки – бути посередником між інформаційною сировиною та користувачем. Все це має піднести роль бібліотекаря як інформаційного експерта та менеджера знань, який буде професійно описувати електронні ресурси, формувати інтелектуальне історико-культурне та наукове електронне середовище [226].

Поряд із цим, з активним розвитком виробництва інформаційних ресурсів в глобальному масштабі набуває гостроти проблема загальної уніфікації. Її нейтралізація, збереження національної своєрідності пов'язана із організацією збереження і розвитку масивів суверенної інформації, що має фундаментальне значення для розвитку національного інформаційного виробництва в умовах глобалізації, сприяння розвитку системи інформаційної безпеки національного інформаційного простору, протистоянню негативним інформаційним впливам.

Цей процес також сприяє активному входженню у взаємовигідну систему міжнародних інформаційних обмінів, зміцненню кооперативних зв'язків у сфері бібліотечної діяльності на національному рівні і в умовах здійснення національної інформаційної політики – на міжнародній арені. Таким чином, бібліотечна система створює умови для активізації інформаційних обмінів найбільш якісною інформацією, сприяє розвитку інформаційної діяльності і інформаційним обмінам своїх користувачів.

Таким чином, діяльність бібліотечних установ не втрачає своїх перспектив з поширенням інтернету, а сприяє організації інформаційної діяльності і має стати дієвим важелем підтримки соціально активній частині членів суспільства в розвитку інформаційних процесів. «Сучасний етап розвитку суспільства характеризується високою роллю інформаційних процесів, в яких товарним продуктом є не матеріальні об'єкти, а інформація; при цьому факт, що наука стала виробничою силою, вимагає як найінтенсивніше вводити в оборот цей продукт. Потрібно мати на увазі і характерне для наших днів масове зрощення науки з виробництвом, коли нові наукові ідеї втілюють в найкоротші строки у здавалося б таких галузях, що далеко знаходяться від науки; – так характеризується інформаційне значення науки вже на старті нової, інформаційної ери» [241].

Хоча сучасна мережа бібліотечних закладів в Україні, як і в усіх постсоціалістичних країнах, починаючи із найкрупніших, насьогодні далеко не відповідає сучасним суспільним вимогам до них, як до інформаційних, науково-інформаційних центрів, однак, останні десятиріччя все ж дало поштовх до їх суттєвого оновлення [117, с. 156–157; 41].

Комп'ютеризація бібліотечної діяльності в останнє десятиріччя дала поштовх для розвитку видавничої діяльності бібліотек і зокрема – поширення електронних інформаційно-аналітичних продуктів з тематичними характеристиками, інформаційно-аналітичним аналізом необхідних для розвитку суспільства інформаційних ресурсів. Зважаючи на характерні особливості періодичних електронних видань, що дають можливість для осмисленого системного аналізу інформаційних масивів, з яких відбувається комплектування фондів, наявності інформаційних ресурсів, необхідних сучасному користувачеві у фондах бібліотеки, аналізу процесів оновлення національних суверенних ресурсів і їх суспільного використання, і, нарешті, виявлення потенційної затребуваності громадян України в інформаційному забезпеченні, можна

стверджувати, що такого роду видання мають ефективно сприяти осмисленню всього інформаційного процесу в Україні.

При перетворенні методики використання такого роду видань із спорадично використовуваних окремими бібліотечними установами в об'єднану систему їх використання в масштабах всієї бібліотечної системи, вони можуть у сукупності давати повне уявлення як про сучасне вітчизняне інфотворення.

Періодичні електронні видання при організованому їх використанні можуть відчутно сприяти активізації процесів, пов'язаних із виробництвом вітчизняної інформації. У цьому виробництві найбільш ефективним сегментом є продукування наукової інформації, інформації, пов'язаної із вирішенням науково-прикладних завдань суспільства, тієї, що має забезпечувати його інноваційний розвиток. В останній час з'явилося чимало публікацій, пов'язаних із проблемою активізації бібліотечних установ, особливо наукових, в науковому процесі. В них справедливо зауважувалося про необхідність тісних партнерських зв'язків наукових установ з бібліотеками як сучасними інформаційними центрами по аналізу великих масивів інформації і підготовки її до ефективного використання у найзручнішій для користувача формі. Таким чином попередня пошукова робота в дослідженнях може бути перекладена на інформаційних працівників бібліотеки, а наукові працівники зможуть концентруватися на науковій роботі. Періодичні електронні видання, відповідно, зможуть стати для науковців (а в реальному досвіді – вже стають) орієнтиром у нових інформаційних ресурсах, що відповідають проблематиці досліджень.

Ці видання у своєму стилі, своїми жанрами в рамках творчої співдружності з науковими структурами зможуть ефективно інформувати як вітчизняних користувачів, так і зарубіжних, про нові здобутки українських учених.

Такий напрям діяльності сприятиме вирішенню проблеми більш тісного наближення процесу продукування наукової інформації до потреб, пов'язаних з розвитком нашого суспільства і необхідністю активного включення його в процес міжнародного співробітництва. Даний аспект діяльності сприятиме дуже необхідному в наш час розвитку прогностичних підходів, пов'язаних із плануванням наукових досліджень, необхідністю постановки в цьому напрямі діяльності завдань на випередження і т.д.

У зв'язку з актуалізацією в українському суспільстві проблем, пов'язаних із необхідністю наукового аналізу специфіки розвитку внутрішньо суспільних процесів в Україні, пошуку власного, національного шляху у розвитку суспільства, дуже актуалізується роль бібліотечних установ, точніше – їх фондів, в якості орієнтирів для утвердження національної самобутності на сучасному рівні, синтезу нових характерних особливостей сучасності з національною традицією, що дуже важливо в активізації глобальних впливів. Періодичні електронні видання в реалізації даного завдання можуть бути дуже ефективним засобом орієнтації в системі електронних ресурсів.

Бібліотечні електронні ЗМІ при використанні уже наявних їхніх можливостей, і тих, що з'являться у процесі їх розвитку в цілому можуть стати ефективним інструментом орієнтації у все зростаючих обсягах інформації, в особливостях процесу їх обробки, включаючи застосування комп'ютерних технологій, і формуванню пропозицій для їх використання.

Таким чином, інформаційна діяльність бібліотек сприяє підвищенню ефективності сучасного інформаційного базису, що є основою розвитку, за визначенням О. С. Онищенка, є стратегічним ресурсом держави [259; 260].

Комп'ютерні технології дали змогу піднятися в інформаційних процесах від конкретики до аналізу узагальнюючої інформації [35; 330; 392; 96], що є предметом аналізу періодичних електронних видань.

В останнє десятиріччя спостерігається також бурхливий розвиток все більш високопродуктивних індивідуальних засобів для користувачів, що до-

помагають їм включатися в сучасні інформаційні обміни, використовувати ресурси бібліотечних фондів, інших інформаційних центрів, в тому числі й в дистантному режимі [252].

Індивідуальні комп'ютерні системи дають можливість всім своїм користувачам не лише знайомитись із інформаційними ресурсами, не лише використовувати їх у відповідності зі своїми потребами, але й включатися в процес творення нової інформації й, що показово, представляти її суспільству.

У зв'язку з досягнутими вже результатами інформатизації українського суспільства, участі все більшого числа користувачів також і в інфотворенні актуалізується проблема раціонального використання сучасного неконтрольованого процесу неорганізованого інфотворення для орієнтації його в напрямі суспільно значущої інформаційної діяльності [249].

Сьогодні робляться спроби вивчення і узагальнення стихійного інфотворення у бібліотечних ЗМІ. Так, в НБУВ у виданні «Громадська думка про правотворення» [125] та в бюлетенях «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», аналізуються тематичні підбірки блогерської інформації, розкриваються можливості використання соціальних мереж у формуванні громадянського суспільства, управлінської та економічної діяльності, вирішення проблем суспільної безпеки та ін.

Процес все більшого поширення персональної комп'ютерної техніки, різноманітних індивідуальних засобів роботи з інформацією створює умови для об'єднання різноманітних інтересів, самоорганізації нових людських спільностей, що є рушійною силою подальшої структуризації суспільства. Бібліотечні періодичні електронні видання мають можливість, аналізуючи відповідні запити на інформацію, сприяти узагальненню цього суспільного процесу, підтримувати його відповідним інформаційним забезпеченням, інформацією про зміст бібліотечних фондів, що можуть представляти інтерес для діяльності нових суспільних об'єднань.

Таким чином, ці видання сприяють тому, що «технологічна революція на інформаційно-комп'ютерній основі у соціально економічному середовищі призводить до того, …що електронна культура забезпечує загальне залучення і причетність до соціальних просторово тимчасових структур» [377]. Дуже важливою для осмислення складних інформаційних процесів, пов'язаних із застосуванням потужної комп'ютерної техніки, може бути роль періодичних електронних видань у бібліотеках. Їх особлива важливість обумовлюється тим, що їх джерельна база – це власне масиви структурованої інформації в процесі їх еволюції під впливом суспільнокорисної обробки. Варто зазначити, що масиви інформації глобального інформаційного простору не йдуть ні в яке порівняння із масивами на інших існуючих носіях у найбільших бібліотеках світу. Суспільної практики оперування такими масивами в історії суспільства не існувало. І хоча могутні комп'ютерні системи й їх об'єднання структурують дану інформацію, в тій чи іншій мірі забезпечують прийнятне її використання, глибинні уявлення про дані процеси ще попереду. Періодичні електронні видання бібліотек можуть відчутно сприяти усвідомленню цих процесів і виробленню відповідного реагування на них.

Зазначені вище основні тенденції розвитку інформаційних процесів потребують кваліфікованого осмислення, а значить – потребують спеціалістів високої кваліфікації. Тому, ефективність інформаційних процесів прямо пов'язується із ефективністю використання людського фактору як основного у розвитку інформаційної системи суспільства. В наш час відбувається поступова, можливо не зовсім оперативна, адаптація кожної людини до сучасних інформаційних реалій. І в цій адаптації бібліотечні установи як інформаційні центри постіндустріального суспільства мають відіграти суттєву роль [333; 388]. Ця роль матеріалізується і в представленні суспільству сучасних технологій використання бібліотечних ресурсів, орієнтації в глобальному інформаційному просторі, і в практичній допомозі в ефективному використанні інформаційних ресурсів. Вона може збільшити свою дієвість розвитком всіх

напрямів інформаційної діяльності й насамперед розвитком періодичних електронних видань. Варто зауважити також і наступне: серед організаційних факторів, що впливають на розвиток циркуляції інформації в соціальних інформаційних комунікаціях суттєве місце відводиться факторам, пов'язаним із розвитком інформаційних ринків, якісно нового етапу у сфері інформаційних обмінів. Особливістю цього етапу є організація системи інформаційних обмінів з гарантованим використанням інформаційних ресурсів.

Дослідники прогнозують суттєві зміни в структуруванні інформації відповідно до запитів ринку, вдосконалення маркетингової діяльності [130, с. 239].

Економічні процеси сучасності вимагають від бібліотечних працівників підвищення кваліфікації, що має відповідати специфіці розвитку відповідних інформаційних технологій. Відповідно, сучасні бібліотечні працівники мають забезпечувати роботу бібліотек як нових інформаційних центрів, що є банками інформації. Вони повинні бути готові до розвитку інформаційної, інформаційно-рекламної та маркетингової діяльності бібліотек.

Формування високодуховної особистості, при цьому, стає одним з центральних напрямків виховання громадянина, і тому набуває державної ваги. Тоді як бібліотекам, в свою чергу, відводиться активна роль у формуванні інформаційної культури, збереження культурної та духовної спадщини [242; 147]. «Багато разів людська культура наражалася на небезпеку повного знищення і своїм порятунком, своїм відродженням вона зобов'язана збереженню писемних пам'яток і книг у бібліотеках. Мало того, збори писемних пам'яток в різних місцях культурного світу стали магнітом, який притягує до себе всіх, хто прагнув до знання, і чим більшими були ці збори, тим більше було тяжіння» [324].

Сфера культури – складова системи духовного здоров'я нації. І для його збереження необхідна чітко позначена і недвозначно висловлена керівництвом держави політика в галузі культури. Зміцнення цієї сфери – справа всьо-

го громадянського суспільства. Необхідно чітке визначення державного покровительства діяльності бібліотек, активізації діяльності бібліотечних установ у збереженні традиційної національної культури і її духовно-морального ядра [26; 145].

Розвиток техніко-технологічної бази інформатизації, розширення доступу до виробництва й використання інформаційних ресурсів необмеженим масам користувачів створює зростаючі можливості не лише для впровадження електронного самоврядування та для волевиявлення законослухняних громадян [25]. Доступ до інформації, до можливості її продукування практично без обмежень надає також можливості для прояву антисоціальних дій, мотивованих відверто злочинними чи просто безвідповідальними намірами. І тому, ще досить слабкі в комп'ютерному оснащенні, в програмних антивірусних та ін. продуктах, бібліотечні установи нерідко стають жертвами шкідливих для їх фондів програмних розробок та неякісної інформації.

Слід зазначити, що при цьому розвиток технологій негативного впливу на інформаційну інфраструктуру досьогодні відбувається швидше, ніж відповідних засобів протидії. Це пояснюється не лише засекречуванням подібних розробок в найбільш просунутих у комп'ютеризації країнах, використанням їх насамперед в оборонних інтересах. У національному вимірі наявна пасивність значною мірою пояснюється насамперед недостатнім усвідомленням таких небезпек на рівні прийняття загальносуспільних рішень, що, у свою чергу, пояснюється недостатньою комп'ютерною грамотністю, недостатнім усвідомленням ролі комп'ютеризації у сучасному суспільстві. Недостатню активність у протидії негативним впливам на власні інформаційні ресурси проявляють сьогодні також і бібліотечні установи. Зовсім поза увагою дане питання лишається в їх інформаційно-аналітичних виданнях.

У той же час, спостерігається урізноманітнення засобів кібервторгнення в мережу електронних інформаційних комунікацій: зростає число комп'ютерних вірусів і черв'яків, урізноманітнюються, вдосконалюються механізми

впливу логічних бомб, троянських коней, нейтралізація яких стає все більш складною.

Поряд із цим, спостерігається розвиток різних форм хакерської солідарності аж до організації скоординованих протиправних акцій [179]. Цей процес розвивається на фоні нескоординованості, неорганізованості бібліотечних структур в боротьбі з негативними впливами на їх ресурси.

При всьому цьому перед вітчизняною бібліотечною системою стоять уже досить тривалий час відомі проблеми, що вимагають уваги й реагування. Серед них:

– відставання в оснащенні сучасними програмними засобами обробки електронних інформаційних ресурсів, а також для нейтралізації наявних кіберзагроз (програм «антивірус» і т. д.), та недостатнє забезпечення у зв'язку з цим ефективного функціонування бібліотечних установ як сучасних інформаційних центрів;

– повільне входження в міжнародні бібліотечні об'єднання, нерозвинута участь у спільних проектах, що дає змогу на практиці познайомитись із новітніми технологіями, стандартами в інформаційній сфері, міжнародною практикою інформаційного маркетингу та ін. Налагодження рівноправного, у відповідності з національними інтересами України співробітництва має сприяти піднесенню технологічного рівня вітчизняної інформаційної діяльності до потреб сучасності, до забезпечення ефективного функціонування національної інформаційної сфери;

– відсутність координації із зарубіжними бібліотечними установами і їх об'єднаннями в боротьбі проти злочинності в інформаційній сфері;

– відсутність ефективної методичної співпраці в середовищі вітчизняних бібліотек стосовно відпрацювання технологій збереження і поповнення вітчизняних інформаційних ресурсів, організації відповідної інформаційної, інформаційно-аналітичної діяльності.

При всьому цьому, досвід розвитку інформаційної діяльності сучасних бібліотек свідчить про те, що техніко-технологічний, а також пов'язаний з ним економічний фактори впливу не є вичерпними, хоча й дуже важливими, факторами впливу на вітчизняні інформаційні ресурси.

Дана обставина викликала стурбованість і була вперше помічена дослідниками США. Вони першими звернули увагу на те, що в рамках розвитку глобального інформаційного простору, налагодження ефективного функціонування мережевих комунікацій, зазнають зростаючого впливу суверенні масиви інформації всіх держав, і в тому числі – сучасних держав-лідерів [418; 398].

Мова в даному випадку йде не стільки про техніко-технологічні аспекти впливу (хоча науково-технологічний прогрес за межами США може забезпечувати і такого ряду виклики), а про впливи на рівні змістовому: проникнення в масиви суверенної інформації чужорідної для них інформації з не завжди очікуваними наслідками для соціального розвитку в майбутньому. Практика активної роботи в інформаційному просторі України підтверджує ці висновки.

Паралельно з ними інформаційні працівники спеціальних структур по роботі з електронною інформацією НБУВ на власному практичному досвіді переконуються у важливості відслідковування таких зарубіжних впливів, використанні для цього періодичних електронних видань [362].

Важливим питанням організації безпеки інформаційних ресурсів є також зважений, вивірений підхід до використання тієї їх частини (більшої насьогодні), що зберігається на паперових носіях і сьогодні піддається оцифруванню. Мова йде про значні обсяги високоякісної, створеної й апробованої багатьма поколіннями українського народу інформації. Якраз ця інформація належить у своїй більшості до національного надбання, відображає національну специфіку у ставленні до проблем навколишнього світу, є базою для

самоідентифікації й основою розвитку національних традицій в науці, культурі, інших сферах суспільної діяльності.

Не потребує зайвої аргументації переконаність у тому, що, активізуючи свою діяльність в міжнародних інформаційних обмінах, наше суспільство не повинно розкривати всі наявні ресурси в інформаційних мережах. Адже навіть при найоптимістичніших сценаріях національна інформаційна інфраструктура не зможе повністю їх захистити від негативних впливів і не санкціонованого запозичення. Очевидно, основне навантаження на популяризацію цих ресурсів у глобальному інформаційному просторі має бути покладене на відповідні періодичні електронні видання, за винятком особливих, договірно-презентаційних актів міжнародного співробітництва.

Бібліотечне середовище перебуває сьогодні на старті процесу входження в систему електронних комунікацій. Зважаючи на стрімко зростаючу їх популярність, масовість у відповідних інформаційних обмінах, даний напрям діяльності видається дуже важливим.

Входження бібліотек у соціальні мережі, по-перше, – сприяє поверненню інтересу до бібліотечних установ тієї аудиторії, що з різних причин відійшла від користування бібліотекою. Особливо важливим є залучення до бібліотечної роботи в мережах молодіжної аудиторії. По-друге, – соціальні мережі в процесі свого розвитку стають важливим механізмом інформаційних обмінів. Інформація, що в них циркулює має стати джерелом бібліотечного комплектування в рамках соціально значущих параметрів. По-третє, – введення інформаційного ресурсу бібліотек в соціальні мережі сприяє підвищенню якості інформаційних обмінів, в кінцевому підсумку, культурно-інформаційному вдосконаленню інфосфери. По-четверте, – аналіз змісту інформації в соціальних мережах для бібліотекарів є барометром суспільних настроїв, орієнтиром для технологічного вдосконалення подальшої діяльності.

Висновки до розділу 6

Із розвитком електронних інформаційних ресурсів сучасні бібліотечні установи, з одного боку, одержали важливе, якісне джерело комплектування оперативною інформацією. Цим самим на новому рівні мають можливість підтвердити своє суспільне значення як центри формування і збереження інформаційної спадщини нашого суспільства.

З іншого боку, до арсеналу своїх форм для реалізації інформаційної та інформаційно-аналітичної функцій вони одержали можливість залучити також електронні інформаційні ресурси як інструменти регулярного, оперативного й широкого інформування про нові суспільно-значущі ресурси та ресурси своїх фондів, що вводяться в суспільний обіг.

Здійснюючи комплектування бібліотечних фондів, працівники бібліотек мають брати до уваги ту обставину, що насьогодні широкого розповсюдження набув розвиток технологій спеціальних негативних інформаційних втручань в функціонування національних інформаційних комунікації та використання суверенних інформаційних ресурсів, що досягли масштабів інформаційних воєн. Ведення цих воєн, тобто, утвердження певних суспільних інтересів з допомогою спеціально організованих інформаційних впливів, потребує відповідного реагування також і з боку працівників бібліотечних установ. До фондів бібліотек не повинні потрапляти низькоякісні, не потрібні з огляду на інтереси національного розвитку, і особливо – ворожі інформаційні ресурси. Оскільки в перспективі прогнозується зростання питомої ваги творчої праці в загальному обсязі трудової діяльності, саме ця праця потребує і значного ресурсу нової інформації, і обов'язкового звертання до наявного суспільного досвіду. Тому буде у все більшій мірі актуалізуватися бібліотечна робота по розкриттю наявних у суспільстві фондів інформації. Одним із найбільш ефективних напрямів такої роботи є оцифрування інформації, що знаходиться в фондах на паперових та інших традиційних носіях.

Бібліотеки мають також внести свій вклад у використання досягнутих уже результатів інформатизації українського суспільства, участі все більшого числа користувачів також і в інфотворенні. При цьому, актуалізується проблема раціонального використання сучасного неконтрольованого процесу неорганізованого інфотворення для орієнтації його в напрямі суспільно значущої інформаційної діяльності.

У шостому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: 1 [104], 3 [96], 28 [77], 29 [76], 33 [80], 37 [89].

РОЗДІЛ 7
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПЕРСПЕКТИВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ДЛЯ ОСОБИ І СУСПІЛЬСТВА

7.1. Основні чинники еволюції умов соціальної трансформації сучасного суспільства

Інформаційне забезпечення життєздатності нашої цивілізації стимулюється трьома основними загально цивілізаційними проблемами: по-перше, змінами навколишнього середовища у відповідності із природними закономірностями планетарного розвитку, по-друге, негативними впливами розвитку цивілізації на навколишнє середовище і, по-третє, системним нарощенням соціальних проблем, пов'язаних із еволюцією сучасного суспільства.

По першому блоку проблем в останні десятиріччя провідні країни світу та міжнародні організації взялися за системне вивчення існуючих для людства загроз, ієрархії рівня їх небезпеки і роблять перші кроки по їх можливій нейтралізації. Серед таких загроз дослідники визначають метеоритну загрозу удару по планеті крупних метеоритів, повернення нового льодовикового періоду, вплив на земну цивілізацію шкідливих космічних випромінювань, виверження велетенських вулканів, сліди катастрофічного впливу яких на біологічний світ Землі досліджені сучасною наукою, можливість привнесення із космосу чи активізація наявних у районах «вічної» і розморожуваної внаслідок потепління мерзлоти хвороботворних для людини бактерій, проти дії яких відсутній імунітет і медичні препарати та ін. проблеми. До них привертається сьогодні увага дослідників, виробляються методики нейтралізації негативних впливів. Так, в Національному управлінні по аеронавтиці і дослідженні космічного простору (НАСА) створено вже відділ по координації планетарної оборони, що діє в рамках програми по виявленню і

відслідковуванню за астероїдами та іншими небесними тілами, потенційно небезпечними для Землі. З США по виявленню космічних небезпек виявили бажання співробітничати відповідні структури ЄС та експертної групи по космічних загрозах при Раді РАН по космосу. В цьому плані можна також говорити про постійне вдосконалення міжнародного співробітництва медичних організацій різних країн по боротьбі із пандеміями, розповсюдженням хвороб під впливом глобального розвитку транспортної структури і активізації міграційних процесів.

Другий блок проблем пов'язаний із негативними впливами на природне середовище Землі техногенною діяльністю людини. Серед загроз цього плану називається і ймовірність ядерної війни, і зумисне використання чи неконтрольоване розповсюдження хімічної та бактеріологічної зброї, і непрогнозований негативний вплив на людський організм ГМО – продуктів, і зростаючий вміст в земній атмосфері вуглекислого газу у зв'язку із використанням в енергетиці і транспорті органічного палива, і т.д. Загрози даного блоку все більше усвідомлюються в різних країнах світу, по даній темі проводяться інтенсивні дослідження, виробляються механізми глобального впливу на дані проблеми. Так, у 2015 році на конференції ООН по зміні клімату в Парижі було накреслено конкретні кроки, що мають забезпечити ріст середньої температури на планеті щорічно не вище двох градусів по Цельсію. Учасники переговорів прийшли до висновку, що в цілому світ без викопного палива є абсолютно реальним при відповідних перетвореннях до 2050 року, хоча таку мету поставили собі сьогодні лише 8 країн із 192 учасників конференції. Серед них насамперед Швеція, Австрія, Франція. Дану мету підтримують, в тому числі фінансово, крупні міжнародні компанії, в тому числі Microsoft, Google, Facebook, Apple, Amazon. При цьому Коста-Рика, В'єтнам, Бангладеш, Судан та ін. – всього 43 країни, яким загрожує затоплення у зв'язку із глобальним потеплінням, закликають світ якомога швидше вийти на рубіж

затримки потепління на рівні в 1,5 градуса, що дає цим країнам шанс на виживання [210].

Ще одним видом проблем є: соціальні проблеми обумовлені стрімким зростанням населення на Землі і відставанням при цьому розвитку його соціальної сфери. Чисельність населення до 2025 року досягне, за прогнозами, 8,5–10 млрд. чол. При цьому по відношенню до 1950 року наявна чисельність населення зросла вдвічі, а приріст за останні 20 років склав 1,7 млрд. чол., з них 1,5 млрд. чол. – в країнах, що розвиваються. Населення цих країн складає три чверті населення планети, а споживає воно лише третину загальносвітової продукції і розрив у споживанні продовжує рости [211, с. 5–23].

У зв'язку з цим голова Всесвітньої Комісії по навколишньому середовищу і розвитку, Прем'єр міністр Норвегії Гру Харлем Брунтланд підкреслювала, що «людська історія досягла водорозділу, за яким зміна політики стає невідворотною. Більше мільярда людей, які не можуть сьогодні задовольнити свої основні потреби, наші власні діти і внуки і сама планета Земля вимагають революції. Вона наступає. Ми знаємо, що у нас є можливість попередити небезпеку, хаос і конфлікти, що в іншому випадку невідворотні» [211, с. 12]. Дана теза в цілому вичерпно окреслює ситуацію, рівень викликів, що постають перед сучасною цивілізацією.

Крім того, за даними ООН світу загрожують серйозні наслідки кліматичних змін. Так, передбачається, що до 2050 року врожаї зернових можуть знизитись на 25 %, в той час як населення Землі зросте до 9 млрд. чол. Внаслідок температурних змін водної поверхні багато видів риб мігрують в північні води і в тропіках та в Антарктиці улови впадуть на 50%. Негативні погодні впливи посилять паводки, засухи, брак питної води, пожежі на великих територіях, що в сукупності призведе до зростаючої смертності, пов'язаної з жарою. Все це призведе до вимушеної міграції і можливих конфліктів між державами, а також до суттєвих змін в розподілу водних і продовольчих ресурсів.

Від змін клімату постраждають в основному бідні країни, але даними процесами в сучасному глобалізованому світі будуть все більше стосуватися і країни розвинуті. Своє відображення аналіз цих перспектив одержав ще в кінці минулого століття в діяльності представників Римського клубу. Так, в доповіді «Межі росту» автори приходять до висновку, що «якщо сучасні тенденції росту чисельності населення, забруднення природного середовища, виробництва продуктів харчування і виснаження ресурсів будуть продовжуватись, то протягом наступного століття світ підійде до меж росту, відбудеться несподіваний і неконтрольований спад чисельності населення і різко знизиться обсяг виробництва» [302].

Певний містичний окрас даних прогнозів прикриває стрімке наростання соціальних проблем не лише пов'язаних із зміною клімату, зменшенням територій на земній кулі, придатних для проживання людей і в той же час неконтрольованим зростанням людської популяції (навіть Китай останнім часом заявляє по ліквідацію програми контрольованої народжуваності), що в сукупності стимулює різні форми міграційних процесів, до воєнного вирішення проблем включно.

Проблема швидкого зростання населення планети при відставанні відповідних соціально-культурних процесів створює також цілий ряд інших важко вирішуваних процесів у житті суспільства.

Вище було окреслено важливі, але далеко не всі проблеми, з якими зіткнеться наша цивілізація в недалекому майбутньому. І вся ця сукупність життєво важливих проблем для їх вирішення вимагатиме виробництва й використання незрівнянно більших обсягів інформаційних ресурсів, ніж ті, якими вона оперує сьогодні. До такої перспективи ми маємо готуватися вже сьогодні.

До цього слід додати ще й те, що поряд із наявними чинниками загострення соціальних проблем у недалекому майбутньому слід передбачати також загострення соціальних проблем, пов'язаних із специфікою входжен-

ня цивілізації в інформаційний етап її розвитку. Серед цих проблем слід передбачати:

1) Зростаючі протиріччя між особливостями функціонування сучасного інформаційного суспільства і освоєнням в більшості таких країн світу, що відстають в суспільному розвитку, особливостей розвитку індустріального суспільства. В даному випадку аргументація країн, що вже взяли на озброєння електронні інформаційні технології в усіх сферах суспільної діяльності, значною мірою нівелюється переважаючою більшістю потенціалу країн, що знаходяться на індустріальному, а де інде й на до індустріальному етапі розвитку, на порядок переважаючим числом населення не готового сьогодні до постіндустріальних форм розвитку, з відповідним рівнем суспільної свідомості, моральними устоями. Такі особливості не дають можливості швидко продемонструвати всьому світу переваги інноваційного розвитку. Крім того, в інтересах певної частини гравців у глобальному економічному просторі призупинення економічного розвитку країн, як правило з цінними природніми ресурсами, одержання надприбутків на даній території, де внаслідок відставання є можливою низька оплата праці, низькі податки та наявна можливість не витрачати одержані прибутки на екологію виробництва.

2) Проблеми, пов’язані із оновленням соціальної структури суспільства на інформаційному етапі його розвитку. Г. Кардозо стосовно цього зазначає: «Ми бачимо присутність нового поняття простору, де фізичне та віртуальне впливає одне на одного, закладаючи підґрунтя для виникнення нових форм соціалізації, нових способів життя та нових форм соціальної орієнтації» [400]. Слід зазначити, що навіть у країнах, де успішно проводиться інформатизація, виникають проблеми, пов’язані, насамперед, із розподілом праці і відповідними соціальними корективами в структурі суспільства. При цьому «технологічною базою постіндустріальної трансформації є наука і теоретичне знання, що одержує абсолютно нову роль в розвинутих індустріальних країнах в післявоєнний період» [22].

Зростаючі темпи суспільних перетворень у наш час обумовлюють необхідність все більшого наближення науки, інноваційних технологій безпосередньо до виробництва, прогрес його обумовлюється саме успіхами в сфері знання і суспільне виробництво в усе більшій мірі потребує «класу професіоналів із чотирьох, станів: наукового, технологічного, адміністративного і культурного» [22, с. 501]. В контексті проекції даної тези на уявлення про біологічну еволюцію слід нагадати відому точку зору про те, що лише ефективна соціальна організація дає шанс тому чи іншому біологічному виду, в тому числі й людству, залишатися домінуючим видом на планеті.

В цілому ж, як зауважує Д. Белл, центральне значення інформації в постіндустріальному суспільстві породжує принципово нові проблеми. Проте з розвитком технологій інформаційного суспільства вони поступово знаходять своє вирішення. До таких проблем дослідник відносить :

1. Колосальні обсяги інформації, які необхідно проковтнути людині внаслідок розширення різноманітних сфер – економічної, політичної, соціальної – що потребують її уваги і енергії. « …але більший обсяг інформації не значить її повноти: навпаки, збільшення кількості даних робить інформацію все менш і менш повною» [22, с. 632–633]. Слід при цьому зазначити, що певна розгубленість, продемонстрована в даному випадку, обумовлена втратою масштабів на різних етапах пізнавальної діяльності.

2. Інформація стає все більш специфічною… складною для сприйняття. Досвід свідчить, що для ослаблення даного бар’єра у сприйнятті електронної інформації потрібне вдосконалення структуризації наявних електронних ресурсів, спеціалізація баз даних і розвиток пошукових систем.

3. З’являється все більша потреба в осмисленні інформації. Нова інформація стає ефективною лише тоді, коли вона оперативно використовується для прийняття рішень, для негайного, дієвого реагування на нові обставини, що виникають. І це обумовлює необхідність розвитку інформаційно-аналітичної та аналітичної діяльності як у спеціалізованих аналітичних

структурах, так і в бібліотечних установах, що стають інформаційними центрами постіндустріального суспільства.

4. Обмеженість обсягу інформації, яку людина здатна засвоїти.

5. Постіндустріальне суспільство є «грою між людьми», але така гра потребує підвищеного ступеня координації [22, с. 632–635]. Дана координація здійснюється на основі відповідної структуризації інформаційної основи суспільної діяльності.

У книзі «Наше постчеловеческое будущее» [368] ще на самому початку нинішнього тисячоліття Ф. Фукуяма робить прогнози про те, що неспівпадіння темпів біологічної і інформаційної еволюції уже найближчим часом позначиться на людських взаєминах. Він робить свої висновки на базі результатів фундаментальних досліджень кінця минулого століття. Вони, в цілому, стверджували, що «інтелектуальні здібності багато в чому наслідуються.

Мюррей и Херншстейн стверджували на мові статистики, що від 60 до 70% дисперсії інтелекту викликано генами, а інші пов'язані із зовнішніми факторами, такими як харчування, освіта, склад сім'ї і тому подібне» [257; 425].

Інтенсивний розвиток наукових інформаційних обмінів та зростаюче значення впровадження інноваційних технологій в усі сфери людської діяльності обумовило зростаюче суспільне значення соціальних структур, що забезпечують науково-технологічний прогрес. При цьому «розвиток інформаційної сфери залежить від науковців з прикладних наук, в той час як комунікативні дослідження – від науковців з соціальних наук» [425].

Сьогодні ми спостерігаємо певне відставання у розвитку саме соціальних наук і процесу впровадження результатів їх дослідницької діяльності в суспільну практику. На даний факт уже звертають увагу дослідники [50, с. 187]. І можна передбачати, що потреба в гуманітарних дослідженнях, як дороговказ для вдосконалення подальшої соціалізації, буде збільшуватись,

адже їх розвиток є ефективним способом упорядкування і самої структури інформаційного суспільства, і системи знань, на яких вона ґрунтується.

У зв'язку з цим «сьогодні виникає якісно нова нерівність – між здібними і не здібними до творчої праці людьми. В силу якісного зростання творчої праці це починає створювати біологічний бар'єр, перебороти який на відміну від соціального, майже неможливо» [371, с. 7]. Свідчення формування такого бар'єра ми знаходимо при аналізі ресурсів сучасного інформаційного простору. Закономірна в суспільній еволюції сучасна інформатизація в нашій країні потрапила на недостатньо підготовлене поле. І тому самовираження громадян нашої країни в національному інформаційному просторі має дуже невисокий суспільно значимий рівень. Вироблена в Україні наукова інформація губиться в продукованих у суспільстві ресурсах інформації, що відображає процес самовираження громадян, характерний для первинного етапу розвитку демократичних процесів. Між виробниками наукової інформації і виробниками інформації нижчого рівня значимості – насамперед побутової – зростають певні суспільні відмінності. «Окрім задоволення від здобуття певного статусу у співтоваристві, часто в якості атрибуту хакерівської культури визначається внутрішня радість творчості. Вона зближує її зі світом мистецтва і з психологічним збудженням – «драйвом» від процесу творіння» [371, с. 14], що, в цілому, малохарактерне для виробників іншої інформації.

При цьому «виробництво наукового знання є щастям лише для невеликого сегмента людства… утримувати інтерес до науки можна лише додатковими зусиллями, і в першу чергу тільки влада здатна на це. Люди не хочуть йти в ті сфери, де платять менше, а працювати треба більше. В радянські часи народжувалась маса науково-популярних журналів і, до речі, також і фільмів, і телепередач, які могли утримати цей інтерес і продемонструвати населенню варіанти можливого іншого життя, окрім єдиної моделі «успіх – це гроші» [371, с. 117].

Різна мотивація сприяє поглибленню невідповідності суспільних інтересів і це не може не турбувати. Характерною є та обставина, що саме в нашому суспільстві дані протиріччя проявляються найбільш гостро.

Вище вже говорилося про загальний низький рівень суспільної затребуваності виготовлюваних в Україні інформаційних ресурсів. І, таким чином, значимість ресурсів в національному інформаційному просторі не стає значним об'єднуючим фактором.

Поряд із цим контрольоване суспільством виробництво нової наукової інформації в Україні зменшується у зв'язку із втратою під впливом масового захоплення політичними процесами уваги до розвитку вітчизняної науки. Недалекоглядна політика очільників держави в даному сегменті суспільної діяльності може стати приводом до реалізації жорстко прогнозованої Г. Почепцовим ситуації, при якій «якщо ми не продукуємо власного інформаційного чи віртуального продукту, то ми ніколи не будемо переможцями. Ми є читачами а не письменниками вільного світу. І справа тут не в розмірах країни чи кількості людей, а в розмірі мозку» [298, с. 121].

В порівнянні з даною ситуацією, виробництво електронної інформації на Заході є більш прагматичним, і хоча зосереджується насамперед в економічній сфері, поступово захоплюючи інші сфери життя суспільства, у більшій мірі розвиваючись в напрямі суспільно корисному, відображаючи і в індивідуальному самовираженні тенденцію, пов'язану із суспільним інтересом. Дослідники цього процесу стверджують, що «поширення інтернету в суспільстві залежить не лише від підприємницької активності. Його успіх є також породженням університетської та науково – дослідної спільноти, де виникли критерії досконалості, фахові оцінки та відкритого спілкування під час науково-дослідної роботи» [194, с. 35–36]. Підкреслюючи значення масового і вільного включення в створення нових інформаційних ресурсів у США Х. Клінтон говорить, що «свобода об'єднання як свобода зібрань, тільки в кіберпросторі. Вона дозволяє індивідам потрапляти в онлайн, збиратися і,

можливо, співпрацювати. Коли ти в інтернеті, тобі не треба бути олігархом чи рок-зіркою, щоб мати великий вплив на суспільство» [404].

Ефективність функціонування сучасного суспільства прямо пов'язана із ефективністю використання інформації, а це, в свою чергу, залежить від якості використовуваних ресурсів та рівня доступу до них. «Якщо праця є джерелом продуктивності, то творча сила праці та ефективність організації бізнесу зрештою залежить від інновацій. Інновація є похідною від висококваліфікованої робочої сили та існування організацій, які творять знання» [404].

Тобто, творення нової високоякісної інформації нерозривно пов'язане із формуванням якісно нових соціальних структур.

При цьому поряд із активізацією інформаційного простору, що проявляється в розвитку суспільних структур, що спеціалізуються на інфотворенні, в розгалуженні соціальних комунікацій, прискоренні інформаційного обігу, якість використання інформації у зростаючій мірі залежить від залучення до активного суспільного використання тієї частини базових інформаційних ресурсів, яка потрібна сьогодні для реалізації планів суспільного розвитку. В динаміці сучасних інформаційних процесів зростаюче значення має процес збагачення даного базового ресурсу новою актуальною інформацією.

Практика трансформації сучасного суспільства показує, що забезпечення інформаційної відповідності сучасної людини інформаційним викликам сучасності пов'язані із обов'язковим постійним оновленням базових інформаційних ресурсів [168; 279]. Значною мірою в загальносуспільному відображенні – це фонди бібліотечних установ. На думку В. М. Горового, характерною особливістю всякого суспільного розвитку і його інформаційного етапу в особливій мірі є постійне інформаційне виробництво і його фіксування в бібліотечних та інших суспільно значимих базах.

В інформаційному суспільстві – це основа всіх видів суспільної діяльності. На етапі становлення цього суспільства організація інформаційного виробництва суттєво відрізняється від усіх минулих етапів певними характерними рисами [115, с. 178–181]. Вони мають стати орієнтирами для орієнтації бібліотечних працівників. Насамперед має бути враховано, що особлива увага в останні десятиріччя приділяється розвитку науково-прикладних досліджень, результати яких швидко можуть бути впроваджені у виробництво чи (у сфері суспільних відносин) в процес суспільної трансформації. фундаментальної науки новими результатами поступово знижує темпи науково-технічного прогресу в важливих напрямах, що забезпечують суспільний прогрес. Тому до результатів фундаментальної, насамперед академічної науки, при комплектуванні в бібліотечних установах має бути підвищена увага. При цьому потрібно врахувати все більш помітне відставання фундаментальних досліджень від науково – прикладних. Так, скажімо, ракетно-космічна галузь, ядерно-енергетична та деякі інші, що в минулому столітті були флагманами науково-технічного прогресу і вели за собою основні напрями технологічного пошуку, донині базуються, в основному, на фундаментальних здобутках 60–70 років минулого століття, тривалий період без поповнення. Мають вивчатися і ресурси глобального інформаційного простору.

Оскільки ефективність наукової, як найвищої за рівнем впливу на розвиток людства, інформації значною мірою залежить від темпів впровадження в суспільну практику, бібліотечні установи та інші інформаційні центри мають турбуватися про введення в обіг наукової інформації з допомогою власних сайтів, електронних інформаційних видань [82; 104], дистантних форм обслуговування та ін., сприяти переконанню владних структур у необхідності користуватися вітчизняним науковим продуктом, сприяти його впровадженню в практику.

Зростання складності проблем, обумовлених викликами, що постають в XXI столітті перед нашою цивілізацією не дає змоги навіть найбільш високо

розвинутим країнам вирішувати складні проблеми суспільного розвитку самостійно, без участі країн-партнерів, а в сфері міжнародного обміну інформацією без партнерських зв'язків між провідними бібліотечними установами. Така ситуація є звертає на себе особливу увагу з урахуванням сучасної затратності наукової проблематики для країн з невеликим економічним потенціалом.

Вони не мають можливості витрачати фінанси на повноцінний розвиток не лише фундаментальних, але й прикладних наук, потрапляють в залежність від наукоспроможних держав в інноваційній діяльності, поступово втрачаючи суверенітет і власну наукову традицію.

Загальновідомо, що бібліотечні установи є, по суті, акумуляторами літописної спадщини, що відображає життя суспільства на всіх етапах його життєдіяльності. У їх фондах мають зберігатися інформаційні ресурси, що відображають всі суспільно значимі джерела суспільного інформування. У зв'язку з цим для бібліотечних працівників стало досить складно вирішуваною проблемою комплектування зростаючими обсягами нової інформації, що з'явилися останнім часом в національному інформаційному просторі під впливом успіхів інформатизації. У своїй суті вона є безсумнівно позитивним явищем, однак, без координуючого впливу держави розвивається аморфно і в тій чи іншій мірі є керованим лише компаніями, що контролюють виробництво технічних засобів, необхідних для інформатизації. Такий стан справ обумовлюється тим, що протягом тривалого часу інтегративна функція інтернет-інформації в глобальному вимірі не була усвідомлена практикою інформаційної діяльності. У перших своїх результатах даний процес відігравав найчастіше розважально-інформативну роль, слабо використовувався органами державної влади, громадськими організаціями, учбовими закладами як новий високоякісний інструмент громадянського самовияву, освітньої, виховної роботи. Однак, насьогодні добровільна активізація даного сегмента інфотворення призвела до того, що інтернет-простір наповнився низькоякіс-

ними масивами інформації, використання якої ускладнюється низьким рівнем підготовки користувачів, недостатньою внутрішньою готовністю до нового рівня спілкування людей. І цим самим створюються серйозні перешкоди для комплектування бібліотечних фондів, скажімо, матеріалами соціальних мереж [86].

Здійснюючи комплектування бібліотечних фондів, працівники бібліотек мають брати до уваги ту обставину, що насьогодні широкого розповсюдження набув розвиток технологій спеціальних негативних інформаційних втручань у функціонування національних інформаційних комунікації та використання суверенних інформаційних ресурсів, що досягли масштабів інформаційних воєн. Ведення цих воєн, тобто, утвердження певних суспільних інтересів з допомогою спеціально організованих інформаційних впливів, потребує відповідного реагування також і з боку працівників бібліотечних установ. До фондів бібліотек не повинні потрапляти низькоякісні, не потрібні з огляду на інтереси національного розвитку і особливо – ворожі інформаційні ресурси [86; 81].

Таким чином, якісне комплектування новими, насамперед електронними, найбільш затребуваними практиками ресурсами, навіть при їх значному збільшенню в майбутньому, даватиме можливість представникам інформаційного суспільства в своїй діяльності спиратися на постійно оновлювану знаннєву базу.

Оскільки в перспективі прогнозується зростання питомої ваги творчої праці в загальному обсязі трудової діяльності, саме ця праця потребує і значного ресурсу нової інформації, і обов’язкового звертання до наявного суспільного досвіду. Тому буде у все більшій мірі актуалізуватися бібліотечна робота по розкриттю наявних у суспільстві фондів інформації. Одним із найбільш ефективних напрямів такої роботи є оцифрування інформації, що знаходиться в фондах на паперових та інших традиційних носіях. Як зауважує О. С. Онищенко, «Електронна ера, з її могутнім технічним, технологіч-

ним, соціокультурним потенціалом, відкрила бібліотекам небачені можливості, а саме :

– вперше інтегрувати в єдине ціле всі види документів на основі універсальної мови цифр;

– вперше діяти в планетарному масштабі – добувати інформацію в будь-якому куточку землі і відсилати її в будь-який куточок землі;

– вперше оперувати необмеженим масивом інформації;

– вперше в інтерактивному режимі співпрацювати з необмеженим колом читачів – користувачів;

– вперше створювати світові мережі бібліотек» [261].

Звичайно, проблема оцифрування бібліотечних ресурсів в умовах сучасної України є дуже складною і через матеріальну скруту (а оцифрування є досить затратною справою і за рубежем кошти на неї вимірюються десятками мільйонів доларів), і через брак відповідних спеціалістів, і через недостатньо відпрацьовані методики використання базових національних ресурсів в якості значимих орієнтирів для нової трудової діяльності, для продукування нової інформації.

Ще один вагомий напрям інформаційної діяльності бібліотек як свідчить вже набутий досвід спеціальних інформаційних структур НБУВ (СІАЗ, НЮБ та Фонду президентів України), а також більшості провідних бібліотечних установ України пов’язаний із дальшим розвитком інформаційно-аналітичної, аналітичної діяльності в бібліотечних установах. Актуалізація цього напряму діяльності пов’язана із стрімким ростом інформаційних обсягів, необхідних для суспільного розвитку і потребою їх спеціального аналізу для орієнтації різних категорій замовників.

У процесі вдосконалення інформаційно-аналітичної діяльності СІАЗ, НЮБ та ФПУ постійно спостерігалося зростання числа дистантних користувачів НБУВ. Так, у 2010 р. розсилка електронних копій наукових інформаційно-аналітичних випусків охоплювала 958 e-mail дистанційних користу-

вачів, у 2011 р. – 1 тис. 328; у 2012 р. – 2 тис. 645; у 2013 р. – 2 тис. 821; 2014 р. – 2 тис. 806; 2015 р. – 2 тис. 861; 2016 р. – 3 тис. 142; у 2018 – 3 тис. 290.

Регіональні органи державної влади та місцевого самоврядування регулярно отримують випуски електронного журналу «Україна: події, факти, коментарі» та тематичних бюлетенів із відображенням понад десяти актуальних напрямів, підготовлених СІАЗ, НЮБ та ФПУ [116].

Система періодичних електронних видань бібліотек набуває значення з огляду на необхідність:

– осмислення процесу формування фондів загальноукраїнської електронної бібліотеки;

– ознайомлення всіх категорій користувачів зі змістом інформації, що буде закомплектована у фондах, зі змістом не реферативним, а на рівні представлених у матеріалах ідей, прогнозів, гіпотез, пропозицій – що необхідно для оперативного використання інформаційної продукції;

– для координації діяльності по використанню національного електронного ресурсу в інтересах національного розвитку та для міжнародних інформаційних обмінів в глобальному інформаційному просторі.

Розвиток вітчизняного інформаційного простору в умовах глобалізації залежить від цілого ряду внутрішніх і зовнішніх факторів, пов’язаних, у свою чергу, з усіма іншими характерними особливостями життя суспільства. Дана обставина має бути врахована бібліотечними працівниками при розвитку системи періодичних електронних видань.

У своїй сукупності вони мають впливати на якість формування та ступінь усвідомлення всіма категоріями користувачів основних цілей і завдань суспільного розвитку. Характер цього впливу у виданнях бібліотечних установ відмінний від впливу інших ЗМІ, оскільки бібліотечні ЗМІ здійснюють свій вплив, опираючись на конкретну інформаційну базу, на фонди, в яких сконцентровано позитивний досвід і напрацювання багатьох поколінь українського народу [96].

Отже, сьогодні бібліотечні періодичні електронні видання мають зосереджуватись на основних питаннях суспільного розвитку, пов'язаних із ходом демократизації українського суспільства, вдосконаленням управлінської діяльності, висвітленням техніко-технологічного, освітнього розвитку, організації суспільних стимулів для ефективного використання наявних і створення нових суспільних ресурсів, сприяння процесу забезпечення організованого виходу системи бібліотечних установ України на рівень міжнародних інформаційних обмінів, включенням української бібліотечної системи у співпрацю на паритетних засадах з міжнародними бібліотечними об'єднаннями та іншими об'єднаннями, що концентрують інформаційні ресурси суспільства.

Інтенсивний розвиток наукових інформаційних обмінів та зростаюче значення впровадження інноваційних технологій в усі сфери людської діяльності обумовило зростаюче суспільне значення соціальних структур, що забезпечують науково-технологічний прогрес. При цьому відзначається певне відставання у розвитку саме соціальних наук і процесу впровадження результатів їх дослідницької діяльності в суспільну практику. І можна передбачати, що потреба в гуманітарних дослідженнях, як дороговказу для вдосконалення подальшої соціалізації, буде збільшуватись, адже їх розвиток є ефективним способом упорядкування і самої структури інформаційного суспільства, і системи знань, на яких вона ґрунтується. Тим більше, що між виробниками наукової інформації і виробниками інформації нижчого рівня значимості – насамперед побутової уже сьогодні зростають певні суспільні відмінності. Деякі дослідники не виключають в майбутньому прояви якісно нової нерівності – між здібними і не здібними до творчої праці людьми.

Ефективність функціонування сучасного суспільства прямо пов'язана із ефективністю використання інформації, а це, в свою чергу, залежить від якості організації ресурсів та рівня підготовки їх до використання, забезпечення доступу до них.

При цьому поряд із активізацією інформаційного простору, що проявляється в розвитку суспільних структур, що спеціалізуються на інфотворенні, в розгалуженні соціальних комунікацій, прискоренні інформаційного обігу, якість використання інформації у зростаючій мірі залежить від залучення до активного суспільного використання тієї частини базових інформаційних ресурсів, яка потрібна сьогодні для реалізації планів суспільного розвитку. В динаміці сучасних інформаційних процесів зростаюче значення має процес збагачення даного базового ресурсу новою актуальною інформацією.

Практика трансформації сучасного суспільства показує, що забезпечення дійсної рівноправності для громадян на нинішньому етапі суспільного розвитку забезпечується створенням рівних можливостей доступу до ресурсів і інструментів суспільних перетворень, до інформаційних ресурсів і технологій їх використання.

У своїх стосунках із навколишнім світом людина потребує використання все більших обсягів інформації, які зосереджуються в фондах бібліотечних установ, в базах даних інших інформаційних центрів, вона має ефективно оперувати цими ресурсами, спираючись на вдосконалення технологій. Таким чином сучасні інформаційні бази і технології стають позабіологічною складовою функціонування сучасної людини

Забезпечення інформаційної відповідності сучасної людини інформаційним викликам сучасності пов’язані із обов’язковим постійним оновленням базових інформаційних ресурсів. Значною мірою в загальносуспільному відображенні – це фонди бібліотечних установ. Оскільки ефективність наукової, як найвищої за рівнем впливу на розвиток людства, інформації значною мірою залежить від темпів впровадження в суспільну практику. Бібліотечні установи та інші інформаційні центри мають турбуватися про введення в обіг наукової інформації з допомогою власних сайтів, електронних інформаційних видань [82, 104], дистантних форм обслуговування та ін., спри-

яти переконанню владних структур у необхідності користуватися вітчизняним науковим продуктом, сприяти його впровадженню в практику.

7.2. Бібліотечні чинники стратегічних перспектив розвитку особи

Розглядаючи перспективи розвитку сучасної особи, на будь-якому відтинку перспективи, недалекої, середньострокової та тривалої, ми змушені будемо говорити про необхідність розвитку суспільної пам'яті, нагромадження, структурування і організацію використання соціальної інформації. А це значить, що розвиток бібліотечної практики, оновлених і нових їхніх функцій, що задовольнятимуть всю еволюцію запитів особистості буде проявлятися у всьому різномаї форм, що будуть сприйматися людською свідомістю.

Для значного числа непрофесіоналів ще й сьогодні, після первинного освоєння процесу користування інтернетом видається зрозумілим і очевидним безпроблемне користування його ресурсом при прямому вході в мережу. Цій категорії користувачів незрозумілим є існування до цього часу бібліотечних установ і вони готові більш раціонально використати зайняті ними площі, одержувати за них арендну плату і не заморочуватись проблемами розвитку інформаційних технологій. На жаль, у зв'язку з недоліками сучасної освіти, застоєм у певних сферах виробництва та безробітті такі уявлення проявляються досить часто. У той же час на діючому нині виробництві, в сучасній науці і, взагалі, в сучасній суспільній практиці значення бібліотечних установ, як сучасних інформаційних центрів, з розвитком обсягів інформаційних обмінів – зростає.

Вище вже зазначалося про ефективну допомогу бібліотек у відборі, комплектуванні, структуризації і організації використання інформації, необхідної для всіх видів суспільної діяльності і у вдосконаленні соціальної структури, і в науці, і безпосередньо у виробництві. Комп'ютеризовані бі-

бліотечні установи, таким чином, сприяють зменшенню інформаційного тиску на свідомість конкретного індивіда, підвищенню ефективності управління інформаційними процесами, а значить – і піднесенню продуктивності праці в інформаційній сфері.

Однак, насьогодні цей процес лише певною мірою задовольняє виконання завдань по принциповому оновленню людської діяльності з допомогою наближення до неї впливу інфосфери. Даний етап розвитку інформаційного суспільства можна вважати початковим, оскільки рознесена в системі бібліотечних установ та ін. інформаційних центрів суспільного зачення в нашій країні суспільнозначима інформація продовжує знаходитись на різних типах носіїв і не піддається якісному управлінню в якості сукупного суспільного інформаційного продукта. Оцифрування цих масивів інформації є справою важкопідйомною для українського бюджету, потребує значних затрат часу, належного устаткування, відповідної кваліфікації працівників.

Хоча насьогодні об’єднання національних інформаційних ресурсів в единий керований комплекс ще не видається проблемою першорядної ваги, однак уже вихід із нинішньої кризи, активізація всіх видів суспільної діяльності потребує зростаючих масивів якісної інформації для всіх видів діяльності. Суспільна пам’ять, що зберігається в фондах українських бібліотек у вигляді інформаційних ресурсів, на співставленні даних дає можливість уникнення суттєвих помилок особі в зростаючих обсягах нового інфотворення, у відборі необхідної інформації з глобального інформаційного простору. І нові інформаційні продукти будуть життєздатними, оскільки спиратимуться на інформаційну основу, підтверджену практикою, асимілюватимуть передові здобутки сучасного інфотворення.

Розгляд перспектив бібліотечної діяльності, однак, знаходиться ще далі за межами цих актуальних задач і пов’язаний із подальшим розвитком свідомості особи, опори в розвитку чуттєвих механізмів на наявні в

бібліотеках інформаційні фонди і розвиток цих фондів на основі розширеного людиною сприйняття дійсності.

Стратегічні завдання розвитку бібліотек, пов'язані із розвитком особи в оновлювальному суспільстві обумовлюються всезростаючою чисельністю викликів, пов'язаних і з проблемами людини як біологічної особи, і з розвитком її подальшої соціалізації в суспільстві, що також зазнає трансформації під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Вирішення цих стратегічних завдань не можливе без упорядкування, організації ефективного керівництва інформаційними ресурсами. Соціальна людина пізнає ці виклики, навколишнє середовище в цілому і себе в цьому середовищі з допомогою продукування інформаційних ресурсів. Однак, проблем розвитку стає все більше і ці ресурси зростають у величезні обсяги. Управління ними стає все більш проблемним. І хоча людина у свій час винайшла друк і бібліотеки, хоча в минулому столітті впровадила комп'ютерну техніку, електронні інформаційні технології, хоча в нинішньому столітті добилася суттєвих успіхів в інформатизації, створила глобальний інформаційний простір і різні форми інформаційної кооперації, однак це лише тимчасово і частково послабляє те інформаційне напруження яке звалилося на свідомість тієї частини людей, які вже повноцінно існують в інформаційному суспільстві.

При всьому цьому проф. Урсул А. Д. вказує на помічений ним вихід із даної проблемної ситуації: «В розвитку суспільства ясно простежується тенденція накопичення інформації, причому це накопичення проходить не тільки і найголовніше, не всередині біологічного організму людини, а поза ним – в продуктах його суспільної діяльності, у взаємовідносинах людей. Нагромадження інформації поза організмом людини набуло таких темпів і масштабів, що сутність суспільної людини уже не можна з'ясувати, не розглядаючи це зовнішнє стосовно індивіда, але внутрішнє, сутнісне для всього суспільства накопичення інформації» [365].

Слід зауважити, що розвиток соціально-біологічних можливостей особи пропонує також і деякі інші перспективні напрями розвитку бібліотечної діяльності будуть пов'язані безпосередньо зі змінами особи, її свідомості і мають бути важливими факторами для ефективного проходження цих змін. Такого роду зміни, очевидно, будуть стосуватися біологічних особливостей людини. Сучасна особа в даний час все далі відходять від періоду своєї появи на планеті, часів, що були для біологічної людини комфортними протягом певного часу. Однак, еволюція оточуючого людину середовища відбувалася швидшими темпами, ніж еволюція біологічної людини і для виживання людина біологічна пішла по шляху соціалізації, створення інформаційної основи перетворюючої діяльності, створила машинне виробництво і компютерну техніку, що стала основою для розвитку нового витка інформатизації, продукування масивів інформації, які засвоювати, якими управляти людській свідомості стає все складніше.

Донедавна всі зміни навколишнього середовища, на які мала реагувати людина, відбувались в земних умовах. Вихід людини в космос створює нові якісно інші проблеми для людини, для її психіки. Дослідники прогнозують нові, дуже серйозні проблеми, пов'язані з виходом людини в космос, а в майбутньому – при освоєнні Місяця, Марса, інших планет сонячної системи. Зміна сили тяжіння, інші рівні космічної радіації, навіть інші зорові враження обов'язково будуть впливати на людський організм, на його структурні зміни і психіка людей, які тривалий час перебуватимуть за межами планети буде суттєво відрізнятись від психіки землян. Дана особливість обов'язково проявлятиметься навіть при спілкуванні з людьми, що будуть займатися освоєнням морських глибин, що в процесі виконання інших специфічних завдань, будуть змушені до тривалого відокремлення від умов проживання основної частини членів суспільства.

При реалізації обраного людством техногенного шляху розвитку на нинішньому етапі перетворення оточуючого середовища під потреби особи

вона зіткнулося з цілим комплексом складно вирішуваних супутніх проблем. З еволюцією середовища існування і відривом від цього процесу біологічного організму особи, вона відривається від процесу адаптації природніх засобів захисту біологічних об'єктів від негативних впливів: відповідної дії на організм людини рослинної їжі з відповідним асортиментом лікувальних, вітамінізованих речовин, природних водних впливів і дії мінеральних речовин та ін.

Особа сьогодні стикається зі зростаючим числом шкідливих мікробіологічних впливів, з дією космічних чинників, з негативними для неї проявами кліматичних змін та ін. Число цих викликів для окремих членів суспільства є незрівнянно більшим від проблем, що постають перед суспільством. Внаслідок глобалізаційних процесів, сучасних можливостей пересування людей між різним регіонами світу, обмін цими проблемами відбувається швидко і потребує ефективного реагування.

Першими кроками такого реагування є вивчення наявної інформації в суспільних (бібліотечних) інформаційних ресурсах, визначення інформаційних орієнтирів для нового інфотворення і організація відповідних дій на базі наукової та науково-прикладної інформації. Саме для вирішування відповідно до темпів нинішнього розвитку середовища прискореними темпами даних задач і набуває все більшої затребуваності об'єднаний загальносуспільний ресурс інформації, що має бути засновано ефективні кооперативні форми діяльності інформаційних центрів різної спрямованості, що при необхідності можуть об'єднувати зусилля для вирішення суспільно значимих проблем.

Необхідність такої організації діяльності засвідчують уже приклади сьогодення. Так, скажімо, останнім часом, за даними дослідників, Сонячна система входить в тривалу полосу інтенсивних випромінювань зростаючої частоти, що відповідним чином модулюють всі об'єкти її матеріального світу. «Обмін ведеться потоками матерії в різних формах: речовина, космічні

промені, гравітаційне поле, електромагнітне випромінювання та ін. Модулюючий вплив змін інтенсивності подібних потоків матерії із астросфери на Землю, значно більше потоку інформації, що відходить з земним випромінюванням [367]. На матеріальні об'єкти, що не піддаються перемодуляції, задані космосом частоти діють згубно, дезорганізуючи їх матеріальну речовину. Зростаючі частотні характеристики матеріальних об'єктів навколишнього світу відображають зростаюче число впливів і на біологічний організм людини, і на вищу форму її енергетичної організації – на свідомість. З точки зору людської еволюції дані частотні зміни можуть бути прогресивним проявом еволюційного процесу. Під впливом цього процесу людина отримує кращі можливості для, протистояння негативним зовнішнім впливам на її популяцію. Однак, дані частотні зміни, очевидно, по-різному діятимуть на різні категорії людей. І ці впливи мають уже сьогодні вивчатися відповідними науковими центрами різних регіонів світу, потрібен обмін інформацією, вироблення відповідних рекомендацій і доведення до кожної особи для її правильної акліматизації до нового природного явища.

Дана проблема є міждисциплінарною і потребує уваги не лише астрономів, астрофізиків, але й істориків, біофізиків, спеціалістів зі сфери медицини та ін. До вирішення проблеми мають бути притягнуті відповідні масиви наявної інформації, організоване відповідне інфотворення і практична діяльність.

Епідемія короновірусу насьогодні є ще одним прикладом необхідності мобілізації інформаційних ресурсів для боротьби з цією, за всіма ознаками, тривалою і небезпечною загрозою для людини. Адже, за повідомленнями ЗМІ, розповсюджений вірус вже має кілька різновидів, піддається мутаціям і є лише початковим варіантом череди нових захворювань. Крім того, його вплив на різні категорії людей (і, можливо, на кожну людину - непередбачуваний). Незважаючи на оптимістичні заяви в пресі, ефективної вакцини проти хвороби ще й досі не існує, про ліки прямої дії

навіть не ведеться мова у жодній із країн світу. Слід зауважити, що об'єднуючі ознаки короновірусних проявів знаходяться, очевидно, сьогодні за межами того обсягу даних, які є в розпорядженні людини. Боротьба з цим вірусом потребує нових даних, нових методик контрдії.

Очевидно, що дана мікробіологічна проблема потребує комплексного вирішення, яке б передбачало ефективний вплив на всю лінійку еволюціонуючих вірусів. Для цього необхідна, насамперед, концентрація інформації про всю масу вихідних вірусів, про можливості їх еволюції, передбачення перспектив нейтралізації і вироблення конкретних заходів до вирішення проблеми. Очевидно, що при вирішенні даної проблеми й інших подібних проблем необхідна і концентрація наявної інформації, і виробництво нової, насамперед наукової та науково-прикладної, вироблення технологій оперативного і ефективного управління даними ресурсами, точність і якість даної роботи в глобальному масштабі. Можна прогнозувати, що мікробіологічний фронт боротьби за виживання людської цивілізації, буде розширюватись. І справа тут не лише в мутаціях активізованих насьогодні вірусів. Мова йде також про кліматичні зміни, танення мерзлоти, активізацію мікросвіту у зв'язку з таненням льодовиків Антарктиди, Гренландії, ймовірність попадання на нашу планету мікроорганізмів із космосу.

Перспективи вдосконалення бібліотечної діяльності мають бути пов'язані із тією обставиною, що на нинішньому рівні розвитку людини все більше підтверджується висновок про те, що еволюція процесу розвитку органів чуття і, головне, всього механізму обробки одержуваної інформації, усвідомлення, психічного освоєння і відповідного реагування на прояви дійсності відстає від темпів змін у цій дійсності. При структуруванні отриманих масивів інформації, комутації різних рівнів узагальнення, аналітичній обробці цих узагальнень відбувається відрив одержаних інформаційних продуктів у свідомості людини від реальності, втрачається їх точність і через це вони стають все менш об'єктивними. Виправлення даної

ситуації має бути пов'язане із розвитком технологій, сприяючих точності фіксованих даних, чіткості висновків та інформаційно-аналітичних формулювань.

При всьому цьому, при розробці інноваційних інформаційних технологій слід чітко визначати спонукальні мотиви до розвитку, усвідомлення методології вирішення кризових ситуацій. Як зазначав В. І. Вернадський, «в наукових світоглядах покращилися і створилися нові прийоми мислення, поглибилося розуміння наукового ставлення, але і те й інше споконвіку існувало в науці... Історія методів пошуку, наукового ставлення до предмета як у розумінні техніки міркувань, так і техніки приладів чи прийомів, займає помітне місце за своїм значенням і повинна підлягати найуважнішому вивченню» [54].

Очевидно, що наступні рівні розвитку пізнавальної діяльності людини в нинішньому світі, активний прояв її в постійно оновлюваній дійсності мають бути пов'язані з розвитком нових методів пізнання реальності, використання нових якостей людського організму, пов'язаних з інноваційними здобутками природничих й інших наук, з удосконаленням нових уявлень про пізнання матеріального та ідеального.

І. П. Меркулов пише: «Зараз стає все більш ясним, що людська здатність отримувати і обробляти когнітивну інформацію генетично детермінована. ... Зв'язок генів з культурою здійснюється опосередковано в поєднанні зі зворотним зв'язком від культури до генів. Культура і культурні феномени формують специфічні когнітивні механізми, хоча ці механізми лежать в програмах розвитку нервової системи» [237]. Очевидно, що інформація про генетичні впливи на розвиток біологічних організмів, включаючи людський організм, відтворення в інфосфері явищ, що називаються генетичною інформацією стає новим пізнавальним ресурсом людини. І розвиток цього ресурсу мають підтримувати бібліотечні установи.

Е. Езер робить дуже важливе зауваження про те, що наш пізнавальний апарат обумовлений не тільки органічно-генетичною еволюцією, але також молекулярно-хімічною та фізико-космологічною еволюцією, що ми несемо в собі також космологічну інформацію, до якої ми не маємо, проте, прямого доступу. Інформація, що йде від відкритого світу, включаючи генетичну, являє собою світо-прояв. Реалізуючи природне ідеальне початок через пізнання, свідомість, мислення, людина відкрита для оточуючого її навколишнього середовища, тобто безпосередньо здійснює своє пізнавальне призначення [151], використовуючи нову інформацію.

У наш час вперше людина зустрілась із унікальною ситуацією, коли в її розпорядженні знаходиться більше варіантів використання інформаційних ресурсів, ніж потрібно для прийняття того чи іншого рішення про подальшу діяльність. При цьому, корисну інформацію потрібно знаходити у все зростаючих масивах інформації слабо пов'язаної або ж непов'язаної з метою пошуку, такою, що є інформаційним шумом, що може бути, як уже зазначалося вище, спамом, інформацією, що прямо шкодить прийняттю правильних рішень і є продуктом інформаційної війни.

Постійно ускладнювана система взаємопов'язаних залежностей в усіх сферах суспільної діяльності, не зважаючи на постійний розвиток пошукових систем в інтернеті, потребує від кінцевого користувача, знань, підтвердження уявлень про ситуацію у сферах суміжних видів діяльності, в тому контексті, що не може бути передбаченим у сучасному програмному забезпеченні, однак є дуже важливим в умовах вироблення затребуваної аргументації. Мова йде, таким чином, про необхідність розвитку інтелекту, посилення інформаційної енергетики суб'єктів інформаційної діяльності у відповідності із зростанням масивів глобальних інформаційних ресурсів.

Як зауважував А. Д. Урсул, «виходячи із принципу невичерпності матерії, можна заранні передбачити, що видів інформації має бути безкінечна множина, хоча на кожному етапі пізнання інформації буде виявлятися лише

обмежене. Але щоразу все більше число цих видів» [364]. У фіксації цієї інформації, розвитку управління нею – безсумнівна перспектива бібліотек.

Ще один перспективний напрям бібліотечної роботи, що має знизити інформаційний тиск на свідомість особи – в інноваційних дослідженнях у сфері квантових процесів. На цьому принципі найкрупніші гіганти інформаційних технологій – IBM, Google, Intel, Microsoft – вже створюють прототипи комп'ютерів нового типу – квантових комп'ютерів. Передбачається, що новий вид комп'ютерів зможе вирішувати задачі якісно значно вищого рівня – підвищувати проникаючу здатність у сферу пошуку, обробляти незрівнянно більші обсяги інформації в інтересах сучасної науки, а також розшифровувати секретні коди, розробляти нові матеріали, розвивати перспективні дослідження в сфері штучного інтелекту. Сьогодні вже розроблені комерційні системи квантової криптографії. Слід, при цьому, зазначити, що на рівні провідних університетів світу вже розпочинається підготовка спеціалістів-практиків даного профілю.

Паралельно ведуться перспективні дослідження, пов'язані з вивченням шляхів ефективної підготовки людської свідомості, в тому числі психологічної, до нових проблем в умовах розвитку інформаційної сфери. У вирішенні даних проблем все більш успішно застосовуються квантові підходи [9] вдосконалення усвідомлення явищ навколишнього світу, в освоєнні безмежно зростаючих обсягів створеної людиною інформації. Нові підходи полягають в засвоєнні ряду узгоджених прийомів-констант реагування на навколишню дійсність. Серед них – тунелі реальності, принцип цілепокладання на основі існуючої інформаційної бази та ін.

Ще одним ефективним джерелом пізнавальної діяльності особи є наукова інтуїція. Це джерело нової інформації пов'язане з генетичною пам'яттю, з процесами роботи головного мозку – реально діючими високопродуктивними спалахами інтелектуальної діяльності при вирішенні найважливіших завдань, пов'язаних з громадськими та особистими потребами людей. І апа-

рат засвоєння психічної інформації, і всі інші можливості одержання, засвоєння і збереження в людському організмі інформації знаходять свої витоки в ДНК і похідному від неї нейро-сенсорному апараті, що становить «світове поле», Umweit, оточуючий світ, такий, яким він сприймається даним суб'єктом. Даний термін, таким чином, відображає набір особливостей світосприймання, тунель реальності [359], кожного біологічного виду, в тому числі й людини.

Ентоні Стівенс у своїх «Архетипах» стверджує, що еволюція обов'язково має виробляти органи відчуттів, що розрізняють «істину» чи «реальність», або ж щось в даному сенсі – інакше, ми б уже вимерли» [391]. З даним твердженням можна погодитись в принципі, маючи на увазі ту величезну різноманітність матеріальних комбінацій, які сформували живу матерію. Однак, вище вже говорилося про різні швидкості біологічних процесів і змін у навколишньому середовищі. Сьогодні наявною є загроза того, що людина просто не встигне виробити при природних традиційних процесах еволюції потрібні органи відчуття, створити відповідні механізми реагування на небезпеку без розвитку інфосфери свого існування, без бібліотечних та інших інформаційних центрів, професійних спеціалізованих працівників у них.

На порядок денний, таким чином, виходить необхідність мобілізації можливостей сучасної людини «не просто як біологічної та соціальної сутності», а як «психобіо-енерго-інформаційного комплексу», здатного усвідомлено розвивати свої можливості для прямого адекватного сприйняття впливів навколишнього середовища, осмислення цього впливу і ефективного на нього реагування. У стратегічній перспективі розвиток цього комплексу не можливий без постійно вдосконалюваної підтримки бібліотек – інформаційних центрів сучасної інформаційної сфери оновлюваного суспільства.

7.3. Бібліотечний фактор в системі розвитку колективної самосвідомості суспільства

З точки зору суспільного розвитку інформаційні процеси, спрямовані на здійснення перетворюючої діяльності, і насамперед наукові дослідження, що ведуться всіма галузями сучасної науки, є різними формами колективного мислення, духовної форми людської предметно-чуттєвої, практичної діяльності на рівні соціальних структур і суспільства в цілому. При цьому уявлення про розвиток глобального інформаційного простору дає найзагальніші орієнтири організації цього процесу [265], а наявність системи інформаційних центрів, бібліотечних установ у переважній своїй більшості, розвивається у вигляді системи інформаційних баз, що стають в процесі глобалізаційних перетворень сучасності, невід'ємною складовою пізнавальної перетворюючої діяльності HOMO SAPIENS – основою відповідної суспільної пам'яті.

Розглядаючи перспективи розвитку бібліотечної діяльності в даному контексті, правомірно буде констатувати їх нерозривність із процесом збереження і розвитку соціальної пам'яті. Без неї, без елементів пригадування і зберігання в свідомості [105] не можливі ніякі соціально значимі дії. Сукупність «соціокультурних засобів і інститутів, що здійснюють відбір і перетворення актуальної соціальної інформації в інформацію про минуле (ретроспективну) з метою збереження нагромадженого суспільного досвіду і передачі його від покоління до покоління», використання властивостей репродукції минулого досвіду, тривалого зберігання інформації про події зовнішнього світу і реагувань на них – все це необхідне при будь-якій суспільно значущій діяльності.

Розгляд перспектив еволюції бібліотечної справи продуктивним видається при застосуванні запропонованої В. М. Горовим точки зору, пов'язаної із розглядом суспільної структури з позицій інформаційних техно-

логій, при розгляді цієї структури як системи соціальних інформаційних баз, поєднаних соціальними інформаційними комунікаціями [117]. Бібліотечні установи складають основу інформаційної бази суспільства (установи загального призначення) і його структурних складових (спеціальні бібліотеки відомств та наукових установ). Вони розвиваються в якості основної складової інформаційного базису суспільства, і, за визначенням академіка О. С. Онищенка, є «стратегічним ресурсом держави». Можна прогнозувати, що в цих двох якостях, відомчій і загального призначення, ці інформаційні центри будуть розвиватися і в майбутньому, оскільки і в майбутньому суспільству потрібна буде і спеціальна інформація, і синтезуюче знання.

Слід також зазначити, що розвиток бібліотек не співпадає сьогодні і не буде співпадати повністю в майбутньому із розвитком соціальної структури суспільства. Сьогодні цій структурі повністю співпадають лише відомчі бібліотеки. Всі інші виконують функції інформаційного ресурсу, спільного для системи існуючих соціальних структур, окремих користувачів в тій мірі, в якій вони відповідають їх інтересам. Самоідентифікація всякої соціальної структури здійснюється, виходячи із свідомо згрупованої, відповідно до суспільних функцій і завдань інформації, що становить її власну інформаційну базу.

У сучасних умовах така база не обов’язково концентрується в одному місці (хоча сучасні комп’ютерні технології дають можливість для компактного зберігання значних масивів інформації в електронному вигляді. Така база, користуючись термінологією сучасних інформаційних операторів, може бути рознесена в багатьох загальносуспільних інформаційних центрах, але використовуватись різними структурами.

Однак, інформація про її розміщення, наповнення, використання має бути в розпорядженні відповідної людської спільності [118, с. 131]. Ця спільність обов’язково повинна мати інструменти впливу на інформаційну політику бази і лише в цьому випадку буде зацікавлена в даному ресурсі. Актив-

ну позицію користувача стосовно базових ресурсів підкреслював у свій час, розкриваючи поняття ноосфери, ще академік В. І. Вернадський. Він стверджував, що інформація в процесі формування ноосфери виробляється, зберігається, передається, кодується і декодується, розмножується, відтворюється, втілюється в матеріальні цінності і предмети культури [55, с. 356].

Система бібліотечних закладів, як і вся система інформаційних баз України, потребує розробки цілісної стратегії позиціювання і ефективного розвитку діяльності в глобальному інформаційному просторі. Концепція даної стратегії має окреслити значення бібліотечних установ як інформаційних центрів постіндустріального суспільства при вирішенні актуальних завдань його розвитку. Вона має дати відповідь на питання про роль бібліотечних установ у розвитку інформатизації як процесу становлення масового інформаційного самоусвідомлення в новому суспільстві, про їх місце в розвитку електронного інформаційного середовища та про їх значення в формуванні інформаційної системи розвитку творчого потенціалу суспільства.

Процес розвитку суспільної інформатизації в Україні регламентується Законом України «Про Національну програму інформатизації» і передбачає головною метою «створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави» [305].

Реалізація цієї задачі в Україні може полегшуватись при активному використанні наявної бібліотечної мережі за умови повернення їй належного фінансування. Таке фінансування може дати тій частині мережі, що збереглась з минулого можливість впровадження найбільш перспективних в процесі сучасних і майбутніх інформаційних обмінів електронних інформаційних технологій. Як свідчить уже наявний досвід передових бібліотечних установ, з одного боку, вони дали відчутний поштовх усім напрямам бібліотечної справи, пов’язаним з удосконаленням обслуговування чита-

чів безпосередньо в бібліотеках. З іншого – дали змогу розширити коло користувачів за межами бібліотеки, з допомогою електронних засобів зв'язку. Посилення попиту на інформацію за межами традиційного читацького кола бібліотек у середовищі бізнесу, політики, владних структур, у процесі активізації всієї системи соціальних структур у рамках розвитку громадянського суспільства помітно змінює акценти в діяльності бібліотечних закладів. Вони дедалі більше набувають ознак загальносуспільних інформаційних центрів широкого призначення.

Наявний уже досвід трансформації провідних бібліотек України у відповідності із сучасними суспільними запитами на інформаційне забезпечення свідчить, що бібліотеки стають ефективним суспільним інструментом задоволення необхідними інформаційними ресурсами всіх категорій вітчизняних користувачів. Однак це відбувається при дотримуванні певних умов:

– впровадження електронних інформаційних технологій в сучасну бібліотечну діяльність, активне включення бібліотек в мережу сучасних соціальних інформаційних комунікацій;

– впровадження дистантних методів роботи як найбільш перспективного напряму розвитку бібліотечних установ в майбутньому, урізноманітнення, вдосконалення активних форм інформаційно-аналітичного обслуговування всіх категорій користувачів, активізація бібліотек в якості сучасних інформаційних центрів, утвердження на інформаційних ринках у сприятливий для цього час, в період їхнього становлення;

– проведення роботи по оцифруванню фондів бібліотек, оперативного введення в суспільний обіг насамперед тієї їх частини, що є гостро необхідною для вирішення актуальних проблем суспільного розвитку, вітчизняного наукового поступу, формування національних духовно ціннісних орієнтирів, патріотичного виховання нових поколінь українців та ін. [271, с. 6–7].

Електронні інформаційні технології бібліотек в перспективі можуть розвивати доступ громадян до суспільно значимої інформації, розвиваючи основні напрями своєї діяльності на таких напрямах :

– при комп'ютеризації традиційної бібліотечної роботи в читальних залах, вдосконалювати довідково-інформаційне забезпечення читачів, швидкість обробки і представлення їм нових надходжень та літератури з фондів, створення умов для копіювання текстів, розширення можливостей оцифрування літератури, що користується найбільшим попитом та особливо цінних видань, що сприяє задоволенню відповідного попиту та ін. [226];

– застосування електронних інформаційних технологій для розвитку найбільш перспективного дистанційного обслуговування користувачів Набутий уже досвід свідчить про те, що таке обслуговування успішно розвивається в двох напрямах: через розвиток сайтових послуг інформацією в режимі «для всіх», вдосконалення інтерактивного спілкування, уточнюючого співпрацю з абонентами та в напрямі розвитку спеціалізованого обслуговування інформаційними, інформаційно-аналітичними продуктами корпоративних користувачів [271];

– розвиток дистанційних електронних бібліотечних технологій, орієнтованих на індивідуального користувача. Особливо перспективними тут стає розробка інформаційних продуктів, орієнтованих на мобільні додатки (застосунки, пристрої);

– розвиток інформаційно-аналітичної роботи бібліотечних установ, підготовка системи видань насамперед для дистанційного використання, в яких поглиблено розкривається зміст інформаційних фондів, інформаційних масивів інтернет-простору, досяжних для практичного використання бібліотеками, відображаються особливості постановки проблем, основні висновки, прогнози та рекомендації для практики. Розробка нових форматів таких видань з урахуванням побажань користувачів, розвитком інформаційних технологій, особливостей розвитку інформаційних обмінів.

Таким чином, бібліотечні установи можуть бути важливим суспільним інструментом дальшого розвитку інформатизації, забезпечення доступу всім категоріям громадян до інформаційних ресурсів, розвитком інформаційних технологій сприяти зростанню самосвідомості членів суспільства.

Забезпечення доступу до інформації в постіндустріальному, цифровому суспільстві, природно, не є самоціллю. Цей процес обумовлює розвиток інфотворчості, самовираження в інформаційній сфері людей на цифровому етапі розвитку суспільства. Створені для цього технологічні умови сприяють формуванню електронного інформаційного середовища якісно нового рівня організації, при якому методи регламентації інфосфери значно відрізняються від традицій минулого, наявності цензурних обмежень, можливості маніпулювання тиражами видань, частотами та ін. На новому етапі розвитку інфосфери в управлінні інформаційним процесами на перше місце виходять не технологічні можливості контролю за процесами, не правові аргументи, а змістовна аргументація, переконання логікою доказів. У зв'язку з цим зростатиме суспільна потреба у використанні бібліотечних установ для вдосконаленні якісних показників розвитку інфопростору цифрового етапу становлення постіндустріального суспільства.

Насьогодні даний процес знаходить свій розвиток у двох основних напрямах. Активно вмонтовуючись в систему соціальних інформаційних комунікацій сучасності , що невпинно розвиваються і у зв'язку з структурною перебудовою суспільства, в зв'язку із створенням нових джерел суспільно значимого виробництва [283; 115, с. 128–192], бібліотеки підвищують якість інформаційних обмінів введенням до обігу якісної інформації своїх фондів. Включаючись в системи мережевого спілкування якісними матеріалами, професійним втручанням в хід найменш упорядкованих інформаційних обмінів, вони піднімають якість мережевого спілкування наближають його до суспільних потреб в новій інформації. Заслуговує на увагу також робота передових бібліотечних установ у використанні мережевих

джерел інформації для комплектування фондів, формування таким чином своєрідної літописної спадщини інформаційного спілкування громадян в мережах, спілкування, в якому найповніше відображаються повсякденні інтереси і турботи людей.

Діяльність бібліотек по піднесенню якості розвитку інформаційного середовища сприяє процесу суспільної трансформації у зв'язку із актуалізацією об'єктивної вимоги сучасності – необхідності зростання творчого потенціалу суспільства, зростаючої питомої ваги творчої праці в загальносуспільній діяльності. Розвиток даної тенденції для суспільства на постіндустріальному етапі його розвитку в умовах розвитку глобалізації має життєво важливе значення.

А в умовах зростаючої якості обмінів в інформаційному середовищі зростатиме можливість ефективної цілеспрямованості на початковому етапі вирішення творчих проблем. Сучасні дослідження переконують у різкому зниженні сьогодні, і тим більше вже в недалекому майбутньому, потреб людства в нетворчій праці [297]. У той же час творча праця, найпродуктивніша з усіх відомих видів праці базується на науковій інформації. Розвиток наукової інформації в структурі інформаційних ресурсів прямо пов'язується з перетворюючою діяльністю суспільства і цей розвиток є важливим показником життєздатності нації і держави в інформаційному суспільстві. Вклад кожної нації, держави в загально цивілізаційні інформаційні надбання визначатиме, і нині вже у все більшій мірі визначає, місце кожної нації і держави в світовій суспільній ієрархії.

Висновки до розділу 7

Специфікою даного періоду є наближення практично впритул наукових досліджень, вироблених на їх основі рекомендацій і прогнозів до практики перетворюючої діяльності. У зв'язку із зростаючими темпами цих процесів зростатиме значення інформаційних центрів, необхідних для

акумуляції результатів наукової діяльності, якісного структурування (оскільки це, крім всього іншого, є дуже важливим для міждисциплінарних досліджень) наукової інформації, підготовки її для оперативного і ефективного використання і організації задоволення запитів на необхідну інформацію членів творчих колективів. Очевидно, до функцій інформаційних працівників бібліотек має поступово входити функція змістовного вивчення тематичних масивів інформації з актуальних для суспільства проблем, вироблення методик підготовки відповідних оглядових матеріалів, аналітичних продуктів з графічним аналізом тих тенденцій в них, що являють суспільний інтерес і можуть бути корисними для підготовки прогнозних матеріалів.

Історично, перспективи розвитку бібліотечної діяльності будуть пов'язані з наступними рівнями розвитку пізнавальної діяльності людини в нинішньому світі, з розвитком нових методів пізнання реальності, використання нових якостей людського організму, пов'язаних з інноваційними здобутками природничих і інших наук, з удосконаленням нових уявлень про пізнання матеріального і ідеального.

Важливим завданням організації бібліотечної роботи в умовах сучасних запитів, і, тим більше, в умовах активізації суспільної установки на творчу працю, є кооперація в системі інформаційного обслуговування всіх категорій користувачів. Для цього є необхідним не лише кооперація в сфері каталожного обслуговування, не лише віднайдення ефективних форм використання фондів і налагодження єдиної політики комплектування, підпорядкованої інтересам нації і суспільства. Видається за необхідне розробка єдиної методики обслуговування користувачів об'єднаними ресурсами, вироблення своєрідної ієрархії цієї діяльності від особи до специфіки діяльності соціальних структур з чітко вираженими завданнями різних рівнів обслуговування. Даний механізм має унеможливити дублювання процесів, забезпечувати взаємодопомогу в масштабах єдиного інформацій-

ного простору, сприяти максимально ефективному використанню національних інформаційних ресурсів у розвитку українського суспільства.

У сьомому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації і представлених у Списку використаних джерел: 1 [104], 3 [96], 25 [105], 40 [86], 44 [81].

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення актуальної проблеми, пов'язаної із встановленням інформаційних чинників формування інформаційних впливів на свідомість особи в сучасному українському суспільстві в умовах еволюції відповідних потреб, обумовлених прискоренням прогресу електронного інформаційного середовища. Трансформація сучасної бібліотечної діяльності в соціокомунікаційній сфері є ефективним інструментом адаптації особи до цього середовища, важливим фактором вдосконалення процесу управління ресурсами та ефективного їх використанням в практиці суспільної діяльності.

Результати, отримані в процесі дослідження, дають підстави для формулювання таких висновків :

1. Методологічні засади дослідження базуються на діалектичному поєднанні комплексу наукових методів, які характеризують системний підхід, що об'єднує інформаційні чинники, тенденції трансформації потреб особи та бібліотечну сферу діяльності сучасного інформаційного суспільства, як цілісну та взаємопов'язану систему, яка перебуває у постійному розвитку. Цифровий етап розвитку постіндустріального суспільства в процесі своєї трансформації все більше впливає на еволюцію наукової картини світу, на результати наукового пізнання, що сприймаються соціальною свідомістю, соціокультурною практикою сьогодення.

Поряд із використанням загальнонаукових методів у даній роботі використовуються також галузеві та дисциплінарні методи досліджень. Визначення особливостей трансформації цих впливів пов'язане насамперед із застосуванням методу системного аналізу, використання якого передбачає комплексне дослідження об'єктів (систем), дослідження їх як єдиного цілого з узгодженням функціонування усіх елементів і частин.

2. Значення розвитку інформаційних процесів у суспільстві як фактору соціалізації, що обумовлює забезпечення життєздатності Homo sapiens роз-

глядається у зв'язку із розвитком інформаційного чинника у забезпеченні суспільної праці, що реалізується через розробку знакових систем фіксації інформації, через розвиток комунікативних систем і перспективи їх вдосконалення, через розвиток мозкової діяльності людини під впливом інформаційних чинників.

Інформаційні процеси базуються на нинішньому етапі світопізнання, системі основоположних констант, фундаментальної складової сучасної наукової картини світу, в яку поступово вводиться інформаційна складова як самостійний об'єкт вивчення і новий орієнтир означення сущого в цілому, повноправний компонент сучасної картини світу.

В умовах стрімкого розвитку інформаційної сфери суспільної діяльності, трансформації, пристосування до умов продукування електронних інформаційних ресурсів, зростаючого значення інформації в безпосередній перетворюючій діяльності людини, суттєвої активізації та посиленні інтенсивності інформаційного обігу в суспільстві має відігравати трансформація до умов сьогоднішніх запитів особи і суспільства бібліотечної діяльності. Дані проблеми розглядаються провідними спеціалістами бібліотечної справи в Україні (Л. Дубровіною, І. Давидовою, Г. Швецовою-Водкою, Т. Добко, К. Лобузіною, Т. Гранчак, О. Воскобойніковою-Гузєвою та ін.).

Різні аспекти розвитку інформаційного суспільства в контексті трансформації соціокультурних та інформаційно-аналітичних функцій бібліотек, зокрема в представників наукової школи академіка О.С. Онищенка, які аналізували нові явища, пов'язані із розвитком горизонтальних інформаційних обмінів у сучасності, мережевого спілкування і впливом його на суспільні процеси і особу зокрема, в контексті трансформації бібліотек в інформаційні центри в нейтралізації безпекових загроз в умовах розвитку електронних інформаційних технологій. Однак проблема, що окреслюється в даному дослідженні, пов'язана з розвитком особи в умовах впровадження електронних інформаційних технологій, комп'ютеризації бібліотечної сфери ще не була об'єктом спеціального дослідження.

3. Впровадження електронних інформаційних технологій в усі сфери суспільного життя сприяє прискоренню темпів змін, необхідності введення нової інформації в постійно вдосконалювану соціальну практику, розширення сфер впливу цієї практики. У кінцевому підсумку обсяги інформаційних обмінів швидко зростають, якісні характеристики інформації в них вдосконалюються, і ці процеси створюють посилений інформаційний тиск на свідомість особи, сприяючи її еволюції.

Електронні інформаційні технології, ставши найпродуктивнішим з усіх відомих до цього часу інструментом введення в суспільну практику необхідних інформаційних ресурсів і технологічно будучи найближчими до мозкової діяльності в обробленні інформації, активізували, прискорили темпи процесу виробництва матеріальних і духовних благ, сприяли збагаченню духовного світу людини, розкриттю її можливостей і здібностей, обумовили творення нових і нових соціальних спільностей.

Розвиток нових інформаційних і комунікаційних технологій у наш час відкрив доступ до інформаційних ресурсів усіх категорій громадян нашої країни, розкрив нові можливості та став стимулом для зростання соціальної активності членів суспільства.

4. У контексті визначення адаптаційних проблем особи, зважаючи на наявні впливи інформаційної сфери, було встановлено, що розвиток суспільної інформатизації відбувається під впливом змін середовища, у якому розвивається сучасна цивілізація, та соціальних проблем, що виникають у процесі трансформації людського суспільства. Глобальна інформатизація в суті своїй є інструментом суспільного реагування на всі нові виклики сучасності, розвиває механізми мобілізації творчої активності людей, тобто – найпродуктивнішого реагування на реалії сучасності.

Інформаційне забезпечення життєздатності сучасної цивілізації стимулюється необхідністю розв’язання трьох основних проблем :

по-перше, змінами навколишнього середовища відповідно до природних закономірностей планетарного розвитку;

по-друге, нейтралізацією негативних впливів розвитку цивілізації на навколишнє середовище;

по-третє, активним обслуговуванням процесів, пов'язаних із системним нарощенням соціальних проблем і, відповідно, соціальною трансформацією суспільства.

Це актуалізує проблему наукових методів впливу бібліотек на розв'язання адаптаційних проблем особистості.

Практика трансформації сучасного суспільства показує, що забезпечення дійсної рівноправності для громадян на нинішньому етапі суспільного розвитку забезпечується створенням рівних можливостей доступу до ресурсів і інструментів суспільних перетворень, насамперед, до інформаційних ресурсів і технологій їх використання. Ці можливості, що можуть надаватися сучасними бібліотеками, сприяють людині інформаційного суспільства в її еволюції відповідно до умов її функціонування в цьому суспільстві.

5. Масштаб загрозливих для людства проблем на нинішньому етапі його розвитку потребує консолідації загально цивілізаційних зусиль для їх вирішення. На необхідність такої консолідації сучасна цивілізація реагує насамперед активізацією глобалізаційних процесів, що, в свою чергу, базуються на глобальній інформатизації, вдосконаленні інформаційних обмінів в системі соціальних структур сучасного суспільства. Останнє стало можливим при рівні розвитку науково-технічного прогресу, характерному для інформаційного етапу розвитку людства, масовому впровадженні електронних інформаційних технологій.

Сучасна інформатизація, заснована на впровадженні електронних інформаційних технологій, сприяла стрімкій активізації глобалізаційних процесів, трансформації нашої цивілізації в єдиний суспільний організм з усе чіткіше вираженими механізмами внутрішньої координації. Разом з тим інформатизація обумовлює постійну трансформацію світогляду кожної, охопленої її процесами людини. В адаптації особи до сучасних інформаційних реалій все більш значну роль відіграють оновлювані, комп'ютеризовані бібліотечні

установи, суспільно значущі ресурсні центри інформаційного суспільства. Ця роль відображається і в розкритті на базі використання сучасних комп'ютерних технологій фондів інформації, що становлять національне надбання минулих поколінь українського народу, і в наданні послуг, пов'язаних з необхідністю орієнтації в глобальному інформаційному просторі, і в організації допомоги суспільним інститутам в ефективному використанні інформаційних ресурсів.

В адаптації особи до сучасних інформаційних реалій все більш значну роль відіграють оновлювані, комп'ютеризовані бібліотечні установи, суспільно значущі ресурсні центри інформаційного суспільства.

6. Активізація процесу циркуляції інформації в суспільстві на нинішньому етапі його розвитку, зростаючі запити на її використання в усіх сферах суспільного життя обумовлюють об'єктивні процеси трансформації бібліотечних установ як центрів зберігання і організації використання інформаційних ресурсів в нову інституційну якість, формує нові вимоги до сучасного бібліотечного обслуговування. В розвитку сучасної бібліотечної діяльності суттєвого значення набуває вдосконалення інформаційної функції бібліотек, трансформація її в інформаційно-аналітичну з розвитком власних продуктів для традиційного, в читальних залах, та дистанційного, в інтернет-розсилці використання.

Сьогодні бібліотеки виступають в новій якості, що обумовлена необхідністю вивчення продукованою суспільством інформації, інформування про її зміст системи користувачів, комплектування суспільно значущими ресурсами своїх фондів, відповідного структурування нової інформації та організації її використання різними категоріями користувачів. Нова якість бібліотечної діяльності ґрунтується, насамперед, на вивченні запитів вітчизняної користувацької аудиторії, а також на імплементації досвіду сучасної зарубіжної бібліотечної діяльності.

Важливим напрямком бібліотечної роботи є інформаційно-аналітична та науково-інформаційна діяльність. Інформаційно-аналітична діяльність пе-

редбачає створення оглядових матеріалів, аналіз ідей, даних, прогнозів, що характеризують нові масиви електронної інформації та інформаційні ресурси фондів і допомагають користувачам зорієнтуватись у цих масивах. Науково-інформаційні продукти бібліотек набувають особливого значення саме на інформаційному етапі розвитку суспільства, який потребує швидких інноваційних рішень.

Із розвитком електронних інформаційних ресурсів сучасні бібліотечні установи, з одного боку, одержали важливе, якісне джерело комплектування оперативною інформацією. Цим самим на новому рівні мають можливість підтвердити своє суспільне значення як центри формування і збереження інформаційної спадщини нашого суспільства. З іншого боку, до арсеналу своїх форм для реалізації інформаційної та інформаційно-аналітичної функцій, вони одержали можливість залучити також електронні інформаційні ресурси як інструменти регулярного, оперативного й широкого інформування про нові суспільно значущі ресурси та ресурси своїх фондів, що вводяться в суспільний обіг.

7. Заслуговує на увагу досвід Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського, в якій уже понад двадцять років працюють спеціальні структури, СІАЗ, НЮБ, Фонд президентів України, укомплектовані науково-інформаційними працівниками, що у відповідності з загальносуспільними орієнтирами в політичній, економічній та ін. сферах суспільної діяльності здійснюють відбір, змістовний аналіз нової інформації в глобальному інформаційному просторі, вітчизняних інформаційних ресурсів, готують систему відповідних тематичних бюлетенів для різних категорій замовників і здійснюють їх дистанційне оперативне обслуговування цими матеріалами. Таким чином, значно полегшується використання великих обсягів продукованої нині інформації в системі органів державної влади, в наукових установах, у сфері бізнесу та серед інших категорій користувачів.

Актуалізація цього напряму діяльності пов'язана із стрімким ростом інформаційних обсягів, необхідних для суспільного розвитку і потребою їх спеціального аналізу для орієнтації різних категорій замовників.

Система періодичних електронних видань бібліотек набуває значення з огляду на необхідність :

– осмислення процесу формування фондів загальноукраїнської електронної бібліотеки;

– ознайомлення всіх категорій користувачів зі змістом інформації, що буде закомплектована у фондах, зі змістом не реферативним, а на рівні представлених у матеріалах ідей, прогнозів, гіпотез, пропозицій – що необхідно для оперативного використання інформаційної продукції;

– для координації діяльності по використанню національного електронного ресурсу в інтересах національного розвитку та для міжнародних інформаційних обмінів в глобальному інформаційному просторі.

Розвиток вітчизняного інформаційного простору в умовах глобалізації залежить від цілого ряду внутрішніх і зовнішніх факторів, пов'язаних, у свою чергу, з усіма іншими характерними особливостями життя суспільства. Дана обставина має бути врахована бібліотечними працівниками при розвитку системи періодичних електронних видань.

8. Суттєвим фактором видозміни сучасних інформаційних обмінів став розвиток соціальних мереж – горизонтальних комунікацій у міжособистісному спілкуванні з допомогою інтернет-технологій. При інформаційних обмінах за допомогою мереж будуються соціальні відносини на основі спільних інтересів, вільних дискусій та спілкування, не відчуваючи при цьому ніяких меж і перешкод.

Активний розвиток соціальних мереж як механізму горизонтальних інформаційних обмінів протягом останнього десятиріччя набув таких масштабів, що його можна кваліфікувати як інноваційний етап розвитку інформаційної основи вдосконалення соціальної організації суспільства на нових

принципах спільної діяльності. На користь даної точки зору свідчить, зокрема, таке :

– якщо до останнього часу використання мережевих технологій у формуванні системи соціальних комунікацій і масштабів їх впливу на формування суспільної свідомості тон задавали центри керівництва і координації, що забезпечували функціонування суспільства з допомогою вертикальних способів інформаційних обмінів, то нині ініціатива і правила гри при використанні електронних соціальних комунікацій переходять до рівнозначних у соціальних вимірах учасників цього способу обмінів на общинних засадах;

– стимулом для такої форми спілкування є не лише потреби в рамках задоволення запитів функціонування і розвитку суспільства, членом якого є даний індивід, але і його власні мотиви, бажання, захоплення, що лише опосередковано можуть співвідноситись із суспільними інтересами;

– на сьогодні соціальні мережі є засобами інформаційних обмінів найменш контрольованими правовою системою українського суспільства. У цьому плані вони є унікальними, оскільки всі раніше створені засоби були підконтрольними управлінським структурам і були в тій чи іншій мірі інструментом управління «зверху».

У процесі свого розвитку соціальні мережі стають новим важливим джерелом комплектування бібліотечних установ, найбільш демократичним ресурсом інформаційної діяльності суспільства, який оперативно відгукується на соціальні виклики та ефективно сприяє цим самим розвитку демократичних установок у свідомості громадян.

9. Активізація «бібліотечного фактору» має сприяти реалізації Національної програми інформатизації розширенням доступу до соціально значущих інформаційних ресурсів усім категоріям користувачів, підвищенням ефективності використання цих ресурсів, мобілізації інформаційної сфери на піднесення творчого потенціалу суспільства, наближення процесу нового інформаційного виробництва і організації використання інформаційного ресу-

рсу безпосередньо до виробничої діяльності, до перетворювального процесу суспільної діяльності.

До сфери діяльності бібліотечних установ – суспільно значущих інформаційних центрів нового суспільства – має входити вивчення ресурсів глобального інформаційного простору і комплектування ними власних фондів в інтересах національного розвитку, вивчення нового вітчизняного інфотворення, у тому числі у сфері соціальних мереж, як нового джерела бібліотечного комплектування, організації використання наявних в їх розпорядженні ресурсів для задоволення запитів суспільства через систему його соціальних комунікацій і в інтересах його розвитку.

Цей процес також має сприяти активному входженню у взаємовигідну систему міжнародних інформаційних обмінів, зміцненню кооперативних зв'язків у сфері бібліотечної діяльності на національному рівні і в умовах здійснення національної інформаційної політики – на міжнародній арені.

Бібліотечні установи в контексті розвитку інформатизації мають також сприяти :

– створенню умов для об'єднання різноманітних інтересів, самоорганізації нових людських спільностей, що є рушійною силою подальшої структуризації суспільства;

– визначенню перспектив розвитку загальносуспільної бібліотечної системи в соціально-культурному процесі інформатизації в інтересах розвитку особи і суспільства.

10. Перспективи розвитку інформаційного суспільства в Україні пов'язані з необхідністю надання потужного імпульсу розвитку новітніх форм співпраці наукових бібліотек та інформаційних центрів, дослідних інститутів, університетів, наукових товариств і асоціацій, дієвій кооперації їх зусиль у реалізації масштабних науково-інформаційних проектів, у тому числі й пов'язаних із ситуацією необхідності протистояння в інформаційній війні, у якій перебуває Україна. Для успіху цієї справи бібліотекам конче необхідно, вирішуючи завдання координації, кооперації та інтеграції у власному

бібліотечному інформаційному середовищі, одночасно виходити за межі усталених напрямів діяльності. Важливо рухатися в напрямі нового осмислення й реалізації ролі бібліотечних установ різних відомств у значно більш широкому колі освітніх, наукових, інформаційних, управлінських інституцій, недержавних інформаційних центрів і громадських ініціатив.

Сьогодні очевидно, що майбутнє Української держави має будуватися на суспільному усвідомленні того, що в сучасному світі інформація – ресурс силового протиборства, значення якого зростає на тлі традиційних уявлень про військову потужність та економічний потенціал. Негативні інформаційні впливи стають обов'язковою складовою, а то й використовуються самостійно в міждержавних протистояннях. І тому Україна як суверенна держава, що розвивається на етапі становлення інформаційного суспільства, має створити ефективну, постійно вдосконалювану систему організації безпеки національного інформаційного простору. Ця загальнонаціональна система має здійснювати постійний моніторинг інформаційних небезпек, ефективне прогнозування тенденцій їх розвитку, координацію використання національного ресурсу, у період інформаційної агресії забезпечувати надійну нейтралізацію інформаційних загроз вітчизняному інформаційному простору, протистояти інформаційній агресії в глобальному інформаційному просторі засобами розвитку бібліотечної сфери суспільства та впровадженням нових форм бібліотечної діяльності, які тісно зрощуються з інформаційними обмінами інших сфер суспільної діяльності.

Саме загальнонаціональна інформаційна система, яка має включати в себе і потужну складову з числа технологічно облаштованих бібліотечних установ, скоординована у своїй діяльності державою, може стати запорукою нейтралізації сучасних інформаційних загроз і використання позитивних факторів розвитку інформатизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации. Москва, 1994. 336 с.

2. Абдуллаев З. IT-технологии. Индийский феномен // Открытый текст: Бизнес&Политика. Название с экрана. URL: http://gazeta-bip.net/society/880-it.

3. Абдульдин Б. Глобализация, интеграция и пути преодоления конфликтности. Киев, 2000. 56 с.

4. Абзалова Г. Перед выборами: как управлять СМИ, чтобы они не управляли Вами // Открытый текст. Название с экрана. URL: http://mediart.ru-/blog/okazivai-vliyanie/742-1-pered-viborami-kak-pravlyat-smi-chtobi-oni-ne-upravlyali-vami.html.

5. Абисова М. А. Маніпулятивний аспект комунікативних стратегій засобів масової комунікації // Матеріали науково-практичної конференції «Парадигма творення в сучасній науці: на шляху до інтегрованого світогляду». Острог, 2009. Вип. 1. С. 3–5.

6. Авраамова Е. М. Некоторые проблемы культурно-информационных благ в контексте социальных перемен // Информатизация общества. Москва, 1992. С. 77.

7. Академічна наука і науковці в сучасній Україні (за результатами соціологічного дослідження). Київ, 1998. 67 с.

8. Александров А. А. Проблема человека в философии Гегеля. Известия УрГу, 2005. №34. С. 52–53.

9. Алексеев И. С., Овчинников Н. Ф., Печенкин А. А. Методологии обоснования квантовой теории (История и современность). Москва, 1984. 334 с.

10. Антонов В. М. Комп’ютер. Інтернет. Здоров’я (здоров’я людини та комп’ютерні хвороби): монографія. Київ, 2011. С. 22–65.

11. Антонович В. Б. Погляди українофілів // Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. Київ, 1995. С. 148.

12. Армс В. Электронные библиотеки / Пер. с англ. С. А. Арнаутова. Москва, 2001. 273 с.

13. Астапчук О. Л. Індія як один з основних конкурентів України в IT-інноваціях. Открытый текст. Название с экрана. URL: http://ena.lp.edu.ua:-8080/bitstream/ntb/13030/1/50_Astapchuk_109-111_69.pdf.

14. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. Москва, 2013. 408 с.

15. Афенченко Г. Ф., Лубенець С. В. Використання баз даних у діяльності бібліотек // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матер. міжнар. наук. конф. (26–27 листоп. 2015 р.). Харків, 2015. С. 169.

16. Бабак В. П., Ключников А. А. Теоретические основы защиты информации; НАН Украины, Ин-т проблем безопасности АЭС. Ин-т проблем безопасности АЭС, 2012. С. 142.

17. Бабенко А. М. Кіберзлочинність як чинник негативного впливу на криміногенну ситуацію у регіонах // Безпека інформації. Київ, 2013. № 2. С. 112–117.

18. Бакулев Г. П. Массовая коммуникация: Западные теории и концепции. Москва, 2005. С. 35.

19. Баранов О. А. Подолання цифрової нерівності – шлях до побудови інформаційного суспільства в Україні // Інформаційне суспільство. Шлях України. Київ, 2004. С. 117.

20. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования. 2-е изд., испр. Киев, 2004. С. 22–31.

21. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Львів, 2004. С. 125–250.

22. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Пер. с англ. Москва, 2004. 790 с.

23. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. Москва, 1986. С. 330–342.

24. Белокриницкий В. С. Что необходимо знать пользователям мобильных телефонов и компьютеров. Киев, 2009. С. 6–57.

25. Белорус О. Г., Лукъяненко Д. Г. и др. Глобальные трансформации и стратегия развития. Киев, 2000. С. 59–61.

26. Белякова Т. В., Камлык И. В. Библиотеки и национальная культура. Открытый текст. Название с экрана. URL: https://www.google.com.ua/-url?sa=t&rct.

27. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва, 2009. 448 с.

28. Березина Н. Е. Современная читательская аудитория Российской государственной библиотеки. Мир б-к сегодня. Науч. информ. сб-к. Москва, 1998. Вып. 21. С. 56–60.

29. Бехтерева Н. П. Магия мозга и лабиринты жизни. Москва, 2013. 384 с.

30. Бехтерева Н. П. Мозг Человека – сверхвозможности и запреты // Наука и жизнь. Москва, 2001. №7.

31. Бехтерева Н. П. Нейрофизиологические аспекты психической деятельности человека // Книга по Требованию. Москва, 2012. С. 4–17.

32. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – Москва, 1999. 256 с.

33. Библиотека Конгресса США. Открытый текст. Название с экрана. URL: https://www.loc.gov/.

34. Библиотеки в меняющемся мире / Интервью акад. А. С. Онищенко; записала Л. Таран. Зеркало недели. Киев, 2001. № 11. С. 14.

35. Бичко І. В. Досвідно-практичні джерела пізнання. Логіко-дискурсивний та інтуїтивний рівні пізнавального процесу // Філософія. Київ, 1993. С. 455–456.

36. Біблія. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту: в українському перекладі з паралельними місцями / Переклад Патріарха Філарета (Денисенка). Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату. Київ, 2004. 1416 с.

37. Білорус О. Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму. Київ, 2016. 536 с.

38. Більша частина українських айтішників готуються до виїзду до інших країн – опитування. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://www.unian.ua/economics/telecom/zarobitchani-ukrajinski-aytishniki-gotuyutsya-do-vijizdu-do-inshih-krajin-novini-11077289.html.

39. Бобров А. В. Торсинные поля – основа информационных взаимодействий в биологии. Биоэнергоинфоматика («БЭИ–98»): Доклады 1-го Международного конгресса 1–2 июля 1988г. Барнаул, 1988. Т. 1. С. 13–17.

40. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання. Київ, 2010. 432 с.

41. Бондаренко В. Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи: монографія; наук. ред. Т. Гранчак; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 173.

42. Боряк Г. В. До питання про стан і перспективи розвитку мережевих інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси. Збірка наукових праць. НАН України, Інститут історії України. Київ, 2013. С. 9–10.

43. Брайчевский С. М., Ландэ Д. В. Современные информационные потоки: актуальная проблематика // Научно-техническая информация. Сер.1. 2005. № 11. С. 21–33.

44. Брекендридж Д. PR 2.0: новые медиа, новые аудитории, новые инструменты: пер. с англ. Москва, 2009. 272 с.

45. Бройль Луи де. По тропам науки. Москва, 1962. С. 13.

46. Бульбенюк С. Специфіка здійснення досліджень у царині політичної психології // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ, Миколаїв, 2009. Вип. 16. С. 130–137.

47. Бутузов В. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз): [монографія]. Київ, 2010. С. 119.

48. В Україні з'явилася «грін-карта для айтішника». Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://ua-news.liga.net/society/news/v-ukraini-zyavilasya-grin-karta-dlya-aytishnika-scho-tse-take

49. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень. Суми, 2016. С. 43–61.

50. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева. Москва, 2004. 368 с.

51. Варганов В. В. Философский анализ понятия «информация» // Философия в XXI веке: Международный сборник научных трудов. Воронеж, 2006. Вып. 8.

52. Великорода Ю. М. Маніпулятивна функція прецедентних феноменів в американському медіа-дискурсі (на матеріалі статей із журналів «Time» та «Newsweek») // Наукові записки. Сер. «Філологічна». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22–23 квітня 2010 року «Міжкультурна комунікація, мова – культура – особистість». Острог, 2010. Вип. 16. С. 34–42.

53. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. Москва, 1991. С. 38–82.

54. Вернадский В. И. Биосфера. Москва, 1967. С. 356.

55. Вернадский В. И. Биосфера. Москва, 1967. С. 285–315.

56. Вернадський В. І. Вчений. Мислитель. Громадянин: Праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського: Бібліограф. покажчик / НАН України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського / В. Ю. Омельчук (ред.). Київ, 2003. 260 с.

57. Винер Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Пер. с англ. И. В. Соловьева и Г. Н. Поварова; Под ред. Г. Н. Поварова. 2-е издание. Москва, 1983. 344 с.

58. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація: монографія; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; наук. ред. Г. І. Ковальчук. Київ, 2014. 362 с.

59. Вяткіна Н. Б. Теорія ментальності з погляду онтології // Наукова думка Київ, 2006. С. 58.

60. Гавловський В. Д. Аналіз стану кіберзлочинності в Україні. Інформація і право. Київ, 2019. С.108–116.

61. Гайдеггер М. Время картины мир // Новая технократическая волна на Западе. (пер. с нем.; комм. В. В. Бибихина; серия «Мыслители XX в.»). Москва, 1993. С. 103.

62. Галаган Д. Библиотеки будущего. Нидерланды, Дельфт: Технический ун-т. Открытый текст. Название с экрана. URL: http:// www. cei.uran.-net.ua/archives/2001.

63. Галаган Л. Н. Современные риски электоронного правительства и их влияние на информационное обеспечение органов государственной власти // Bulletin of Akaki Tsereteli State University. 2016. № 1(7). С. 249–261.

64. Гегель Г. В. Ф. Философия религии. В 2-х томах. Москва, 1977. Т. 2. С. 231. Цит. по: Александров А. А. Проблема человека в философии Гегеля. 2005 Известия УрГУ № 34 http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/24121/1/iurp-2005-34-07.pdf

65. Гегель Г. В. Ф. Эстетика. Москва, 1974. С. 431.

66. Геец В. М. Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний // Социально-экономические проблемы информационного общества. Сумы, 2005. С. 16 – 34.

67. Герберт Спенсер. Синтетическая философия. Киев, 1997. С. 192.

68. Гіда О. Ф. Соціальні мережі як засіб деструктивних впливів через інформаційний простір // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). Київ, 2013. № 3 (31). С. 270–273.

69. Голдберг. Э. Креативный мозг. Как рождаются идеи, меняющие мир. Москва, 2019. 384 с.

70. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ, 2017. 496 с.

71. Горова С. В. Проблеми організації інформаційної безпеки в національному інформаційному просторі // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору. Матеріали до міжнародної наукової конференції (Київ, 21–23 жовтня 2014 р.). Київ, 2014. С. 210–215.

72. Горова С. В. Специфіка бібліотечного комплектування в умовах активізації інформаційної злочинності // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015. Вип. 41. С. 112–123.

73. Горова С. В. Адаптаційні проблеми особи в умовах інформаційних впливів сучасності // «Sciences of Europe». Praha, 2018. VOL 1, No 23. С. 50–57.

74. Горова С. В. Бібліотечний ресурс як розподілена інформаційна база людської діяльності // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2016. Вип. 43. С. 408–422.

75. Горова С. В. Бібліотечні структури в національному інформаційному просторі як чинник української консолідації // Формування стратегічного наративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій в загальноукраїнський контекст / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. С 149–167.

76. Горова С. В. Бібліотечні установи сьогодні. Розвиток особи й суспільства // «Sciences of Europe». Praha, 2018. VOL 2, No 27. С. 68–71.

77. Горова С. В. Бібліотечні установи та їх діяльність щодо нейтралізації загроз національному інформаційному простору // «Norwegian Journal

of development of the International Science». Oslo, 2018. VOL. 3, № 18. С. 68–73.

78. Горова С. В. Бібліотечні установи у задоволенні потреб користувача інформаційного суспільства // «Sciences of Europe». Praha, 2017. VOL 4, No 20 (20). С. 63–79.

79. Горова С. В. До питання мережевих технологій в суспільному розвитку // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. Київ, 2013. Вип. 1 (29). С. 342–347.

80. Горова С. В. Еволюція особистісних характеристик людини під впливом сучасної інформатизації // «Smart and young». Київ, 2016. №. 6. С. 32–38.

81. Горова С. В. Електронні інформаційні ресурси в контексті основних інформаційних загроз // Бібліотеки у здійсненні державотворчої інформаційної політики [монографія] / [Гранчак Т. Ю., Половинчик Ю. М. та ін., у співавторстві]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 10–19.

82. Горова С. В. Інтернет-ЗМІ як об’єкт бібліотечної інформаційної діяльності: монографія; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. 208 с.

83. Горова С. В. Інтернет-технології як фактор інтелектуального розвитку // The scientific heritage. Hungary, Budapest, 2016. VOL 1, No 1 (1). С. 65–68.

84. Горова С. В. Інформаційна еволюція. Бібліотечані установи та особа // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. Вип. 48. С. 241–248.

85. Горова С. В. Інформаційне маніпулювання і проблеми його нейтралізації // Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін., у співавторстві]; НАН

України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015. С. 197–216.

86. Горова С. В. Інформаційні обміни в українських соціальних мережах // Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадського суспільства: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін., у співавторстві]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2014. С. 17–33.

87. Горова С. В. Інформаційні потреби людини і розвиток сучасної бібліотечної діяльності // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. Вип. 46. С. 181–196.

88. Горова С. В. Інформаційні потреби особи в умовах сьогодення // «Sciences of Europe». Praha, 2018. VOL 2. No 24. С. 17–21.

89. Горова С. В. Кіберпрофесіонали і кіберзлочинність // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. Київ, 2014. Вип. 2 (33). С. 170–173.

90. Горова С. В. Комунікативні засоби досягнення суспільного взаєморозуміння // Суспільно-групові інтереси у політичному полі сучасної України: зміст, репрезентанти, механізми узгодження [Монографія] / ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2016. С. 169–181.

91. Горова С. В. Моніторинг сучасних інформаційних ресурсів: організаційний аспект // Информационные технологии и безопасность. Оценка состояния: Материалы международной научной конференции ИТБ-2013. Киев, 2013. С. 55–60.

92. Горова С. В. Національний інформаційний простір у формуванні сучасної особи // «Sciences of Europe». Praha, 2017. VOL 2. No 22 (22). С. 60–66.

93. Горова С. В. Нейтралізація впливу сучасних інформаційних технологій РФ в інформаційній війні // Інформаційні чинники системи інтеграторів Донбасу і Криму в загальноукраїнській єдності [О. С. Онищенко, В. М. Горо-

вий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 120–144.

94. Горова С. В. Об'єкт інформаційної агресії – свідомість // Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін., у співавторстві]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015. С. 79–94.

95. Горова С. В. Основні тенденції російсько-українського інформаційного протистояння в національному інформаційному просторі України // Особливості інформаційного забезпечення національного консенсусу в сучасній Україні [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 108–136.

96. Горова С. В. Перспективи розвитку періодичних електронних видань бібліотек у сучасному інформаційному середовищі // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. Вип. 35. С. 101–112.

97. Горова С. В. Проблеми інформаційної безпеки в контексті розвитку соціальних мереж // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. Київ, 2013. Вип. 2 (30). С. 237–244.

98. Горова С. В. Проблеми інформаційної безпеки в соціальних мережах // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. Київ, 2014. Вип. 1 (32). С. 136–139.

99. Горова С. В. Розвиток комунікативних особливостей інформаційного суспільстві у відображенні соціокультурних процесів сучасності // Розвиток інформаційної культури як умова єдності українського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. С. 123–160.

100. Горова С. В. Розвиток маніпулятивних технологій в сучасних інформаційних обмінах в контексті нових підходів до бібліотечного комплектування // Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному

інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін., у співавторстві]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2014. С. 158–177.

101. Горова С. В. Соціальні комунікації як фактор розвитку інформаційного суверенітету // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. Вип. 36. С. 114–118.

102. Горова С. В. Сугестивні технології як компонент інформаційної війни // Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін., у співавторстві]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015. С. 103–119.

103. Горова С. В. Удосконалення національної безпеки в контексті розвитку електронних інформаційних технологій // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2014. Вип. 39. С. 50–57.

104. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення; наук. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. 467 с.

105. Горова С. В., Горовий В. М. Роль бібліотечних установ у системі розвитку колективної самосвідомості особи та суспільства // «Sciences of Europe». Praha, 2018. VOL 1. No 23. С. 58–61.

106. Горова С. В., Горовий В. М. Термінологічні характеристики постіндустріального суспільства // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2016. Вип. 43. С. 11–23.

107. Горова С. В., Горовий В. М. Удосконалення бібліотечної діяльності в контексті розвитку електронних інформаційних ресурсів з метою нейтралізації загроз національному інформаційному простору // «Sciences of Europe». Praha, 2018. VOL 2. No 24. С. 11–16.

108. Горова С. В., Половинчак Ю. М. Бібліотека в інформаційному суспільстві // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. Вип. 48. С. 175–182.

109. Горова С. В. Новітні інформаційні технології в суспільних та культурних процесах сучасної України // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. Київ, 2018. №1. С.116–121.

110. Горовая С. В. Информационная эволюция, библиотека и человек // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2017. Вып. 14. С. 65–76.

111. Горовая С. В. Манипулятивные технологии в современных информационных процессах и проблемы их нейтрализации // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2016. Вып. 13. С. 68–78.

112. Горовая С. В. Роль электронных СМИ в защите информационного пространства // Українсько-македонський науковий збірник. Київ, 2014. Вип. 6. С. 211–218.

113. Горовая С. В. Сетевые технологии в общественном развитии: польза или опасность? // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2013. Вып. 11. С. 185–192.

114. Горовая С. В. Электронные технологии социальных сетей в контексте проблем национальной безопасности // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2014. Вып. 12. С. 145–153.

115. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації. Монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015. 402 с.

116. Горовий В. М., Струнгар В. В., Лобузіна та ін. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. С. 79.

117. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. Монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2005. 383 с.

118. Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс. Монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2010. 360 с.

119. Горовий В. М. Специфіка налагодження суспільного консенсусу в інформаційному суспільстві // Шляхи розвитку української науки: інформ.-аналіт. бюл. № 11. Київ, 2016. С. 137.

120. Горовой В. Н. Обрядность в зеркале времени. Днепропетровск, 1988. С.13.

121. Городенко Л. Теорія мережевої комунікації: монографія. Київ, 2012. С. 93.

122. Гранчак Т. Ю. Бібліотека і політична комунікація: монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2012. 481 с.

123. Грачев Г. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия. Москва, 2002. С. 150.

124. Гринева С. В. Менталитет и ментальность в современной России. Невинномысск, 2003. 176 с.

125. Громадська думка про правотворення: бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації. Открытый текст. Название с экрана. URL: http://www.nbuv.gov.ua/nyub/gdpp/index.html.

126. Губанов Д. А. Социальные сети: модели информационного влияния, управления и противоборства. Москва, 2010. 228 с.

127. Гун Г. Є. Комп'ютер: як зберегти здоров'я: Рекомендації для дітей і дорослих. Москва, 2003. С. 5.

128. Гусев В. С. Поиск в интернет. Москва, 2004. 336 с.

129. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації. Київ, 2007. С. 14.

130. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві. Монографія. Харків, 2005. С. 239–240.

131. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві: моногр. Харків, 2005. 295 с.

132. Давидова І. О. Економічні закони в умовах мережної економічної діяльності // Бізнес Інформ. Харків, 2015. № 5. С. 203–207.

133. Давидова І. О. Індустрія інформації як результат змін домінантної макроструктури суспільного виробництва // Вісн. Кн. палати. 2003. № 8. С. 21–24.

134. Дарвин Ч. Происхождение видов путем естественного отбора / пер. с 6-го англ. изд. К. А. Тимирязева [и др.]. Москва, 2003. 494 с.

135. Дашковский П. К. К вопросу о соотношении категорий «менталитет» и «ментальность»: историко-философский аспект // Философские дескрипты. Алтай, 2002. Вып. 2. С. 36–40.

136. Дергачова В. В., Пермінова С. О. Інтелектуальна власність. Відкритий текст. Назва з экрану. URL:http://pidruchniki.com/78067/pravo/intelektualna_vlasnist.

137. Держдеп опублікував звіт про російську пропаганду і дезінформацію. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf.

138. Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст.– перше десятиліття XXI ст.). НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. 376 с.

139. Добров Г. М. Наука о науке /отв. Ред. Н. В. Новиков. 3-е изд., доп. и перераб. Киев, 1998. 304 с.

140. Добронравова І. С., Сидоренко Л. І. Філософія та методологія науки. Київ, 2008. 223 с.

141. Довгань О. Д. Забезпечення інформаційної безпеки в контексті глобалізації: теоретико-правові та організаційні аспекти. Монографія. НАПрН, НДНП НАН України, НБУВ. Київ, 2015. 388 с.

142. Додонов А. Г., Ландэ Д. В., Прищепа В. В., Путятин В. Г. Конкурентная разведка в компьютерных сетях. ИПРИ НАН Украины Киев, 2013. 248 с.

143. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Москва, 2003. 304 с.

144. Дрепа М. И. Психологическая профилактика Интернет-зависимости у студентов. Ставрополь, 2010. 277 с.

145. Дубровіна Л. А. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України // Бібліотечний вісник. Київ, 2017. № 1. С. 3–10.

146. Дубровіна Л. А. Методичні засади історичних досліджень в бібліотекознавстві та документознавстві: базові принципи і поняття // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. Київ, 2005. № 1. С. 22–29.

147. Дубровіна Л. А. Рукописно-книжна спадщина України в сфері національної культури: створення традиційних та електронних ресурсів // Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. Київ, 2014. Вип. 18. С. 286–315.

148. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті / НАН України. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису. Київ, 2009. 530 с.

149. Евдокименко Е. Ю. Понятие информационного шума в социально-гуманитарных науках // Молодой ученый. Казань, 2013. №10. С. 564–566.

150. Еволюція-G мобільного зв'язку в Україні – зради та перемоги. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://voxukraine.org/uk/connector/g-evolyutsiya-mobilnogo-zv-yazku-v-ukrayini-zradi-ta-peremogi/

151. Егоров В. С. Философия открытого мира. Открытый текст. Название с экрана. URL: http://polbu.ru/egorov_openworldphilo.

152. Ейгер В. Г. Информационный аспект речевых актов: на пути к качественной теории информации. Харьков, 2007. Открытый текст. Название с экрана. URL: http://homepages.tversu.ru/~ips/JubEiger.html.

153. Енциклопедія «Земля» / Гол. ред. Джеймс Ф. Лер. ДК, 2007. 520 с.

154. Енциклопедія міжнародного права: У 3-х т. – Т. 1 / Гол. ред.: Ю. С. Шемшученко і В. Н. Денисов. Київ, 2014. 920 с.

155. Еще о социальных сетях. Открытый текст. Название с экрана. URL: http://socialnye-sety.ru/.

156. Європарламент визнав російську пропаганду головним джерелом дезінформації в Європі. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: **http://khpg.org/index.php?id=1552543091.**

157. Європейська хартія місцевого самоврядування. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

158. Забелина Н. А. Менталитет и ментальность // Теория языка и межкультурная коммуникация. Курск, 2007. № 1. С. 19–25.

159. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (Відом. Верховної Ради України, 1997, № 50, ст. 302). Відкритий текст: Верховна Рада України. Законодавство України. Назва з екрану. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80.

160. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (Відом. Верховної Ради України, 1993, № 1, ст. 1) Відкритий текст: Верховна Рада України. Законодавство України. Назва з екрану. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12.

161. Закон України «Про захист суспільної моралі» (Відом. Верховної Ради України, 2004, № 14, ст. 192) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. Відкритий текст: Верховна Рада України. Законодавство України. Назва з екрану. URL: http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374;http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1296-15.

162. Закон України «Про інформацію» (Відомості Верховної Ради України (ВВУ), 1992, № 48, ст. 650) Відкритий текст: Верховна Рада України. Законодавство України. Назва з екрану. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/-show/2657-12/ed20110106.

163. Закон України «Про Національну програму інформатизації» (Відомості Верховної Ради України (ВВР, 1998, № 27–28, Ст.181).

164. Закон України «Про Національну програму інформатизації». Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show-/74/98-%D0%B2%D1%80#Text.

165. Закон України № 376912 від 23 грудня 1993 р. «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 32.

166. Закон України № 80/94 – ВР від 5 липня 1994 р. «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 31. Ст. 286.

167. Закон України № 852 – IV від 22 травня 2003 р. «Про електронний цифровий підпис» – Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 276.

168. Зброя Третьої світової війни. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://www.personal-plus.net/forum/read.php?1,27794.

169. Звіт «Розвиток і захист інтелектуальної власності в Україні», підготовлений BASCAP (Бізнес-ініціативою Міжнародної торгової палати щодо зупинення підробок і піратства) та ICC Ukraine (Національним комітетом Міжнародної торгової палати), 2014. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://iccua.org/wp-content/uploads/2014/07/--Rozvitok-i-zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-v-Ukrayini---zvit-za-2014-rik.pdf.

170. Здоров’я. Вплив комп’ютера на здоров’я людини. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://healthy-society.com.ua/index.php?option=com_-content&view=article&id=247:2011-06-27-11-39-46&catid=35:2011-04-19-08-30-36&Itemid=57. с.226

171. Земан И. Познание и информация. Москва, 1966. С. 89.

172. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ, 1999. 351 с.

173. Зибцев В. М., Попов В. Ю. Господарський менталітет України: теорія, історія та сучасний стан: Моногр. Донецьк, 2005. С. 45–220.

174. Зубчик О. А. Політична маніпуляція і проблема відповідальності влади та ЗМІ // Матеріали науково-практичної конференції «Парадигма творення в сучасній науці: на шляху до інтегрованого світогляду». Острог, 2009. Вип. 1. С. 19–208.

175. Ильин Ю. Маятник внимания. Открытый текст. Название с экрана. URL: http://www.computerra.ru/features/243301.

176. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. Москва, 2000. 302 с.

177. Иноземцев В. Л. Технологический прогресс и социальная поляризация в XXI столетии // Политические исследования. Москва, 2000. №6. С. 28–29.

178. Интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросам коммуникации и информации г-ном А. В. Ханом // Наука в информационном обществе: Информационное издание / Сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. СПб., 2004. С. 22–26.

179. Интернет-преступность. Открытый текст: Газета «Сегодня». Название с экрана. URL: http://archive.segodnya.ua/pdf/12_27/ 120207_seg_kie-_14.pdf.

180. Информационная технология исследования интернет-зависимости у пользователей социальных сетей: В. М. Белов, М. Н. Дубовенко, С. М. Злепко, И. И. Хаимзон. ПП «ТД «Эдельвейс и К». Винница, 2014. С. 9.

181. Информационные войны: боты и тролли строчат без выходных Открытый текст: Новостное агентство «Харьков». Название с экрана. URL: http://nahnews.com.ua/86928-informacionnye-vojny-boty-i-trolli-strochat-bez-vyxodnyx/.

182. Інновації як стратегія і умова розвитку бібліотек / Нац. б-ка України для дітей; авт.-уклад. Н. І. Безручко. Київ, 2014. С. 9.

183. Інтернет-комунікація в діяльності інститутів сектору безпеки: теоретико-прикладний аспект: [монографія] / О. В. Акульшин, Н. Т. Акульшина, А. А. Андрухович, І. О. Голубовська, В. М. Горовий; Нац. акад. Служби безпеки України, Служба безпеки України. Київ, 2013. С. 225.

184. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія і розвиток / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 11–12.

185. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / (О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Ю. М. Половинчак та ін.); НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2012. 253 с.

186. Казначеев В. П. Сознание и физика // Физика сознания и жизни, космология и астрофизика. Киев, 2002. №1. С. 5–20.

187. Каку М. Будущее разума. Пер. сангл. Москва, 2015. С. 326–327.

188. Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2015. 496 с.

189. Калина Н. Ф., Черный Е. В., Шоркин А. Д. Лики ментальности и поле политики. Киев, 1999. 183 с.

190. Кант И. Критика практического разума. 3-е издание. Петербург, 2007. 530 с.

191. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. Москва, 2005. 832 с.

192. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / Пер. с англ. А. Матвеева под ред. В. Харитонова. Екатеринбург, 2014. 324 с.

193. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – Москва, 2000. 606 с.

194. Кастельс М. Інтернет-галактика. Киев, 2007. 304 с.

195. Кірпатрік Д. Ефект Facebook. Внутрішня історія компанії, що об'єднує світ. Київ, 2013. С. 89–90.

196. Кісілевич-Чорнойван О. М. Міжнародне інформаційне право. Київ, 2011. С. 39.

197. Ковалевич Б. В. Соціальні мережі як новий інструмент ведення інформаційних війн у сучасному світі // Грані. Київ, 2014. № (108). С. 118–121.

198. Коваль Т. Соціально-демографічні характеристики сучасного читача наукової бібліотеки // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2003. Вип. 1. С. 242.

199. Коваль Т. Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. Львів, 2012. Вип. 7. С. 182–188.

200. Коваль Т. Український читач на тлі суспільних перетворень. Вісник книжкової палати. Київ, 2003. № 2. С. 29–30.

201. Ковальська Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX–початок XXI ст.): Монографія. КНУК. Київ, 2005. 252 с.

202. Коган В. З. Маршрут в страну информологию. Москва, 1983. С. 32.

203. Кожен восьмий підліток в Україні залежний від соціальних мереж. https://zaxid.net/kozhen_vosmiy_pidlitok_v_ukrayini_zalezhniy_vid_sotsialnih_merezh_n1482007.

204. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. Київ, 2011. С. 73.

205. Колісник О. В. Особливості втілення української ментальності в духовному просторі національної культури. Київ, 2000. С. 4.

206. Колот А. М., Кравчук О. І. Людина і нова економіка: діалектика розвитку // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. пр. Київ, 2015. № 1(9). С. 8–29.

207. Компанцева Л. Ф. Соціальні комунікації для фахівців сектору безпеки та оборони: у 2 т., Т. 1. Нац. акад. СБУ. Київ, 2016. С. 244.

208. Компанцева Л. Ф., Акульшин О. В., Акульшина Н. Т. та ін. Методологія досліджень та використання інтернет-ресурсів / За заг. ред. Л. Ф. Компанцевої. Нац. акад. СБУ, Київ, 2015. С. 7–15.

209. Конституція України: Офіц. видання Верховної Ради України. Київ. С. 5.

210. Конференция ООН по изменению климата в Париже. Открытый текст. Название с экрана. URL: greenpeace.org.

211. Конференция ООН по окружающей среде и развитию – подготовительный процесс и итоги // Коптюг В. А. Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 года). Новосибирск, 1992. С. 5–23.

212. Костенко Л. Й. Електронні інформаційні ресурси і соціальна значущість бібліотек майбутнього суспільства: підсумки міжнародної конференції «Крим – 2002» // Бібл. вісн. Київ, 2002. № 4. С. 47–53.

213. Крайнова К. А. Интернет как средство политической манипуляции в современном политическом управлении. Открытый текст. Название с экрана. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/internet-kak-sredstvo-politicheskoy-manipulyatsii-v-sovremennom-politicheskom-upravlenii.

214. Кремінь В. Г., Бінько І. Ф., Головащенко С. І. Політична безпека України: концептуальні засоби та система забезпечення: Монографія. Київ, 1998. С. 8–10.

215. Кузнецова Е. В. Бытие человека в эпоху информационной цивилизации: выработка новой концепции социального футуризма. Открытый текст. Название с экрана. URL: http://fikio.ru/?p=2295.

216. Кунанець Н. Е., Ржеуський А. В. Електронні бібліотеки на принципах GRID-технологій // Вісник Харківського національного університету В. Н. Каразіна. Харків, 2014. Вип. 6 С. 5–10.

217. Куцак В. М. Українська ментальність і істотні риси політичної культури офіцерського складу збройних сил України // Ментальність і духовно-

політичні проблеми формування Збройних Сил України. Науковий збірник. Київ, 1997. С. 125.

218. Кушерець В. Від Товариства «Знання» до суспільства знань // Знання – інформаційний портал. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://www3.znannya.org.ua/node/30.

219. Лавренчук А. О. Становлення та розвиток регіональних механізмів інтеграції України до Європейського Союзу. Київ, 2004. С. 2–16.

220. Ланде Д. В. Елементи комп'ютерної лінгвістики в правовій інформатиці. НДІІП НАПрН України. Київ, 2014. 168 с.

221. Ланде Д. В., Фурашев В. М. Основи інформаційного і соціально-правового моделювання: монографія. Київ, 2012. 144 с.

222. Ландэ Д. В. Поиск знаний в Internet. Москва, 2005. С. 6–251.

223. Ледзы Дао: гармония мира. Харьков, 2002. С.128.

224. Лепський В. Технологии управляемого хаоса – оружие разрушения субъективности развития // Информационные войны. 2010. №4 (16). С. 69–78.

225. Лобузіна К. В. Бібліотека 3.0: знання, сховища даних, експерти // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. Київ, 2012. № 1. С. 26–35.

226. Лобузіна К. В. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності: монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2012. С. 59–60.

227. Лощилов В. И. Информационно-волновая медицина и биология. Москва, 1998. С. 256.

228. Лутцев М. В. Менталитет и ментальность как феномены бытия личности, общества и Вооруженных Сил (социально-философский анализ): автореферат дисс. …канд. филос. наук. Москва, 2005. 24 с.

229. Лэрри Даймонд Л. Развивающаяся Демократия: На пути к Консолидации. «Джон Хопкинс Юниверсити Пресс». Балтимор, 1999. С. 261–278.

230. Максимов О. А., Мельников В. О., Меликян Г. С. Характеристика информационно- поисковых систем Интернет: теоретические и практические аспекты // НТИ. Сер. 2. 2009. № 2. С. 15–23.

231. Малес Л. В. Вивчаючи тексти культури. Соціокультурний аналіз як пізнавальна стратегія соціології: монографія. Київ, 2011. С. 270.

232. Мартин Г. Западная глобализация: Атака на процветание и демократию. Москва, 2001. С. 170.

233. Матульский Р. С. Общее библиотековедение. Москва, 2004. 223 с.

234. Маца К. А. Земная планетарная система (Опыт исследования системной организации Земли). Монография. Київ, 2012. С.17.

235. Медина Джон. Правила мозга. Открытый текст. Название с экрана. URL: http://hub.kyivstar.ua/wp-content/uploads/2015/05/KBD17_2_page_1.pdf.

236. Мельник Л. Г. На пороге информационного общества // Социально-экономические проблемы информационного общества. Сумы, 2005. 430 с.

237. Меркулов І. П. Вопросы философии. Москва, 1997. С. 142.

238. Методика та організація наукових досліджень / Укладачі: С. Е. Важинський, І. А. Чуб, Т. М. Курська. НУЦЗ України. Харків, 2016. С. 43.

239. Механизмы деятельности мозга человека. Часть І. Нейрофизиология человека / Ред. Н. П. Бехтерева. Питербург, 1988. С. 12.

240. Милитарев В. Ю., Ягло И. М. Информационная культура эпохи НТР // Информатика и культура. Новосибирск, 1990. С. 96.

241. Минеева С. Духовность: возродить и приумножить // Бібліотечний форум України. Київ, 2012. № 3. С. 17–19.

242. Михайлов В. М. та ін. Методологія та організація наукових досліджень. Харків, 2014. С. 29–30.

243. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. Москва, 1990. 351 с.

244. Моргенштерн И. Г. Общее библиографоведение / Челябинская гос. академия культуры и искусств. Челябинск, 2005. 208 с.

245. Мотульский Р. С. Общее библиотековедение. Москва, 2004. 224с.

246. Моцик Р. В. Інтернет-залежність та її вплив на виховання сучасної людини. Відкритий текст. Назва з екрану. URL**:** file:///C:/Users/komp/Downloads/znppo_2015_18_54.pdf.

247. Мультиверсум. Філософський альманах. Київ, 2004. № 41. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_41/Multiversum_41.htm. – Назва з екрану.

248. На електронні сервіси КМДА здійснюється кібератака. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/na_elektronni_-servisi_kmda_zdiysnyuyetsya_kiberataka/.

249. Напрями розвитку інформаційного суспільства // Інформаційне суспільство. Шлях України. Київ, 2004. С. 52.

250. Нащекина О. Н. Методология научных исследований. Харьков, 2011. С. 23.

251. Не тікайте від проблем в інтернет. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https: // vn.20minut.ua/Podii/ne-tikayte-vid-problem-v-internet-10277688.html.

252. Нейсбит Д. Мегатренды. Пер. с англ. М. Б. Левина. Москва, 2003. С. 25–90.

253. Неклесса О. I ordo guardo – четвертий порядок: пришестя постсучасного світу // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика / уклад. І. Ф. Кононов (наук. ред.), В. П. Бородачов, Д. М. Топольський. Луганськ, 2002. С. 26–48.

254. Немошкаленко В. Тенденції глобалізації економіки, науки, освіти в XXI столітті та завдання науково-інформаційної діяльності бібліотек // Бібл. вісник. Київ, 2001. № 6. С. 2–7.

255. НКЦК виявив новий тип DDOS-атаки, що використовується для блокування мереж провайдерів зв’язку. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4647.html.

256. Носова Г. Регіоналізм як просторовий «поворот» // Етнічний вимір соціоструктурних перетворень. Київ, 2016. С.150.

257. О приложениях геномики к исследованию интеллекта см.: Anne Farmer and Michael J. Owen, «Genomics: The Next PsychiatricRevolution?», British Journal of Psychiatry 169 (1996). P. 135–138.

258. Олійник О. В., Соснін О. В., Шиманський Л. Є. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. Київ, 2001. Вип. 13. С. 2–541.

259. Онищенко А. С. Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский центр // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. Киев, 2003. Вып. 2. С. 15–39.

260. Онищенко О. С. Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи // Бібл. вісн. Київ, 2003. № 5. С. 3–8.

261. Онищенко О. С. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури // Бібліотечний вісник. Київ, 2015. №6 (230). С. 3–7.

262. Онищенко О. С., Попик В. І. та ін. Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015. 343 с.

263. Онищенко О. С., Горовий В. М. Ментальний імунітет як чинник збереження національного інформаційного простору // Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України. Монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015. 228 с.

264. Онищенко О. С., Горовий В. М., Попик В. І. та ін. Інформація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 11–12.

265. Онищенко О. С., Горовий В. М., Попик В. І. та ін. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просто-

рі / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2014. 267 с.

266. Онищенко О. С., Горовий В. М., Попик В. І. та ін. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2014. 294 с.

267. Онищенко О. С., Горовий В. М., Попик В. І. та ін. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2012. С. 26–27.

268. Онищенко О. С., Горовий В. М., Попик В. І. та ін. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2014. 220 с.

269. Онищенко О. С., Горовий В. М., Попик В. І. та ін. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013 С. 16–25.

270. Онищенко О. С., Горовий В. М., Попик В. І. та ін. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. 197 с.

271. Онищенко О. С., Дубровіна Л. А., Горовий В. М. та ін. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2011. 248 с.

272. Опендатабот. Відкритий текст. Назва з екрану. URL**:**https://opendatabot.ua/, 2019.

273. Оперативна інформація Держспецзв’язку щодо захисту державних інформаційних ресурсів у період з 06 по 12 травня 2020 року. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://www.dsszzi.gov.ua/dsszzi/control/uk-/publish/article?art_id=320846&cat_id=317163

274. Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки, затверджені Законом України від 9 січня 2007 року. Розділ III, п.13.

275. Остроухов В. В. Інформаційна безпека. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://westudents.com.ua/glavy/51878-54-ponyattya-pro-sugestivn-tehnolog.html.

276. Павленко А. Р. Компьютер, мобильный… и здоровье. Решение проблемы. 5-е изд., перераб и дополн. Киев, 2007. С. 53–153.

277. Павленко А. Р. Компьютер, TV и здоровье. Решение проблемы. Изд. четвертое, переработанное и дополненное. Николаев, 2003. С. 50–156.

278. Павлуша Т. П. Сучасні проблеми інформатизації бібліотек України: бібліотекознавчі аспекти // Бібліотека. Інформація. Суспільство: Зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. 20–22 жовт. Київ, 1998. С. 116–121.

279. Павлуша Т. П. Забезпечення загальнодоступності інформаційних ресурсів наукових бібліотек України // Бібл. вісн. Київ, 2000. № 5. С. 2–7.

280. Павлуша Т. П. Формування депозитарію комп'ютерних файлів документів у НБУВ // Бібл. вісн. Київ, 1997. № 5. С. 7–8.

281. Панкратов А. Н., Панкратов В. Н. Психотехнология управления людьми: Практическое руководство. Москва, 2004. 336 с.

282. Панов Е. Н. Знаки, символы, языки: коммуникация в царстве животных и в мире людей. Изд 6-е, испр. и доп. Москва, 2011. С. 32–49.

283. Перспективи розвитку недержавних аналітичних центрів України. Українська освітня програма ринкових реформ. За матеріалами конференції «Українські «мозкові центри» та уряд: ініціатива – діалог – співпраця. Київ, 2000. С. 6–144.

284. Петрик В. М. Сугестивні технології маніпулятивного впливу Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://pidruchniki.ws/10590719/psihologiya/sugestiya_interneti_informatsiyno-komunikativni_peredumovi.

285. Петрик В. М., Штоквиш О. А., Полевий В. І. та ін. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій. Київ, 2006. С. 26.

286. Пирожков С. І. Цивілізаційний вибір України // Вісник НАН України. Київ, 2017. № 01. С. 30–35.

287. Питання розвитку цифрової культури українського соціуму. Аналітична записка. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://www.niss.gov.ua/articles/1631/

288. Піскорська Г. А., Яковенко Н. Л. Протидія гібридним загрозам: досвід ЄС для України // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Деокупація і реінтеграція інформаційного простору криму: міжнародно-правові та медіакомунікативні інструменти». Київ, 2019. С. 45–46.

289. Побочий І. А. Політичний популізм і його місце в сучасному протистоянні політичних сил в Україні. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_70/Pobochyj.pdf.

290. Погорецький М. Кіберзлочини: до визначення поняття // Вісник прокуратури. Київ, 2012. № 8. С. 89–96.

291. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко: за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ, 2004. С. 269–547.

292. Полудина В. П. Информационный шум в интернете как проблема потребления коммуникации // Журнал социологии и социальной антропологии. Открытый текст. Название с экрана. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2011_5/Poludina_2011_5.pdf. С. 386–339.

293. Поляруш А. А., Юрченко А. М. Информационная война против Украины: причины и социально-политические технологии. Киев, 2011. С. 67–70.

294. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку:

монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 305.

295. Попов А. Блоги: новая сфера влияния. Москва, 2008. 336 с.

296. Поручник А. М., Столярчук Я. М., Колот А. М. та ін. Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці: монографія / за заг. ред. Поручника А. М. та Столярчук Я. М. Київ, 2016. С. 5.

297. Постчеловечество / Науч. Ред. М. Б. Ходорковский. Москва, 2006. С. 7.

298. Почепцов Г. Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileak's: медіа комунікації. Київ, 2012. 461 с.

299. Почепцов Г. Г. Інформаційна війна як інтелектуальна війна. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/material/13303.

300. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии XX века. Москва, 2000. 352 с.

301. Почепцов Г. Г., Чукут С. А. Інформаційна політика. Київ, 2008. 663 с.

302. Пределы роста. Доклад по проекту Римского клуба «Сложные положения человечества» / Медоуз Д. Х., Медоуз Д. Л., Рандерс Й., Бернс В. Москва, 1991. С. 189.

303. Про внесення змін до Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» щодо підтвердження відповідності інформаційної системи... Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-20#Text».

304. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відом. Верховної Ради України. 1992. № 48. С. 650.

305. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР // Відом. Верховної Ради України. 1998. № 27–28. С. 182.

306. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: Монографія. Інститут держави і права ім. В. Ж. Корецького НАН України. Київ, 2003. С. 159.

307. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://referat-ok.com.ua/pravo/problemi-zahistu-prav-intelektualnoji-vlasnosti-v-ukrajini.

308. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж / [Попик В. І. (керівник проекту), Онищенко О. С., Горовий В. М. та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І.Вернадського. Київ, 2015. 223 с.

309. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж / [Попик В. І. (керівник проекту), Онищенко О. С., Горовий В. М. та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015. С. 37.

310. Проект «Україна» (2015), фільм Андрія Медведєва.

311. Прокофьев В. Ф. Тайное оружие информационной войны: атака на подсознание. Издание второе, расширенное и доработанное. Серия «Информационные войны». Москва, 2003. С. 27.

312. Пророк Н. В. До питання психологічного впливу на людину сучасних інформаційних продуктів. Київ, 2020. С. 190–191.

313. Рассел Б. Человеческое познание: Его сфера и границы: Пер. с англ. Киев, 1997. 560 с.

314. Рафальський І. О. Національно-державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні впливи. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Ніжин, 2016. С.7.

315. Рафальський О. Регіоналізм в Україні: проблеми і перспективи. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskii_regionalizm.pdf.

316. Рафальський О. Регіоналізм в Україні: проблеми і перспективи. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskii_regionalizm.pdf.

317. Реалізована після Майдану 2014 революція зверху провалилася. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://regnum.ru/news/polit/-2843711.html.

318. Рейтинг-iKS: сотовая связь в Украине. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://www.iks-consulting. ru/topics/ukr_office/iks_ratings/-4602407.html с.55.

319. Рерих Е. Община. Открытый текст. Название с экрана. URL: http:-//lib100.com/theosophy/obshina/html/?page=32.

320. Розпорядження «Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів» (від 5 трав. 2003 р. № 259-р, Київ) / Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/259-2003-%F0.

321. Роль маркетингових досліджень в оптимізації обслуговування користувачів Надвірнянської ЦБС Івано-Франківської області // Бібліотечна планета. 2006. № 1. С. 31.

322. Російська пропаганда використовує методи КДБ, — французьке дослідження. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://ms.detector.media-/manipulyatsii/post/21900/2018-10-05-rosiiska-propaganda-vikoristovue-metodi-kdb-frantsuzke-doslidzhennya/

323. Росія хоче знайти польських журналістів, які будуть представляти її інтереси**.** Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://osvita.mediasapins.-ua/monitoring/advocacy_and_influence/rosiyska_propaganda_v_nimechchini_polschi_ta_gruzii_scho_novogo/

324. Рубинский К. И. Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения // Императорский Харьковский Университет. Записки. Кн.1. Харьков, 1910. С. 65–96.

325. Савіна З. І. Інформаційний потенціал НПБ України в світлі проблем обслуговування користувачів – Бібліотека і читач на порозі XXI сторіччя; зб. наук. пр. // Нац. парламент. б-ка України. Київ, 1998. С. 22–28.

326. Савчук Н. В. Кіберзлочинність: зміст та методи боротьби // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць. Київ, 2009. Вип. 19. С. 338–342.

327. Самчук З. Ф. Наукова концептуалізація групового інтересу // Суспільні інтереси в Україні: груповий вимір, зміст, шляхи узгодження. Аналітична доповідь / За ред. О. М. Майбороди. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2016. С.15.

328. СБУ в АР Крим знешкоджено та усунуто цілеспрямовану кібератаку на Представництво, організовану хакерським угрупуванням, підконтрольним ФСБ. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://www.facebook.com/SecurSerUkraine/photos/a.1539443172952349/2765212623708725/?type=3

329. Світова гібридна війна: український фронт / Гол. наук. ред. і упорядн. Горбулін В. П. Харків, 2017. 496 с.

330. Сергієнко І. В. Інформатика та комп'ютерні технології. Київ, 2004. 432 с.

331. Сковорода Г. Вбогий жайворонок. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://ukrbooks.com/ua/Vbogyj_zhajvoronok/

332. Скулиш Є. Д., Остроухов В .В., Романов І. В. та ін. Інформаційна безпека України: теорія, практика, система захисту. НАСБ України. Київ, 2012. С. 3–360.

333. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. НАН України, ЦНБ імені В. І. Вернадського. Київ, 1995. 268 с.

334. Словник термінів з кібербезпеки / За заг. ред. Копана О. В., Скулиша Є. Д. Київ, 2012. С. 67.

335. Смола Л. Є. Детермінанти політичного процесу сучасності: теоретико-методологічний аналіз в інформаційно-психологічному вимірі. Київ, 2010. С. 92–93.

336. Смолій В. А. Новітній історичний досвід українського державотворення // Вісник НАН України. Київ, 2017. № 01. С. 18.

337. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации. Москва, 2002. 461 с.

338. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. Ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. Москва, 1992. С. 191–393.

339. Сорос Джорж. Про глобалізацію. Київ, 2002. С. 19–20.

340. Сорочук Л. Етнокультурна традиція українців у європейському цивілізаційному просторі // Соціокультурний поступ українства: цивілізаційний контекст: монографія / Упор. К. А. Кобченко, за заг. ред. М. І. Обушного. Ніжин, 2015. С. 56.

341. Социальная глобалистика в 3-х т. Т.1. / под науч. ред. Э. А. Афонина, А. Ю. Мартынова, Е. С. Подвального. 2-е изд., перераб. и доп. Киев, 2012. С. 67.

342. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. К., 1998. С. 612.

343. Справа державної безпеки (нотатки з парламентських слухань «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні») Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/sprava-derzhavnoji-bezpeki-notatki-z-parlamentskikh-sl/.

344. Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О. С. Власика. Київ, 2002. С. 626–628.

345. Струтинська О. В. Інформаційні системи та мережеві технології / За наук. ред. М. І. Жалдака. Київ, 2008. С. 25–26.

346. Сулима Є. М., Шепелев М. А. Глобалістика. Київ, 2010. С. 292.

347. Сумрин Ю. П., Бидзюра И. П. Методология и логика научного исследования. Киев, 2014. С. 90–238.

348. Суспільні інтереси в Україні: груповий вимір, зміст, шляхи узгодження. Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2016. С. 174–175.

349. Тайлор Э. Б. Первобытная культура: Пер. с англ. Москва, 1989. С. 504.

350. Тапскотт Дон. Электронно-цифровое общество: Плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта/ Пер. с анг. Игоря Дубинского. Под ред. Сергея Писарева. Киев, 1999. 432 с.

351. Тарасов В. Б. От многоагентных систем к интеллектуальным организациям: Философия, психология, информатика. Москва, 2002. 353 с.

352. Теплиц К. Т., Шилз Э. Теория массового общества // Человек: образ и сущность. Москва, 2000. С. 25–147.

353. Тихомиров О. О. Протидія кіберзлочинності як складова державного забезпечення інформаційної безпеки» // Право України: юрид. журн. Київ, 2011. № 4 С. 252– 259.

354. Ткачук Д. В. Вплив соціальних мереж на спілкування педагога і учня. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua-/bitstream/123456789/11086/1/20Tkachuk.pdf.

355. Томашевський О. М., Цегельник Г. Г., Вітер М. Б., Дудук В. І. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів. Київ, 2012. С. 80–82.

356. Тоффлер Е. Третя хвиля. Пер. з англ. пер. А. Евса. Київ, 2000. 480 с.

357. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии. Москва, 1998. 204 с.

358. У Києві СБУ викрила організовану росіянами ботоферму. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/-24145/2020-01-30-u-kievi-sbu-vikrila-organizovanu-rosiyanami-botofermu/

359. Уилсон Р. А. Квантовая психология. Перевод с английского под ред. Я. Невструева. Киев, 1998. С. 99.

360. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015.

361. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374.

362. Україна: події, факти, коментарі: бюлетень електронної інформації // НБУВ. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: www.nbuv.gov.ua.

363. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://meest-online.-com/ukraine/society/ukrajintsi-sumuyut-za-kolyshnimy-chasamy-i-ne-prahnut-de-komunizatsiji/

364. Урсул А. Д. Информация. Методологические аспекты. Москва, 1971. С. 39.

365. Урсул А. Д. Информация и глобальные процессы: междисциплинарные исследования / Журнал знание. Понимание. Умение. Москва, 2013. с. 206.

366. Урсул А. Д. Природа информации: философский очерк. Челяб. гос. акад. культуры и искусств; Науч.-образоват. центр «Информационное общество»; Рос. гос. торгово-эконом. ун-т; Центр исслед. глоб. процессов и устойчивого развития. 2-е изд. Челябинск, 2010. 231 с.

367. Фролов И. Т. Материалы международного философского конгресса. О моделирующих космических излучениях. Человек-философия-гуманизм. Философия в мире знания, техники и веры. Санкт-Петербург, 1997. С. 228.

368. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции. Пер. с англ. М. Б. Левина. Москва, 2004. 349 с.

369. Фурман А. В. Психокультура української ментальності // Наукове видання. Тернопіль, 2002. С. 12.

370. Харари Ю. Н. Sapiens. Краткаяя история человечества. / «Синбад». Москва, 2019. 512 с.

371. Ходорковский М. Б. Постчеловечество. Москва, 2007. С. 7–45.

372. Холдингова компанія Google – Alphabet – у першому кварталі цього року збільшила виручку на 13%. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: https://ua-retail.com/2020/04/xoldingova-kompaniya-google-alphabet-u-pershomu-kvartali-cogo-roku-zbilshila-viruchku-na-13/

373. Холод О. Соціальні комунікації: соціо- і психолінгвістичний аналіз. Київський міжнародний університет; Українська асоціація психолінгвістів. Київ, 2010. С. 22.

374. Хорост М. Всемирный разум. Пер. с англ. В. Дудникова. Москва, 2011. С. 116–271.

375. Хорошилов А. В. Мировые информационные ресурсы. Киев, 2004. 176 с.

376. Церковний А. Аспекти формування Інтернет-залежності. Соціальна психологія. Київ, 2004. № 5 (7). С. 149–154.

377. Чери К. Человек и информация. Москва, 1972. С. 72.

378. Чернілевський Д. В. Методологія наукової діяльності: Вид. 2-ге / Д. В. Чернілевський, О. Є. Антонова, Л. В. Барановська, О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк та ін. / За ред. Д. В. Чернілевського. Вінниця, 2010. С. 172–350.

379. Четвертаков С. В чем ошибся Карл Маркс. Новое о разделении труда. Москва, 1998. С. 6.

380. Чумаков А. Н. Глобализация контуры целостного мира, 3-е издание. Монография. Москва, 2016. 525 с.

381. Чуприна Л. Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив. Відкритий текст. Назва з екрану. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1085:sotsialni-merezhi-yak-instrument-realizatsiji-gromadskikh-initsiativ&catid=127&Itemid=460.

382. Шварценберг Р.-Ж. Политическая социология: в 3 ч. Москва, 1992. Ч. 1., с. 174.

383. Швецова-Водка Г. М. Теорія, історія, організація та методика бібліографії: вибр. Пр./ Г. М. Швецова-Водка. Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. Рівне, 2011. С. 175–179.

384. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти. Відкритий текст. Назва з екрану. URL**:** http://www.lvivacademy.com/visnik13/fail/Shevchuk.pdf.

385. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике. Москва, 1963. 829 с.

386. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. Пер. с англ.; Науч. ред. Я. Н. Засурский. Открытый текст. Название с экрана. URL: www.rulit.me/author/shiller.../manipulyatory-soznaniem-download-free-243882.htm.

387. Шрайберг Я. Л. Библиотеки и информационные технологии: десять лет спустя // Науч. и тех. б-ки. Москва, 2004. № 1. С. 25–55.

388. Шрайберг Я. Л. Повышение квалификации библиотечно-информационных работников: современный поход // Москва, 2011. 126 с.

389. Шрайберг Я. Л. Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий // Науч. и тех. б-ки. Москва, 2002. № 1. С. 25–47.

390. Эйдман И. В. Прорыв в будущие: Социология интернет-революции. Москва, 2007. 384 с.

391. Энтони Стивенс. Возвращение к архетипу: обновленная, естественная история Самости**.** Открытый текст. Название с экрана. URL: https://castalia.ru/perewody/yungiantsy-novoe-pokolenie/1766-entoni-stivens-vozvraschenie-k-arhetipu-obnovlennaya-estestvennaya-istoriya-idei-vstuplenie.html.

392. Юзвишин И. И. Основы информациологии. Москва, 2000. 517 с.

377. Юрженко Л. В. Соціальна структура суспільства. Київ, 2005. С. 277.

393. Юридична енциклопедія: У 6-ти т. Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 1998–2004. С. 618.

394. Юрченко Л. І. Науково-технологічний чинник екологічної безпеки // Гуманітарний часопис. Київ, 2010. № 4. С. 105–113.

395. Янг К. С. Діагноз – Інтернет-залежність. Мир Інтернета. Москва, 2008. С. 36–43.

396. Яцко Н. PR та модуляції. Київ, 2013. С. 238.

397. Bar-Hillel Y., Carnap R. Semantic Information // Brit. J. Phil. Sc. 1953. Vol. 4. № 14. P. 147–157.

398. Bell D. The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York: Basic Books, 1976.

399. Boyd D. and Ellison N. Social Network Sites: Definition, Histori and Scholarship. 2007. URL: jcmc.Indiana.edu/voll 3/issue1/boyd.Ellison.html.

400. Cardoso Custavo. Para una sociologia go ciberspaco: comunidades virtuais em portugues/ Oeiras? Portugal: Celta Editora, 1998.

401. Carsten Winter, Tanja Thomas, Andreas Hepp (Hrsg.): Medie-nidentitäten. Identität im Kontext von Globalisierung und Medienkultur. Koln: Halem, 2003.

402. Castells M. Rise of the Network Society. Maiden (Ma). Oxford, 1996.

403. Castells M. The Power of Identity. Maiden (Ma). Oxford, 1997.

404. Clinton H.R. Remurks on internetfrecdom. URL: www.state.gov / secretary / rm / 2010/ 01/ 135519.

405. Diamond L. Tul futoritarizmuson, totulitarizmuson: a demokratizalas strategial // Mozgo Vilag. 1990. P. 79. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_-Buks/Polit/Article/daym_glob.php.

406. Doremus, Paul. N. and oth. The Myth of the Global Corporation. N.Y., 1997.

407. Drucker P. F. Post Capitalist Societi. N.-Y., 1995. 240 p.

408. Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks. URL: http://www.pnas.org/content/111/24/8788.full.

409. Gorova S.V. Identity of informational society: problems of realization / S.V. Gorova Accent Graphics Communications & Publishing, Vancouver, Canada, 2019. 208 p.

410. Hage Powers Ch. H. Post Jdustrial Lives: Roles and Relationships intherest. – Century. Newbury Park, (Ca). 1992. P. 72.

411. Hartley R. V. L. Transmission of Information // Bell. Syst. Tech. Journal. 1928. Vol. 7. No. 3. P. 535–563.

412. Hartley R. V. Transmission of Information // Bell.Syst.Tech. Journal. 1928. P. 535.

413. Heisenberg W. Physics and Beyond: Eacounters and Conversations. N.Y., 1971. P. 63.

414. Horizon 2020. The EU framework programme for research and innovation. URL**:** https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020.

415. Horova S. V. Technologies of manipulative influences in modern information processes // «Znanstvena misel journal». Slovenia, 2018. VOL. 1, № 18. P. 63–67.

416. Ilse Dosoudil (Hg.) Information und Wirtschaft: Aspekte einer komplexen Beziehung. Wien: WUV, 2003.

417. Jameson F. Globalization and political strategi // New Left Revolution. 2000. № 4. P. 23–36.

418. Johnson D. Democratic Values and the Internet // Internet Ethics / D. - Jonson; ed. by D.Langford [etc.]. 2000. P. 191–192.

419. Lande Alfred. Philosophy of Science, 24–309.

420. Lin Piao Long Live the Viktory of the Peope’s War // New China News Agency. September 2. 1965; англ. перевод в кн.: Griffits S.B. Peking and People’s War. N.Y., 1966. P. 51–114.

421. Martin Hilbert , Darrell Kemp & Michael Gillings, The Internet Could Out-Evolve Humanity. URL: http://www.realclearscience.com/articles/2016/01-/18/the_internet_could_out-evolve_humanity_109512.html.

422. Nordhaus W. Invention, Growth and Welfare: A Theoretical Treatment of Technologicol Change. Cambridge, 1969.

423. Pareto V. Traite de sociologie generale. P., 1919. Vol.1. Ch. 613.

424. Richard D. Alexander, How did Human Evolve? Reflections on the Uniquely Unique Species (Ann Arbor, Mich. Museum of Zoology, University of Michigan, 1990), P. 6.

425. Robin Fears, Derek Roberts et al., «Rational or Rationed Medicine? The Promise.

426. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. URL: http://eu-ropa.eu/globalstrategy/en.

427. Sookeun B. Internet Fddiction: Metasynthesis of 1996 – 2006 Quantitative Research / B. Sookeun, R. Selestino, M. Yuline, C. Alecia, N. Mamadou, S. Stepchenkova, K. Seul // CyberPsychology @ Behavior. 2009. №12 (2). P. 293–209.

428. States and Sovereignty in the Global Economy / edited by David A. Smith, Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik. London, 1999. P. 34.

429. Stehr N. Arbeit, Eigentum und Wissen: Zur Theorie von Wissens-gesellschaften. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1994. P. 33–36.

430. Stewart T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. N.-Y. L., 1997.

431. Tao R. Proposed diagnostic criteriafor internetaddiction / Ran Tao, Xiugin Huang, Yinan Wang, Huimin Zhang, Ying Zhang, Mengchen Li // Societi for the Studi of Addiction: Addiction. 2010. Vol. 105. P. 556–564.

432. Touraine A. L'Evolution du travail onvrieraux usines Renault. Paris: Centre National de la Recherche Scientijigue, 1955. 257 p.

433. Wallerstein I. Globalization or The Age of Transition ? // International Sociology, 2000. Vol.15. No 2. P. 249–265.

434. Weingart P. Die Stunde der Wahrheit? Vom Verhältnis der Wissenschaft zu Politik, Wirtschaft und Medien in der Wissensgesellschaft. – Weilerwist: Velbrück Wissenschaft, 2001. URL: http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?-id=16454.

435. Wohlfromm A. Museum als Medium – Neue Medien in Museen: berlegunger zu Strategien kultureller Reprдsentation und ihre Beeinflussung durch digitale Medien. Koln: Herbert von Halem Verlag, 2002.

436. Wooldridge A. The world turned upside down // TheEconomist. URL: http://www.economist. com/node/15879369?story_id=15879369.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії:

1. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення: монографія / С. В. Горова; наук. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 452 с. ISBN 978-966-02-8322-0 (друк.) ISBN 978-966-02-8323-7 (електрон.). URL: http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/Osoba_v_informaciynomu_suspilstvi.pdf.

Рецензія: Мищак І. М. Рецензія на монографію Горової С. В. «Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення» / Мищак І. М. // «Sciences of Europe». – 2018. – № 30. – VOL 2. – P. 62–64.

2. Gorova S.V. Identity of informational society: problems of realization: monodrafy / S.V. Gorova. – Vancouver: Accent Graphics Communications & Publishing, 2019. – 208 p.

***Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України*:**

3. Горова С. Перспективи розвитку періодичних електронних видань бібліотек у сучасному інформаційному середовищі / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 35. – С. 101–112.

4. Горова С. В. Соціальні комунікації як фактор розвитку інформаційного суверенітету / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 114–118.

5. Горова С. В. Удосконалення національної безпеки в контексті розвитку електронних інформаційних технологій / Світлана Горова // Наукові

праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 50–57.

6. Горова С. В. Специфіка бібліотечного комплектування в умовах активізації інформаційної злочинності / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 112–123.

7. Горова С. В. Бібліотечний ресурс як розподілена інформаційна база людської діяльності / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 408–422.

8. Горова С. В. Інформаційні потреби людини і розвиток сучасної бібліотечної діяльності / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 181–196.

9. Горова С. В. Інформаційна еволюція. Бібліотечні установи та особа / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 241–248.

10. Горова С. В. Інформаційні комунікації постіндустріального суспільства: характерні особливості розвитку / Світлана Горова, Валерій Горовий // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2019. – Вип. 52. – С. 11–24.

Здобувач вивчала сучасні характерні особливості розвитку інформаційних комунікацій у суспільній практиці.

11. Горова С. В. Розвиток соціальних комунікацій у контексті задоволення інформаційних потреб особи / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2019. – Вип. 53. – С. 40 –53.

12. Горова С. В. Library facilities to meet needs modern information society / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2020. – Вип. 57. – С. 20–36.

13. Горова С. В. Informatization and society: possible difficulties and future prospects / Світлана Горова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2020. – Вип. 58. – С. 41–58.

14. Горовая С. В. Сетевые технологии в общественном развитии: польза или опасность? / Світлана Горова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – Киев, 2013. – Вып. 11. – С. 185–192.

15. Горовая С. В. Электронные технологии социальных сетей в контексте проблем национальной безопасности / Світлана Горова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – Киев, 2014. – Вып. 12. – С. 145–153.

16. Горовая С. В. Манипулятивные технологии в современных информационных процессах и проблемы их нейтрализации / Світлана Горова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – Киев, 2016. – Вып. 13. – С. 68–78.

17. Горовая С. В. Информационная эволюция, библиотека и человек / Світлана Горова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – Киев, 2017. – Вып. 14. – С. 65–76.

18. Горова С. В. Новітні інформаційні технології в суспільних та культурних процесах сучасної України / Світлана Горова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – Київ, 2018. – №1. – С.116–121.

Статті у фахових виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз, та у виданнях іноземних держав:

19. Горова С. В. Інтернет-технології як фактор інтелектуального розвитку / Світлана Горова // The scientific heritage. Hungary. – 2016. – № 1(1). – VOL 1. – P. 65–68.

20. Горова С. В. Бібліотечні установи у задоволенні потреб користувача інформаційного суспільства / Світлана Горова // Sciences of Europe. – 2017. – № 20 (20). – VOL 4. – P. 63–79.

21. Горова С. В. Національний інформаційний простір у формуванні сучасної особи / Світлана Горова // Sciences of Europe. – 2017. – № 22 (22). – VOL 2. – P. 60–66.

22. Горова С. В. Адаптаційні проблеми особи в умовах інформаційних впливів сучасності / Світлана Горова // Sciences of Europe. –2018. – № 23. – VOL 2. – P. 50–57.

23. Горова С. В. Інформаційні потреби особи в умовах сьогодення / Світлана Горова / Світлана Горова // Sciences of Europe. – 2018. – № 24. – VOL 2. – P. 17–21.

24. Горова С. В. Бібліотечні установи та їх діяльність щодо нейтралізації загроз національному інформаційному простору / Світлана Горова // Norwegian Journal of development of the International Science. – 2018. – № 18. – VOL 2. – P. 68–73.

25. Горова С. В. Бібліотечні установи сьогодні. Розвиток особи й суспільства / Світлана Горова // Sciences of Europe – 2018. – № 27. – VOL 2. – P. 68–71.

26. Horova S. V. Technologies of manipulative influences in modern information processes / Svetlana Gorovaya // Znanstvena misel journal. Sloven. – 2018. – № 18. – P. 63–67.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

27. Горова С. В. Еволюція особистісних характеристик людини під впливом сучасної інформатизації / Світлана Горова // Smart and young. – Київ, 2016.– №. 6. – С. 32–38.

28. Горовая С. В. Роль электронных СМИ в защите информационного пространства / Світлана Горова // Українсько-македонський науковий збірник. – Київ, 2014. – Вип. 6. – С. 211–218.

29. Горова С. В. До питання мережевих технологій в суспільному розвитку / Світлана Горова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. – Київ, 2013. – Вип. 1 (29). – С. 342–347.

30. Горова С. В. Проблеми інформаційної безпеки в контексті розвитку соціальних мереж / Світлана Горова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. – Київ, 2013. – Вип. 2 (30). – С. 237–244.

31. Горова С. В. Проблеми інформаційної безпеки в соціальних мережах / Світлана Горова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. – Київ, 2014. – Вип. 1 (32). – С. 136–139.

32. Горова С. В. Кіберпрофесіонали і кіберзлочинність / Світлана Горова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. – Київ, 2014. – Вип. 2 (33). – С. 170–173.

Розділи у колективних монографіях:

33. Горова С. В. Розвиток маніпулятивних технологій в сучасних інформаційних обмінах в контексті нових підходів до бібліотечного комплектування / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2014. – С. 158–177.

34. Горова С. В. Інформаційні обміни в українських соціальних мережах / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадського суспільства:

кол. моногр. – Київ : НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2014. – С.17–33.

35. Горова С.В. Сугестивні технології як компонент інформаційної війни / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2015. – С. 103–119.

36. Горова С. В. Інформаційне маніпулювання і проблеми його нейтралізації / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України: кол. моногр. – Київ : НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2015. – С. 197–216.

37. Горова С. В. Об’єкт інформаційної агресії – свідомість / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2015. – С. 79–94.

38. Горова С. В. Електронні інформаційні ресурси в контексті основних інформаційних загроз / С. В. Горова, Гранчак Т. Ю., Половинчик Ю. М. та ін. // Бібліотеки у здійсненні державотворчої інформаційної політики: кол. моногр. – Київ : НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2016. – С. 10–19.

39. Горова С.В. Комунікативні засоби досягнення суспільного взаєморозуміння / С. В. Горова, О. М. Майборода та ін. // Суспільно-групові інтереси у політичному полі сучасної України: зміст, репрезентанти, механізми узгодження: кол. моногр. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – С. 169–181.

40. Горова С. В. Основні тенденції російсько-українського інформаційного протистояння в національному інформаційному просторі України / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Особливості інформаційного забезпечення національного консенсусу в сучасній Украї-

ні: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2016. – С. 108–136.

41. Горова С.В. Нейтралізація впливу сучасних інформаційних технологій РФ в інформаційній війні / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Інформаційні чинники системи інтеграторів Донбасу і Криму в загальноукраїнській єдності: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2016. –С. 120–144.

42. Горова С. В. Розвиток комунікативних особливостей інформаційного суспільстві у відображенні соціокультурних процесів сучасності / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Розвиток інформаційної культури як умова єдності українського суспільства: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2017. – С. 123–160.

43. Горова С.В. Бібліотечні структури в національному інформаційному просторі як чинник української консолідації / С. В. Горова, О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. // Формування стратегічного наративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій в загальноукраїнський контекст: кол. моногр. – Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2017. – С 149–167.

Праці та виступи на конференціях, які додатково засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Горова С. В. Моніторинг сучасних інформаційних ресурсів: організаційний аспект / Світлана Горова // Информационные технологии и безопасность. Оценка состояния. – К. 2013. – Вип. 13. – С. 55–60. (Международная конференция «Информационные технологии и безопасность. Оценка состояния». Киев, 2013р.).

2. Горова С. В. Проблеми організації інформаційної безпеки в національному інформаційному просторі / Світлана Горова // Місце і роль бібліотек

у формуванні національного інформаційного простору. – К. 2014. – С. 210–215. (Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору». Київ, 21–23 жовтня 2014 р.).

3. Горова С. В. Бібліотечні фонди як ресурс нейтралізації негативних інформаційних впливів / Світлана Горова // (Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікації». Київ, 6–8 жовтня 2015 р., НБУВ).

4. Горова С. В. Новітні інформаційні технології в суспільних процесах сучасності / Світлана Горова // (XII Жовтневі читання в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 11 жовтня 2016 р.).

5. Горова С. В. Адаптаційні проблеми особистості в контексті розвитку впливів інформаційної сфери / Світлана Горова // (Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікації». Київ, 3–5 жовтня 2017 р., НБУВ).

6. Горова С. В. Бібліотечні установи сьогодні. Розвиток особи й суспільства / Світлана Горова // (Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікації». Київ, 6–8 листопада 2018 р., НБУВ).